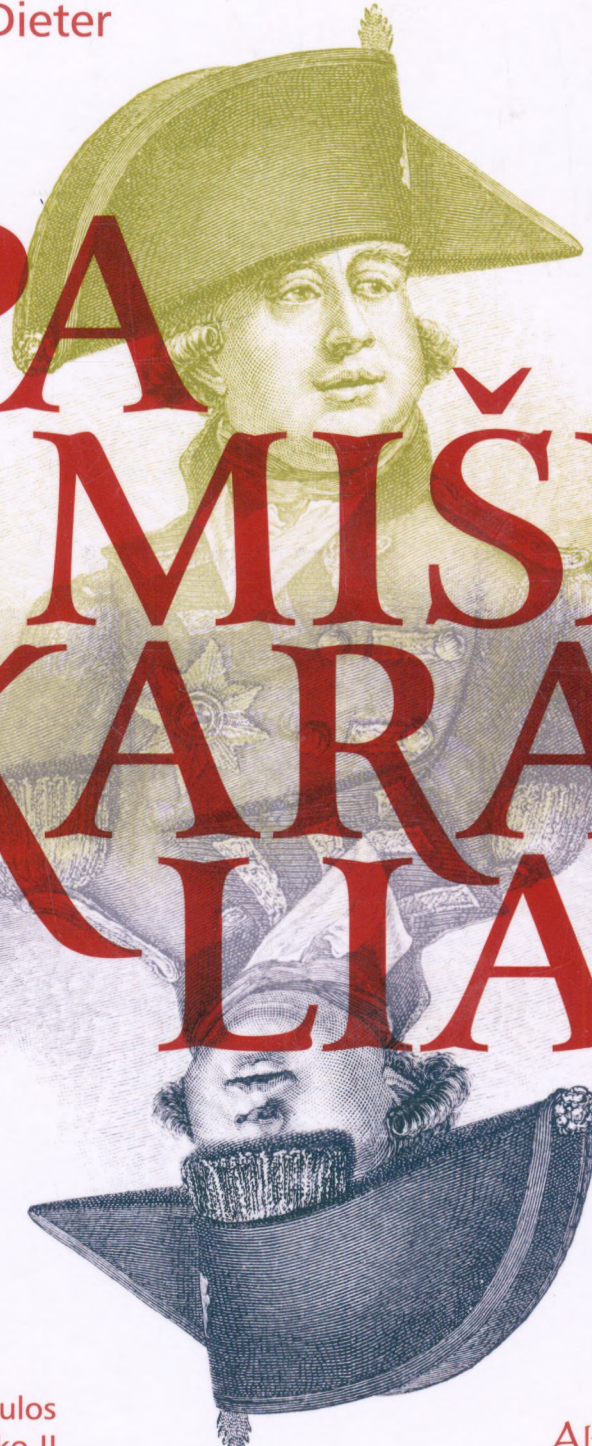

Hans-Dieter
Otto

PA MIŠE KARA LIAI

nuo Kaligulos
iki Liudviko II

Alma littera

Hans-Dieter Otto

PA
MIŠE
KARA
LIAI

Iš vokiečių kalbos vertė
Alfonsas Tekorius

Alma littera

UDK 94(100)(092)
Ot23

Versta iš:
UNSER KÖNIG IST WAHNSINNIG!
Verrückte Herrscher von Caligula
bis Ludwig II by Hans-Dieter Otto,
Schabenverlag, 2013

Šį kūrinį, esantį bibliotekose, mokymo ir mokslo įstaigų bibliotekose, muziejuose arba archyvuose, draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

ISBN 978-609-01-1747-7

© 2013 Schwabenverlag AG, Jan Thorbecke Verlag, Ostfildern
Viršelyje panaudota George III (1738-1820) was King of Great Britain and King of Ireland. Illustration from Harper's Monthly Magazine april 1883. The image is currently in public domain due to its age / © Photo by Stocksnapper / Shutterstock.com / ID: 83227342
© Vertimas į lietuvių kalbą, Alfonsas Tekorius, 2015
© Leidykla „Alma littera“, 2015

Skiriama visoms liūdno likimo aukoms,
kurioms teko kentėti beprotystės gniaužtuose.

„Diena jau blėso, ir dangus aptemęs
Jau kvietė žemės gyvius pailsėt
Po rūpesčių visų.“

Dantė Aligjeris, *Dieviškoji komedija*. „Pragaras“, II giesmė
(Aleksio Churgino vertimas)

Turinys

Pratarmė. Beprotystė laikų tėkmėje	9
„Siautėjantis tironas“ imperatoriaus soste <i>Kaligula (12–41 m. po Kr.)</i>	15
Menininkas savigyra ir... padegėjas? <i>(37–68 m. po Kr.)</i>	40
Pamišėlis „Mylimasis“ <i>Prancūzijos karalius Karolis VI</i> <i>(1368 m. gruodžio 3 d.–1422 m. spalio 21 d.)</i>	66
„O Dieve, liguistus protus valdo beprotybė!“ <i>Anglijos karalius Henrikas VI</i> <i>(1421 m. gruodžio 6 d.–1471 m. gegužės 21 d.)</i>	91
„La loca de amor“ – pamišėlė iš meilės <i>Kastilijos karalienė Joana Pamišėlė</i> <i>(1479 m. lapkričio 6 d.–1555 m. balandžio 12 d.)</i>	115
Šviesiaplaukis pamišėlis iš tolimosios šiaurės <i>Švedijos karalius Erikas XIV</i> <i>(1533 m. gruodžio 13 d.–1577 m. vasario 26 d.)</i>	140
„Mūsų karalius išprotėjo!“ <i>Anglijos karalius Jurgis III</i> <i>(1738 m. birželio 4 d.–1820 m. sausio 29 d.)</i>	154

Danų tragedija

Danijos karalius Kristijonas VII

(1749 m. sausio 29 d.–1808 m. kovo 13 d.) 179

„Amžina mįslė noriu likti sau ir kitiems!“

Bavarijos karalius Liudvikas II

(1845 m. rugpjūčio 25 d.–1886 m. birželio 13 d.). 207

Šaltiniai ir literatūra 243

Knygos 243

Laikraščiai ir žurnalai 246

Internetas, elektroniniai laikraščiai ir knygų versijos 246

Iliustracijų sąrašas. 247

Pratarmė. Beprotystė laikų tėkmėje

Ankstesniųjų šimtmečių „beprotnamius“ vaizduojančiuose piešiniuose ir paveiksluose galime išvysti, kaip nežmoniškomis sąlygomis tarsi kokius galvijus laikė grandinėmis prirakintus ir „tramdytojų“ prižiūrimus aptemusio proto belaisvius. Iškreiptais veidais ir paklaikusiomis nieko nesakančiomis akimis jie stumia savo vargas dienas – kraupus vaizdas, kurio taip greit nepamirši! Visais amžiais – nuo antikos iki naujųjų laikų – ir visuose pasaulio kampeliuose būta nesveiko proto žmonių. Pavyzdžių esama jau antikinėje mitologijoje. Medėja nuduria savo sūnus, taip pat ir Herkulis per beprotystės priepuolį nuglabija savo vaikus, tas pat pasakytina apie Trakijos karalių Likurgą, kuris, palaikęs savo sūnų vynuogienojų, nukapoja jam galūnes.

Kai kurie pakvaišėliai buvo žinomi ir galingi valdovai. Su dalimi tokių istorinių personažų iš Romos imperijos, Anglijos, Prancūzijos, Ispanijos, Švedijos, Danijos ir Vokietijos chronologijos tvarka susitiksime šioje knygoje. Galėsime aiškiai pamatyti, kas įvairiais laikais buvo laikoma beprotyste ir kaip su ne viso proto žmonėmis vis kitaip elgtasi, kaip kito jų gydymas ir slaugymas.

Genialumas ir beprotystė dažnai eina pagret. Jau graikų filosofas Demokritas maždaug keturi šimtai metų prieš Kristų yra teigęs, kad kiekvienas didis poetas esąs kvaištelėjęs. Porą dešimtmečių po Kristaus romėnų poetas Seneka šią mintį išplečia į teiginį, kad išvis iki šiol nesą buvę didžio proto be žiupsnio beprotystės. Bet čia neturima galvoje to, ką šia sąvoka žymi šiuolaikinė psichiatrija. Graikų ir romėnų filosofai beprotystę laikė apsėstumo būseną (dievybės), kai žmogus yra susijaudinęs ir apimtas ekstazės, kai jaučiasi užsimiršęs ir įkvėptas. Valdovai, apie kuriuos kalbėsime, nėra tokio tipo užsimiršėliai. Jie veikiau yra pamišėliai klinikinio požiūriu.

Sąvoka „beprotystė“ apskritai nėra tiksli. Mūsų laikais psichiatrai jos nebevartoja. Jie kalba apie psichikos ligas, psichikos negalias arba psichozes, kai kuriais atvejais – apie šizofreniją. Ši apibrėžiama „skilusio proto“ sąvoka. Informacinis veikalas *Duden medizinischer Fachausdrücke* („Medicinos terminų dudenas“) šią grupę ligonių apibūdina kaip sergančius chronišku, dažnai paveldimu, progresuojančiu ir paprastai jaunesniame amžiuje prasidedančiu negalavimu su mąstymo sutrikimu, haliucinacijomis, beprotiškomis idėjomis ir užsisklendimu savyje. Ankstesni pavadinimai, tokie kaip *dementia praecox* („anksatyvoji silpnaprotystė“), nebevartojami, nes tiksliai nenusako esmės. Sąvoka *demens* lotyniškai reiškia „beprotiškas“, „pamišęs“, „paikas“. Šiais laikais demencija labai bendrai vadinamas ligos sukeltas smegenų funkcijos sutrikimas. Nuo šizofrenikų reikia skirti šizoidus. Klasikinis vokiečių klinikinis žodynas *Pschyrembel*, 2013 metais išleistas 264-ą kartą, pastaruosius traktuoja kaip savotiškus, sunkiai bendraujančius, perdėtai jautrius, šiaip jau bukus asmenis, kurie dažnai ir „autistiškai“ yra atsiskyrę nuo pasaulio. Jie nugrimzta į „ilgalaikę psichopatinę būseną“, todėl priskirtini prie sergančių „premorbidine šizofrenijos forma“, kitaip sakant, priklauso pradinės šizofrenijos pakopai.

Teisininkai vartoja visai kitus terminus. Jie kalba apie negalėjimą atsakyti – šiuolaikiškai tai būtų nepakaltinamumas. Tas, kuris ką nors daro nenusikalsdamas, negali būti baudžiamas. Pagal vokiečių baudžiamojo kodekso 20 str. nenusikalsta tas, „kuris atlikdamas veiką dėl ligos sukulto psichikos sutrikimo, dėl esminio sąmonės sutrikimo ar silpnaprotystės arba kitos sunkios psichikos anomalijos nėra pajėgus suvokti veikos neteisėtumo ir elgiasi pagal šį suvokimą“. Šiais požymiais nesivadovauja nei bendroji medicina, nei psichologija. Tačiau tas sąvokas vartoja teismo medicina, ir tai padėtį dar labiau komplikuoja. Taip pat ir kultūros istorijos požiūriu „beprotystę“ nelengva apibrėžti. Iki XIX a. pabaigos, ką laikyti pamišusiu ar sveiko proto

žmogumi, būdavo nustatoma beveik vien tik remiantis visuomenės elgesio norma. Ar nukrypimas nuo jos laikytinas tik keista, neįprasta elgsena, ar jis priskirtinas jau prie beprotiškos, priklausė nuo papročių. O šie vėlei susiję su atitinkamu laiku ir vieta, socialine tikrove. Tad kokio požiūrio paisant tolesniame pasakojime mums spręsti, kokiais kriterijais vadovautis nustatant, kuris valdovas buvo pamišęs, o kuris ne? Be jokios abejonės, per praėjusius tūkstančius ir šimtus metų būta daugybės labai keistų žmonių, kuriuos, remiantis išlikusiais faktais, šiuolaikiniu požiūriu būtų galima su tam tikru medicininio pagrįstumu laikyti psichikos ligoniais. O jeigu jų amžininkai nelaikė jų bepročiais, kaip tada?

Geras to pavyzdys yra Egipto faraonas Amenochotepas IV, gyvenęs 1375–1358 metais prieš Kristų ir pasivadinęs Echnatonu. Nekaringas, pasiligojęs ir silpnoko kūno sudėjimo jaunuolis buvo toks gležnas ir švelnus, kad kai kurie tyrėjai net linkę manyti jį buvus moterį. Saulės dievą Atoną jis paskelbia vyriausiuoju dievu. Šis garbinamas ir vaizduojamas kaip blizgantis saulės skritulys su žmogaus rankomis spindulių galuose. Kadangi Echnatonas šventai tiki esąs Atono sūnus, įsako save šlovinti kaip dievą. Šį kultą jis įdiegia priedu. Todėl jo valdymas laikomas juodu Egipto istorijos tarpsniu. Kai miršta motina, liepia ją palaidoti atskirai nuo tėvo savo paties būsimame kape. Taip Echnatonas, kaip Atono gyvavaizdis, norėjo visiškai pašalinti tėvą ir savo tėvynainiams pavaizduoti esąs gimęs savaime. Šių laikų požiūriu tokia elgsena nėra normali. Ji rodo jį sirgus sunkia psichozės forma, mažų mažiausiai – tai šizoido tipas. O amžininkams tokia elgsena atrodė visai normali. Jie iš tikrųjų tikėjo jį esant naujojo vyriausiojo saulės dievo sūnų.

Prie problemos, kaip nesuklysti vertinant pamišėlius, prisideda dar vienas keblokas klausimas. Ar šiai knygai pasirinkti asmenys būtinai turi būti patologiniai atvejai? Atsakymas – ne. Grynoji patologija

yra keblus dalykas. Perteikti vien su liga susijusius faktus ir aplinkybes būtų vienpusiška. Tai iškraipytų vaizdą. Iš pagarbos aprašomiems asmenims mes jaučiame pareigą mėginti pavaizduoti visą žmogų, aprėpti visą asmenybę, nors ir labai trumpai. Antra vertus, turime kiek įmanydami remtis faktais, kuriuos skaitytojas galėtų patikrinti. Bet jeigu pamišėlis valdovas jau keli tūkstančiai metų kaip miręs, tai tiesiog neįmanoma. Net jei praėję tik keli šimtmečiai, destis kokie žinių šaltiniai, tai taip pat sunkoka padaryti. Volteras (Voltaire) čia nuėjo taip toli, kad teigė, jog tik šarlatanai galys pasišauti vaizduoti žmogų, su kuriuo nėra gyvenęs kartu. Kadangi joks biografijos pasakotojas neprikels iš mirusiųjų to, kuris jau seniai atsisveikinęs su pasauliu, aptarsimų valdovų charakteristikos turi tenkintis požymiais, rodančiais, kokie žmonės jie buvo ir kaip reiškėsi jų pamišimas.

Šia knyga dar siekiama plačiau pažvelgti į skirtingas istorijos epochas ir atkreipti akis į dėmesio vertas asmenybes iš pamišusio karaliaus ar imperatoriaus aplinkos ir į dramatiškus su tais žmonėmis susijusius įvykius. Daugeliu atvejų valdovo psichikos liga reiškia šį tą daugiau nei vien asmeninę nelaimę. Visas kraštas ima kęsti, bėdos ir vargai užgriūva žmones, pakimba pilietinių karų ir svetimų jėgų įsiveržimo grėsmė. Pamatysime, kaip kokio nors karaliaus dvaro įtarmu, intrigų ir asmeninių varžybų pritvinkusi aplinka gali dvasiškai sužlugdyti jauną ir lengvai paveikiamą prinčą, o jį užgulęs didžiulis politinis spaudimas sudaro palankias sąlygas atsisveikinti su protu. Knyga nepretenduoja į specialius mokslinius veikalus: pirmų pirmausia ji nori lengvai skaitoma forma pateikti įdomių žinių iš praeities atskleidama margą istorinių įvykių panoramą. Ieškant pėdsakų išryškės kai kurios ne tokios žinomos smulkmenos.

Skirtingais laikais, į kuriuos įvesdina ši knyga, medikai į klausimą, kas sukelia beprotystę, ar ji išgydoma ir kaip ją gydyti, atsakė įvairiai. Jau keturi šimtai metų prieš Kristų garsiausias ir dar gyvas būdamas

didžiai gerbtas antikos medicinas, Koso saloje gyvenęs graikų gydytojas Hipokratas ligų kilmę aiškino tuo, kad sutrinka keturių kūno syvų pusiausvyra: kraujo, gleivių, geltonosios ir juodosios tulžies, iš dalies ir vandens. Todėl šias ligas jis gydo daugiausia gyvensenos keitimu ir dieta, taip pat vaistais ir chirurginėmis intervencijomis. Šia Hipokrato syvų teorija iki pat naujųjų laikų pradžios rėmėsi ir įprastinė beprotystės gydymo metodika: vartoti vidurių laisvinamieji vaistai, būdavo nuleidinėjamas kraujas ir statomos taurės. Po šešių šimtų metų graikų gydytojas Galenas iš Pergamo daro prielaidą, kad skysčių pusiausvyros sutrikimai gali sukelti ir sielos negalavimus, kurie reiškiasi pykčio protrūkiais, bet taip pat ir baimės būsenomis, apatija ir giliu liūdesiu. Galenas įsitikinęs, kad dėl ilgai trunkančio skysčių disbalanso atsiranda kūnui svetima masė, sudegusi juodoji tulžis, kurią vadina *melancholia adusta*. Šioji kylanti į smegenis ir sukelianti haliucinacijas, siutulio priepuolius, isteriškus verksmus ir bendrąją beprotystę.

Šiuos beprotystės gydymo metodus akademinį išprusimą įgiję gydytojai taiko iki pat XVI a. vidurio, nors daugelis viduramžių žmonių įsivaizduoja, kad tą ligą sukelia velnias arba raganos. Be to, mėginama gydyti ir relikvijomis. Šveicarų mokslininkas Teofrastas iš Hohenheimo, vadinamas Paracelsu, visu tuo suabejoja. Jo alchemijos ir astrologijos pamatu sukurtas sąmoningai krikščioniškas gydymas kūną veikiant cheminėmis substancijomis prieštarauja kūno skysčių pusiausvyros teorijai. Paracelsui pamišėliai nėra žmogiškumą praradusios būtybės – tai ligoniai, kuriems reikia padėti.

Viskas pasikeičia nuo XVII a. vidurio prasidėjus Apšvietos laikotarpiui. Proto epochoje dar labiau negu anksčiau nuo visuomenės atskiriami tie, kurie laikomi neprotingais ir neatitinka to, kas pagal Apšvietos pasaulėvaizdį lygybės ir orumo požiūriu suprantama kaip padoru, dorovinga ir žmogiška: tad iš visuomenės šalinami elgetos, bedarbiai ir valkatos, taip pat paleistuvės, sergantys lytinėmis ligomis

ir neigalūs žmonės. Ypač pamišėliai. Iš visuomenės jie eliminuojami kaip viduramžiais buvo daroma su raupsuotaisiais. Prancūzų istorikas, filosofas, psichologas ir sociologas Mišelis Fuko (Michel Foucault) šias problemas aiškiai ir smulkiai aptarė savo 1961 metais išleistame pamatiniame veikle „Pamišimas ir beprotystė. Pamišimo istorija klasikiniiais laikais“. Jis vaizduoja, kaip beprotystė, suprantama kaip tai, kas „protui yra kita“, iš visuomenės sistemškai šalinama ir „kompleksinėmis racionalios kontrolės bei tvarkos procedūromis“ priverčiama nutilti. Pakvaišėliai kartu su nusikaltėliais ir kitais iš visuomenės išguitaisiais be jokio skirtumo grūdami į tas pačias patalpas ir visokiais įnagiais kankinami siekiant išvaryti iš jų paikystes ir šitaip juos vėl atvesti į protą. Manoma, kad tie žmonės nejautrūs alkuiui, troškuliui, karščiui ir šalčiui, todėl menkai maitinami ir girdomi, laikomi pusnuogiai, o retykais už atlygį net viešai rodomi. Anglų gydytojas Tomas Vilisas (Thomas Willis) 1684 metais rašo: „Pamišėliams gydyti iš tikrųjų nėra nieko veiksmingesnio ar būtiesnio už jų pagarbų ir šventą bijojimą, kuriuos jie laiko savo kankintojais <...>. Siautėjantys bepročiai greičiau ir sėkmingiau gydomi juos baudžiant ir griežtai su jais elgiantis ankštoje patalpoje negu vaistais ar medicininėmis priemonėmis.“ Kaip dar matysime, šių brutalių metodų neišvengė ir karūnuotos galvos.

Kai prancūzų gydytojas Filipas Pinelis (Philippe Pinel), nuo 1794 metų vyriausiasis Paryžiaus Salpetriero ligoninės gydytojas ir psichiatrijos pagrindėjas, savo pacientams nuima grandines ir juos išveda į gryną orą, įvyksta visuotinė permaina. Pinelis pripažįsta psichikos ligoniams teisę būti gydomiems. Nauji duomenys apie psichikos ligas, įgyti XIX a. pabaigoje susiformavus psichiatrijai, mūsų čia nebedomins, nes paskutinis pamišęs karalius, kuriam šioje knygoje skirtas biografinis portretas, su pasauliu atsisveikino 1886 metais. Tad dabar darome šuolį į tolimą praeitį, kad susitiktume su pirmuoju šios knygos pamišusiu valdovu.

„Siautėjantis tironas“ imperatoriaus soste

Kaligula (12–41 m. po Kr.)

Gajus Julijus Kalistas nustebeš purto galvą. Tuo metu įtakingiausias ir galingiausias romėnų valdovų rūmuose valdininkas gavo imperatoriaus Kaligulos kvietimą kartu papietauti prie šventinio stalo. Kaip buvęs vergas Kalistas pasiekė daug. Tai, be abejonės, susiję ir su tuo, kad jo gražuolė duktė Nimfidija buvo viena iš imperatoriaus meilužių. Tačiau raštiškas kvietimas – ne ta priežastis, kodėl Kalistas ir kai kurie kiti aukšto rango aristokratai bei senatoriai, maždaug keturiasdešimtaisiais metais po Kristaus taip pat gavę kvietimus, nustebe negali patikėti savo akimis. Neįprasta visai kas kita – parašas. Kvietime vietoj Kaligulos parašyta *Incitatus*, kas išvertus reiškia maždaug „Greitakojis“. Taip vadinamas mėgstamiausias imperatoriaus žirgas.

Šiam jis rūmuose buvo įrengęs marmurinį tvartą su dramblio kaulo ėdžiomis. Žirgo kamanos nusagstytos brangakmeniais, o purpurinės gūnios išaustos iš brangiausių siūlų. Visi svečiai sutaria: tai nebe normalu! O kai jie per prašmatnią puotą priversti žiūrėti, kaip žirgui aukšiniuose dubenyse patiekama avižų ir imperatorius paskelbia, kad Incitą netrukus padarys konsulu, jiems nekyla mintis, jog imperatorius tenori iš jų pasityčioti. Jiems aišku kaip dieną: Kaligula išprotėjo.

Šitą nuotykį su Incitatu yra aprašęs Gajus Svetonijus Trankvilas, vienas žinomiausių romėnų istoriografų, dažniausiai vadinamas tiesiog Svetonijumi. Apie tą įvykį jis kalba savo svarbiausiame veikle *De vita caesarum* („Cezarių gyvenimas“), pasirodžiusiame šimtas dvidešimtaisiais metais po Kristaus. Tai beveik ištisai išlikęs dvylikos Romos imperijos valdovų – nuo Cezario iki Domiciano – biografijų rinkinys. Svetonijus gyveno maždaug šimtmetį vėliau po Kaligulos, imperatoriaus Hadriano rūmuose užėmė aukštą sekretoriaus postą. Tikėtina, kad turėdamas tokias privilegijuotas pareigas galėjo prieiti prie valstybės archyvų. Tačiau jis neketino būsimosioms kartoms palikti kuo tikslesnį tos epochos aprašymą. Svetonijus nebuvo istorikas dabartiniu supratimu. Save laikė veikiau rašytoju, norinčiu amžininkams suteikti malonumą pirmiausia gera retorika ir ypatinga literatūrine kompozicija. Todėl į savo aprašymus sumaniai įpynė ir nemažai paskalų bei gandy, tad dabar sunku tiksliai atskirti, kas tiesa, o kas anekdotas. Nors šiuolaikinis istorijos mokslas jau keli dešimtmečiai intensyviai lygina Svetonijaus pranešimus su šaltiniais ir yra priekaištavęs dėl jo polinkio plepėti, bet šiaip jie laikomi patikimais. Todėl kalbėdami apie laikotarpį, kuris mus čia domina, remsimės Svetonijumi, tad iš jo perimame ir įvykio su Incitatu aprašymą. Tai darome palyginti drąsiai, nes ir kiti antikos autoriai „siautėjantį tironą“, kaip Kaligulą pavadino Svetonijus, vaizdavo esant išprotėjusį. Romėnų filosofas Seneka, Kaligulos amžininkas, net asmeniškai jį pažinojęs,

vadina jį „išprotėjusiu niekšu“. Kiti autoriai, Plinijus Vyresnysis ir Juozapas Flavijus, po kelių dešimtmečių taip pat kalba apie šio valdovo „manijas“ ir „sutrikusią sielą“. Tacitas, pats garsiausias Romos imperijos laikotarpio istorikas, kurio užrašų apie Kaligulos valdymo laikus, deja, nėra išlikę, antrojo šimtmečio po Kristaus pradžioje savo „Analuose“ kalba apie šio imperatoriaus „sujauktą protą“, bet vis dėlto priduria, „kad, nepaisant to, jam netrūkę kalbinės įtaigos“. Galiausiai trečiojo šimtmečio pradžioje Kasijus Dionas parašo plačios apimties „Romos istoriją“, kurioje mini, kad Kaligula buvo „netekęs proto“. Todėl iki šiol istoriografijoje yra išlikusi sąvoka „cezarių beprotystė“. Kaligula yra pirmasis romėnų imperatorius, į istoriją įėjęs kaip pamišėlis ir kaip koneveiktas bei neapkęstas monstras.

Į pasaulį Kaligula atėjo per patį karo įkarštį. Motina Agripina Vyresnioji, imperatoriaus Augusto vaikaitė, pagimdo jį, kaip praneša Svetonijus, dvyliktyjų metų po Kristaus rugpjūčio 31-ąją Antijuje, dabartiniame Ancijuje, keturiasdešimt kilometrų į pietus nuo Romos, ir pavadina Gajumi. Didžio romėnų ir valstybės vyro prisiminimui dar pridedami Julijaus Cezario vardai, galiausiai priduriamas ir Germaniko vardas. Taip vadinasi tėvas. Šis yra imperatoriaus Tiberijaus sūnėnas – Augusto paliepimu Tiberijus turėjo jį įsisūnyti. Dvejų metų mažąjį Gajų tėvai pasiima į vieną tolimosios Germanijos kariuomenės stovyklą prie Reino. Čia Germanikas yra vyriausiasis romėnų legionų vadas. Kovose su dešiniojo pareinio žemių germanų gentimis, kurios prieš kelerius metus cheruskų genties vado Arminijaus vadovaujamos prie Teutoburgo Miško buvo sutriuškinusios tris romėnų legionus, Germanikas jau buvo nusipelnęs nemažos šlovės. Dėl išpūdingo stoto, draugiškumo ir atviro būdo jį nepaprastai mėgo visos gyventojų grupės. Jis laikomas didvyriu, ypač jį gerbia kariai. Keturioliktaisiais metais jo kariai buvo pasišovę vietoj neapkenčiamo Tiberijaus net skelbė jį naujuoju imperatoriumi. Įsiplieskia maištas,

kurį Germanikas tik vargais negalais numalšina. Kai mažąjį Gajų prireikia kartu su motina iš kariuomenės stovyklos perkelti į saugią vietą, kai kurie kareiviai juodu paima įkaitais. Linksmindamiesi kariai verkšlenantį berniuką apauna nedidukais kareiviškais batais. Toks kaustytas batas vadinamas *caliga*: jais avi visi legionieriai nuo eilinių iki karvedžių. Nuo šiol mažasis Gajus įgyja Kaligulos pravardę: *caligula* reiškia „kareivio batukas“. Berniukas tampa legionierių stovyklos talismanu ir pelno kareivių prielankumą bei malonę. Visą vaikystę jis prabėgioja vilkėdamas kareivišką aprangą. Tačiau nepakenčia Kaligulos pravardės, kuria išgarsėjo istorijoje, todėl paskui baudžia kiekvieną, kuris jį taip pavadina.

Kai Germanikas septynioliktųjų metų pavasarį grįžta į Romą, penkiametis Kaligula kartu su keturiais broliais ir seserimis sėdėdamas viename iš vežimų turi progą savo akimis matyti, kaip jo tėvas gegužės 26 dieną nepaprastai pompastiškais triumfo eitynėmis yra pagerbiamas už karo žygius Germanijoje. Jau tų pačių metų rudenį su tėvais jis iškeliauja į Sirijos provinciją, kur Germanikui pavesta naujai sutvarkyti valdymą. Septynerių metų Kaligula vėl atsiduria reikšmingų įvykių sūkuryje. Deja, šįkart jie liūdniesni, nes Germanikas staiga suserga ir visiškai netikėtai devynioliktų metų spalio 10 dieną, eidamas vos trisdešimt ketvirtuosius, miršta mįslingomis aplinkybėmis. Gulėdamas mirties patale Germanikas apkaltina jam priešiška nusiėikusį Sirijos vietininką Kalpurnijų Pizoną jį nunuodijus. Pasklinda pikti gandai. Romoje buvo kalbama, girdi, prie nužudymo sąmokslą esąs nagus prikišęs nepatiklusis imperatorius Tiberijus. Šis norįs pašalinti savo įsūnį, nes tauta ir kareiviai jį labiau mėgstą už jį patį. Ankstyva tėvo mirtis berniukui yra negailestingas likimo smūgis, palieka gilų randą jo gyvenime. Iki šiol, būnant tėvų prieglobstyje, populiaraus Germaniko garbės atitekdavo ir jam, „kareivio batukui“. Dabar jis priverstas aristokratinėje Romos aplinkoje savo akimis ma-

tyti smurtines neapkenčiamo Tiberijaus sankcijas, nes nuolat bijodamas sąmokslų šis nesidrovėjo net žudyti ir skirti mirties bausmių.

Dešimtmetis Kaligula suvokia, kad ir motina Agripina, ir abu jo broliai – vienas šešiolikmetis, kitas septyniolikmetis – yra įpainioti į kovas dėl imperatoriaus sosto įpėdinystės. Kaip praneša Tacitas, Agripina iš tikrųjų buvo užsimojusi vieną iš savo sūnų kaip tiesioginį Augusto palikuonį pirm laiko pasodinti į valdžią. Su pareigomis nebesusitvarkantis ir viešumos vengiantis Tiberijus, kurį Tacitas apibūdina kaip plikagalvį, arogantišką ir pasalūną, tuo metu buvo puolęs į neviltį ir pasitraukęs į savo vilą Kaprio saloje, o tvarkyti kasdienius reikalus pavedęs galingam pretorijonų prefektui Lucijui Sejanui. Šis intrigantas piršo imperatoriui mintį, kad Germaniko šeima jam keianti didžiulę grėsmę. Žmonės ir kariuomenė geidžia, kad Agripinos vyriausiasis sūnus Neronas (nepainioti su vėlesniuoju imperatoriumi) kuo greičiau perimtų sostą. Atsižvelgdamas į tai Tiberijus dvidešimt septintaisiais metais įsako Agripiną ir Neroną suimti ir uždaryti į areštinę. Gatves užtvindo romiečiai nešini jų portretais ir tuščiai reikalauja tuodu tučtuojau paleisti. Paskui senato akivaizdoje vykusiame procese Neronas paskelbiamas Romos valstybės priešu ir kartu su motina Agripina ištremiamas į Pandatarijos ir Poncijos salas. Iki šiol neišaiškinta, ar Nerono mirties trisdešimttaisiais metais priežastis yra numarinimas bado, ar jis nusižudė pats po to, kai budelis, pasak Svetonijaus, prieš mirties bausmę jam parodė virves ir kablius. Motina tremtyje ištveria dar trejus metus. Paskui nusižudo sužinojusi, kad ir jos sūnus Druzas, kaltinamas sąmokslu, įmestas į Romos kalėjimą ir ten mirė iškamuotas bado.

Dabar iš Germaniko šeimos tėra likęs Kaligula. Minėtus brutalius įvykius šiam teko patirti iš visai arti. Nėra jokios abejonės, kad be pėdsakų jie nepraėjo. Suėmus motiną penkiolikmetis staiga išplėšiamas iš šeimos aplinkos. Kartu su dviem jaunesnėmis seserimis Druzila ir

Livila, kurios jo gyvenime dar suvaidins svarbų vaidmenį, paauglys įkišamas globoti aštuoniasdešimt ketverių metų prosenelei Livijai, pirmesniojo imperatoriaus Augusto žmonai ir jo įpėdinio Tiberijaus motinai. Kai po dvejų metų ji amžiams užmerkia akis, Kaligula patenka pas senelę Antoniją Jaunesniąją, Germaniko motiną. Abiejuose namuose ji supa vien moteris. Kai kurie požymiai rodo, kad sunkūs išbandymai ir traumuojantys išgyvenimai jau tuo laikotarpiu bus prisidėję prie Kaligulos psichikos ligos. Tiesa, Svetonijus kalba tik apie tai, kad vaikystėje Kaligula sirgęs epilepsija ir jį nuolat kankinusi nemiga. Žinoma, ir šie požymiai galėjo būti vėlesnės sunkios psichozės pranašai (psichozės sąvokos, suprantama, anų laikų medicinoje dar nebuvo). Ištįsęs, plonomis kaip šakaliai kojomis ir atsikišusiu pilvu jaunuolis yra perdėtai nervingas ir nepaprastai bailus. Artėjant audrai ir pasigirdus griaustiniui jis slepiasi po lova. Dar jaunystės metais dėl balto kaip drobė veido, įlinkusių smilkinių ir giliai įdubusių akių, plačios, niūrios kaktos Kaligula palikdavo šiek tiek nejaukų įspūdį. Jis baiminasi dėl savo gyvybės, nes žino, kad dabar ir pats yra pretorijonų prefekto Sejano akiratyje, kad, ko gera, taip pat ir prieš jį kaip paskutinį likusį pretendentą į sosto įpėdinius rezgamas procesas. Jam pasirodo tarsi išsigelbėjimas, kai trisdešimtųjų metų pabaigoje visiškai netikėtai gauna imperatoriaus Tiberijaus įsakymą tuojau pat vykti iš Romos ir keliauti pas jį į Kaprio salą.

Čia Tiberijus pirmiausia jam įteikia baltos vilnos *toga virilis* („vyro togą“). Dabar aštuoniolikmetis Kaligula oficialiai laikomas suaugusiu. Šis iškilmingas aktas kartu duoda suprasti, kad jis yra įgijęs imperatoriaus prielankumą ir jo pasirinktas įpėdiniu. Tačiau iš tikrųjų Tiberijaus požiūris į Kaligulą lieka kaip ir anksčiau dvilypis, veikiau neigiamas. Jis prielankesnis savo tiesioginiam vaikaičiui Tiberijui Gemelui, kurį taip pat yra pasikvietęs. Gemelas šešeriais metais jaunesnis už Kaligulą, tačiau dėl galimos sosto įpėdinystės tai tuo

tarpu dar nėra svarbu. Septyniasdešimt dvejų metų Tiberijus jaučiasi sveikas ir gana žvalus, tik veidą ir kai kurias kitas kūno vietas daro bjaurios šunvotės. Romoje jo įsakymu šuoliškai daugėja teismo procesų ir mirties bausmių: kiekvienas gali būti apkaltintas už jo didenybės įžeidimą, jeigu išvietėje ar viešnamyje turi kišenėje monetą su imperatoriaus atvaizdu, nors pats imperatorius savo viloje „Jovis“ nuolat kelia ištvirtėlis ir orgijas. Čia aiškiai išryškėja jo pedofiliniai, homoseksualiniai ir sadistiniai polinkiai. Tvirtai nustatyta, kad Kaligula šituose ekscesuose dalyvavo. Iš pradžių, matyt, todėl, kad taip norėjo Tiberijus, paskui ir pačiam patiko. Svetonijus rašo, kad jau tuo metu Kaligula negalėjęs nuslėpti savo žiauraus ir palaidūniško charakterio. „Su didžiausiu pasitenkinimu jis stebėdavo, kaip kankinami ir žudomi nuteistieji mirties bausme, naktimis, užsimaukšlinę peruką ir apsivilkę ilgą suknelę, kad niekas nepažintų, lankydavosi smuklėse ir paleistuvystės namuose, žavėdavosi teatru, šokiais ir dainavimu.“ Jau Kaligulos laikais gimęs romėnų ir žydų istorikas Juozapas Flavijus šį teiginį papildo, esą Kaligula – tiesa, gerokai vėliau – Romoje „rengdavęs tam tikras paslaptingas sueigas, per kurias jis apsisitaisydavęs moteriškais drabužiais, plaukus garbiniuodavęs kažkokiu ypatingu savo paties pramanytu būdu ir visais kitais atžvilgiais mėgdžiodavęs moterų elgesį“. Šias pastabas, kaip ir kai kuriuos kitus teiginius, šiuolaikiniai istorijos tyrimai yra atmetę kaip netiesą ir grynus šmeižtus. Pavyzdžiui, 2003 metais išleistoje vokiečių antikinės istorijos specialisto Aloyzo Vinterlingo (Aloys Winterling) daug teigiamų vertinimų sulaukusioje Kaligulos biografijoje paprasčiausiai sakoma, kad Kaprio saloje apie mirties bausmių vykdymus „šiaip nieko nėra žinoma“. O apie smukles, viešnamius ir teatrus Kaprio saloje nesą „nei rašytinių, nei archeologinių liudijimų“. Bet tegu bus leista paklausti, kodėl šiaip jau kuo puikiausiai informuotas Svetonijus būtų turėjęs rizikuoti, kad jam paskui bus prikišama pateikęs iš piršto

laužtą teiginį, arba praėjus vos keliems dešimtmečiams po aktualaus įvykio Juozapas Flavijus vis dėlto nežinojo geriau ir nebuvo kur kas arčiau tiesos negu dabartinis istorijos mokslas? Smuklių ir viešnamių Romos imperijoje tais laikais netrūko bemaž niekur, tad kodėl jų neturėjo būti ir Kaprio saloje? Be to, iš Svetonijaus citatos nematyti, kad pavaizduoti Kaligulos naktinėjimai iš tikrųjų būtų vykę Kapryje. Svetonijus galėjo taip pat sėkmingai turėti galvoje ir Romą, į kurią Kaligula per savo ne vienus metus trukusį lankymąsi Kapryje daug kartų buvo nukeliavęs. Šią versiją remia ir tai, kad sostinėje jį neabejojamai kur kas labiau pažinojo negu mažoje saloje, todėl jam atrodė tikslingiau orgijose dalyvauti inkognito. O dėl biseksualaus polinkio ir šiuolaikiniai istorikai bei psichologai iš esmės sutaria.

Iš visų tų įvykių galime suprasti, kad jaunojo Kaligulos viešnagė tolimoje nuo sostinės imperatoriaus rezidencijoje anaip tol nebuvo palanki formuoti charakteriui ir dvasiškai bręsti. Čia psichikos krūviai dar padidėja, įtampa be galo išauga. Jam tenka gyventi greta neprognozuojamos elgsenos imperatoriaus priešiškausi nusiteikusių asmenų aplinkoje, tarp žmonių, dalyvavusių persekiojant jo šeimą. Jis turi gyventi nuolat saugodamasis. Visas mąstymas, visi poelgiai nukreipti viena linkme – išlikti. Kaligula veidmainiauja, apsimetinėja ir taikosi prie kiekvieno, išsižada net savęs – šešerius metus diena iš dienos. Nepasitiki nė vienu. Savo tikruosius jausmus, mintis ir ketinimus laiko širdies gilumoje. Vaizduoja kuklų, yra ypač klusnus imperatoriui, jam pataikaujamai pritaria. Svetonijus visa tai aprašo taip: „Čia, Kapryje, jo atžvilgiu išbandė visas įmanomas intrigas, mėgino jį suerzinti ir priversti kuo nors nusiskųsti. Tačiau niekuomet jis nedavė jiems nė mažiausios dingsties: saviškių likimą atrodė taip pamiršęs, tarsi niekam nebūtų plaukas nuo galvos nukritęs. O jei kas nors jam pačiam nutikdavo, viską neapsakomai kantriai nutylėdavo. Seneliui ir jo aplinkiniams rodė tokį nuolankumą, kad nelabai prasilenksime

su tiesa sakydami, jog niekados nėra buvę geresnio vergo ir blogesnio pono.“ Galimas daiktas, kad nukaršęs Tiberijus jį vis dėlto permatė ir nujautė Kaligulą jam rengiant pražūtį. Kaip liudija Svetonijus, imperatorius savo aplinkoje esą ne kartą prisitaręs, kad romėnams jis auginas gyvatę. Meistriškai apsimetinėdamas Kaligula savo pozicijas apgina. Jei būtų buvęs sąžiningas, tikriausiai jau būtų atsisveikinęs su pasauliu. Šiuolaikinei psichologijai žinoma, kad toks neapsakomas dvasinis spaudimas, tokia įtempta, nuolatinė ir tikrovei priešiška elgsena gali suskaldyti asmenybę, susargdinti šizofrenija. Neatmestina prielaida, kad šios didžiulės emocinės perkrovos greitino Kaligulos žingsnius į beprotystę.

Kadangi gyvendamas Kapryje Kaligula buvo nusiteikęs daryti viską, ko geidžia imperatorius, Tiberijus negalėjo jam neatsilyginti už pastangas. Tad trisdešimt trečiaisiais metais jam pavedamos žemiausios politinės kvestoriaus pareigos, ketveriais metais anksčiau, negu Augusto tam buvo nustatytas minimalus dvidešimt penkerių metų amžius. Kvestoriaus veiklos sritis įvairi. Kaip konsulo padėjėjui kvestoriui priklauso prižiūrėti valstybės iždą, vadovauti mokesčių ir nuompinigių rinkimui. Jis taip pat veikia ir kaip kriminalinių bylų teisėjas ir atsako už gladiatorių pasirodymų organizavimą. Šis darbas Kaligulai ypač patinka. Žiaurios gladiatorių kautynės jam teikia didžiulį malonumą. Be to, kvestoriaus tarnyba atveria kelią į senatą. Spėjama, kad Kaligula čia jau anksti būtų galėjęs parodyti didžiausią talentą. Vos po kelerių metų romėnų ir žydų istorikas Juozapas Flavijus rašė: „Jis buvo puikus oratorius, kalbėjo vienodai sklandžiai ir graikiškai, ir lotyniškai. Dar buvo be galo nuovokus: kadangi visa, ką kiti būdavo parengę studijuodami ir nepaprastai stengdamiesi, jis gebėdavo atremti iš karto, tad toli gražu ne kiekvienas oratorius pajėgdavo jam prilygti, juo labiau kad savo įgimtą gebėjimą jis buvo išugdęs atkakliai praktikuodamasis.“ Imperatorius nusprendžia, kad atėjo

metas Kaligulai vesti, ir išrenka žmoną. Jos vardas Juniја Klaudila, kilminga vieno Tiberijaus artimiausio patikėtinio duktė. Kaligula paklūsta ir veda jau tais pačiais metais Antijuje. Netrukus žmona ima lauktis, bet miršta gimdydama. Kaligula pakeliamas į vyresniusius žynius ir taip atsistoja ant artimiausios pakopos Romos senatoriaus karjeros link. Tačiau įpėdinystės klausimas ir toliau lieka neišspręstas. Raštiškame testamente, kurį Tiberijus parengia trisdešimt penktaisiais metais, Kaligula ir Gemelas minimi paveldėtojais lygiomis dalimis. Tacitas, matyt, buvo arčiausiai tiesos sakydamas, kad Tiberijui neužteko ryžto apsispręsti.

Išties Kaligula nėra gražus vyras. Nors jo kerėpliškas, storas, iš pažiūros neproporcingas kūnas plonomis blauzdomis ir didelėmis pėdomis gan plaukuotas, bet, kaip pastebi Svetonijus, galva anksti nuplinka. Sprandas buvęs apaugęs šeriais, rašo Seneka, veidas – baidus ir gąsdinantis. Užtekę į jį tik užmesti akį, kad suprastum, jog tai – pamišėlis. Biustai ir statulos, kurių kelios yra išlikusios, to, kaip anais laikais buvo įprasta, geros propagandos dėlei neperteikia. Jos visos vaizduoja Kaligulą gražų: vietoj plikės iki pat kaktos raitosi garbanos.

Nors ir buvo atstumiančios išvaizdos, moterims jis atrodė savotiškai patrauklus. Trisdešimt ketvirtaisiais metais su juo suartėja Enija Trasila, Kvinto Makro, imperatoriaus pretorijonų gvardijos vado, žmona, ir atsiduria Kaligulos lovoje, kaip atrodo, ne be vyro sutikimo. Kaligula pažada, kai tik bus valdžioje, ją vesiąs. Pasak Svetonijaus, tą jis patvirtinęs net priesaika ir savo paties ranka rašytu pareiškimu. Enija mielai norėtų tapti imperatoriene ir net įkalba vyrą paremti Kaligulą šiam siekiant sosto. Žilos senatvės sulaukęs septyniasdešimt devynerių metų Tiberijus, dar kartą iškeliavęs į gimtąjį Romos miestą, į jį neįžengia, nes trisdešimt septintųjų metų kovo 16 dieną Mize-ne, sostinės flotilės bazėje, yra nužudomas. Apie to įvykio aplinkybes esama įvairių versijų. Galimas daiktas, kad Kvintas Makras bus įjėjęs į

imperatoriaus miegamąjį – kaip tuometiniam naktinės sargybos vadiui tai padaryti nieko nereikšė – ir užmetęs pagalvę Tiberijų užduosinę. Jei tikėsime Svetonijumi, Kaligula pats imperatorių iš pradžių nunuodijęs. „Paskui, kai tas dar kvėpavo, įsakė nuo piršto numauti žiedą, o kai atrodė, kad tas mėgins jo neatiduoti, liepė užmesti ant jo pagalvę ir net savo rankomis užspaudė jam gerklę. Kai vienas paleistinis garsiai pasipiktino šiuo siaubingu darbu, jis [Kaligula] įsakė jį čia pat nukryžiuoti.“ Jau tą pačią dieną pretorijonai, atlydėję Tiberijų į Mizeną, Kaligulą paskelbia naujuoju imperatoriumi. O Romoje Kvintas Makras pasirūpina, kad senatas Kaligulą vienbalsiai pripažintų naujuoju valdovu. Kovo 18-ąją Tiberijus po mirties paskelbiamas neveiksniu, o jo testamentas – negaliojančiu.

„Taip Kaligula įkopė į sostą ir išpildė romėnų tautos norą“, apibendrina Svetonijus. Kaligulos ypač troškę kariai, pažinoję jį nuo vaikystės ir prisiminę jo tėvą Germaniką bei atjausdami dėl bemaž visai išnaikintos šeimos. Kai Kaligula vilkėdamas gedulingais drabužiais atlydi laidotuvių procesiją į Romą, visas kelias iš abiejų pusių nužymėtas aukurais, gausybe aukojimui skirtų gyvulių ir liepsnojančių deglų, „be galo linksmų, vienas kitą pečiais stumdančių žmonių minia atvilnijo jo pasitikti šūksmais linkėdama visokeriopos laimės“. Atkeliavus į Romą, kovo 28 dieną senatas jam suteikia „teisę ir sprendimų galią visais klausimais“. Dvidešimt ketverių metų Kaligula dabar yra naujasis valdovas Romos pasaulinės karalystės, aprėpiančios žemes nuo Ispanijos iki Mažosios Azijos, nuo Sirijos iki Lamanšo ir nuo Šiaurės Afrikos iki Dunojaus ir Reino, – beveik viso antikos pasaulio. Tauta džiūgauja. Jaunasis imperatorius, atrodo, pateisina visas viltis, kurias jo tėvas Germanikas jau Augusto laikais kaip geidžiamas įpėdinis buvo įkūnijęs. Žmonės Romoje lengviau atsikvepia ir su didžiu liu pasitikėjimu žvelgia į ateitį. Džiaugsmas buvęs toks didelis, rašo Svetonijus, kad šventės trukusios kone tris mėnesius ir buvę paskersta

daugiau kaip šimtas šešiasdešimt tūkstančių aukojimui skirtų gyvulių. Tomis dienomis Kaligula laikomas *exoptatissimus princeps* – „visų geidžiamiausiu valdovu“.

Pirmaisiais jo valdymo metais į naująjį Augustą dedamos žmonių viltys, atrodo, iš tikrųjų pildosi. Visi nekantraudami laukia pirmosios Kaligulos kalbos senate, kuris dar visai neseniai buvo priėmęs sprendimus prieš jo motiną ir brolius. Ar naujasis imperatorius senatoriams priekaištaus ir griežtai pareikalaus atsakyti? Nieko panašaus. Kasijus Dionas rašo, kad Kaligula stengėsis senatoriams įsiteikti ir žadėjęs su jais dalytis valdžia. Naujasis valdovas skelbia nutraukias procesus dėl jo didenybės imperatoriaus įžeidimo ir paleidžias pirmtako nuteistuosius ir ištremtuosius. Dar nebaigtos bylos sustabdomos ir viešai sudeginamos *Forum Romanum* aikštėje. Žinoma, pirma įsakoma padaryti dokumentų nuorašus asmeniniam archyvu. Kalboje, pasakytoje toje pačioje aikštėje ištaigingų viešų Tiberijaus laidotuvių Augusto mauzoliejuje proga, jis visiškai laikosi Augusto ir Germaniko tradicijos: nuo šiol rugsėjo mėnuo imamas vadinti pastarojo vardu. Naujasis imperatorius reiškiasi kaip visiškas liberalas. Klausytojams jis sušunka žadėdamas, kad nuo šiol kiekvienas galis kaip anomis respublikos dienomis vėl laisvai reikšti savo nuomonę. Vėl galį būti skelbiami drausti režimą kritikuojantys raštai. Taip pat ir jo paties asmens garbstymų ir viešų rodymųsi ateityje turį būti atsisakyta, būsia draudžiama statyti ir jo skulptūras. Visose Italijos provincijose Kaligula panaikina Augusto įvestą visuotinį pardavimo mokestį, o tai išeina į naudą daugiausia paprastiems gyventojams. Žmonėms vėl grąžinama teisė rinkti magistratą. Kaligula atlieka dar vieną parodomąjį aktą ir tai sustiprina piliečių prielankumą: nepaisydamas prastų orų ir audringos jūros jis išplaukia į motinos Agripinos tremties vietą, parplukdo jos pelenus į Romą ir įsako juos palaidoti taip pat Augusto mauzoliejuje Marso lauke. Tiberijus testamente buvo žadėjęs kiekvienam pretorijonui išmo-

kėti po tūkstantį sestercijų, o tai maždaug normali vieno kario metinė alga. Nors Kaligula anksčiau šį testamentą buvo paskelbęs negaliojančiu, dabar kiekvienam išmoka net po dukart tiek. Jis žengia dar vieną žingsnį: kiekvienas karys, Romos pilietis, ir kiekvienos šeimos galva gauna po tris šimtus sestercijų. Visai romėnų tautai tai sudaro apie keturiasdešimt penkis milijonus. Šis negirdėtas neregėtas dosnumas apstulbina visus. Tik vienas kitas susirūpinęs skeptikas klausia savęs: ką visa tai turėtų reikšti? Ar naujasis imperatorius išties rimtai nusi-teikęs laikytis savo daugybės pareiškimų ir pažadų, o gal visa tai tėra tik gerai apgalvota ir meistriškai inscenizuota viešoji akcija siekiant įgyti tautos ir karių prielankumą?

Savo konsulatą Kaligula pradeda tik trisdešimt septintųjų liepos 1-ąją, vėluodamas tris mėnesius. Pareigų pradžios kalbą senate jis panaudoja tam, kad aiškiai atsiribotų nuo Tiberijaus ir sukritikuotų jo darbus. O tai, ką pasako apie savo paties valdymą, aristokratijai yra taip prie širdies, jog senatas, kaip rašo Kasijus Dionas, „bijodamas, kad nebūtų iškraipyta prasmė, nusprendžia šią kalbą kasmet vis iš naujo perskaityti“. Nuo šiol šventiniai renginiai veja vienas kitą. Kai iškilmingai atidaroma Augusto šventykla, į milžinišką puotą mieste pakviečiami ne tik senatoriai su žmonomis, bet ir Romos gyventojai. Ta proga vykusios žaidynės pareikalauja tokių išlaidų, kokių nebuvo skirta jokioms kitoms iki tol. Per raitelių žaidynės pats Kaligula vadelioja ištaigingą šešiais žirgais kinkytą triumfo vežimą. O per gyvūnų medžioklę išguldoma šimtai lokių ir Afrikos plėšrūnų. Tokio įvykio „iki tol dar niekad nebūta“, negali atsistebėti Kasijus Dionas. Kaip spėjama, kai kuriems aristokratams tuomet pirmą kartą kaktoje pasimatė susirūpinimo raukšlės, nes naujasis valdovas taip švaistosi pinigais, kaip dar niekas nėra regėjęs. Per labai trumpą laiką neliko 3,3 milijardo sestercijų, Tiberijaus paliktų valstybės ižde. Kaligula skendi neapsakomoje prabangoje:

rengiasi brangiausiais šilkais, puošiasi neįkainojamais brangakmeniais ir net apavas nusagstytas deimantais. Besaikio išlaidavimo manija, didžiulė aistra žirgų lenktynėms, teatrui ir cirkui, taip pat žavėjimasis menininkais ir vadeliotojais iš žemojo luomo, žmonėmis, kurių vis daugiau gauna teisę sėsti prie imperatoriškojo vaišių stalo ir kurie verste užverčiami visokiomis dovanomis, neatitinka aristokratiško pasaulio sampratų ir elgsenos normų. Kai paaiškėja, kad jaunasis imperatorius maudosi kvepaluose, valgo į aukso plokšteles įvyniotus špinatus ir siurbčioja acte ištirpintus perlus, kai kurie senatoriai tik kraipo galvas.

Galbūt vienas kitas senatorius šioje elgsenoje jau įžvelgė pirmuosius didybės manijos ir proto sutrikimo požymius. Didžiai gerbiamas Gajus Kalpurnijus Pizonas, ko gera, turi ypatingą dingstį tuo tikėti. Mat jis yra susižadėjęs su jauna gražuole Livija Orestila ir rengiasi ją vesti. Kaip pasakoja Svetonijus, į vestuvių puotą buvęs pakviestas ir Kaligula. Jis čiupęs patrauklią nuotaką už rankos, nusi-tempęs ją į atskirą patalpą ir išžaginęs. Paskui jaunasis imperatorius degdamas nenumaldoma lytine aistra pareikalauja Livijos Orestilos sau ir ją veda. Bet jau po dviejų mėnesių ji jam atsibosta ir su ja išsi-tuokia. Visa jo meilė skirta ketveriais metais jaunesnei Abitarvijume, dabartiniame Koblence, gimusiai seseriai Druzilai. Manoma, kad dar būdamas berniukas atėmęs jai nekaltybę. Neva tai darant juodu užtikusi senelė Antonija. Nuo tada Druzila yra jo meilužė. Kai ir ji trisdešimt trečiaisiais metais išteka už Lucijaus Longino, Kaligula ir toliau leidžiasi jos paikinamas keistais meilės žaidimais. Svetonijus dar priduria, kad jis ištvrirkaudavęs ir su kitomis savo seserimis Agripina bei Livila ir jas perleidęs saviems pasismaginimų berniukams. Kaip vaizduoja Svetonijus, imperatoriaus rūmai nesiskiria nuo viešnamio, kuriame klesti kraujomaiša ir santuokinė neištikimybė. Kaligula kviečia ir jaunus, ir senus naudotis savo rūmų paslaugomis ir

tenkinti savuosius įgeidžius. Jis nuolat žvalgosi gražių, puikios figūros moterų, kad galėtų su jomis lytiškai santykiauti. Ir toliau nesidrovi kėsintis net į senatorių žmonas.

Trisdešimt septintųjų spalio pabaigoje Kaligula sunkiai suserga. Jau nuo paauglystės epilepsijos priepuoliai jį taip nukamuodavo, kad paskui vos paeidavo ir sunkiai išlaikydavo pakeltą galvą. Dabar iš tėvo paveldėta liga pasireiškia taip ūmiai, kad jo aplinkos patikėtiniai ima baimintis jį neišgyvensiant. Naktimis neužmiega, kankina košmariški sapnai ir siaubinga panika. Girdi balsus ir mano, kad su juo kalba okeano dvasia. Sutrikęs ir nerimastingas jis klaidžioja savo rūmų koridoriais ir salėmis maldaudamas, kad išauštų diena. Žydų mokslininkas ir filosofas Filonas Aleksandrietis, pažinojęs Kaligulą asmeniškai, mano, kad jo liga buvo susijusi su nežabota ir nesaikinga gyvensena, kurią ėmęs praktikuoti, su iškrypėlišku lytiniu gyvenimu, pernelyg gausia mityba ir gėrimu, vėmimo priemonių naudojimu po gausių valgių bei karštomis maudynėmis prikimštu skrandžiu. Tačiau tai yra taip pat klaidinga kaip ir Svetonijaus prielaida, neva žmona jam duodavusi pernelyg stipraus afrodiziako, bei kai kurie kiti aiškinimai. 2005 metais išėjusioje anglų istorikės Vivianos H. Grin (Vivian H. Green) knygoje *The Madness of Kings* („Išprotėję karaliai“) prieinama prie logiškos išvados, kad Kaligulos beprotystės priežastis buvusi organinė smegenų liga. Temporalinės epilepsijos, tai yra chromosomų smegenų sindromo, požymiai panašūs į šizofrenijos arba encefalito, smegenų uždegimo, požymius. Tačiau ir šie samprotavimai galiausiai tėra tik spėjimas, nes išlikusių duomenų tiksliai diagnozei toli gražu nepakanka.

Trisdešimt septintųjų spalio mėnesį atgulęs į sunkios ligos patalą Kaligula, matyt, ir pats nelabai tikėjo išgyvensiąs. Dar tebekovodamas su neganda, kaip praneša Svetonijus, Kaligula paskiria savo numylėtinę seserį Druzilą „imperatoriaus turto ir valdžios paveldėtoja“.

Tad ir jo artimiausi patarėjai, imperatoriaus gvardijos prefektas Kvintus Makras ir jo buvęs uošvis Junijus Silanas, ima nusiteikti galimai jo mirčiai. „Būk pasirengęs!“ – pataria jie Tiberijui Gemelui, dvidešimties metų tikram Tiberijaus vaikaičiui, kurio siekius įžengti į sostą remia nemažai aukšto rango senatorių. Tačiau per anksti džiūgauta. Po poros savaičių Kaligula netikėtai iš ligos išsikapsto. Nors dvasiškai atrodo labiau sutrikęs negu anksčiau, bet Romoje vėl pajuntama jo ranka. Tą jis nedelsdamas parodo nepaprastai brutaliai. Kaligula suuodžia sąmokslą ir pasiunčia du ištikimus karius pas Tiberijų Gemelą. Šie paduoda jam durklą ir verčia nusižudyti. Netrukus sąmokslu apkaltinamas ir Kvintus Makras – už tėvynės išdavimą nuteisiamas mirtimi ir trisdešimt aštuntųjų metų pradžioje ši bausmė įvykdoma. Junijus Silanas panašiam likimui užbėga už akių trisdešimt aštuntųjų gegužę skustuvu persipjaudamas gerklę. Taip padaręs jis bent išsaugo savo šeimai nemažą turtą. Dviem senatoriams, kurie Kaligulai sergant pagyruoniškai buvo prisiekę, verčiau pasidarysį galą, jeigu jis tik pasveiks, dabar imperatorius ciniškai įsako nedelsiant tai ir padaryti – kad priesaika nebūtų melaginga. Matyt, neturėdami kitos išeities įsakymui jie paklūsta.

Specialiame senato posėdyje Kaligula užsipuola senatorius taip tiesmukai ir beatodairiškai, kaip toje nuo seno garbingoje vietoje dar niekas nebuvo girdėjęs. Jie esą kalti dėl Tiberijaus valdymo metais daugybės į kapus nuvartų žmonių, pareiškia jis ir įsako žodis po žodžio perskaityti savo privačiame archyve išsaugotus teismų aktus, kurie tai patvirtina. Taip pat ir dabartinė senatorių veikla kaip ir anksčiau esanti persmelkta neapykantos, veidmainiško pataikavimo, ir kiekvieną akimirką galima laukti sąmokslų. Todėl jis nusprendęs vėl atnaujinti imperatoriaus garbės įžeidimo procesus – potvarkis tuojau pat turįs būti išrašytas bronzinėje steloje. Senatoriai ištikti šoko. Daugeliui protas prablaivėja, bet įsivyrėja ir baimė. Akyse jie nuo-

lankūs, gieda jam ditirambus ir rengia procesijas, tačiau slapta ima regzti naujus sąmokslus.

Trisdešimt aštuntųjų liepos 10 dieną netikėtai miršta Kaligulos numylėtinė sesuo Druzila, išgyvenusi vos dvidešimt dvejus metus. Svetonijus mano, kad ji buvusi nužudyta, nes kūdikis, kurio laukėsi, buvęs Kaligulos. Tačiau patikimesnė, atrodo, yra versija, kad ji tapo tuo metu Romoje siautusios šiltinės auka. Toji skausminga netektis veikiausiai dar paspartino Kaligulos progresuojantį garmėjimą į beprotystę. Psichiškai jis visiškai palūžta – net nebeįstengia dalyvauti ištaigingose viešose laidotuvėse. Iš Svetonijaus žinome, kad buvę įsakyta „sustabdyti visą reikalų tvarkybą“, „per laidotuves mirties bausme uždraudžiama šypsotis, maudytis ir valgyti kartu su tėvais, žmona ir vaikais“. Kaip laikomasi gedulo reikalavimų, buvo kuo griežčiausiai kontroliuojama. Kaligula priverčia senatą nutarti, kad Druzila ateityje būtų garbinama kaip „dievybė“. Tokio priskyrimo prie dievų iki šiol buvo nusipelnę tik Cezaris ir Augustas. Veneros šventykloje Forume jai pastatoma statula, kuri dydžiu yra tokia pat kaip ir pati deivė. Negana to, pavedama pastatyti pačiai Druzilai skirtą šventyklą. Kai vienas senatorius viešai ir prisiekdamas pareiškia, kad savo akimis matęs, kaip Druzila įžengusi į dangų ir su dievais kalbėjusi, Kaligula jį apdovanoja milijonu sestercijų. Vengdamas bendrauti su žmonėmis imperatorius kūlvirščiais sprunka iš Romos į savo dvarą Albano kalnuose. Čia be tikslo, nesiskutęs klaidžioja po apylinkes, mėgina prasiblaškyti žaisdamas kauliukais ir vadinamuosius lentos žaidimus.

Romoje Kaligula tęsia savo konfrontacijos su senatoriais kursą. Iš viešųjų vietų pašalinamos jų statulos, taip pat anuliuojamos jų garbės vietos teatre. Uždraudžiama nešioti senuosius rango ženklus. Net esą pasitaikę, kad senatoriai vilkėdami togas turėję po kelis kilometrus bėgti šalia jo imperatoriškojo vežimo. Užtat privilegijuojami žmonės iš žemojo luomo, pavyzdžiui, garsusis pantomimas Mnesteris. Su šiuo

gražios išvaizdos ir skandalingu aktoriumi Kaligula turi – kaip ir su kai kuriais kitais vyrais – homoseksualinių santykių. Jis bučiuoja jį visiems matant. Tačiau gražaus jaunuolio išsipustymas jį gali erzinti ir siutinti. Traktate „Apie pyktį“ Seneka aprašo, kaip plikagalvis Kaligula įsakęs suimti vieno senatoriaus sūnų tik todėl, kad šio gražus ir gerai prižiūrimi plaukai jam buvę tarsi rakštis akyje. Kai tėvas ima prašyti pagailėti sūnaus, Kaligula įsako įvykdyti jaunuoliui mirties bausmę. Tėvą priverčia dalyvauti siautulingoje puotoje. „Imperatorius gėrė į jo sveikatą prieš tai sargybai įsakęs neišleisti jo iš akių. Nelaimingasis tvardėsi tarsi būtų išprašęs sūnui malonę. Kaip tai suprasti? Jis turėjo dar vieną sūnų.“

Kaligula taip be galo žavisi teatru ir cirku, taip pat dainavimu ir šokiais, kad, kaip rašo Svetonijus, „net per viešuosius vaidinimus negalėdavo susilaikyti visų akivaizdoje neprisidėjęs savo balsu prie rodomų tragedijų choro ir nemėgdžiojęs aktorių gestų – arba jiems pritardamas, arba juos peikdamas“. Ne visuomet jis pasitenkindavo žiūrovo statusu. Vieną kartą vakare pasikviečia į rūmus tris iš baimės tirtančius senatorius vien tam, kad užsimetęs ant pečių apsiaustą ir vilkėdamas tunika iki kulkšnių fleitai pritariant jiems padainuotų ir pašoktų. Net per didingus gladiatorių pasirodymus kai kada pats dalyvauja kaip „trakas“ su lenktu kardu ir skydu. Gladiatorių kautynės arenoje jam teikia progą parodyti, kad išties yra žiaurus. Kaligulos savivalei beveik nėra ribų. „Niekuomet nepamiršk, kad man leidžiama viskas ir prieš visus“, – pareiškia savo senelei Antonijai. Per vienas vaišes savo rūmuose jis bučiuoja garbiai senatorienei sprandą ir savo glamones palydi žodžiais: „Toks gražus kaklas gali būti atskirtas nuo kūno, jeigu aš įsakysiu.“ Dabartiniai psichologai linkę manyti, kad ryškiausia Kaligulos savybė buvo sadizmas. Jis vis didesnę malonumą jaučia matydamas žiaurius kankinimus ir kaip vykdomos mirties bausmės.

Tironiški Kaligulos polinkiai auga kaip ant mielių, jie darosi nebetramdomi ir peržengia visas ribas. Švaistymo manija – taip pat beribė. Jis turi kelerius rūmus, o Kampanijos pajūryje – daugybę vilų, kuriose apsigyvena vasaros mėnesiais. Jo ištaigingų laivų bortai išdabinti brangakmeniais, o ant margomis mozaikomis išklotų denių pavėsį teikia vaismedžiai ir vynuogienojai. Laivuose įrengtos termos, valgyklos ir kolonados. Tai plaukiojantys rūmai: sienos aptaisytos marmuro plokštėmis su dramblio kaulo inkrustacijomis ir apkabinėtos paveikslais. Du tokie septyniasdešimties metrų ilgio ir dvidešimties metrų pločio laivai 1929–1932 metais buvo atkasti ir iškelti į paviršių. Nieko nuostabaus, kad taip išlaidžiai gyvenant imperijos kasos kaipmat ištuštėja. Skolos nenumaldomai išauga. „Pinigus jis švaistydavo rieškutėmis, – sako Kasijus Dionas, – bet tuojau pat išdą kuo gobšiausiai papildydavo.“ Sumanydavo vis rafinuotesnių būdų, kaip tai padaryti. Praktikuoja nusavinimą ir šantažą. Turtinigi senatoriai gladiatorius privalo pirkti varžytinėse už aukščiausias kainas. Įvedami vis nauji ir didesni mokesčiai, jais apdedamos net prostitutės. Svetonijus konstatuoja, kad išvis nebebuvo nė vieno, kurio nebūtų slėgusi kokia nors rinkliava. Net mirusieji, ir tie nepaliekami ramybėje: Kaligula konfiskuoja jų turtą kaip paveldą. Aristokratai dėl menkiausių dingsčių tempiami į teismą ir nuteisiami mirties bausme. Vieną turtingą giminaitį, kaip praneša Seneka, savo rūmuose jis numarina badu, kad užvaldytų jo turtą. Romiečiai ima Kaligulos neapkęsti. Į tai jis reaguoja cituodamas iš Akcijaus tragedijos „Atrėjas“ žodžius: „Oderint, dum metuant!“ Išvertus tai reiškia: „Teneapkenčia, kad tik bijotų!“

Trisdešimt devintųjų vasaros pabaigoje senatoriai rezga naują sąmokslą, kurio tikslas – pasiūsti Kaligulą myriop. Kai sąmokslas atskleidžiamas, paaiškėja, kad jo gijos nusidriekia toli už Romos ribų. Į jį įsipainiojęs ir Aukštutinės Germanijos vietininkas, ir keturių kovai

parengtų legionų vadas senatorius Kornelijus Getulikas. Šamokslui tai suteikia naują matmenį. Kas šamokslininkus išdavė, lieka neaišku. Išsigandęs imperatorius reaguoja žaibiškai. Romoje atleidžia abu konsulus ir, kad nesukeltų įtarimo, su keliomis pretorijonų kohortomis išvyksta į Umbriją. Iš čia su jomis kuo skubiausiai išsirengia į Germaniją. Maince staigia kovine operacija visai netikėtai užklumpa Kornelijų Getuliką ir jį priverčia, tikriausiai kankinimais, išduoti šamokslininkų vardus. Pasirodo, kad pėdsakai veda į Romą, į paties imperatoriaus rūmus. Paaiškėja, kad į šamokslą uodegas įmerkusios ir abi Kaligulos seserys Agripina ir Livila, taip pat Markas Emilijus Lepidas, antrasis Druzilos vyras, dabartinis Agripinos meilužis ir artimiausias Kaligulos patikėtinis. Kornelijus Getulikas ir Markas Emilijus Lepidas iškart nubaudžiami mirtimi, o seserys ištremiamos į Ponto salas. Pirmiau negu grįš į Romą, Kaligula sumano įrodyti, kad yra toks pat didis karvedys kaip ir jo tėvas. Iš visų Germanijos kampų sutelkia romėnų legionus ir ima rengti plataus masto žygį prieš likusias germanų tautas. Tačiau to sumanymo – labai „šuališkai“, kaip rašo Tacitas, – atsisako ir nusprendžia užkariauti Britaniją. Nuo Cezario ekspedicijos 55–54 metais prieš Kristų į šį kraštą joks romėnų karvedys nebebuvo įkėlęs kojos. Dabar jo pėdomis užsimojęs žengti Kaligula. Su didžiule kariuomene ir sunkiais apgulos mechanizmais jis išžygiuoja prie Pa de Kalė sąsiaurio krantų. Tačiau netoli dabartinės Bulonės kareiviai ima maištauti, atsisako lipti į parengtus laivus ir keltis į salas. Esą pernelyg pavojinga. Sumanymas gėdingai žlunga. Kaligula priverstas pasitenkinti kareivių garbę žeminančia bausmės akcija: jis įsako jiems pakrantėje rinkti kriaukles – kad per numatytą triumfo žygį Romoje galėtų parodyti bent šiokių tokių „karo grobį“.

Kai imperatorius keturiasdešimtųjų gegužės pabaigoje grįžta į Romą, padėtis čia tokia įtempta, kad saugumo sumetimais jis atsisako oficialiai įžygiuoti į miestą su visais viešaisiais pagerbimais, juo-

lab nenori to daryti dalyvaujant didesnėms žmonių minioms. Nuo paskutinio sąmokslų Kaligula gyvena nuolat apimtas pasikėsinimo baimės. Iš savo artimiausios aplinkos pašalina visus kilmingus romiečius. Patikėtiniais ir klusniais padėjėjais dabar tampa žemiausio luomo asmenys, kurie jam ypač dėkingi už prielankumą ir malonę: tai imperatoriaus rūmų ūkyje tarnavę ir dabar paleisti vergai. Naujosios klikos priekyje atsiduria rūmų „pilkasis kardinolas“ Gajus Julijus Kalistas. Jis įgyja didelę galią ir įtaką. Sukuriamas tankus šnipų ir informatorių tinklas. Imperatorius duoda senatui suprasti, kad nuo šiol jis jiems rodysis nebe kaip *princeps*, nebe kaip „pirmas tarp lygių“. Ir tai reiškia ne ką kita kaip tironijos pradžią. Kasijus Dionas ir Seneka sutaria sakdami, kad dabar Kaligula atsistoja ant vienos pakopos su dievais. Mosuodamas įsivaizduojamu žaibu jis save tapatina su Jupiteriu ir jį provokuoja tokiais žodžiais: „Nagi, žudyk mane, antraip aš tave nugalėsiu!“ Kaligula įsako pastatyti sau pačiam kaip dievybei ištaigingą šventyklą ir joje aukšto rango senatoriai jį šlovina kaip dievą. Rinktiniai šventikai kasdien jam aukoja, dažniausiai flaminigus, povus, fazanus ir Afrikos perlines vištas. Už šias žinias mes vėl dėkingi Svetonijui. Taip pat ir už įdomią informaciją, kad žmogaus ūgio gryno aukso imperatoriaus statulą, puošusią minėtą šventyklą, kasdien aprengdavo tokiais pat drabužiais, kokius nešiodavo pats Kaligula. O kai šis paklausęs aktorių Apelą, kas – Jupiteris ar jis – esąs reikšmingesnis, ir šis, suprantamas daiktas, uždelsęs atsakyti, imperatorius jį perdavęs kankintojams nuplakti, o per tą procedūrą pareiškęs, kad jo balsas net vaitojant išsaugojęs malonų skambesį.

Trisdešimt devintųjų vasaros pabaigoje Kaligula veda ketvirtą kartą. Tai Milonija Cesonija, viena iš jo ankstesniųjų meilužių. Ji nėra nei jauna, nei graži, užtat labai vaisinga – jau pagimdė tris vaikus. Ir dabar akivaizdžiai sustorėjusi. Kaligula tikisi sūnaus, sosto įpėdinio. Praėjus mėnesiui po vestuvių Milonija Cesonija pagimdo sveiką

mergytę. Savo sesers atminimui jis pavadina ją Julija Druzila ir pareiškia, kad ji esanti Jupiterio vaikas. Ant Kapitolijaus, mažiausios iš septynių antikinės Romos kalvų, kur stovėjo ir centrinė – Jupiterio – šventykla, jis paguldo mergytę ant deivės Minervos statulos kelių, kad toji ją pažindytų. Aiškiu progresuojančios beprotystės požymiu, kaip rodo antikos laikų šaltiniai, laikytina ir tai, kad Kaligula buvo įsitikinęs savo žmoną esant nakties šviesos deivę Luną. Jis kalbasi su ja ir prašo, kad ši jį apkabintų. Iškalbiojo rūmininko Lucijaus Vitelijaus, kuris Kaligulą pirmasis buvo pagarbinęs kaip dievą, imperatorius klausia: „Ar matei, kaip aš santykiavau su nakties šviesos deive Luna?“ Lucijus Vitelijus, nuleidęs akis, nuovokiai atsako: „Ne, valdove, tik jūs, dievai, galite vienas kitą matyti!“ Taip bent užrašė Kasijus Dionas, ir ko gera, šiek tiek mirktelejo akimi.

Šiuolaikinis istorijos mokslas taip pat teigia, kad pastarasis poelgis buvęs tik ciniškas pokštas, kuriuo imperatorius norėjęs Lucijų Vitelijų pažeminti. O Kaligulos dievinimas – tai ne kas kita kaip politinis išskaičiavimas ir galios rodymas helenistiniu pavyzdžiu. Šiai prielaidai patvirtinti pateikiamas įspūdingas pasakojimas, kaip Kaligula perjojo jūrą. Iš visų imperijos galų jis sutelkia tiek prekybos ir krovinių laivų, kad kyla grėsmė Romai nebūti aprūpintai grūdais. Šiaurinėje Neapolio įlankos dalyje tarp Puteolio* ir Baulio įsako iš vienas greta kito sustatytų laivų nutiesti penkių kilometrų tiltą. Kaip ir Apijaus kelias (*via Appia*), žemės pylimais jis paverčiamas gerai sustiprintu keliu. Čia esama tekančio vandens, įrengiama net poilsio aikštelių ir pastogių. Kaligula užsideda Aleksandro Didžiojo šarvus, kuriuos anksčiau buvo nugvelbęs iš jo kapo Aleksandrijoje, užsimeta purpurinį, auksu ir indiškais brangakmeniais nusagstytą graikišką karo vado apsiaustą, ant galvos užsideda ąžuolo lapų vainiką,

* Dabartinis Pocuolis (čia ir toliau vert. past.).

pasiima skydą ir kalaviją ir su didele karių palyda joja tiltu, kad aname krante – kaip ir per tikrą grobikiško karo žygį – įsiveržtų į Puteolio miestą. Jis tyčiojasi iš persų karalių Darėjo I Didžiojo ir Kserksso I, kurie jau prieš penkis šimtus metų laivais nutiestu tiltu buvo perėję Helespontą*, ir garsiai giriasi, kad jis įveikęs kur kas ilgesnį jūros ruožą. Kariams, kurie tiltą peržygiavo pėsčiomis, jis skiria pinigines premijas ir iškelia kiaurą parą trunkančią puotą, per kurią, kaip praneša Kasijus Dionas, daug savo draugų nuo to tilto nustumia į jūrą, tad ne vienas įkaušęs bičiulis gauna galą. O pasak Svetonijaus, jis pats, tikriausiai paaukuota barzda ir su trišakiu rankoje, pasirodęs kaip Neptūnas. Šitas siaubingas, antikiniuose šaltiniuose aprašytas spektaklis prikišamai rodo, kad jį rengė didybės manijos apsėstas žmogus, kurio protas gerokai sutrikęs. Kitomis progomis Kaligula pasirodo ir kaip kuoka ir liūto skydu ginkluotas bei liūto kailiu apsišaltęs Herkulis, arba kaip Bakchas ir Apolonas. Galimas daiktas, kad jis galėjęs ir nebesusivokti, kokios esąs lyties, nes persirenginėja taip pat ir Venera, Junona bei Diana.

Vos po ketverių valdymo metų bemaž nė vienas romietis neabejoja, kad Kaligula yra dar žiauresnis ir didesnis tironas negu imperatorius Tiberijus. Miestą apima siaubas. Kai senatoriai gauna šio pasakojimo pradžioje minėtą neva Incitatuso pasirašytą kvietimą, kai Kaligula paskelbia, kad savo arklį padarysiąs konsulu ir kai keturiasdešimtųjų pabaigoje pasklinda gandas, jog imperatorius rengiasi sostinę perkelti į Aleksandriją, o tai reikštų senatą galutinai neteksiant valdžios, ryžtamasi veikti. Nauja sąmokslininkų grupė nusprendžia pasinaudoti Augusto garbei rengiamomis Palatino žaidynėmis ir per jas imperatorių nugalabyti. Grupei priklauso artimiausias Kaligulos patikėtinis, buvęs vergas Gajus Julijus Kalistas, imperatoriškosios

* Senovinis Dardanelų sąsiaurio pavadinimas.

gvardijos tribūnai Kasijus Charėja ir Kornelijus Sabinas. Šie dabar Kaligulos neapkenčia iš visos širdies. Sausio 25-ąją imperatorius numatęs keliauti į Aleksandriją. Taigi laiko mažą. Keturiasdešimt pirmųjų sausio 24-ąją sąmokslininkai ima veikti. Teatras, kuris tikriausiai stovėjo ant Palatino šlaito į Forumo pusę, prigužėjo pilnutėlis. Iš teatro veda du išėjimai: vienas – į miestą, kitas – į rūmus. Kaligula žaidynes atidaro gyvulio aukojimu Augusto garbei, paskui įsitaisto ložėje ir įsako pažarstyti žiūrovams skanumynų. Iš pradžių rodoma pantomima, kurioje nukryžiuojamas plėšikų vadeiva. Paskui vaidinama tragedija, kurioje taip pat praliejama nemažai dirbtinio kraujo. Tolesnius įvykius senieji šaltiniai pateikia skirtingai, bet išsamiausiai juos aprašo Juozapas Flavijus. Atėjus pietų metui imperatorius kartu su savo dėde Klaudijumi atsistoja ketindamas eiti į maudykles ir drauge pasižiūrėti iš Azijos atvežtų berniukų, turėsiančių po pietų misterijose giedoti himnus ir šokti su ginklais. Sąmokslininkai nuseka Kaligulai iš pasakos požemine perėja, o įkandin besiveržiančią minią sulaiko sakydami, kad imperatorius dabar turįs pailsėti. Kasijus Charėja imperatorių pasiveja, išsitraukia kalaviją ir „smeigia juo giliai tarp kaklo ir peties, bet žaizda nėra mirtina“. Kaligula sušunka iš skausmo ir bando sprukti. Kornelijus Sabinas jam pastoja kelią ir prispaudžia prie žemės. „Ir dabar visi sąmokslininkai su kalavijais puolė prie jo ragindami vienas kitą: „Durk! Durk!“ Po maždaug trisdešimties smūgių Kaligula guli negyvas, paskerstas kaip koks galvijas per aukojimo ceremoniją. Kai kuriuose antikiniuose šaltiniuose teigiama, kad keli sąmokslininkai smeigę jam savo kalavijus į analinę angą. Taip pat ir Kaligulos žmona Milonija Cesonija patiesiama kalaviju. Nužudoma ir jo dvejų metų vienturtė duktė Julija Druzila: kelis kartus trenkiama galvute į sieną.

Po šitų skerdynių sąmokslininkams pavyksta pasislėpti Germaniko namuose. Kai ieškant žudikų naršomi imperatoriaus rūmai, vienas gvardijos karys aptinka pasiligojusį Kaligulos dėdę Klaudijų. Šis mir-

tinai persigandęs sėdi susigūžęs už užuolaidos. Stengdamiesi užbėgti už akių skubiai sušauktam senatui, kuris ilgai posėdžiaudamas nestengia sutarti dėl naujos „laisvos respublikos“, pretorijonai naujuoju imperatoriumi paskelbia Klaudijų, nors tas ir priešinasi. Vilingai prasidėjęs Kaligulos valdymas baigiasi katastrofa. Jo vardas šalinamas iš oficialių kronikų, visos jo statulos nuverčiamos ir sudaužomos. Jo sukapotas lavonas Romos Eskvilino kalvos soduose sudeginamas tik iš dalies. Likučiai plonai užrausiami durpėmis. Čia vėliau juos iškas iš tremties grįžusios seserys Livila ir Agripina (Jaunesnioji) ir formaliai sudegintus pergabens į Augusto mauzoliejų. „Tikrai didingos, valdovo vertos veiklos niekas negali jam nubraukti“, – rašo apie Kaligulą Juozapas Flavijus. O Kasijus Dionas trumpai drūtai konstatuoja, kad Kaligula iš tikrųjų patyrė, jog nėra dievas.

Menininkas savigyra ir... padegėjas?

Neronas (37–68 m. po Kr.)

Imperatorius Klaudijus, tiesa, nėra išprotėjęs kaip jo pirmtakas Kaligula. Tačiau ir sveikas nėra. Tikriausiai sirgo encefalitu, smegenų uždegimu, dėl kurio jis ir buvo toks paliegęs. Kalbėti gali tik mikčiodamas, galva ir rankos nuolat virpa. O eiti taip sunku, kad Romos gatvėmis visuomet nešamas dengtais neštuvais. Senate kalba vis sėdėdamas. Su trečiąja žmona, visų pripažinta gražuole Valerija Mesalina, susilaukia sūnaus ir pavadina Britaniku. Įvykdžius Mesalinai mirties bausmę penkiasdešimt aštuonerių imperatorius per Naujųjų keturiasdešimt devintųjų metų šventę veda dar kartą – trisdešimt ketverių metų išmintingą ir gražią dukterėčią Agripiną, jaunesniąją Kaligulos iš tremties grąžintą seserį, Germaniko dukterį. Nors santuokos tarp

artimų giminių, tokių kaip dėdė ir dukterėčia, Romoje draudžiamos, Klaudijus priverčia senatą šią nuostatą panaikinti. Nuo šiol Agripina beatodairiškai daro viską, kad praskintų kelią į valdžią savo pačios iš ankstesnės santuokos trisdešimt septintų metų gruodžio 15 dieną Antijuje gimusiam sūnui Lucijui Domicijui Ahenobarbui. Ne ketveriais metais jaunesnis Britanikas, o tik jos sūnus turi tapti sosto paveldėtoju ir būsimuoju imperijos valdovu. Vos praėjus metams po vedybų ji priverčia Klaudijų įsūnyti dabar jau trylikmetį savo berniuką. Šis gauna Nerono Klaudijaus Germaniko vardą.

Agripinai gyvenant tremtyje Ponto salose – čia ji atsidūrė trisdešimt devintaisiais Kaligulos įsakymu dėl tėvynės išdavimo – vaikas augo tetos namuose bemaž be išteklių ir varganomis sąlygomis, paprastoje aplinkoje ir dviejų vyrų auklėtojų prižiūrimas: vienas buvo, kaip žinome iš Svetonijaus, siras, šokėjas, o kitas – graikas, plaukų kirpėjas Anicetas. Šis po kelerių metų pagarsės dėl nelabai gražių dalykų. Dabar jaunąjį Neroną kone kiekvieną dieną sutiksi cirke, kur jis „neapsakomai atkakliai ir pelnydamas audringų aplodismentų“ dalyvauja ne taip jau nepavojinguose koviniuose raitelių pasirodymuose. Savo anksti mirusio kilmingo tėvo, Augusto posūnaičio, nemažą turtą atgauna tik tada, kai keturiasdešimt pirmaisiais imperatoriumi tampa Klaudijus. Tėvas Romoje išsiskyrė kaip gerbiamas, sumanus valdininkas. Tačiau turėjo nemažų žmogiškų ydų. Jis buvo brutalus, skrupulų neturintis ir kitus niekinantis žmogus – šias savybes, kaip atrodo, paveldėjo ir sūnus. Vienintelis, kuris tuo netiki, bet mano, kad blogą charakterį lemia ne blogi įgimti polinkiai, o prastas auklėjimas, yra stoikų mokyklos filosofas Lucijus Anėjus Seneka Jaunesnysis. Dar Kaligulai valdant šis pagarsėjo kaip oratorius, eseistas, tragedijų kūrėjas ir filosofas. Patekęs į imperatoriaus nemalonę buvo ištremtas į Korsiką ir ten gyveno nuo keturiasdešimt pirmųjų metų. Imperatorius Klaudijus tenai jį pasiuntė dėl tariamos santuokinės

neištikimybės Kaligulos seseriai Livilai. Agripina sugrąžina penkiasdešimt ketverių metų Seneką į Romą, kad „pirmajam tarp mokytųjų“ – kaip Plinijus Vyresnysis jį pavadino dėl garsių mokslinių veikalų – pavestų auklėti ir lavinti savo sūnų. Seneka privalo dabar jau imperatoriaus sūnų Neroną rengti būsimam valdovo vaidmeniui. Per nuolatinės ir reiklaus pamokas Neronas turi plušėti mokydamasis geometrijos, aritmetikos, astronomijos, muzikos teorijos, gramatikos ir retorikos, nes šių žinių jam labiausiai trūksta. Tačiau geru oratoriumi jis niekuomet netapo. Nedomina jo ir etikos bei moralės klausimai. Penkiasdešimt dvejis metais vėliau už jį gimęs Tacitas „Analuose“ rašo, kad Neronas dar būdamas berniukas „savo gyvu protu nuo pat mažens linko į kitus dalykus: jis raižė, piešė, dainavo, mokėsi valdyti arklius“. Kariniai dalykai jam nė motais.

Kai Neronui sukanka šešiolika, Klaudijus jį apvesdina su savo tikra dukterimi Oktavija ir suteikia jam titulą *princeps iuventutis* („jau nuomenės vadas“). Tai kartu reiškia, kad nuo šiol jis yra vienintelis sosto įpėdinis. Sukta, garbės ir valdžios trokštanti Agripina dabar gali sakyti turinti vienintelį vyriškosios lyties palikuonį, tiesiogiai susijusį su Augustu, Romos imperijos kūrėju. Tikslas beveik ranka pasiekiamas. Kliudo tiktai Klaudijus. Agripina į pagalbą pasitelkia patyrusią rūmuose dirbančią ir nuodus sutaisyti mokančią Lokustą. Imperatoriškasis valgių ragautojas Halotas įberia nuodų į Klaudijaus labai mėgstamą grybų patiekalą. Tačiau imperatorius tik suviduriuoja ir lieka gyvas. Paskui apnuodijama plunksna, kurią imperatorius romiečių papročiu nuolat naudoja po valgio vėmuliui sužadinti. Šįkart nuodai suveikia, nors ir lėtai. Klaudijus gyvenimo dienas užbaigia vėlų penkiasdešimt ketvirtų metų vakarą iš spalio 12-osios į 13-ąją žiūrėdamas spektaklį. Kitą rytą Neronas pasirodo sargybą einantiems pretorijonų gvardiečiams ir šie jį sutinka džiūgavimo šūkiais. Jis įsodinamas į neštuvus ir nunešamas tiesiai į pretorijonų stovyklą,

kur, kaip rašo Tacitas, sveikinamas kaip naujasis imperatorius. Senatui nelieka nieko kita kaip šį skyrimą patvirtinti. Tačiau Klaudijaus testamentas neperskaitomas, nes bijomasi žmonių pasipiktinimo, kad „neteisingai ir įžūliai“ pirmenybė suteikiama ne tikrajam sūnui Britanikui, o posūniui.

Tad štai, vos septyniolikos sulaukęs Neronas – naujasis Romos imperatorius. Jis taps vienu žinomiausių Romos imperijos valdovų. Vargu ar rastūsi kas nors, kas nebūtų girdėjęs jo vardo. Neronas į istoriją įėjo kaip nieko nepaisantis ir pamišęs tironas. Tacitas mėgina savo skaitytojus įtikinti, kad tais metais, kai Neronas atėjo į valdžią, buvę „matyti daugybė stebuklingų ženklų, pranašaujančių reikalus pakrypsiant į blogą“. „Ugnis iš dangaus degino kariuomenės ženklus ir karių palapines, ant Kapitolijaus viršūnės nusileido bičių spiečius, gimė žmogaus ir kiaulės su vanago nagais pavidalus turintys padarai.“ Ant to paties malūno vandenį pila ir Svetonijus savo maždaug po septyniasdešimties metų ėmus Neronui valdyti pasirodžiusiose dvylikos imperatorių biografijose „Cezarių gyvenimas“: jis rašo, kad padangėje švystelėjusi kometa, o į Augusto mauzoliejų trenkęs žaibas.

Įžengdamas į sostą Neronas yra jaunesnis už visus ankstesnius pirmtakus ir šio amžiaus nepakanka tikrai valdyti imperiją. Nors inauguracinį pranešimą senate perskaito pats, tačiau jį parašė Seneka. Savo kalboje Neronas skelbia grįšiantis prie pagrindinių politinių Augusto principų. Senatoriai turį vėl įgyti didesnę politinę įtaką. Ateityje jiems būsia suteikta daugiau laisvės viešai išsakyti savo nuomonę. Kaip ir anksčiau Kaligula, taip ir jis kiekvienam pretorijonui pažada pinigų, ir šį kartą jie yra milžiniški – po penkiolika tūkstančių sestercijų kiekvienam. Ši suma atitinka penkerių metų algą. Pareigų perėmimo dieną net tribūnui, paklaususiam, koks bus kariškių slaptažodis, atsakė: „Geriausioji motina!“ Ir iš tikrų-

jų Agripina Jaunesnioji tą pačią dieną ima tvarkyti visus valdymo reikalus. Pirmą kartą pasaulinę Romos imperiją – nors ir neilgai – valdo moteris. Šis faktas sukelia didžiausią susidomėjimą, nes nieko panašaus iki tol Romoje dar nėra buvę. Pirmosiose penkiasdešimt ketvirtais metais naujosios valdžios nukaldintose aukso ir sidabro monetose kartu vaizduojami Neronas ir Agripina, tačiau Neronas – tik reverse. Motina kaip monetų kalybos teisę turintis asmuo puikuoja priekinėje, svarbesnėje pusėje. Tai pirmas ir paskutinis kartas ilgoje Romos imperijos istorijoje, kai moteris vaizduojama viršesnė už imperatorių. Agripina moka apsuksiai naudotis savo išskirtine padėtimi. Kaip praneša Tacitas, jos nurodymu senato posėdis šaukiamas imperatoriaus rūmuose, „idant ši, pasislėpusi už užuolaidos, dengiančios tam tyčia iškirstas duris, negalėdama nieko matyti, viską girdėtų“. Vieną kartą, atvykus armėnų pasiuntiniams, „ji norėjo užlipti ant imperatoriaus paaukštinimo ir kartu posėdžiauti, bet Seneka, kitiems iš pasibaisėjimo apstulbus, paragino pasitikti ateinančią motiną. Taip po sūnaus meilės priedanga buvo išvengta nešlovės“.

Motinos dominavimas jaunąjį Neroną paveikė neabejojamai neigiamai. Net sklido gandai, kad Agripina dažnas sūnaus glamones panaudojanti piktam – jam gundyti ir su juo miegoti siekdama jį dar stipriau laikyti savo rankose. Tuo metu dar nesimatė psichikos sutrikimo, liguisto proto pasimaišymo požymių, dėl ko imperatorius vėliau įgijo tokį blogą vardą. Tačiau jau ir dabar yra ydingas, dvasinės pusiausvyros neturintis žmogus, kurio jautrią asmenybę vis labiau negerai veikia aplinkybės ir įvykiai. Atitekęs valdovo vaidmuo jam ne prie širdies. Užuot valdęs šalį, mieliau atsiduotų meniniams polinkiams. Ir ne vien tai. Jis jaučia nenumaldomą norą tuos savo gebėjimus rodyti viešai. Patikėtiniams nuolat cituoja graikų patarlę, kad slepiama muzika esanti bevertė. Savo meniniams gabumams lavinti

negaili nei laiko, nei didžiulių pastangų. Jis pasikviečia garsųjį lyrininką Terpną ir su juo mokosi. Kaip žinome iš Svetonijaus ir Tacito, norėdamas pagerinti savo balsą Neronas ant krūtinės dėdavęs švino plokštes. Jis mokosi kvėpavimo technikos ir reguliariai atlieka pratimus balso stygomis stiprinti. Kad išsaugotų tinkamą svorį, vartoja vimdomųjų vaistų ir daro klizmos procedūras. Be to, stropiai laikosi dietos ir vengia maisto, kuris prastai veikia balso stygas. Todėl, pavyzdžiui, nevalgo obuolių, nes jie, ano meto supratimu, kenkia balsui. Užtat daug valgo džiovintų figų, kurios tariamai gerinančios dainavimą, taip pat pjaustytų česnakų su aliejumi ir ypač svogūnų. Prie jo, pasak Svetonijaus, ir taip nemalonaus kūno kvapo prisideda dar ir aitrūs svogūnų dvokas. Jo dėmėto, į nutukimą linkusio kūno skleidžiamo prakaito tvaiko nelabai nuslopina ir tai, kad rankas ir padus vis įtrina kvepalais ir jų apščiai pila į vandenį, kuriame maudosi. Kad per meninius pasirodymus atrodytų dailesnis, savo šviesiai rudus, kai kada iki pečių nutįsusius plaukus liepia sudėti žemyn krintančiomis bangomis – tokia šukuosena tuo metu madinga tarp paprastų Romos vežikų. Ne vien tai motinai kelia nepasitenkinimą. Ji ypač piktinasi moteriškais graikiškais drabužiais, kuriais rengiasi sūnus. Dėl to ji dažnai iš jo šaiposi, net pašaliniamis girdint. Neretai jis vaikšto apsisitaisęs akį režiančiais margais drabužiais, kurių apatinė dalis žemiau liemens panaši į plačiaklostę togą, o viršutinė – į tuniką. Kaklą apšivynioja ryškių spalvų kaklaskarėmis. Kai kada vilki labai trumpą, perjuostą, gėlėto audinio su raukta apykakle tuniką, kokias mėgsta namie nešioti kai kurios romėnės.

Visoje Romoje sklinda piktos kalbos. Buvo girdėti neįtikimiausių gandų. Imperatorius lytiškai santykiaujęs ne tik su jaunomis gražiomis mergaitėmis, bet ir su senyvais vyrais, berniukais ir eunučiais. Tarp mūrų įrašų Pompėjuose yra ir vieno prostituto žodžiai, esą jis keturis kartus Neronui buvęs pasismaginimo partneris. Kai

vis dažniau žmonės paslapčia kuždasi, kad Neronas turįs intymių santykių su savo paties motina ir, kaip pažymi Tacitas, kad jaunas imperatorius „netekęs anos teikiamų malonumų nepradėtų ieškoti gėdingų ryšių su aukštuomenės damomis“, Senekai šauna mintis, jog jo globotiniui reikia pakišti buvusią jauną gražią vergę, iš romėnų provincijos Asijos atgabentą anuomet nepilnametę ir įdarbintą imperatoriaus Klaudijaus rūmuose. Jos vardas Aktė ir ji privalo kiaurą parą prireikus tenkinti jo seksualinius įgeidžius. Nors Agripina dėl to nepatenkinta, bet triukas veiksmingas. Neronas merginą įsimyli ir net užsimano ją vesti. Todėl buvusius konsulus verčia liudyti, kad Aktė neva kilusi iš karališkos šeimos. Su tikrąja žmona Oktavija jis vis tiek nebeturi santykių, kaip sako Tacitas, „dėl likimo įnorių, ar kad draudžiamas vaisius saldesnis“.

Pirmaisiais jaunojo imperatoriaus valdžios metais valstybės valdymo ir administravimo reikalus daugiausia tvarko Seneka ir jo ištikimas bendradarbis, pretorijonų gvardijos vadas Būras, taip pat Agripina, o Neronas vis labiau pasiduoda imperatoriui visiškai nederamai gyvensenai. Tas pasinėrimas į kitą pasaulį jo charakterio formavimuisi neišina į naudą, priešingai, jis padeda skilti asmenybei. Devyniolikmetis Neronas gyvena tik iš paviršiaus doriai atrodančiame pasaulyje. Sutemus jis persirengia vergu – kad niekas neatpažintų – ir su kitais jaunais savo luomo bičiuliais bastosi po liūdnei pagarsėjusius Romos kvartalus, viešnamius ir smukles. Dažnai įsilaužia į parduotuves ir jas apiplėšinėja, užpuldinėja namo grįžtančius miestiečius, juos sumuša ir paskui įstumia į kloakas*. Ši apsisąsmonė rinktiniais kareiviais ir gladiatoriais, kurie tam tikru atstumu seka iš paskos gavę įsakymą, jei pasirinktos aukos priešinasi, panaudoti ginklą. Ar šie nusikaltimai rodo tik blogą, sugadintą charakterį,

* Senovės miestų požeminis kanalas nešvarumams nutekėti.

ar tai jau besitęsiančio liguisto proto sutrikimo požymiai? Į šį klausimą mūsų laikais vargu bau ar kas atsakytų neabejodamas.

Dėl jau pačioje valdymo pradžioje prasidėjusių visokių konfliktų ir vis kamuojančių psichikos įtampų Neronas stipriau jaučia jį užgulusį dvasinį spaudimą, ir tai galų gale baigiasi sunkiu psichikos sutrikimu. Didžiausia kolizija kyla, ko gera, dėl griaunamų motinos ir sūnaus santykių. Nepaliojama Aktės įtaka Neronui sukelia Agripinai pavydą. Viešų viešiausiai ji kritikuoja ir bara sūnų taip, kad tas pasijunta sumaltas į miltus. Užtat vis labiau giria keturiolikmetį Britaniką kaip tikrą ir vertą Klaudijaus įpėdinį. Šiuo šantažu ji nulemia posūnio ir savo pačios žūtį. Neronas yra ne tik įnoringas ir lengvai užsiplieskiantis žmogus, bet ir visiškas bails. Konkurento jis nusprendžia atsisakyti pasiūsdamas jį į kitą pasaulį stipriais, sparčiai veikiančiais nuodais, kuriuos sutaisto Lokusta. Jais per imperatoriškąją vakarienę Britanikas turi būti nugalabytas. Tai lengviau pasakyti, negu padaryti, nes jo maisto ir gėrimų pirma paragaudavo tam skirtas tarnas. Todėl, kaip pasakoja Tacitas, griebtasi klastos: Britanikui paduodamas jau paragautas, bet per karštas gėrimas, ir Britanikas jį grąžina. Tada skubiai įpilama šalto vandens su nuodais. Šie suveikia kaipmat. Jau tą pačią naktį Neronas įsako Britaniko palaikus sudeginti iš anksto sukrautame lauže, o pelenus kuo skubiausiai ir be jokių iškilmių pliaupiant lietui palaidoti Marso lauke. Oficiali brolio mirties versija tokia: jau nuo vaikystės nuomariu sergantis Britanikas mirė neištvėręs epilepsijos priepuolio. Stengdamiesi iš esmės pakeisti daugiausia Tacito ir Svetonijaus piešiamą neigiamą imperatoriaus Nerono istorijos paveikslą keli naujųjų laikų specialiosios literatūros autoriai ir gydytojai teigia, kad tuometinė oficialioji versija esanti teisinga. Tačiau tai – gryna spekuliacija. Netiesioginiai įkalčiai, bendros aplinkybės ir motyvai šią versiją neigia.

Šiuo smūgiu Neronas parodė, kad nesibaimins net žudyti, jei tik jaus, kad jam iškilęs pavojus. Tačiau jis niekuomet nežudo pats, tam

yra per didelis bailys. Jis įsako žudyti, kai pačiam niekas negresia. Neronas net nepajėgia žiūrėti, kaip kiti yra žudomi. Dėl to įsižiebia dar vienas konfliktas su rūsčia Romos kasdienybės tikrove. Neronas, kai penkiasdešimt septintaisiais metais, pasak Tacito, Marso lauke pastatydina „milžinišką amfiteatrą“, medinį Koliziejaus pirmtaką, taip neapsakomai šlykštisi gladiatorių skerdynėmis arenoje, kad uždraudžia mirtimi pasibaigiančias dvikovas net ir tais atvejais, kai kaunasi nuteisti nusikaltėliai. Vietoj viešų skerdynių turį būti rodomi meniniai vaidinimai – graikų dramos, bet pirmiausia reikią klausytis muzikos ir dainavimo. Šitaip pažeisdamas šimtmečių tradiciją Neronas susiduria su atkakliu liaudies pasipriešinimu. Ji ir toliau norėtų mėgautis kruvinomis žudynėmis, todėl Neroną paniekinamai vadina *Graeculus* – „graikeliu“. Iki šiol Romos prastuomenė Neronui labai simpatizavo. Ją į savo pusę buvo patraukęs gausiomis maisto ir dosniomis piniginėmis dovanomis. Šio prielankumo Neronas nenorėtų prarasti. Todėl po karštų debatų senate savo įsakymą atšaukia. Deja, neišliko atsakymo į įdomų klausimą: ar Seneka prieš Nerono įsakymą stojo dėl filosofinio įsitikinimo, ar už jo anuliavimą pasisakė dėl politinių sumetimų? Taip pat ir siaubingi vieši mirties bausmės vykdymai jautriam Neronui atrodo atgrasūs. Jis apgailėstauja dėl oficialių mirties bausmių būtinybės ir visuomet, kai turi pasirašyti mirties nuosprendį, atsidūsta, kad šią akimirką jaustųsi smagiai, jei nebūtų mokęsis nei skaityti, nei rašyti. Imperatorių ypač prislegia Romos miesto prefekto Lucijaus Pedanijaus mirtis. Jį nužudė vienas jo vergas. Pagal seną romėnų paprotį, kuris remiasi vergų sukilimų baime, tokiu atveju mirties bausmė turi būti įvykdyta ne tik žudikui, bet ir visiems vergams, priklausantiems tiems patiems namams. Pedanijus jų turėjo keturis šimtus, tarp jų daug moterų ir vaikų. Neronas pasirašo visus mirties nuosprendžius. Žmonės dėl to pasipiktina, čiumpa deglus, apsiginkluoja akmenimis ir reikalauja

paleisti nekaltuosius. Vadovaudamasis senu įsitikinimu, kad žlugs Romos imperija, jei nelaikysis vergų paklusnių prievarta, senatas vis tiek nenusileidžia – sprendimas turi būti įvykdytas. Visi keturi šimtai vergų nužudomi, ir Neronui nelieka nieko kita kaip minias sutramdyti griežtu ediktu.

Santykiai su motina ir toliau prastėja. Ji daro viską, kad tik su-
menkintų jį aukštuomenės ir pretorijonų akyse, o savo padėtį – su-
stiprintų. Neronas atsako atimdamas iš jos garbės sargybą ir išpra-
šydamas ją iš savo rūmų. Galutinai santykiai pašlyja, kai Neronas
penkiasdešimt aštuntaisiais aistringai įsimyli savo favorito ir sugėro-
vo Salvijaus Otono žmoną Popėją Sabiną. Visas miestas ją pažįsta ne
vien kaip nepaprastą gražuolę, bet ir kaip mėgėją itin ištaigingai gy-
venti. Vienam kartui išsimaudyti jai reikia penkių šimtų asilių pieno.
„Dėl vienos garsios neištikimybės, – rašo Tacitas, – miestą užgriuvo
didžiulė nelaimė.“ Savo draugą Otoną Neronas perkelia į tolimą pro-
vinciją skirdamas jam vietininko pareigas, o pats įsiropščia į šešeriais
metais vyresnės, gyvenimo ir meilės patirtį turinčios Popėjos lovą,
moters, kurios plaukai gintaro spalvos, o kūnas minkštas kaip akso-
mas ir baltut baltutėlis. Per naktinius ištvirkavimus su imperatoriumi
garbės trokštanti, savimi pasitikinti moteris už nuolat teikiamus ma-
lonumus reikalauja didelio atlygio – imperatorienės statuso. Tačiau
kol kas Nerono padėtis Romoje dar nėra tokia tvirta, kad rizikuotų
skirtis su žmona Oktavija, kurią kaip tiesioginę Augusto palikuonę
liaudis labai gerbia. Bet pirma jis turi išspręsti problemą su motina.
Suvokusi, kad kovoje dėl galios radosi nauja konkurentė – Popėja,
Agripina sūnui pasidaro dar agresyvesnė ir kandesnė. Psichologinė
įtampa pasiekia kulminaciją. Neronas mato tik vieną išeitį: motina
turi trauktis – ir visiems laikams.

Jo ankstesnio plaukų kirpėjo, auklėtojo ir dabartinio laivyno
vado Aniceto sumanytas planas atrodė stačiai avantiūriškas. Kadangi

atvirai kėsintis atrodė pernelyg rizikinga, Anicetas siūlo pastatyti ištaigingą laivą, kuris timptelėjus svirtį lūžtų per pusę. Be to, kajutė turinti būti taip sukonstruota, kad laivui byrant nuo lubų atitrūkusios sijos gulinčiuosius užmuštų. Didelėmis pastangomis laivą pastato Mizeno kyšulio statykloje. Kovo mėnesį turi įvykti kasmetinės deivės Minervos garbei skirtos šventės, į kurias kviečiama ir Agripina. Neronas parodo savo kaip aktoriaus gebėjimus ir kuo nuoširdžiausiai pasitinka motiną. Vakare jis pasiūlo jai šventiškai papuoštą imperatoriaus laivą parplaukti į savo vilą. Neapolio įlankos viduryje staiga lūžta švinu apkrautos kajutės lubos. Tačiau neįvyko taip, kaip buvo numatyta: jos užmuša ne Agripiną, o tik jos tarną. Kadangi laivas neskyla, nes nesuveikia mechanizmas, irkluočiai mėgina jį pakreipti į šoną ir apversti. Agripina ir jos tarnaitė Ačeronija įslysta į vandenį. Kai Ačeronija arba iš baimės, kad nuskęs, arba norėdama gelbėti savo poniją ima rėkti, jog ji esanti Agripina, jūrininkai irklais ir kartimis ją stumia atgal ir talžo. O Agripina, nors ir sužalotu petimi, prisidengusi tamsa ir ištvėringai plaukdama nusigauna į krantą. Kai apie tai kitą rytą sužino Neronas, išbąla kaip drobė ir puola į paniką, užtat pačiai Agripinai galutinai paaiškėja, kad sūnus pasirengęs ją nužudyti. Ji mato vienintelę išeitį: vaizduoti, kad visa tai buvęs tik nelaimingas atsitikimas. Neronas klausia Seneką, ką dabar daryti. Šis pataria veikti nedelsiant, nes iškilusi grėsmė jo paties gyvybei. Aniceto jūreiviai gauna įsakymą tuoj pat užbaigti tai, kas ką tik nepasisėkė. Auštant jie įsiveržia į Agripinos vilą ir apstoja jos guolį. Narsiai ir ramiai ji apnuogina centurionui, traukusiam iš makšties kardą, savo kūną skatindama į jį durti. Tesmeigias į tą vietą, kur išnešiotas motinos žudikas. Jos palaikęs tą pačią naktį, kaip rašo Tacitas, „sudegino užstalės gultę“. Seneka už Neroną formuluoja senatui raštą, kuriame Agripinos mirtis vaizduojama kaip sąmoninga savizudybė, kai jos planas nužudyti imperatorių pasitelkus vieną iš savo atleistinių vergų nepavyko. Romėnai netikėdami kraipo galvas.

Požymiai rodo, kad po šio siaubingo nusikaltimo Neronui protas galutinai aptemo. Iki pat gyvenimo pabaigos beprotystė jo jau nebepaleis. Didžiulės euforijos tarpsnius keičia ilgi juodžiausios melancholijos mėnesiai, kai mato visokias haliucinacijas: priešais save regi negyvą motiną ir jaučiasi jos persekiojamas, su rykštėmis ir liepsnojančiais deglais gainiojasi jį ir furijos, demoniškos požemio dievybės. Kad būtų užkerėta motinos dvasia, sukviesti žyniai turi jai aukoti. Vidinės baimės kankinamas Neronas nerimastingai blaškosi po savo rūmus. Norėdamas galiausiai atsikratyti žmonos Oktavijos jis verčia papirkimą fleitininką iš Aleksandrijos liudyti, kad ne kartą su ja miegojęs. Tačiau niekas Romoje tuo netiki. Paskui Neronas įsako pretorijonų prefektui Tigelinui kelias Oktavijos tarnaites tol kankinti, kol jos patvirtina, kad ji buvusi neištikima. Taip pat ir Anicetas pareiškia, kad buvęs jos meilužis, nes toji norėjusi į savo pusę patraukti laivyną. Ji nutraukusi su juo pradėtą nęstumą ir taip pripažinusi nusikalstamus ryšius. Oktavija ištrečiama į Pandaterijos* salą, o jos santuoka su Neronu panaikinama. Šešiasdešimt antraisiais jis veda savo sugulovę Popėją. Jau tais pačiais metais Neronas, ko gera, jos raginamas, pasiunčia pas Oktaviją žudikus. Ties rankų ir kojų sąnariais jai perpjauamos gyslos. Bet kadangi kraujas teka per lėtai, vienas iš žudikų nusitempia ją į maudymosi kambarį, nukerta galvą ir šią pasiunčia į Romą – Neronas liepia ją padėti Popėjai prie kojų. Savo naująją žmoną jis myli aistringai ir šlovina pompastiškomis dainomis, kuriose apdainuoja jos grožį. Kai po trejų metų ji pastoja ir Neroną baisiausiai išbara už tai, kad tas per vėlai grįžo po kovos vežimų lenktynių, įtūžęs jis taip ją suspardo, kad dėl to ji po kiek laiko atsisveikina su pasauliu. Šešiasdešimt šeštųjų pradžioje Neronas veda trečią kartą – savo mylimąją Statiliją Mesaliną, kuri jau keturis kartus buvo ištekęjusi. Ši žmona vienintelė jį pergyveno.

* Dabartinė Ventotenė.

Žiauriai nužudęs motiną ir žmoną Neronas ir viešame gyvenime grimzta į vis palaidesnės elgsenos liūną, kuris iki tol slapčia buvo apėmęs jo sielą. Savo ankstesnes privačias orgijas dabar vis dažniau rengia atvirose Romos aikštėse. Puotose kviečiami dalyvauti visi, kas tik nori. Visas miestas jam lyg savi namai, konstatuoja Tacitas. O po dviejų šimtų metų Kasijus Dionas rašo, kad šitos šventės prilygusios tikram viešnamiui. „Vyrai lyg niekur nieko galėdavo lytiškai santykiauti su visomis moterimis, kurios ten sėdėdavo, <...> su vergėmis ir su atleistinėmis, su paleistuvėmis, nekaltomis ir ištekėjusiomis moterimis iš pačių kilmingiausių sluoksnių, su mergaitėmis ir sulaukusiomis brandaus amžiaus. Kiekvienas galėjo smagintis su kiekviena, kurios tik panorėdavo, nes nė viena neturėdavo teisės vyrui atsakyti.“

Pats Neronas pasirodo kaip beatodairiškiausias prievartautojas. Jis išžagina vieną jauną vestalę, nepilnametę mergaitę Rubriją, kaip žinome iš Svetonijaus. Pagal tuometinius įstatymus tai buvo siaubingas nusikaltimas, už kurį Neronas turėjo būti užplaktas negyvai, nes vestalės buvo šventos, visiškos nekaltybės įžadus davusios jaunos mergaitės, turėjusios apskritoje deivės Vestos šventykloje Forumo aikštėje kurstyti amžinąją ugnį, kuriai nevalia niekuomet užgesti. Vestales, kurios nekaltybę vis dėlto prarasdavo – Romoje tai buvo laikoma didžiule nelaime visuomenės gyvenimui, – atskirdavo nuo visuomenės ir gyvas užmūrydavo. Ir šis gėdingas Nerono poelgis rodo, kad jam leidžiama nebaudžiamam daryti baisiausius nusikaltimus. Negana to, jis dar giriasi visiems garsiai pareikšdamas, kad iki šiol joks valdovas nežinojęs, ką jis gali sau leisti. Neronas praranda nuovoką apie teisę ir įstatymus darydamasis vis didesnis tironas ir iškrypėlis. Jis tampa tokiu paleistuviu, sako Svetonijus, kad jo kūne nelieta nė vienos padorios vietos. Apsitaisęs kokio nors žvėries kailiu jis puola iš narvo tiesiai prie nuogų moterų ir vyrų, pririštų prie stulpų, lyties organų.

„Kai išsisiautėdavo, apriimdavo ir atsiduodavo savo patarnautojo Pitagoro globai.“ O pats mėgdžiodavo išprievartautų skaisčių mergaičių riksmą ir aimanas. Gražų jaunuolį Sporą jis paima į žmonas, nes tas atrodo panašus į Popėją Sabiną. Neronas įsako jaunuolį iškastruoti ir aprengtą moteriškais drabužiais visur nešioti neštuvais. Baigiantis iškilmingoms vestuvėms dideliu kraičiu aprūpintą ir raudonu nuotakos šydu papuoštą Sporą kaip žmoną apgyvendina savo rūmuose. Svetonijus perteikė tuo metu Romoje pasakotą pokštą: būtų laimė, jei Nerono tėvas būtų turėjęs tokią žmoną!

Negana to, Nerono meninės ir sportinės ambicijos taip pat darosi keistos. Šešiasdešimt ketvirtais metais jis pirmą kartą pasirodo viešai kaip dainininkas. Sceną pasirenka meną išmanančiame graikiškame Neapolyje, į kurį keliauja daugiau nei tūkstančiu vežimų. Teatre žiūrovai jam negaili aplodismentų. Neronas nervinasi ir prieš išeidamas į sceną nepaprastai jaudinasi. Per kelias valandas trunkantį dainavimą niekam nevalia iš teatro išeiti, net ir labai prispyrus reikalui. Kai per pasirodymą teatrą staiga sudrebina požeminis smūgis, baimės kupinu ir virpančiu balsu Neronas dėkoja dievams padainuodamas improvizuotą dainą, kad niekas nenukentėjo. Jis taip pat vaidina tragedijose vilkėdamas atitinkamais drabužiais ir užsidėjęs reikiamas kaukes. O kai vaidinime veikia dievai ir herojai, pasakoja Svetonijus, jų kaukės privalo turėti jo veido bruožus, o deivės – būti panašios į jo meilužes. Kai dalyvauja sporto varžybose, nugalėtoju paprastai pasiskelbia save. Taip nutiko net tada, kai per Olimpijoje vykusias vežimų lenktynes jis iškrito iš dešimčia žirgų pakinkyto vežimo ir varžybų nebaigė. Išlaidus asmeninis Nerono gyvenimas suryja milžiniškas sumas. Pasakojama, kad jokio drabužio jis nevilkėjęs du kartus. Mielai ir dažnai žaidžia vieną mėgstamiausių romėnų laisvalaikio žaidimų – kauliukais. Tuomet vienu kartu stato ne mažiau kaip keturis šimtus tūkstančių sestercijų. Žvejoja paaukuotais tinklais, o

už vien atsigerti naudojamą taurę, pagamintą iš reto Persijoje aptinkamo fluorito, suploja milijoną sestercijų. Kad ir žiemą rūmuose turėtų gyvų rožių, jos už nemažus pinigus laivais atplukdomos iš Egipto. Na, o kadangi jam nepatinka viena arena, kurioje mielai dalyvauja vežimų lenktynėse, trasa pabarstoma geltonu iš tolimo Pabaltijo atgabentu gintaru.

Nerono švaistymo manija neturi ribų. Neapsakomus pinigus kainuoja ne tik nuolatinės palaidūniškos šventės, bet ir besaikiai, nuo pietų iki vidurnakčio trunkantys puotavimai. Nesibaigiančios dovanos, kuriomis imperatorius perka pretorijonų ir kai kurių didikų prielankumą, palieka dideles spragas valstybės ižde. Svetonijaus raštuose skaitome, kad rengdamas savotiškas loterijas Neronas gausiai apdovanodavo ir liaudį: išdalijama „kasdien po tūkstantį įvairių paukščių, visokių maisto prekių, talonų grūdams, drabužių, aukso ir sidabro, brangakmenių, perlų, paveikslų, vergų, darbinių gyvulių, galiausiai laivų, namų ir žemės sklypų“. Tacitas suskaičiavo, kad Neronas per savo trumpą valdymo laikotarpį vien dovanoms išleido tuometinėmis sąlygomis neįsivaizduojamą 2,2 milijardo sestercijų sumą. Kai šešiasdešimt šeštaisiais po kelis mėnesius trukusios kelionės į Romą su milžiniška palyda atvyksta Armėnijos karalius Tiridatas, Neronas jam atlygina išlaidas išmokėdamas po aštuonis šimtus tūkstančių sestercijų už kiekvieną dieną. O iškeliaujančiam svečiui padovanoja dar šimtą milijonų. Švaistyti turtus ir pinigus Neronui nepaprastai smagu. Jis negali atsigėrėti savo dėde Kaligula, nes šis įstengė didžiulius Tiberijaus paliktus turtus ištaškyti per tokį trumpą laiką. Toks nesaikingumas ir keistenybės rodo, kad tai yra nevispročio smegenų padarinys. Kai valstybės ižde netrukus ima švilpauti vėjai, Neronas griebiasi drastiškų priemonių: negailestingai didina mokesčius, klastoja monetas ir menkiausiomis dingstimis nusavina turtingų romėnų gerą.

Šešiasdešimt ketvirtų metų vasarą Roma yra didžiulis miestas. Tačiau ir valdant Neronui ji anaipol nesipuikuoja vien didingais garsių žmonių ir šeimų rūmais bei neapsakomo grožio pastatais. Daugumą sudaro varguolių būstai, tų, kurių Romoje gyvena kur kas didesnė dalis. Kvartalų apybraižuose iš penkiasdešimties tūkstančių išvardytų namų tik du tūkstančiai minimi kaip priklausantys kilmingiesiems. Daugiaaukščiai niūrūs nuomojamų būstų namai išsidėstę pakaitomis su amatininkų įmonėmis, dirbtuvėmis ir tvartais. Rąstai anuomet naudoti ne tik fachverkinės konstrukcijos statiniams, bet ir daugybei grynai medinių, vienas prie kito prigludusių namų namelių rentimui. Kadangi ši medžiaga labai degi, mieste niekuomet netrūko gaisrų. Ugnis – viena didžiausių antikinės Romos grėsmių. Namuose ir parduotuvėlėse su atvira ugnimi elgtasi laisvai, o įmonėse ir sandėliuose prigrūsta kalnai visokių lengvai užsidegančių medžiagų. Numalšinus gaisrą šešiaisiais metais po Kristaus Augustas įkūrė pirmą profesionalią ugniagesių komandą. Ją sudarė septyni padaliniai po tūkstantį vyrų. Iki šešiasdešimt ketvirtųjų čia bemaž niekas nepasikeitė, kol Romą ištiko baisi katastrofa – kone visą miestą prarijo liepsnos. Iki mūsų dienų šis gaisras siejamas su Nerono vardu.

Vėsią šešiasdešimt ketvirtų metų po Kristaus vasaros naktį iš liepos 18-osios į 19-ąją padangėje nematyti nė debesėlio ir šviečia mėnulis. Toje vietoje, kur *Circus maximus* ribojasi su Celijaus ir Palatino kalvomis bei Nerono rūmais, vienoje nedidelėje krautuvėlėje kyla gaisras. Ko gera, dėl neatsargumo ir aplaidumo. Ugnis ima plisti siaubingai sparčiai. Nerono tuo metu Romoje nėra. Jis poilsiauja Antijuje, šešiasdešimt kilometrų nuo Romos, ir jau tą pačią naktį išskuba į sostinę vadovauti gaisro gesinimui. Jo paties rūmai skendi liepsnose, didžiulis pavojus gresia ir jo nepaprastai vertinamai graikų ir romėnų meno šedevrų kolekcijai. Neronas daro viską, kad gaisras būtų užgesintas ar bent sutramdytas. Tačiau vėjas ugnį vis įpučia, ir ji siautėja

visą savaitę. Niekaip nepavyksta jos numalšinti. Iš keturiolikos miesto kvartalų trys virsta dykra, kiti septyni nukenčia iš dalies. Liepsnos pasiglemžia visą miesto centrą, su jomis į pragaištį nueina nesuskaičiuojama daugybė šventyklų ir rūmuose saugotų brangenybių, nuostabių graikų meno kūrinių ir didžiųjų vyrų Respublikos laikų paminklų. Sunaikinti 4132 namai, iš jų – per 4000 medinių daugabučių. Šeštą dieną ugnis, atrodo, sustojo ties Eskvilino papėde, tada, kai buvo nugriautos virtinės namų ir padarytos plačios priešgaisrinės juostos. Tačiau, keistas daiktas, ugnis vėl plūstelėjo į dar nenukentėjusią vietą, į pretorijonų prefekto Ofonijaus Tigelino, Nerono favorito, žemės valdą. Ir dabar daug kas pasidaro nebeaišku, nes Tacitas rašo: „Niekas nedrįso sulaikyti ugnies, nes daugelis grasino ir draudė gesinti, o kai kurie atvirai mėtė deglus šaukdami tai darą ne savo valia.“ Pasak Tacito, dėl to dar labiau sustiprėjo jau netrukus po to, kai siūbeltelėjo didžiosios liepsnos, pasklidęs gandas, kad pats Neronas liepęs padegti. Ar besaikis édrūnas ir girtuoklis, kuris įsako nužudyti motiną ir žmoną, kuris su mušeikų būriais naktimis bastosi po Romą ir be pasirinkimo čiumpa moteris ir vyrus savo iškrypėliškiems įgeidžiams tenkinti, ar toks žmogus negali drįsti ir savo paties miesto padegti? Niekam nebuvo paslaptis, kad Neronas jau senokai puoselėja didybės manijos kupiną planą Romą pastatyti iš naujo. Ar nepanašu į tai, kad senasis miestas jam buvęs kliuvinys gigantiškam „Neropoliiui“ statyti ir todėl jo įsakyti pretorijonai miestą padegę? Tačiau neatmestina ir prielaida, kad aukštuomenės sluoksniai tokius gandas galėję tyčia skleisti norėdami neapkenčiamą imperatorių apjuodinti liaudies akyse. Svetonijus lygiai po septyniasdešimties metų pasigauna šiuos gandas rašydamas, kad Neronas „liepsnų grožio įkvėptas“ čiupęs lyrą ir vilkėdamas teatro drabužiais iš vieno rūmų bokšto uždainavęs pradžią savo sumanyto epo apie liepsnojančios Trojos žlugimą. Svetonijus teigia: „Ta dingstimi, kad baisūs seni pastatai ir siauros bei kreivos

gatvės žeidžiančios jam akį, jis Romą padegęs.“ Šis pamišusio menininko savigyros įvaizdis, valdovo, kuris siautėja ir kaip piromanas – o kaip žmones niekinantis tironas dar tampa ir masiniu žudiku, kad skatintų savo menines ambicijas, – iki pat šiol tebėra įsitvirtinęs mūsų mintyse. Bet ar tas paveikslas teisingas? Ar pakvaišęs imperatorius yra ir padegėjas?

Tą abejonę sustiprino ir kitos aplinkybės. Mat netrukus po katastrofos anų gaudų į kampą įspeistas imperatorius paskelbia, kad nustatęs, kas galėję dievus taip įpykinti. To priežastis esąs naujas prietaras, kurį mieste neva vis labiau skleidę vienos religinės sekto, save vadinančios krikščionimis, sekėjai. Tie krikščionys esą kalti dėl nelaimės. Įsitikinę, kad visai netrukus grįšias Mesijas ir todėl visai netoli pasaulio pabaiga, kai kurie religiniai fanatikai norėję pagreitinoti pasaulio pabaigą padegdami Romą ir paskui kliudydami gaisrą gesinti. Paslaptingi personažai, kuriuos kai kurie piliečiai dūmuose matę su deglais ir deguto vainikais, buvę ne kas kita kaip anie krikščionys. Kai kurie iš jų esą jau ir prisipažinę. O tai, kad prisipažinimai buvo išgauti siaubingai kankinant, Neronas nutyli. Siekiant numaldyti dievus krikščionys vien dėl savo tikėjimo Romoje persekiojami kiekviename žingsnyje ir masiškai viešai baudžiami mirtimi: kaip ir anksčiau pats Jėzus Kristus kalami prie kryžiaus. Jie taip pat metami į cirko arenas laukiniams žvėrimis sudraskyti arba apvelkami dervoje išmirkytais drabužiais ir, kai sutemsta, uždegami – kad kaip gyvi deglai apšviestų imperatoriaus parkus. Nerono pradėti krikščionių persekiojimai tampa precedentu tolesniam Romos imperijos santykiui su krikščionybe per ateinančius pustrčio šimto metų. Nors šešiasdešimt ketvirtų metų vasarą romiečiai mažai simpatizuoja krikščionims ir labai įtariai žiūri į juos dėl jų apokaliptinių vaizdinių, tačiau tai, kad tie į atsiskyrėliškumą linkę žmonės Romą pavertę akmenų ir pelenų krūva, tiki tik vienas kitas. Priešingai, dabar vis daugiau romiečių ima

manyti, kad padegėjas esąs pats imperatorius. Maždaug po trijų šimtų metų krikščionių rašytojai vėl imsis šios prielaidos. Ypač vėlyvosios antikos katalikų teologas ir Bažnyčios tėvas Jeronimas, pirmasis išvertęs Senąjį Testamentą į lotynų kalbą, kritiškai įvertinęs senąsias romėnų kronikas ir akivaizdžiai remdamasis Svetonijaus teiginiais, prisidėjo prie to, kad išprotėjusio imperatoriaus Nerono kaip padegėjo paveikslas išliko iki mūsų dienų. Bet ar pagal naujausius tyrimų duomenis tuo įvaizdžiu galima tikėti ir šiais laikais?

Dar kartą grįžkime į anuos metus ir pažiūrėkime, kas vyko tomis dienomis ir po jų. Kol gaisras dar siautėja mieste ir vis daugiau gyventojų netenka namų, Neronas imasi plataus masto pagalbos ir, matyt, Senekos patariamais leidžia pastogės netekusiems gyventojams glaustis imperatoriaus soduose. Sveiki išlikę visuomeniniai pastatai pritaikomi žmonėms skubiai apgyvendinti, nedelsiant renčiama daugybė laikinų trobesių tiems, kurie per katastrofą liko kaip stovi. Miestą pasiekia didelės grūdų siuntos. Duonos kaina sumažinama iki trijų sestercijų. Be to, imperatorius duoda lėšų puikiai organizuotam miesto atstatymui. Statybų atliekoms supilti paskiria Ostijos pelkes. Siekiant nekartoti tėvų statybų planavimo klaidų miesto centre tiesiamos plačios, stačiais kampais viena kitos atžvilgiu einančios gatvės, turinčios atlikti ir priešgaisrinės saugos funkciją. Jos gerokai prisidėjo prie dabartinio Romos vaizdo. Nebeleidžiama statyti namų vienas prie kito: kiekvienas namas privalo turėti keturias savas sienas. Architektūros viršūnė – milžiniškas „Aukšinis namas“, naujieji Nerono rūmai, kurie net prie monumentalių statinių pratusiems romiečiams yra tikrai įspūdingi. Trys kolonų eilės juosia trijų šimtų trisdešimties metrų ilgio galerijas, o jau ir pats vestibulis yra toks didelis, kad jame galėtų stovėti keturiasdešimties metrų aukščio Nerono statula. Vėliau tokia statula buvo pastatyta priešais Koliziejų, kuris dėl to ir gavo vardą. Šiuos puošnius statinius, prisiminus anuos

Nerono ketinimus, gal ir galima vertinti kaip išraišką to, kad savo užmojus jis įgyvendino šešiasdešimt ketvirtųjų liepą gerokai sutrikus protui, kitaip sakant, tuo metu, kai pats laiką leido Antijuje ir nuo įvykio vietos buvo toli. Tačiau jei visą įmanomą surinkti objektyvią medžiagą vertinsime remdamiesi šiuolaikine baudžiamąja teise, kai laikomasi nuostatos *in dubio pro reo* („abejodamas [teismas sprendžia] kaltinamojo naudai“), įkalčių Neroną nuteisti kažin ar pakaktų. Yra taip pat nemažai faktų, neigiančių tyčinio padegimo versiją. Kai Palatinas paskęsta liepsnose, supleška ir unikali Nerono graikų ir romėnų meno šedevrų kolekcija, kurią jis taip brangina. Jeigu Neronas tikrai būtų rengęsis miestą padegti, ar nebūtų iš anksto pasirūpinęs ją išgabenti į saugią vietą? Kodėl jis pats sau turėjo daryti tokius nuostolius? Tuo metu, kai valstybės kasa buvo beveik tuščia, gaisras Neronui tampa milžiniška finansine našta. Kur kas didesnė tikimybė, kad tokia medinės statybos mieste kaip Roma katastrofa kilo atsitiktinai. Tacitas, nors pirmiausia kalba apie gandus, neslepia, kad juos laiko mažai įtikimais. Šiais laikais joks rimtas istorikas nebeteigia, kad ano didelio Romos gaisro kaltininkas esąs Neronas. Ypač nusipelnė Nerono ekspertas italas Masimas Finis (Massimo Fini) stengdamasis įrodyti, kad imperatorius tapęs antikos rašytojų sąmokslo auka. Šie taip iškraipę Nerono paveikslą, kad tikrąją jo tapatybę vargiai begalime atpažinti.

Po baisios gaisro katastrofos šešiasdešimt ketvirtųjų vasarą nuolatinė Nerono baimė virsta persekiojimo manija. Jis reaguoja teroru, prievarta ir žudymais. Savo klusnaus prefekto Ofonijaus Tigelino padedamas Romos imperiją paverčia policine valstybe. Kai imperatorius paskelbia, kad per šešiasdešimt penktų metų antrąsias Nerono žaidynes žada visai Romos visuomenei pats pasirodyti kaip menininkas, senatoriai ir aukštuomenė ima baimintis panašaus pažeminimo kaip prieš penkerius metus, kai Neronas juos privertė vaidinti Romos

publikai ir taip sumenkinti savo garbę. Juos apima nerimas, kad vėl nukentės Romos valstybės garbė. Pasipriešinimas didėja. Senatoriui Kalpurnijui Pizonui vadovaujant ima bręsti sąmokslas, į kurį, kaip manoma, įsipainioję ir Seneka bei kai kurie imperatoriaus gvardijos karininkai. Sąmokslininkai nusprendžia su Neronu susidoroti šešiasdešimt penktųjų balandžio 19-ąją deivės Cereros garbei rengiamose varžybose Didžiajame cirke ir į sostą pasodinti Kalpurnijų Pizoną arba Anėjų Seneką. Tačiau prieš pat šventę pasikėsینimo planas atsitiktinai išplaukia į paviršių. Žaibiški suėmimai ir kankinimais išgauti prisipažinimai į dienos šviesą iškelia didžiulio masto sąmokslą. Neronas puola į paniką ir mieste paskelbia nepaprastą padėtį. Padarinys – savavališkų suėmimų banga, kokios Romoje dar niekuomet nėra buvę. Apie įprastus teismo procesus niekas nė negalvoja. Įtariamieji asmenys, tarp kurių devyniolika senatorių, vienuolika karininkų ir keturios moterys, nužudomi nedelsiant arba priverčiami nusižudyti. Visas jų šeimų turtas konfiskuojamas. Tarp aukų yra ir Kalpurnijus Pizonas ir, ko gera, neteisingai apkaltintas Anėjus Seneka. Po Pizono vadovaujamo sąmokslų kruvino sutriuškinimo prasideda apkaltos ir procesai prieš senatorius vien ta dingstimi, kad tie kažkada apie Neroną yra kritiškai kalbėję. Per posėdžius senato pastatas ir forumas būna apsuptas kareivių. Garbusis konsulas Publijus Trasėjas Petas, kai nepritaria Neronui reikalaujamam nutarimui neateidamas į posėdį, be jokių ceremonijų nubaudžiamas mirtimi.

Kadangi Neronui kaip menininkui Romoje nelemta būti pripažintam ir išgirsti susižavėjusios publikos aplodismentų, šešiasdešimt šeštaisiais jis iškeliauja į Graikiją – pirmąją per visą savo valdymo laikotarpį kelionę į užsienį. Norėdamas parodyti, kaip nepaprastai vertina graikų kultūrą, jis kaip dainininkas, dainuojantis pritariant kitarai, ir kaip vadeliotojas dalyvauja visose keturiose panheleninėse žaidynėse. Kai papirkti teisėjai jį apipila visokiausiais prizais,

šešiasdešimt septintųjų lapkričio 28-ąją, dieną per Istmo žaidynes, jis išeina prieš publiką ir paskelbia visą Achajos provinciją esant laisvą. Nuo šiol graikams nebereikėsia Romai mokėti mokesčių. Šis spontaniškas sprendimas rodo, kaip per tą laiką smarkiai progresavo Nerono psichikos liga. Netrukus jis paskelbia, kad įprastinė jūros kelionė aplink Graikiją gerokai sutrumpėtų, jei Peloponesą paverstų sala iškasęs platų kanalą per Korintą, o pati sala nuo tol vadintųsi Neronesu. Jis pirmas beda į žemę auksinį kastuvą, o iškeltą žemę pats išsineša krepšyje. Užmojis kasti kanalą – tą jau buvo mėginęs ne vienas garsus pirmtakas – gėdingai žlunga. Praeis dar apie tūkstantis aštuoni šimtai metų, kol galiausiai 1893-iaisiais 6,3 kilometro kanalas per sąsmauką bus iškastas.

Kol imperatorius kiaurus metus poilsiauja Graikijoje, valstybės deficitas Romoje išauga iki stulbinamos keturiasdešimties milijardų sestercijų sumos. Valstybė, galima sakyti, atsiduria ant bankroto ribos. Kai šešiasdešimt aštuntų metų pradžioje Neronas grįžta į Romą, bemaž niekas neabejoja, kad imperatoriui „ne visi namie“. Kad dera- mai būtų pagerbtos jo Graikijoje iškovotos pergalės, įsako surengti daug kainuojančią triumfo eiseną. Ant galvos užsideda ne laurų vainiką, kaip su pergalėmis grįžtantys karo vadai, o olimpinį alyvmedžių vainiką, paprastai skiriamą atletams. Ir kaip visiškai ne romėniškus pergalės trofėjus demonstruoja ne karo grobį, o gebenės šakelių Nemezidės ir Istmo salierų lapų vainikus. Taip Neronas kuo šiurkščiau- siai pasityčioja iš Romos imperijos karinių ir politinių tradicijų. Kad sukrapštytų pinigų, įsako iš daugelio šventyklų paimti suaukotas brangenynes ir išlydyti sidabrinis bei auksinius dievų atvaizdus. Tai dar labiau papiktina liaudį, kaip ir akivaizdūs Nerono triukai, kuriais jis mėgina užkaišioti milžiniškas finansų skyles. Jis uždraudžia purpurinę spalvą, paskui vieną prekeivį verčia turguje pardavinėti tos spalvos po porą gramų. Netrukus tarsi už bausmę įsako konfiskuoti

visų pirklių sandėlius. Per vieną jo dainų koncertą publikoje pastebėta moteris purpuriniais drabužiais privalėjo atiduoti ne tik draudžiamą drabužį, bet ir visą turtą.

Naujas pasipriešinimas dabar bręsta imperijos pakraščiuose. Gajus Julijus Vindeksas, iš Galijos aukštuomenės kilęs vienos šios srities provincijos vietininkas, atvirai kviečia prieš Neroną sukilti. Apie tai Neronas sužino šešiasdešimt aštuntųjų kovo 28-ąją Neapolyje. O kuo skubiausiai atvykus artimiausiems patikėtiniams rimtos politinės padėties aptarti, jis vaizduoja tarsi nieko nebūtų įvykę: jiems demonstruoja savo naujus muzikos instrumentus ir praneša, kad rengiasi Romos liaudžiai pasirodyti kaip dūdmaišininkas ir fleitininkas, taip pat kaip šokėjas. Dabar ir jo patarėjams pasidaro aišku, kad imperatorius nebepajėgus tinkamai vertinti politinės padėties ir į grėsmę reaguoti nedelsdamas. Užtat jis vyksta į gimnaziją, kur, pasak Svetonijaus, „labiausiai susidomėjęs žiūri atletų varžybas“. Tik kai jam pasakoma, kad sukilėlis Vindeksas jį pavadinęs menku kitaristu, pasipiktinimo kupinu laišku kreipiasi į senatą reikalaudamas už neteisybę tučtuojau atkeršyti. Deja, negalįs į Romą atvykti pats, nes skaudą gerklę.

Šešiasdešimt aštuntų metų balandį sukykla ir Romos provincijos Rytų Ispanijoje vietininkas Servijus Sulpicijus Galba su savo legionu. Plikagalvis septyniasdešimties metų kariuomenės vadas, kaip rašo Svetonijus, podagros išsukinėtomis rankomis ir kojomis demonstratyviai atsiduoda senato ir Romos liaudies valiai. Neronas, kai ši žinia jį pasiekia, apalpsta ir „ilgai beveik leisgyvis guli ant žemės“. Baisiausiai įniršęs grįžta į Romą ir įsako nušalinti nuo pareigų ir nedelsiant likviduoti visus kariuomenės vadus ir provincijų vietininkus, tikrai taip – visus. Taip pat ir visi Romoje gyvenantys galai turį kuo skubiausiai būti nubauti mirtimi. Visa Galija atiduodama Romos kariuomenei plėsti ir siaubti. Paranojiškas Nerono įtarumas išauga tiek, kad imperatorius duoda nurodymą per vaišes išnuodyti

visus Romos senatorius. O jeigu prieš jį sukils ir Romos liaudis, tada romiečius reikią užpjudyti laukiniais žvėrimis. Romos prostitutės jį apginkluosiąs kovos kirviais ir skydais ir padarysias jas savo asmenine amazonių gvardija. Nenuspėjamas, šizofrenijos apsėstas niekdarys blaškosi kaip į narvą uždarytas žvėris, pasiduoda padrikoms haliucinacijoms. Tai dabar aišku kiekvienam. Kai jis staiga praneša, kad vyksias į Galiją, stosis beginklis priešais sukilusius dalinius ir imsias paprasčiausiai verkti, jo patikėtiniai sutrikę tik spokso vienas į kitą. O jeigu šitaip neįstengsias jų patraukti į savo pusę, dainuosias jiems pergalės dainas. Šias turis kuo skubiausiai sukurti, taria jis ir nueina į savo kambarius. Po kelių dienų pareiškia, kad apsitaisęs juodais atgailautojo drabužiais pasirodysias liaudžiai ir prašysias atleisti už savo niekšybes, o jeigu tai nepadarysias įspūdžio, maldausias bent Egipto vietininko pareigų. Mirusio Nerono rašomojo stalo stalčiuje tikrai rastas dėklas, kuriame buvo visos kalbos, skirtos tokiam jaudinančiam pasirodymui, tekstas. Naktimis imperatorių kamuoja siaubingi košmarai. Svetonijus rašo, kad imperatoriui pasirodžiusi jo nužudytoji žmona Oktavija ir jį nusitempusi į aklina tamsų laidojimo rūšį. „Spiečiai sparnuotų skruzdėlių aplipo jį“, o jo numylėtinis žirgas pavirto, išskyrus galvą, žvengiančia beždžione. Paskui jį staiga apsupa priešais Pompėjaus teatrą stovinčios nukariautų tautų statulos ir kliudo eiti į priekį. Patys atsiveria Augusto mauzoliejaus vartai ir balsas jį pašaukia vardu.

Kai vieną naktį Neronas krūptelėjęs pabunda ir šaukiasi asmeninės sargybos, niekas nebeatsiliepia. Bemaž visi jį paliko, taip pat ir jo pretorijonai, kurie traukdamiesi net flakoną su nuodais pasiėmė. Svetonijus surinko nemažai smulkmenų apie paskutines Nerono dienas. Mes remiamės jo aprašymais. Jie vieninteliai išlikę. Tacito „Analų“ pabaiga, kur kalbama apie šešiasdešimt septintuosius ir aštuntuosius metus bei Nerono mirtį, deja, nepasiekė mūsų laikų.

Garsiai aimanuodamas imperatorius slampinėja po savo tuštutėlius rūmus. Juose aptinka tik jaunystės meilę Aktę, mylimąjį Sporą, abi savo žindynes ir buvusį vergą Epafroditą, kurį buvo padaręs raštinės vadovu, taip pat Faoną, savo finansų tvarkytoją. Naktį į šešiasdešimt aštuntų metų birželio 8-ąją Neronas basas, susisupęs į seną apsiaustą ir ant galvos užsimaukšlinęs gobtuvą sprunka su paskutiniais ištikimaisiais iš savo rūmų ir prisiglaudžia Faono viloje šiaurinėje Romos dalyje. Čia pasislepia skurdžiame galiniame namo kambaryje. Faonas praneša, kad senatas jį paskelbęs valstybės priešu ir jau visoje imperijoje jo ieškoma. Pagal seną tradiciją jis esąs nuteistas išrengti nuogai ir kaklą šake prirėmus prie žemės negyvai užplakti. Faonas pataria kuo skubiausiai nusižudyti ir taip išvengti nešlovės, nes Galbos sekliai – o jį jo pretorijonai Ispanijoje jau paskelbė naujuoju imperatoriumi – kiekvieną akimirksnį čia gali pasirodyti. Bet paniškos baimės apimtas Neronas jaučiasi kaip paralyžiuotas. Apatiškai sutinka, kad būtų tiksliai išmatuotas jo kūnas ir pagal tuos matmenis jam matant iškasta kapo duobė. Kai sustumiami į krūvą keli marmuro luitai ir jo patikėtiniai atneša vandens ir smulkių malkų, kad jo palaikams suteiktų paskutinę pagarbą, Neronas apsipila ašaromis. Didžiai gailėdamas savęs vis garsiai kartoja: „Qualis artifex pereo!“ („Koks menininkas žūva!“) Tačiau jis per didelis bailys pakelti ranką prieš save. Tegu kas nors pavyzdžiu padrąsina jį atimti sau gyvybę, prašo maldaudamas. Norįs, kad joku būdu nebūtų leista jam nupjauti galvos, labai pageidaujas, kad kūną sudegintų nesudarkytą. Kai šešiasdešimt aštuntų metų birželio 9-osios rytą atsuoliuoja keli pretorijonų raiteliai, jo sekretorius Epafroditas prideda jam prie gerklės durklą ir padeda jį įsmeigti. Įpuolęs centurionas, kuriam įsakyta imperatorių suimti gyvą, mėgina apsiaustu stabdyti iš žaizdos plūstantį kraują. Mirštantis Neronas tą veiksmą supranta neteisingai ir gargdamas išlemena: „Štai ištikimybė! Per vėlu!“ Jo palaikus abi žindynės ir Aktė

suvynioja į baltas auksu siuvinėtas antklodes ir sudegina. Urna su pelenais vėliau palaidojama tėvo šeimos kape Marso lauke. Tai tikrai niekinga gyvenimo pabaiga trisdešimt vienerių metų vyro, maniakiškai terorizavusio bejėgius žmones ir visą savo gyvenimą aklai trokštant amžinos šlovės praleidusio kaip keistą vaidinimą.

Pamišėlis „Mylimasis“

Prancūzijos karalius Karolis VI

(1368 m. gruodžio 3 d.–1422 m. spalio 21 d.)

Prancūzai jį vadina *Charles le Fou*, Pamišėliu, arba *Le Bien-Aimé*, Mylimuoju. Tai reta priešingybė ir keistas apibūdinimas karaliaus, kuris, vieninga istorikų nuomone, daugiau negu pusę savo gyvenimo praleido atsisveikinęs su protu. Sunki psichikos liga iš esmės pakeitė jo gyvenimą ir tapo katastrofa kraštui, kuriam kaip tik per ilgą kruviną karą su Anglija reikėjo stiprios valdovo rankos. Tas atkaklus ir negailestingas galynejimasis truko nuo 1337 iki 1453 metų ir į istoriją įėjo kaip Šimtametis karas. Jis prasidėjo kilus ginčui dėl Prancūzijos sosto įpėdinystės. Nuo 987 metų, kai į sostą sėdo Hiugas I Kapetas, visi Prancūzijos karaliai buvo iš Kapetingų giminės. O kai 1328 m. karūna perėjo į Kapetingų atšaką, Valua giminę, pretenziją

į Prancūzijos karūną pareiškė Anglijos karalius Eduardas III, nes jis buvo iš Kapetingų. Siekdamas įgyvendinti savo teisiškai visiškai motyvuotą pretenziją Eduardas 1346 m. vasarą su nediduke kariuomene išsilaipino Prancūzijoje ir tų pačių metų rugpjūčio 26-ąją savo puikių lankininkų dėka mūšyje prie Kresi netikėtai nugalėjo keliskart pranašesnius prancūzų šarvuotus riterius.

Tuo metu Karolis VI dar nebuvo nė gimęs. Į pasaulį jis ateina tik po dvidešimt dvejų metų, 1368 m. gruodžio 3-iają Paryžiuje, sveikut sveikutėlis, net be menkiausių kokių nors psichikos negalios požymių. Tėvas Karolis V Išmintingasis, puikus karalius, menus puoselėjantis ir mokslus vertinantis žmogus, į savo dvarą kviečiantis mokslo vyrus, su tokia liga visiškai nesusijęs. Iš esmės reformavęs kariuomenę ir puikiai sutvarkęs valdymą jis ištraukė Prancūziją iš duobės ir padarė ją pirmąja valstybe Europoje. Nors karas su Anglija tęsėsi, bet daugeliu karo žygių Karoliui V pavyko bent Prancūzijos teritoriją išvaduoti nuo anglų. Pats buvo sveikas, jautėsi kuo puikiausiai, bet žmona Joana Burbonė vis sirgdavo. Ją kamuodavo depresijos ir nerviniai sutrikimai. Tokios ligos Burbonų giminėje dažnokos. Kai Joaną dar visai jaunutę, dvylikos metų mergaitę, 1350 m. balandį tekinio už trylikmečio sužadėtinio Karolio, antros eilės pusbrolio, toms sutuoktuvėms turėjo pritarti popiežius Klemensas VI. Iš devynių Joanos vaikų daugelis mirė vos gimę. Tik Karolis sulaukė penkiasdešimt trejų metų amžiaus, o jo ketveriais metais vyresnis brolis Liudvikas, Orleano hercogas, mirė Paryžiuje trisdešimt penkerių metų (apie aplinkybes dar kalbėsime). Galimas daiktas, kad Joana perdavė sūnui Karoliui VI paveldimą protinę negalią arba bent įgimtą polinkį į psichikos ligas.

Karolis V *Le Sage*, Išmintingasis, kaip prancūzai jį vadina, pasirūpino, kad sūnūs Karolis ir Liudvikas įgytų tinkamą išsilavinimą. Todėl samdė geriausius mokytojus, sūnums leido naudotis savo vertinga

tūkstantis dviejų šimtų tomų biblioteka Luvro „Knygų bokšte“. Deja, sosto įpėdiniui einant vienuoliktuosius 1380 m. rugsėjo 16-ąją miršta tėvas. Tų pačių metų lapkričio 4-ąją Reimso katedroje jis karūnuojamas naujuoju Prancūzijos karaliumi – Karoliu VI. Tokioje jaunystėje būti karaliumi tam lengvai paveikiamam ir ne itin ambicingam berniukui visai ne juokai. Kur kas mieliau jis būtų kaip ir iki tol žaidęs savo žaidimus ir džiaugęsis vaikyste. Prie to jau labai anksti prisideda ir „kūniškieji malonumai“, kaip žinome iš jo metraštininko Mišelio Pentoeno (Michel Pintoin), Sen Deni vienuolyno vienuolio. Karolis mėgsta medžioti, gėrisi savo šunimis ir sakalais ir mėgaujasi aristokratinės visuomenės gyvenimu. Yra geras raitelis, moka puikiai elgtis su ginklais ir nepriekaištingai atlieka visus fizinius pratimus. Mielai dalyvauja riterių turnyruose. Tokių varžybų nepraleidžia net savo karūnavimo dieną. Už tai sulaukia nemažai kritikos ir yra priverstas išklausti pabarimų.

Karolis dar negali būti valdovas, nes yra nepilnametis. Valdymo funkcijas atlieka trys tėvo broliai: Anžu hercogas Liudvikas, Beri hercogas Jonas ir Burgundijos hercogas Pilypas. Valdžios trokštantys Karolio dėdės kartu su regentų taryba yra ir jo globėjai. Į šias pareigas įeina parengti sosto įpėdinį karaliavimui ir jį supažindinti su daugybe politikos vingrybių, kurios, jų manymu, su tokiomis aukštomis pareigomis neišvengiamai susijusios. O tai Karoliui papildoma našta. Jis mielai būtų stengęsis įvykdyti pažadą, kurį buvo davęs mirties patale gulinčiam tėvui, – sumažinti didelius mokesčius. Naujoji valdžia šio velionio pageidavimo, deja, nevykdo. Priešingai, hercogų trijulė išnaudoja kiekvieną dingstį išspausti iš liaudies kuo daugiau pinigų. Be to, jie tarpusavyje nesutaria. Kiekvienas žiūri savų, ne bendrų interesų. Anžu hercogas Liudvikas nepaisydamas didžiulių išlaidų daro viską, kad tik gautų Neapolio karalystę. Vos tik miršta Neapolio karalienė Joana I, kuri neseniai jį buvo įsūnijusi, Liudvikas

išvyksta iš Prancūzijos pretenduoti į šios karalystės karūną. Ne mažiau šykštus ir godus Beri hercogas Jonas nusiaubia Langedoką, derlingą Pietų Prancūzijos tarp Gaskonės ir Provanso dalį, ir ten tam pa neapkenčiamu tironu. O Burgundijos hercogas Pilypas, kuriam istorija davė prievardį Drąsusis, netveria noru priglobti Flandrijos grafystę. Langedoke, Ruane ir Paryžiuje dėl didelių mokesčių įsplieskusios riaušės labai greitai virsta niokojimu ir apiplėšimu tų, kas turėjo nelaimę priklausyti turtingiesiems ir būti žinomiems. Taip pat ir Paryžiaus prekyvietėse 1382 m. kovo 1 dieną prekiautojai sukyta prieš mokesčių didinimą. Neramumai kaipmat apima visą miestą: maišto kulminacija – rotušės šturmas. Išvaikomi karaliaus finansininkai, nusiaubiami turtuolių namai, surengiamos žydų skerdynės. Jaunajam karaliui Karoliui VI lieka tik žiūrėti, kaip maištas persimeta į Normandiją, Šampanę ir Pikardiją. Padėčiai šiek tiek apimus karališkoji taryba reaguoja švelniai: paskelbia amnestiją, kuri netaikoma tik vienam kitam kurstytojui. Netrukus Kompjenėje sušauktas luomų susirinkimas didesnius mokesčius galutinai patvirtina. Už sukilimus moka paprasta liaudis.

Karališkajai vadovybei sunkumai tuo dar toli gražu nesibaigia. Įtampos kupinoje, bado ir maro iškamuotoje Flandrijoje maištaudami prieš prancūzų priespaudą ginklų griebiasi Briugės, Gento ir Ipro gyventojai. Nors Flandrijos aristokratija simpatizuoja Prancūzijai, bet paprasti žmonės, patenkinti klestinčia prekyba vilna ir tekstile, remia Anglijos karalių Ričardą II. Šis vos trejais metais vyresnis už Karolį VI jau 1380 m. paskelbiamas pilnamečiu. Į akis krintanti įvykių paralelė reiškiasi ir tuo, kad ir Ričardo laukia sunki liga. Tiesa, jo proto neaptemdo beprotystė kaip Karolio VI, bet jį kamuoja sunkūs asmenybės sutrikimai, ir tai turės nemažą įtaką Anglijos istorijai. Kol Ričardas II renka ekspedicinį anglų korpusą, keturiolikmetis Karolis VI 1382 m. rudenį Sen Deni vienuolyne perima vadinamąją „auksinę ugnį“ (lo-

tyniškai *aurea flamma*) – tariamai Karolio Didžiojo laikus menančią Prancūzijos karalių karo vėliavą. Ši paprasta vėliava, kurioje pavaizduota spindulius į visas puses žerianti auksinė saulė, nuo ankstyvųjų viduramžių mūšyje būdavo nešama priešais karalių. Taip Karolis VI duoda ženklą, kad karo žygis į Flandriją nesąs paprastas. Jis vadina jį „kryžiaus žygiu“ taip suteikdamas jam naują aspektą. Kai jaunasis karalius kartu su dėde, Burgundijos hercogu Pilypu, atvyksta pasitikti prancūzų kariuomenės, kurios dvylika tūkstančių kareivių jau žygiuoja į Flandriją, vyriausiojo vado įgaliojimai formaliai priklauso jam. Šis žygis į šiaurę ilgai pliaupiant lietui ir pučiant žvarbiems gūsingiems vėjams bus jį ne tik išvarginęs fiziškai, bet ir pirmiausia prislėgęs dvasiškai, nes kiekviename žingsnyje buvo priverstas matyti, kaip badaujantys Šiaurės Prancūzijos miestai vengia remti jo dalinius ir net atvirai simpatizuoja flamandams. Tai užduoda jam širdį: juk jis nori būti geras karalius ir savo tautos mylimas. Savanaudė, plėšikiška dėdės politika jam visiškai nepatinka. Tačiau jo rankos surištos – ši nedermė sunkiai slegia jam sielą.

1382 m. lapkričio 27 dieną prancūzų armija netoli Rosebekės susitinka su flamandų kariuomene. Ši, turėdama dvidešimt tūkstančių kareivių, skaičiumi yra bemaž dukart stipresnė. Tačiau, jeigu neskaičiuosime pavojingų lankininkų, ji sudaryta daugiausia iš prastai apmokytų milicininkų. Vis dėlto flamandams pavyksta pralaužti centrą ir prancūzus, taip pat ir karalių, apsupti. Prancūzai patiria didelių nuostolių, bet Karolis VI lieka gyvas. Tik paskutinį akimirksnį patyrusiam karo vadui generolui Angeranui de Kusi (Enguerrand de Coucy) pavyksta puolimu iš kairiojo sparno pakreipti įvykius savo naudai ir mūšį laimėti. Visoje Flandrijoje prasideda plėšimai, laiko si tik Gentas. Tačiau kai Burgundijos hercogas Pilypas duoda didelį kyšį, ir šis miestas atitenka jam. Paryžiuje 1383 m. vasarį dabar jau sustiprėjusi karališkoji valdžia lengviau atsikvepia ir nebesibaimina to,

ko prieš metus vengė. Kad palaužtų savarankiškumo siekius, pradeda masiškai suimti turtingus, susipratusius piliečius ir juos paskui nuteisia mirties bausme. Gildijoms ir cechams uždraudžiama įgyvendinti vidaus teisingumą, atimama net susirinkimų teisė. O nepilnametis Karolis VI, jeigu ir būtų norėjęs, šiam terorui kelio užkirsti nebūtų įstengęs. Regentų taryba pavadžius laiko tvirtai.

Flandrijos avantiūra pakenkė Prancūzijos autoritetui gretimoje šalyse. Todėl regentų taryba ima ieškoti diplomatinių galimybių nekokią padėtį kuo skubiau taisyti. Tinkama priemone jai pasirodo pats karalius. Nė neatsiklausę Karolio trys dėdės pradeda rengti jam vestuves su Vitelsbachų dinastijos princese Elžbieta. Ši yra Aukštutinės Bavarijos, tuo metu vienos galingiausių Vokietijos valstybių, hercogo Stepono III duktė. Jau septyniolikos sulaukusio Karolio nelabai džiugina, kad jį nori apvesdinti su moterimi, kurios nėra net akyse regėjęs. Tačiau kai 1385 m. liepos 14-ąją ją pirmą kartą išvysta didžiojoje iškilmų salėje, kaip ji stabteli tarpduryje, paskui smulkiais žingsniukais eina jo pasitikti ir gražiai pritupia, jis iškart susižavi. Jau nuolis negali atitraukti žvilgsnio nuo jos spindinčių rudų akių ir dailių putlių lūpų. Jos tamsi oda ir juodutėliai plaukai – ne veltui motina milanietė – jį stačiai pakeri. Kai patikėtiniai karaliaus pasiteirauja, ar neseniai penkioliktą gimtadienį atšventusi princesė jam patikusi, tas entuziastingai atsako, kad mieliausiai norėtų ją turėti tuojau pat. Vestuves atšvęsti būtina kaip priklauso. Greitas Karolio sutikimas vesti yra veikiau seksualiai motyvuotas, nes apie išrinktosios būdą ir charakterį jis dar visai nieko nežino.

Vestuvės keliamos jau po trijų dienų, 1385 m. liepos 17-ąją, pirmadienį, Amjeno katedroje. Miestas šventiškai išpuoštas. Po sutuoktinių gausiai vaišinamasi prie didžiulio stalo, dainuoja ir vaidina keliaujantys dainininkai, žongliuotojai rodo triukus. Paskui griežiant altams ir citroms svečiai linksminasi ir šoka. Ateina garbingos damos

ir nuotaką išsiveda rengti pirmajai nakčiai. Prancūziškai ji nemoka nė žodžio. Vis dėlto pirmoji naktis visiškai pavyko. Ano meto prancūzų kronikininkas Žanas Fruasaras (Jean Froissart) rašo, kad abu ją praleido „didžiai susižavėję“. Akivaizdu, kad santuoka, bent lovoje, buvo pavykusi, nes Izabelė Bavarė, taip naująją karalienę vadina prancūzai, per dvidešimt dvejus metus savo vyrui padovanoja dvylika vaikų. Du berniukai miršta dar gimdami, dvi dukterys išteka net už dviejų Anglijos karalių – Ričardo II ir Henriko V, o 1403 m. gimsta ir karūnos paveldėtojas, būsimasis karalius Karolis VII. Regentų tarybos pradėta vedybų politika pasirodė esanti sėkminga.

Užtat nešlovinga, stačiai pražūtinga yra karaliaus dėdžių užsienio ir vidaus politika. 1386 m. vasarą jie nusprendžia surinkti laivyną, kurį sudarytų daugiau negu tūkstantis du šimtai laivų. Šie turėtų bent penkiolikos tūkstančių sunkiai ginkluotų riterių ir pėstininkų armiją perplukdyti per Lamanšą, kad nukariautų Angliją. Iš visų Prancūzijos kampų sugužėję kautis trokštantys riteriai prisiekinėja Angliją paversią dykuma, visus vyrus išgalabysią, o moteris ir vaikus parsigabensią į Prancūziją ir paversią vergais. Regentų taryba išleidžia begales pinigų visur Europoje laivams supirkti, kalnams maisto sukaupti ir visas tas atsargas, priešingai to meto kariavimo įpročiui, kareiviai turės gabentis patys. „Vyno, sūdytos mėsos, avižų, druskos, svogūnų, pusžalių vynuogių, sausainių, miltų, kiaušinių trynių ir kito maisto, – kaip praneša Žanas Fruasaras, – buvę tiek daug, kad niekas, nematęs savo akimis, nepatikės.“ Valstybės kasa – tuštutėlė, užstatoma viskas, ką galima išspausti iš bažnyčių ir vienuolynų. Miestuose ir kaimuose mokesčiai padidinami tiek, kokie dar niekuomet nėra buvę. Visi pasiturintys privalo atiduoti trečdalį turto. Šiems kone beprotiškiems pasirengimams, kurie, kaip priduria Žanas Fruasaras, „visą šalį nuolina“, reikia, suprantamas daiktas, nemažai laiko. Ateina ir rugpjūčio vidurys, kol Karolis atsisveikina su savo Izabele. Tačiau tik rugsėjo

pabaigoje jis atkeliauja į Flandrijos pajūrį su didžiule aristokratų palyda ir keliais tūkstančiais Genujos lankininkų, kuriuos už didelius pinigus dar pavyko pasamdyti. Paprastiems pėstininkams pinigų nebėra, algos jie negauna. Įsakymo sėsti į laivus vis dar neduodama. Karolis nori palaukti, kol pasirodys dėdė Beri hercogas Jonas. Tačiau šis pavojų nemėgsta ir iš esmės yra invazijos priešininkas. Jis visai neskuba ir prie Lamanšo krantų pasirodo tik lapkričio 30-ąją, kai jau prasidėjusios stiprios rudens audros. Vis trumpėjant dienoms ir žinodami netrukus pakilsiant tirštas gruodžio miglas laivų kapitonai atsisako plaukti. Tai būtų aiškiausia beprotybė, įspėja jūrininkai, kitą krantą sveikas pasieksias tik vienas kitas laivas. Be to, anglai taip pat nesėdėjo rankų sudėję – jie, be jokios abejonės, seniai pasirengę atkakliai gintis. Visa šitiek lėšų surijusi operacija 1386 m. gruodžio pradžioje atšaukiama. Maisto atsargos, kad nesugestų, išdalijamos vadams arba išžarstomos už mažiausią kainą. Nuostoliai ir nešlovė dar padidėja, kai Šeldės žiotyse pasirodo keli Anglijos flotilės laivai. Neturintys iš ko pragyventi kareiviai grįžta į savo provincijas ir jas nusiaubia. Niekais nuėjo didžiuliai pinigai, išleisti rengiant šią rizikingą operaciją, kuri jau iš pat pradžių turėjo mažai šansų pasisekti.

Mums nežinoma, kaip jaunasios sosto ipėdinis išgyveno šią didžiulę gėdą. Galimas daiktas, jautėsi prislėgtas ir jis vis labiau norėjo viską daryti geriau už negabius, korumpuotus ir tautos neapkenčiamus dėdes. Kraštą apima visuotinis džiaugsmas, kai dvidešimtmetis Karolis paskelbiamas pilnamečiu ir galiausiai perima valdžią. Godūs hercogai už savo ilgametę tarnystę reikalauja atlygio. Karolis su tuo nieku būdu nesutinka ir juos nušalina nuo valdymo. Nedelsdamas sudaro naują karališkąją tarybą: sukviečia sąžiningų ketinimų turinčius ir valdymą išmanančius žmones, iš kurių dauguma buvo jau sėkmingai tarnavę tėvui ir dabar įpareigojami atkurti gerą anojo valstybės reikalingą tvarkymą. Šie vyrai pasivadina „marmuzetais“ (prancūziškai *mar-*

mousete), išvertus reiškia kažką panašaus į „seni ūsoriai“ arba „seni skrabiai“. Kitaip negu ankstesnieji hercogai, šie patyrę vyrai yra tarsi vieno kumščio pirštai ir iš tikrųjų įstengia, karaliui pritariant, įvykdyti kai kurias reformas ir sėkmingai įveikti sunkią ekonomikos krizę. Matydama akivaizdžią pažangą, kuri vyksta dėl pirmųjų karaliaus pastangų, taip pat ir dėl to, kad jaunasis karalius yra kilniadvasiškas ir nešykštus, kad su kiekvienu, kas prie jo prisitartina, elgiasi draugiškai, nuoširdžiai ir maloniai, tauta jam netrukus suteikia prievardį *Le Bien-Aimé* – Mylimasis. Tai, kad šiuo maloniniu prievardžiu jį vadins karalių iki gyvenimo pabaigos, atrodo, jei žvelgsime iš artėjančių metų perspektyvos, tarsi karti ironija. Antra vertus, šių vėlesnių jo gyvenimo tarpinių požiūriu tai galėjo būti ir atjautos meilė, su kuria prancūzai prisiminė savo pasigailėjimo vertą karalių.

Karoliui jau sukakę dvidešimt ketveri, kai jis iš tiesų užsimoja baigti ilgai trunkantį karą su Anglija. Tad 1392 m. balandį jis iškeliauja į taikos derybas Amjene. Čia staiga sukarščiuoja ir sunkiai suserga. Iš Sen Deni vienuolyno kronikos matyti, kad tai buvusi „keista, iki tol nežinoma liga“, dėl kurios karaliui nuslenka šviesūs plaukai ir nukrinta nagai. Kadangi tuo pačiu metu šia liga suserga ir kiti, tarp jų ir Beri hercogas Jonas, atrodo, galėjo būti šiltinės epidemija arba, ko gera, ir encefalitas, smegenų uždegimas, kurį sukelia virusai, bakterijos ar erkės įkandimas. Šiais laikais žinome, kad sergant šia liga kai kada netenkama sąmonės, gali ištikti paralyžius, sutrikti kalba ir regėjimas, o sunkiais atvejais – visiškai pakinta elgsena ar net tampama nepagydomu psichikos ligoniu.

Kelias savaites Karolis guli paslikas Bovė mieste ir jaučiasi dar labai silpnas, kai per Žengimo į dangų šventę 1392 m. gegužės 23 dieną neštuvuose vėl grįžta į Paryžių. Po kelių dienų pietauja puošniuose Sen Polio svečių namuose su savo svarbiausiu ir įtakingiausiu patarėju, vyriausiuoju kariuomenės vadu Olivjė de Klisonu (Olivier de Clisson).

Kai tas po pietų išeina iš pastato, pakliūva į savo nuožmaus priešinin-ko Jono V, Anglijos karaliaus dvare augusio Bretanės hercogo, pasalą. Keletas vyrų, vadovaujami Pjero de Kraono (Pierre de Craon), kurį kaip kamerherą Karolis ką tik buvo atleidęs, tamsoje užpuola Klisoną ketindami jį nužudyti. Nors ir sužeistas keliais špagų dūriais ir kalavijų kirčiais, jis vis dėlto išsigelbėja vienos kepyklos tarpuvartėje. Įsitikinęs, kad žudikiškas pasikėsinimas pavyko, ir nežinodamas esąs atpažintas, Kraonas iškeliauja į Bretanę, į Jono V dvarą. Karalius Karolis VI dėl šio niekšiško pasikėsinimo baisiausiai pasipiktina ir taip įtūžta, kad keletą savo dvaro ginklanešių ir pažų iš Kraono aplinkos įsako tučtuojau nubauti mirtimi, o vieną Šartro kanauninką – iki gyvos galvos įmesti į kalėjimą vien už tai, jog Kraonui leido apsistoti savo namuose. Toks perdėtas žiaurumas niekaip nedera su ligšioliniu Karolio geraširdiškumu. Tai, kad jo dvasinė būseną taip ūmai pasikeitė, galbūt jau rodo esant ligos poveikį ir galimą ryšį su lėtiniu, genetiškai nulemtu polinkiu į psichikos negalią. Griežtais žodžiais jis reikalauja išduoti Kraoną. Kai Jonas V atsisako, Karolis užsiplieskia pykčiu ir nusprendžia tuojau pat rengti savo paties vadovaujamą karo žygį prieš Bretanės hercogą. Tai yra ne tik politiškai neišmintinga, bet ir dėl jo paties silpnos sveikatos visiškai neprotinga. Karalius vis dar karščiuoja, protarpiais svaigsta galva ir yra sutrikęs. Gydytojai sako, kad neįstengsiąs sėdėti balne. Tačiau jų patarimai jam nėra motais. Taip pat ir jo trims dėdėms nepavyksta nuo žygio atkalbėti. Tikėtina, kad tas dėdžių mėginimas jo ryžtą net sustiprino. 1392 m. liepos 1 dieną karalius savo kariuomenės priešakyje išžygiuoja iš Paryžiaus įsiveržti į Bretanę ir sučiupti pasikėsintojo. Armiją lydėjęs kronikininkas Mišelis Pentoenas rašo, kad karalius buvęs kaip nesavas, kalbėjęs padrikai ir nesitvardydamas vis mostagavęs rankomis.

1392 m. rugpjūčio 5-oji yra karšta vidurvasario diena. Prancūzų daliniams iki Bretanės sienos belikę vos keli kilometrai, jie artėja

prie Le Mano girios. Jojant pro vieną raupsuotųjų gyvenvietę staiga iš už medžio iššoka basas, balta palaidine apsiautęs žmogus, sustabdo Karolio žirgą garsiai sakydamas: „Nejokite toliau, šviesusis karaliau! Jūs esate išduotas!“ Taip bent rašoma Sen Deni vienuolyno kronikoje. Žmogus palaikomas išprotėjusiu ir paleidžiamas. Tačiau Karolį tas atsitikimas stipriai paveikia ir sujaudina. Jis apsitaisęs šarvais ir dėvi juodo aksomo palaidinę. Norėdamas apsaugoti nuo svilinančios saulės, ant galvos yra užsidėjęs ryškiai raudoną, perlais apsagstyta aksominę skrybėlę. Malšindamas kamuojantį troškulį ką tik nemažai siurbtelėjo gaivaus vyno. Saulės išdegintoje lygumoje keliai smėlėti ir akmenuoti. Kad išvengtų raitelių keliamų dulkių, Karolis su keliais savo ištikimaisiais joja šalimais gurguolės. Užpakalyje joja pažas su skardiniu šalmu ant galvos. Tuoju už jo – dar vienas pažas, nešantis karališkąją ietį, prie kurios pritvirtinta didelė šilkinė vėliava su karališkomis insignijomis. Šį pažą kepinančiame karštyje taip suima snaudulys, kad iš rankos išslydusi ietis kaukšteli priekiniam raiteliui per šalną. Išgąsdintas metalo skambesio Karolis kaipmat išsitraukia kalaviją manydamas, kad iš pasalų puola svetimi raiteliai norėdami jį nukauti. Jis spusteli žirgą pentiniais ir garsiai sušunka: „Pirmyn prieš išdavikus! Jie nori mane išduoti priešui!“ Kaip išprotėjęs duria į kiekvieną, kurį tik pasiekia, ir nugalabija mažiausiai keturis savo riterius. Keliems drąsiems palydovams pasiseka prie jo prisigauti iš už nugaros ir nutempti nuo žirgo. Išsekęs ir tylėdamas Karolis tįso ant žemės. Jį įkelia į jaučių traukiamą vežimą ir nugabena į pastogę Le Mane. Dvi dienas guli be sąmonės. Kai vėl atsitokėja, švebeldžiuoja kažką sau po nosimi ir, atrodo, nė vieno neatpažįsta. Tik varto akis. Požymiai rodo, kad šis sąmonės aptemimas reiškia kažką daugiau negu saulės smūgį. Gydytojai neįstengia nustatyti tikslios diagnozės. Jie spėlioja, kad tai galintys būti „juodosios tulžies išsiliejimo padariniai“, sukelti didelių rūpesčių ir nepatogumų bei visų pykčių, kuriuos jam teko išgyventi.

Nusprendžiama karaliui nuleisti kraujo, skiriami kompresai ir liepiama liesti relikvijas aplinkiniams garsiai kalbant maldas.

Kai karališkoji vilkstinė rugpjūčio 16-ąją grįžta į Paryžių, iš Lano atsikviečiamas devyniasdešimt dvejų metų amžiaus labai patyręs ir daug pasaulio matęs Gijomas de Arsinji (Guillaume de Harcigny), vienas iš garsiausių to meto daktarų. Kaip rašo kronikininkas Žanas Fruasaras, jis padaro, ko gera, pačią tiksliausią išvadą, kad Karolio psichikos negalios simptomai yra panašūs į tos ligos, kuria sirgo ir Karolio motina Joana Burbonė. Jis atsinešęs ją „iš motinos įsčių“, mano Arsinji. Bet kadangi ir jis nežino, kaip tą ligą gydyti, vadovaujasi sveiku protu. Paliepia karalių apgyvendinti Paryžiaus užmiesyje, viloje, kurios visos durys užrakintos ir visi langai su grotomis. Išnešami visi ginklai. Gydytojo nurodymu ligonis turi ilsėtis ir daug miegoti. Net karalienei neleidžiama lankytis. Gydytojas rūpinasi, kad karalius gausiai maitintųsi ir, svarbiausia, gertų daug skysčių. O kad netrūktų specialių gėrimų ir šaltų kompresų, atsikviečiamas vaistininkas. Gydomo priemonės jis saugo variu apkaustytoje medinėje dėžėje, o jos raktų niekuomet neišleidžia iš rankų. Ateityje jis lydės karalių visose kelionėse. Galimas daiktas, kad visa tai tikrai prisidėjo prie to, jog Karolio sveikata palyginti sėriai pagerėjo. Netrukus jis pasijuto taip atgavęs jėgas, kad 1392 m. spalio mėnesį dalyvauja Lano Dievo Motinos katedros padėkos mišiose.

O gydytojas, dėl savo itin garbaus amžiaus nusprendęs grįžti į Laną, atsisveikindamas pataria, kad Karolį VI visą laiką reikia kuo nors užimti ir neleisti jam galvoti apie savo ligą. Karolio dėdės šio gydytojo patarimo – karalių ateityje laikyti kuo toliau nuo visko, kas jį galėtų jaudinti ir varginti, – labai mielai laikosi. Hercogai pasinaudoja proga susigrąžinti ankstesnę valdžią. Jie atleidžia marmuzetus iš pareigų, o jų skirtus vadovus paprasčiausiai sugrūda į kalėjimą. Dabar vėl valdo regentų taryba ir netrukus grąžina ankstesnę tvarką. Karolis

visa tai priima abejingai. Taip pat ir jo jaunesnysis brolis Liudvikas, didelis garbėtroška ir guvaus proto vaikiną, 1392 m. tituluotas Orleano hercogu, vis labiau skinasi kelią į priekį ir naudodamasis savo natūraliu autoritetu vadovaujasi tėvo Karolio V pavyzdžiu. Tačiau žavus ir impulsyvus dvidešimtmetis Liudvikas de Valua, kaip jį vadiną prancūzai, ne tik įsijaučia į brangiai kainuojantį menininką, ypač poetą, rėmėjo vaidmenį ir juos dosniai proteguoja, bet yra ir pagaršėjęs mergišius. Pamatęs gražią moterį žvengias kaip veislinis erzilas, ironizuoja vienas jo kronikininkas. Karaliaus dvare Liudvikas rengia palaidas, neapsakomus pinigus kainuojančias orgijas, kokių Prancūzija dar niekuomet nebuvo regėjusi. Karalienė savo polinkiu į prabangą jam niekuo nenusileidžia. Jos kambariai apstatyti ištaigingiausiais baldais, sienos išmuštos meniškais tapetais, gausu brangių paveikslų ir muziejinių retenybų, dideliuose baseinuose plaukioja žuvys, o daugybėje narvų pilna visokiųjų spalvų paukščių. Grotuotose celėse šokinėja beždžionės. Karalienė, vilkinti perlais išdabintais drabužiais, dažniausiai pasirodo ne viena – už pavadžio vedasi prijuokintą leopardę. Izabelės nevaržomas gyvenimo stilius suryja milijonus, o tauta alksta ir dejuoja didžiulių mokesčių slegiama. Viena iš jos nuostabių švenčių, į istoriją įėjusi kaip „Liepsnojančiųjų puota“, baigiasi siaubinga katastrofa.

Iš tikrųjų tos šventės, surengtos 1393 m. vasario 28 dieną vienuose Paryžiaus svečių namuose ta proga, kad trečią kartą susituokė viena iš karalienės dvaro damų, išvis nė neturėjo būti. Ši šventė – šventvagiška, nes Bažnyčia mergvakarius buvo uždraudusi, jei tuokiamasi ne pirmą kartą. Izabelei tai nerūpi. Po gausių iškilmingų pietų vakare puotaujama ir rodomas kaukių vaidinimas. „Nusižengiant bet kokiui padorumui“, kaip rašo kronikininkas Žanas Fruasaras, pasirodo ir šeši jauni vienas prie kito grandinėmis prirakinti siautulingus satyrus vaizduojantys vyrai. Tarp jų yra ir Karolis. Jie pasisiūdiną prie

kūno prigludusius drobinius kostiumus, juos ištepė derva ir apklijavo plunksnomis bei pakulomis, „kad nuo galvos iki kojų atrodytų plaukuoti ir gauruoti“. Kadangi nenori būti atpažinti, vyrai yra su kaukėmis. Taip elgdamiesi jie paiso labai seno pagoniškos kilmės „triukšmo su barniais“, arba „maskarado“, papročio. Kai vidurnaktį beveik visos šviesos užgesinamos, šeši kaukėti laukiniai garsiai šūkalodami ir staugdami lyg vilkai bei rodydami visokius nešvankius judesius įsimašo tarp šokančių porų. Orleano hercogą Liudviką, Karolio jaunesnįjį brolį, pagauna smalsumas sužinoti, kas tie kaukėti veikėjai. Todėl į salę įeina keli jo tarnai su deglais. Nelaimė užklumpa bemaž akimirksniu. Nuo deglo kibirkštis nukrinta vienam satyrui ant kostiumo. Tas kaipmat užsiliepsnoja. Kadangi vyrai grandinėmis surakinti arti vienas kito, liepsnos greitai persimeta ant kitų. Karalienė Izabelė suklinka ir apalpstą. Kyla panika. Jauna Beri hercogienė, tuo metu stovinti kaip tik šalia karaliaus ir nežinanti, kad čia jis, šaltakraujiškai nusiplėšia sijoną ir juo užslopina liepsnas. Karalius išgelbėjamas beveik visai nenukentėjęs, bet keturi kilmingi bičiuliai sudega jo akyse. Tik vienam pasiseka nuo grandinės atitrūkti ir išokti į vandens sklidiną kubilą, kurį žinojo stovint čia pat vinyinėje. Šita dramatiška ir tragiška „Liepsnojančiųjų puota“ virsta didžiausiu skandalu. Orleano hercogas Liudvikas viešai apkaltinamas norėjęs nužudyti brolį. Kodėl jis nedalyvavo kaukių vaidinime ir kodėl nepuolė Karolio gelbėti? Karaliui ši nelaimė buvo didžiulis šokas, dvasinė trauma, ilgai jį persekiojusi ir prisidėjusi prie to, kad jo psichikos būsena vėl pablogėjo.

Liga atsinaujina. 1393 m. birželio mėnesį Karolį, apsistojusį Šiaurės Prancūzijos Abvilyje, ištinka naujas beprotystės priepuolis. Karalius buvo „apgautas sunkaus šešelio“, rašo Žanas Fruasaras. Karolis mato haliucinacijas, jis nebežino, nei kur yra, nei kas jis toks. Pamiršo ir savo vardą, ir tai, kad yra vedęs, kad turi vaikų ir yra Prancūzijos karalius. Nebeatpažįsta savo aplinkos žmonių. Protarpiais prablai-

vėja, bet paskui vėl kalba bala žino ką, elgiasi nepadoriai ir darosi agresyvus. Naujieji daktarai, kurie mirus Gijomui de Arsinji prižiūri karalių, skėsčioja rankomis. Įprastiniai pamišėlių gydymo būdai, kuriuos jie taiko pagal tuometinio mokslo išmanymą, rezultatų neduoda. 1393 m. pabaigoje iš Liono į karaliaus dvarą atkanka vienas chirurgas. Jis pasiūlo atverti Karoliui kaukolę – kad sumažėtų spaudimas smegenyse. Tokios trepanacijos anuo metu nebuvo naujiena. Jų daryta jau neolito epochoje. Kaip žinome iš senų papirusų, taip operuota jau du trys tūkstančiai metų prieš Kristų senovės Egipte, dažniausiai, matyt, religiniais sumetimais. Pro atvertą angą turėdavę pasišalinti įsibrovę demonai. Todėl išpjauto kaulo nebegrąžindavo į vietą, o jame išgręždavo skylutę ir kaip amuletą nešiodavo po kaklu. Maždaug prieš keturis šimtus metų prieš Kristų panašias kaukolės atvėrimo operacijas praktikuodavo ir graikų gydytojas Hipokratas. Paskui iki XIII a. trepanuoti gyvus žmones Bažnyčia buvo uždraudusi. Tik XIV a. pabaigoje panašių operacijų vis dažniau daryta ir Prancūzijoje, tačiau ne vien tokiais įprastais įrankiais kaip plaktukas, kaltas ir peilis, bet jau ir primityviais gręžimo įtaisais. Išimtą kaulo gabalėlį vėl dėdavo ten, iš kur būdavo paimtas. Šiuolaikinio mokslo duomenimis, toks metodas šizofrenijai gydyti visiškai netinka. Todėl ir Karolio sveikata po operacijos taip pat nepagerėjo.

Praeina daugiau negu pusė metų, kol karalius vėl atsitokėja ir gali atlikti piligriminę kelionę į Mon Sen Mišelio vienuolyną. Atsidėkdamas už pasveikimą ten pastatydina koplyčią. Tačiau jau po pusantros metų, 1395 m. lapkritį, kai jo naujasis daktaras Reno Freronas (Renaud Fréron) jį suerzina, patiria naują priepuolį. Galimas daiktas, kad Karoliui pasirodė, jog šis jį persekioja. Karolis laksto po apartamentus garsiai rékaudamas, šokinėja vis kartodamas, kad bėgęs nuo priešų. O kad jis iš tikrųjų kur nors nepaspruktų, įsakoma užmūryti jo gyvenamųjų patalpų duris. Po tokių blaškymųsi netekęs jėgų su-

smunka sakydamas, kad jo vardas esąs Jurgis, kad neturįs nei žmonos, nei vaikų. Nesąs taip pat ir karalius. Pamatęs savo herbą mėgina jį nutrinti. Jo tikrasis herbas, tauškia jis, esąs kalaviju persmeigtas slibinas. Šis tapatinimasis su šventojo Jurgio nudobtu slibinu, šiuolaikinių psichologų ir psichiatrų nuomone, esąs puikus šizofreniko logikos pavyzdys: Karolis yra ligos auka, panašiai kaip slibinas yra Jurgio auka. Kamuojamas tokių beprotiškų vaizdinių Karolis, atrodo, vis dėlto skausmingai suvokė savo ligą. Po trijų mėnesių priepuolis praeina, ir 1396 m. vasario 6 dieną Karolis VI gali dalyvauti Paryžiaus Dievo Motinos katedroje padėkos pamaldose. Jis net įstengia asmeniškai vesti derybas dėl savo septynmetės dukters Izabelės ištekimo už dvidešimt devynerių metų Anglijos karaliaus Ričardo II. Atiduoti vaikus į vyrus ar žmonas dėl politinių sumetimų tais laikais buvo visai įprasta. Abu monarchai šiomis vedybomis tikisi žengti žingsnį taikos link. Ištaigingos vestuvių išklmės įvyksta netoli Kalė. Tačiau Izabelė Šimtamečio karo pabaigos nesulauks. Su pasauliu ji atsisveikins 1409 m. būdama vos dvidešimties.

Deja, tas proto prašviesėjimas trunka neilgai. Protarpiai tarp priepuolių vis trumpėja, o jų proveržiai vis stiprėja ir darosi kaskart pavojingesni. Kaip žinome iš dokumentų, nuo pirmojo proto aptemimo 1392 m. iki gyvenimo pabaigos Karolis iškentė keturiasdešimt keturis priepuolius. Jie trukdavo nuo dviejų iki devynių mėnesių. Karališkosios apyskaitos knygos rodo, kad per tuos beprotystės tarpsnius Karolis yra pridaręs nemažai nuostolių. Viską, kas pasitaiko po ranka, sviedžia į ugnį, taip pat ir savo drabužius. Šlapinasi kur pakliūva, kelis mėnesius iš eilės neleidžia keisti apatinių, vengia maudytis, nesiduoda skusti barzdos. Dėl to aptenka utėlėmis. Po mėnesius trunkančio beprotiško jaudulio eina visiškos apatijos fazės, per kurias jis dienų dienas nepasako nė žodžio. Gydytojai pasiryžta taikyti neįprastą metodą – šoko terapiją. Dešimt vyrų persirengia,

juodai išsidažo veidus ir staiga pasirodo karališkuose apartamentuose – kad įvartytų karaliui baimę. Šis užpuolimas savo vis dėlto padaro: Karolis sutinka maudytis, skustis ir keisti apatinius drabužius. Paskesnysis popiežius Pijus II, kuris pontifikatą pradeda 1458 m. ir kartu yra žymus humanistas, istorikas ir rašytojas, praneša, kad apie 1405 m. Karolis manęs esąs stiklinis. Kadangi yra įsibaiminęs, kad griūdamas gali sudužti, į drabužius prisikiaišioja metalinių strypų, o po oda – metalo gabalėlių.

Karaliaus liga sukelia nuožmių ginčų ir tarp jo gydytojų, ir ypač tarp bažnytininkų. Kai kurie iš pastarųjų Karolio ligą laiko Dievo bausme, skirta jam ir jo valdžiai už tai, jog žmones apdėjo tokiais dideliais mokesčiais, bet labiausiai už tai, jog karalius nė piršto nepajudino dėl to, kad suvienytų skilusią Katalikų bažnyčią. Mat 1378 m. popiežiumi Romoje buvo išrinktas Urbonas VI, net nebuvęs kardinolu. Jį palaikė Vokietija, Anglija ir net didžioji dalis Italijos. Kai Urbonas VI pasirodė esąs beatodairiškas despotas, trylika pasipiktinusių kardinolų išvyko iš Romos ir tų pačių metų rugsėjo mėnesį Avinjone išrinko antipopiežių Klemensą VII, kurį rėmė Prancūzija, Burgundija, Savoja, Neapolis su Sicilija ir Škotija. Šį skilimą užbaigė tik 1417 m. Konstanco Bažnyčios susirinkimas. O Karolio VI valdžia šią schizmą veikiau dar stiprino. Karaliaus beprotystė esanti Dievo rykštė, tūžtama Romoje. Tačiau dauguma bažnytininkų ir net universitetų profesorių įsitikinę, kad Karolis VI esąs apsėstas, užkerėtas. Tarp 1397 ir 1399 metų du vienuoliai augustinai mėgina iš Karolio varyti velnią. Jie kalba magiškas užkeikimo formules, peiliais atvožia skalpą ir duoda gerti kažkokio sutrintų perlų bizalo. Kai iš to nieko neišeina, apkaltina Karolio brolių, Orleano hercogą Liudviką, kad tas karalių veikiaš velnio apžavais. Už tą įžeidimą vienuoliai yra kankinami ir Grevo aikštėje netenka galvų. Kitus du egzorcistus, mėginusius magiškame apskritime iš Karolio varyti nelabą, sudegina ant laužo.

Tačiau pirmiausia karalių, kuris prašviesėjimo akimirkomis pats save laiko praeiksmo auka, bandoma gydyti maldomis ir iškilmingomis procesijomis. Dalijamos išmaldos elgetoms ir aukos bažnyčioms. Vyskupai basomis zuja gatvėmis ragindami žmones gyventi kitaip ir nebenusidėti – kad karalius galėtų vėl pasveikti. Vieną kartą karalių nuveža į Ardėnus, į šventojo Huberto, medžiotojų globėjo, šventovę. Ten kriptoje paguldo jį į sarkofagą ir visai nakčiai palieka vieną. 1399 m. Karolis, susuptas į drobulę su Kristaus karste atvaizdu, visą savaitę pasninkauja ir karštai meldžiasi. Šią askezę sudrumsčia prasta žinia iš Londono. Anglijos parlamentas paskelbė Ričardą II nesant vertą karūnos. Jo varžovas Henris Bolingbrukietis (Henry Bolingbroke), būsimasis karalius Henrikas IV, uždarydino jį Taueryje. Manoma, kad ten jis mirė iš bado. Šios nerimauti verčiančios naujienos Karolį taip paveikia, kad jo protą vėl apgaubia tamsa.

Karolio šizofrenija daro įtaką ir santykiams su žmona. Jo lytinis potraukis kaip ir anksčiau yra toks stiprus, jog net ir tais atvejais, kai galvoje pasimaišo, su ja geidžia kūniškų malonumų. Po pirmojo beprotystės priepuolio ji pagimdo šešis vaikus. Dėl daugybės nėštumų jos klubai išplatėja, o nesaikingai maitindamasi labai išstorėja. Kadangi yra žemo ūgio, vaikšto apsiavusi mediniais aukštakulniais. Karolio lytiniai santykiai su ja vis labiau panašėja į žaginimus. Vienas Sen Deni vienuolis rašo, kad Izabelė turėjusi iškęsti daugybę išprievartavimų. Su ja elgiamasi šiurkščiai, ji brutaliai mušama, tad baiminamasi ir dėl jos gyvybės. Kai kada Karolis jos visai neatpažįsta. „Kas toji moteris, kurios žvilgsnis mane persekioja? – klausia jis savo tarnų. – Išvaduokite mane nuo jos įkyrumo!“ Galiausiai pasirūpinama, kad jos lytiniai santykiai su karaliumi liautųsi. Dabar jis miega nebe su Izabele, o su kitomis moterimis, pirmiausia su Odeta de Šamdiver (Odette de Champdivers), jauna stuomeninga vieno prekeivio arkliais dukterimi. Su meiluže Karolio susilaukti du nesantuokiniai

vaikai auginami ir auklėjami kartu su karaliaus palikuoniais. Paryžiečiai Odetą netrukus ima pravardžiuoti *la Petite Reine* – „mažąja karaliene“. Karolio ji neapleidžia iki pat paskutinių jo dienų, tad savo prielankumą įrodo ne tik lovoje.

Atokvėpio ir proto prašviesėjimo dienomis Karolis gyvena nuolat apimtas baimės, kad gali vėl atkristi. Atrodo, jis prisimena savo poelgius, nes prašo atleisti visų, kurie buvo priversti dėl jo kentėti ir patyrė nuostolių. Ilgai pasninkauja, karštai meldžiasi, ne kartą vyksta į piligrimines keliones ir vėl vadovauja karališkajai tarybai. Karolis VI pasirašinėja raštus, išklauso visų, kas tik kreipiasi, prašymus ir nusiskundimus, yra pasiryžęs daryti gera ir priimti teisingus sprendimus. Sužinojęs, kad žmona pasisavino karališkojo izdo lėšas ir be jokio skrupulo į savo tėvynę Bavariją išsiuntė auksu ir brangenybėmis apkrautus arklius, apsipila ašaromis. Jo ausis pasiekęs gandas, neva Izabelė turėjusi santykių su jo broliu Orleano hercogu Liudviku, Karolį įsiutina ne juokais. Jis žino, kad Izabelės asmeniniuose rūmuose, *Hôtel Barbette*, dažnai nepaisoma padorumo. Damos ir ponai smaginasi sukritę skersai lovų. Konkrečių įrodymų, kad ir Izabelė čia dalyvavusi, žinoma, nėra. Vis dėlto atrodo, kad jos rūmų valdytojas Luji de Bosredonas (Louis de Bosredon) iš tikrųjų kurį laiką buvo jos meilužis. Tad Karolis, Bernardo Armanjakiečio (Bernhard von Armagnac) patartas, reaguoja negailestingai. Bosredoną įsako suimti, sukaustyti grandinėmis, gyvą įkišti į odinį maišą ir vieną 1417 m. naktį įmesti į Seną. Kai užsiūtame maiše rado skenduolį, ant šio puikavosi užrašas, kad tai esąs karaliaus teisingumo įrodymas. Izabelė priversta iš savo rūmų kraustytis. Karolis atima iš jos paveldėjimo teisę ir ištremia iš Paryžiaus. Prancūzams ji buvo ir liko „svetimoji“, nuolat apkalbama „svetimšalė“. Ji nesugebėjo įgyti tautos simpatijų.

Juo dažnesni pamišimo priepuoliai, tuo karalius labiau silpsta. Net ir skaidresnio mąstymo protarpiais vargiai beišstengia atlikti valdovo

pareigas. Yra išsiblaškęs, užmaršus, bevalis ir nepajėgia užkirsti kelio 1401 m. karaliaus dvare įsiplieskusioms kovoms dėl valdžios. Konkurencinė kova tarp brolio Liudviko, Orleano hercogo, ir dėdės Pilypo, Burgundijos hercogo, pasidaro tokia nuožmi, kad virsta metus truncančiu pilietiniu karu. Kai 1404 m. Pilypas miršta, konfliktas dar sustiprėja. Viršų Paryžiuje paima garbės ir valdžios trokštantis Karolio VI sūnus ir įpėdinis Jonas Bebaimis, tvirto sudėjimo, stotingas „didele nosimi ir skvarbiu žvilgsniu“ vyras, kaip rašo vienas kronikininkas. Kad sustiprintų savo galią, jis nepabūgsta net žudyti. Jo priešininkas Orleano hercogas Liudvikas 1407 m. lapkričio 23 dieną išėjęs iš karo tik pagimdžiusios karalienės rezidencijos atvirai gatvėje užpuolamas penkiolikos ginkluotų Jono pasamdytų vyrų. Stiprus kirtis koviniu kirviu perskrodžia jam galvą, kitais kirčiais sukapojamas visas kūnas. Paskui surengtame teismo procese Jonas prisipažįsta organizavęs šį žiaurų nužudymą, bet tą poelgį teisina kaip tirono pašalinimą ir pasipriešinimo aktą. Jam pavyksta įtikinti Karolį VI, kad brolis rengęs prieš jį sąmokslą. Pašalintas jis buvęs Prancūzijos labui. Burgundijos hercogo Jono Bebaimio nenuteisia. 1409 m. kovo 9-ąją abi partijos sėda prie derybų stalo ir sudaro visiems laikams tarp jų santarvę įtvirtinti turinčią taikos sutartį, ją pasirašo pats Karolis VI. Tačiau toji netrunka nė metų.

Kai nužudytojo Orleano hercogo Liudviko sūnus ir įpėdinis Karolis 1410 m. balandį veda Armanjako grafo Bernardo VII dukterį, susiformuoja nauja lyga prieš burginjonus, Burgundijos hercogo Jono Bebaimio šalininkus. Bernardas Armanjakietis Pietų Prancūzijoje sutelkia kariuomenę ir tampa nauju orleaniečių, pasivadinusių armanjakais, vadu. Ginčas virsta atviru, kruvinu karu, o Prancūzijos karaliui Karoliui VI tik lieka bejėgiškai žiūrėti, kaip jo kraštas niokojamas, o tauta – skaldoma. Kartais viršų be galo brutaliai paima viena grupuotė, kartais – kita. 1412 m. gegužės mėnesį armanjakai pasirašo sąjungos sutartį su Anglija. Dėl to jie imami vadinti išdavi-

kais. 1413 m. jiems pavyksta užimti Paryžių, perimti valdžią ir įvesti diktatūrą. Tad Jonas Bebaimis savaime tampa į pavojų pakliuvusios Prancūzijos karūnos gynėju ir neįgalaus karaliaus Karolio VI globėju.

Padėtis tampa įtemptesnė, kai jaunas garbės ištroškęs ir 1413 m. į Anglijos sostą sėdęs karalius Henrikas V vėl pareiškia pretenziją į Prancūzijos karūną ir 1369 m. sutartimi Anglijai pripažintas sritis, apimančias bemaž pusę Prancūzijos karalystės. Šimtametis karas įsiliepsnoja iš naujo. 1415 m. birželio mėnesį Karolis VI taiką mėgina gelbėti siūlydamas Henrikui V savo trylikmetės dukters Kotrynos ranką, o kraičio žada šešis šimtus tūkstančių aukso kronų ir pusę Akvitanijos. Godžiam Anglijos karaliui to per maža. Santuoka įvyks tik po penkerių metų. Su Anglijos karaliene Kotryna dar susitiksime kitame mūsų knygos skyriuje, kurio svarbiausias veikėjas bus jos sūnus Henrikas VI. 1415 m. rugpjūčio 14 dieną dvylikos tūkstančių anglų kariuomenė tūkstančiu keturiais šimtais laivų atplaukia į Senos žiotis, plataus masto grobikiškais žygiais nusiaubia Normandiją ir nužygiuoja iki Bordo. Atrodo, kad Karolis VI nebeturi išeities. Tačiau anglų kariuomenėje kyla šiltinės epidemija ir gerokai išretina jos gretas. Be to, ir žiema jau ant nosies, o Henrikas V tokiu metų laiku kariauti nelinkęs. Todėl nusprendžia atgal žygiuoti į Kalė, sėsti į laivus ir su kariuomene grįžti į Angliją. Tačiau norint nusigauti iki Lamanšo pakrantės reikia kirsti Somą, o vienintelė perkėla yra toli krašto gilumoje. Bet kelią prie jos jau blokuoja prancūzų armanjakų kariuomenė. Šios armanjakams didžiulės grėsmės akivaizdoje Burgundijos hercogas Jonas Bebaimis pasiūlo su savo kariuomene ateiti jiems į pagalbą. Šie duoda suprasti, kad jo karių mielai lauktų, bet be jo paties.

Karolio VI taip pat nėra kartu su pagrindinėmis kariuomenės pajėgomis, kurios 1415 m. spalio 25 dieną į šiaurę nuo Somos, pusiaukeleje tarp Abvilio ir Kalė, plokščioje lomoje ties Aženkūro kaimu užtveria anglų pajėgoms kelią. Kautynių laukas parinktas blogai, nes

žemės ruožas siauras, o iš abiejų pusių – miškai. Sunkioji prancūzų kavalerija neturi kur reikiamai išsiskleisti. Kautynės prancūzams, kaip ir 1346 m. prie Kresi, baigiasi katastrofa. Nėra išlikę duomenų, kaip Karolis VI reagavo į žinią apie skerdynes prie Aženkūro, ar tuos įvykius jis išvis suprato. Jo sveikata tuo metu, beje, ir iki tol, abejotina. Dienas stumia daugiausia savo rūmuose Trua. Du jo vyresnieji sūnūs gyvena neilgai, lieka tik trečiasis, 1403 m. gimęs Karolis, būsimasis karalius Karolis VII, iki karūnavimo dažnai vadinamas dofinu. 1418 m. vasarą Burgundijos hercogas Jonas Bebaimis abipusiu su karaliene Izabele sutarimu vėl lengvai užima Prancūzijos sostinę. Per pirmųjų savaitių anarchiją Paryžiuje įsisiautėjusi minia be jokių teismų išžudo šimtus armanjakų. Nuo džiūgavimų pergale iki padugnių siautėjimo ir skerdynių – tik mažas žingsnelis. Auka tampa ir Bernardas Armanjakietis. Nužudoma taip pat daugelis regentų tarybos narių. Bet penkiolikmečiam sosto įpėdiniui pavyksta išsigelbėti. Jo sekėjai ir patarėjai jam suteikia Prancūzijos regento titulą ir Puatjė įsteigia visai monarchijai bendrą parlamentą. Kraštas vėl beviltiškai suskaldytas, nes Paryžiuje, taip pat karalystės šiaurėje ir rytuose valdo Burgundijos hercogas Jonas Bebaimis su Izabele. Prie viso to dar prisideda nesiliaujanti anglų grėsmė. Ir tikrai 1418 m. jie užima Šerbūrą, 1419 m. sausį – Ruaną. Matydamas įvykius šitaip plėtojantis dofinas siūlo suglaudinti savo ir burgundų jėgas, kad paskui suvienytomis pajėgomis stotų prieš anglus. 1419 m. rugsėjo 14 dieną jis susitinka derėtis su Jonu Bebaimiu į pietryčius nuo Paryžiaus esančiame Montro Fo Jone, konkrečiai – ant tilto, senu papročiu laikomu tariamai neutralia vieta. Kai Jonas Bebaimis prieina tilto vidurį, kur įrengti barjerai, su dofinu kaipmat kyla karštas ginčas. Šio patarėjai griebiasi kovinių kirvių ir Burgundijos hercogą užmuša. Sosto įpėdinis tai aiškina būtinąja gintimi. Tačiau niekas netiki. Kadangi po to jis savo palydovams išmoka nemažas premijas ir juos palieka tarnyboje, šios

aplinkybės rodo buvus kruopščiai parengto pasikėsimo, ir jis visus baisiai papiktina. Galima spėti, kad tai padaryta keršijant už 1407 m. nužudytą Orleano hercogą Liudviką. Nuo to laiko dofinas patologiškai nebegali matyti kraujo ir paniškai bijo tiltų.

Karalius Karolis VI, gyvendamas Trua kaip koks atsiskyrėlis, patiria ir proto prašviesėjimo akimirkų. Jam labai patinka žaisti delninį, *jeu de paume*, šiulaikinio teniso pirmtaką. Varžovai turi ant delno padėtą kamuoliuką sviesti per tinklą į išilgai aikštelės pastatytą sieną. Karoliui tas žaidimas be galo smagus, kaip ir anksčiau mėgsta medžioti. Bet smagiausia žaisti kortomis: jomis gali pliekti į valias, ypač tada, kai priverstas dienų dienas kaip koks vienišius gulėti lovoje. Nors jo tėvas Karolis V Išmintingasis 1369 m. balandžio mėnesio poptvarkiu ir buvo uždraudęs beveik visus azartinius žaidimus ir už įsakymo nevykdymą grėsė keturiasdešimties su bauda, bet nelabai kas to paisė. Ne tik paprasti žmonės, bet ir kilmingieji numojo į tą draudimą ranka. Karolio VI laikais azartiniai žaidimai klesti kaip niekad iki tol. Kortos, kurių dabar oficialiai atvežama ir į prancūzų karaliaus dvarą, teikia malonumą karaliui, jį prablaško. Kai Karolio VI protas nėra apsisblausęs, tėvas visiems girdint bara sūnų vadindamas jį nevertu būti įpėdiniu. Ko gera, Karolis neabejojo, kad dofinas buvo prikišęs nagus prie nužudymo ant tilto. Karolis dabar atvirai simpatizuoja Burgundijos hercogui Pilypui, Jono Bebaimio sūnui, ir jį – prancūzai netrukus pavadina *Philippe le Bon*, Pilypu III Geruoju, – apvesdina su savo dukterimi Mišele Valua. Kartu Karolis VI skiria jį karalystės generolu leitenantu. Taip sūnus Karolis kaip sosto įpėdinis yra atstatydinamas ir iš tikrųjų netenka galių. O Pilypas III Gerasis privalo nedelsdamas pradėti derybas su Henriku V dėl paliaubų.

Išeitis iš keblios padėties ima ryškėti, nors tai bus pati liūdniausia taikos sutartis, kokiai Prancūzija kada nors yra pritarusi. 1420 m. gegužės 21 dieną Trua Šv. Petro katedroje Karolis VI pasirašo su Henriku V

sutartį, kuri nustato, kad pastarasis, kol Karolis VI bus gyvas, veiks kaip šio regentas, perims visus jo valdžios įgaliojimus, o jam mirus taps Prancūzijos karaliumi. Be to, Henrikui V, atvykusiam su dvylika tūkstančių ginkluotų vyrų, suteikiamas Normandijos hercogo titulas, taigi pripažįstama, kad Normandija nuo šiol priklauso Anglijos monarchijai. Po dviejų savaitių ši sąjunga sutvirtinama santuoka su Karolio VI dukterimi. Kaip esame minėję, Henrikas V 1420 m. birželio 2 dieną veda Kotryną Valua. Dabar, atrodo, yra garantuota, kad tada, kai Henrikas V kaip Karolio VI įpėdinis sės į sostą, Prancūzija bus suvienyta su Anglijos karalyste. O kai Henrikas V 1420 m. gruodžio 1-ąją iškilmingai įžengia į Paryžių, daug prancūzų su šiuo dinastijų pasikeitimu yra pasirengę susitaikyti, nes jiems atrodo, kad visa tai suvienytai karalystei atneša seniai trokštamą taiką. Yra tik viena problema – Karolio VI politiškai degradavęs, įpėdinystės teisės netekęs ir iš karališkosios linijos eliminuotas sūnus, ligšiolinis sosto įpėdinis, šios sutarties nepripažįsta. Jis teigia, kad sergantis tėvas negalėjo spręsti karūnos likimo, nes esąs neįgalus nei valdyti, nei priimti sprendimų. Trua sutartis – neteisėta, ji pažeidžia legitimumo principą. Bolonijos universiteto ekspertizės aktas 1435 m. tai iš tikrųjų patvirtins.

1421 m. liepos mėnesį Karolis VI ima smarkiai karščiuoti. Jo gydytojai su tuo kovoja versdami ligonį valgyti devynias galybes apelsinų ir granatų. Iš tikrųjų karščiavimas praeina ir, negana to, karalius pergyvena žmogų, turėjusį būti jo įpėdiniu: 1422 m. rugpjūčio 31 dieną staiga netoli Paryžiaus šiltinės pakirstas miršta Anglijos karalius Henrikas V. Prancūzas dofinas nieko nelaukdamas pasirūpina, kad būtų paskelbtas karaliumi Karoliu VII. Istorinė drama pasiekia kulminaciją. Panašiai kaip krikščionija tuo metu turi du popiežius, taip Prancūzijoje dabar atsiranda du karaliai. Ir nė vienas iš jų neįstengia blaiviai mąstyti, bent tuo tarpu. 1422 m. rudenį tėvas Karolis VI vėl suserga. Atsikartoja maliarijai būdinga aukšta temperatūra,

jis praranda sąmonę ir 1422 m. spalio 21-ąją amžiams užmerkia akis. Balzamuoti palaikai guldomi į švininį karstą ir palaidojami Paryžiaus Dievo Motinos katedroje. Yra požymių, kad ir Karolį VII kamavo nervų sistemos sutrikimai, galbūt paveldėti arba kaip liekamieji sifilio reiškiniai. O Henrikas VI, kaip ir jo senelis Karolis VI, taip pat atsisveikina su protu. Apie tai, kaip viskas nutiko, sužinosime kitame mūsų pasakojime.

„O Dieve, liguistus protus valdo beprotybė!“

***Anglijos karalius Henrikas VI
(1421 m. gruodžio 6 d.–1471 m. gegužės 21 d.)***

Charizmatiškas karo vadas ir sėkmės lydimas valdovas, jaunas mi-
ręs Lankasterių giminės karalius Henrikas V per trumpą valdymo
tarpsnį į Anglijos istoriją įėjo kaip didvyris, o jo vieninteliui sūnui,
tėvo mirimo dieną vos aštuonių mėnesių sosto įpėdiniui, atiteks tra-
giškas vaidmuo, nelaimingas ir kupinas didelių kančių. Henrikas VI
paveldi ne tik dvi viena kitai priešiškas karalystes, Angliją ir Pran-
cūziją, bet ir dar vieną bėdą: jo motina Kotryna Valua, psichiškai
neįgalus Prancūzijos karaliaus Karolio VI duktė, perduoda genetinį
polinkį į šią ligą ir sūnui. Kai Henrikas 1421 m. gruodžio 6 dieną

netoli Vindzoro išvysta pasaulį, tas pragaištingas praeities paveldas pakimba virš jo kaip Damoklo kardas. Sunki Henriko dalia ir liūdna Lankasterių giminės iškilimo ir žlugimo istorija, kurios viršūnė – Baltosios ir Raudonosios rožių karai, sudaro Viljamo Šekspyro (William Shakespeare) XVI a. paskutiniame dešimtmetyje parašytų istorinių dramų trilogijos („Henrikas IV“, „Henrikas V“ ir „Henrikas VI“) branduolį. Šekspyras Henriką VI vaizduoja kaip geraširdį ir dorovingą karalių, kuris, atrodo, labiau tikęs dangui negu žemei. Nors Henriko VI protinės ligos Šekspyras ir nemini, bet paskutinėje trilogijos dramoje („Henrikas VI“, pirma dalis, ketvirtas veiksmas, pirma scena) visos nesantaikos ir tarpusavio žudynių akivaizdoje jam į lūpas įdeda sakinį, kurį būtų galima susieti ir su paties karaliaus likimu: „O Dieve, liguistus protus valdo beprotybė!“

Berniukas auga be tėvo, o ir motinos nėra kartu. Kadangi ji prancūzė, karaliaus dvare į ją žiūrima šnairomis. Netrukus, kiek sustiprėjusi po gimdymo, dvidešimtmetė Kotryna grįžta į Prancūziją pas tenai esantį vyrą Henriką V. Vaikutis perduodamas dvaro damai Elizabetai Raiman (Elizabeth Ryman). Kai mažajam Henrikui sueina aštuoni mėnesiai, staiga ir netikėtai 1422 m. rugpjūčio 31 dieną nuo šiltinės miršta Henrikas V. Karūnos paveldėtojai tenka gyventi kaip našlaičiui – be mielo motinos ir tėvo rūpinimosi. Jis dar nenučiuokia, kokia sunki jo laukia karališkosios prakilnybės našta. Beveik dvejų metukų, 1423 m. lapkričio 13 dieną, jį nuveža į Vindzoro rūmus. Kiekvienas turįs matyti, skelbia Bendruomenių Rūmų atstovas, kaip „didžiai gerbiama karališkoji asmenybė“ sėdi „parlamente teisėtai jai priklausančioje vietoje“ ir iš čia visiems valdiniais garantuoja „teisingumą“. Po penkių dienų parlamente jam net pasakoma prakalba, kuria žadamas visiškas lojalumas. Iš viso to Henrikas, matyt, nieko nebus supratęs, bet neįprastas iškilmingas ceremonialas svetimoje aplinkoje su daugybe į jį spoksančių, juo besižavinčių žmonių vaikiškoje sieloje

tikriausiai paliko tam tikrų pėdsakų. Būdamas ketverių metų jis turi Šv. Pauliaus katedroje dalyvauti mišiose, o kai jam artėjo aštuoneri, 1429 m. lapkričio 6-ąją, privalo Vestminsterio abatijoje išverti varginančias karūnavimo Anglijos karaliumi iškilmes. Ypatinga psichinė įtampa, kurios jam netrūko vaikystėje augant iš tikrųjų be tėvų, ko gera, prisidėjo prie to, kad klastinga liga netrukus ims reikštis.

Kadangi Henrikas VI dar nepilnametis ir tik 1437 m. jam sueis šešiolika, taigi pasieks pilnametystę, iki tol valstybės valdymo reikalus už jį tvarko Karūnos taryba, panašiai kaip prieš penkiasdešimt metų, kai nepilnametis buvo Prancūzijos karalius Karolis VI, už jį valstybę valdė jo dėdės. Ir dabar esama dviejų dėdžių, globojančių karalių: tai Hamfris iš Glosterio (Humphrey of Gloucester) ir Džonas iš Lankasterio (John of Lancaster), Bedfordo hercogas. Šiuodu pasirūpina, kad mažasis princas gautų patyrusį ugdytoją ir auklėtoją Voriko erlą Ričardą iš Bičamo (Richard of Beauchamp). Šis kaip patarėjas ir kariuomenės vadas jau buvo tarnavęs princso tėvui Henrikui V, o pagarsėjo dar ir tuo, kad būdamas tikintis riteris 1408 m. buvo atlikęs maldininko kelionę į Šventąją žemę. Raštu išdėstytuose Karūnos tarybos nurodymuose lordui Bičamui sakoma, kad šis privalęs negailėdamas jėgų ir pastangų princui suteikti deramą išprusimą, išmokyti gerų manierų ir padaryti jį mandagiu bei maloniu žmogumi, kalbančiu keliomis kalbomis ir susigaudančiu literatūroje. Ir iš tikrųjų Henrikas mokėsi skaityti lotyniškus tekstus ir sklandžiai kalbėti prancūziškai. Tačiau svarbiausia, sakoma nurodymuose, princui būtina nuolat „priminti, kad jis mylėtų ir garbintų Kūrėją ir jo bijotų“.

Per aštuonerius mokymo metus garbingam erlui iš Voriko ypač pavyksta įgyvendinti pastaruosius uždavinius. Henrikas auga kaip itin religingas, nepaprastai pamaldus ir tikintis žmogus, rodantis didelį prielankumą dvasininkų luomui. Užuoat vykdęs karaliaus priedermes, kur kas mieliau būtų ėjęs bažnytines pareigas. Kitaip negu

tėvas Henrikas V princas menkai tesidomi politika ir valstybės reikais, ir jau visai jam svetimi karo dalykai. Jo mokytojas ir auklėtojas į visa tai žiūri su vis didėjančiu nerimu. 1432 m., kai Henrikas atšvenčia vienuolikąjį gimtadienį, lordas Bičamas, matydamas aiškius savo globotinio trūkumus, raštu kreipiasi į Karūnos tarybą prašydamas pagalbos ir paramos. Henrikas esąs dažnai išsiblaškęs ir su netinkamais žmonėmis kalbąs nederamus dalykus, rašo Bičamas. Todėl, kad berniukui nebūtų pakenkta, nuo šiol norįs girdėti visus jo pokalbius, bent apie juos žinoti. Tai jau yra pirmieji gan nedviprasmiški psichikos sutrikimo požymiai.

Po ketverių metų, 1436-aisiais, Bičamas jaučiasi „taip nusivylęs savo globotinio naivumu, primityvumu ir negebėjimu skirti gera nuo bloga“, kad Karūnos tarybos prašo jį kaip ugdytoją ir auklėtoją atleisti iš pareigų. Galimas daiktas, kad dar vienas motyvas atsistatydinti Bičamui buvo taip pat ir nuolatiniai nesutarimai, kurie Karūnos taryboje vyravo tarp abiejų dėdžių – Hamfrio iš Glosterio ir Bedfordo hercogo Džono iš Lankasterio. Iš pradžių Karūnos tarybai priklauso ir Vinčesterio vyskupas Henris Bofortas (Henry Beaufort). 1422 m. jis net paskiriamas Anglijos lordu kancleriu. Tačiau jau po ketverių metų dėl neįveikiamų nesutarimų tarp karaliaus dėdžių iš tų pareigų pasitraukia. Abu dėdės ne juokais susipriešina. Beveik neabejojama, kad jautrios sielos, dorovingas ir uždaras Henrikas labai kentėjo matydamas ir girdėdamas nepaliaujamas savo karališkųjų giminių ir jų pakalikų rietenas, begalines intrigas. Kai 1429 m. padėtis Prancūzijoje dramatiškai pasikeitė, jis su širdgėla suvokia, kad negali išvengti dvilypės ir be galo sunkios karaliaus naštos.

1429 m. kovo pabaigoje Henrikas VI gauna iš Prancūzijos miesto Puatjė laišką, kuriame reikalaujama, kad Prancūzijoje esantis ir jam atstovaujantis dėdė Džonas iš Bedfordo kartu su savo karo vadais nedelsdami atiduotų visų Anglijos užimtų Prancūzijos miestų raktus ir

grižtų į Angliją. Laiškas pasirašytas Žanos d'Ark (Jeanne d'Arc), aštuoniolikmetės vieno Lotaringijos valstiečio dukters, kuri apie save sako, kad kaip nekalta mergelė esanti Dievo pasiūsta Prancūzijos išvaduoti. Tikrasis Prancūzijos karalystės įpėdinis esąs Karolis VII. Ir jeigu Henrikas VI nepatikės jai perteiktu Dievo apreiškimu, jo valdomą šalį užgrius naujas baisus karas, kurio Anglija negalėsianti laimėti, nes jis – Dievo nulemtas. Šimtmetis karas vėl įsiliepsnoja įgavęs naują, dabar religinį, pobūdį. Kaip skelbė prancūzų propaganda, nuo šiol Dievas palaikys Karolį VII, tikrąjį ir vienintelį Prancūzijos karalių. 1429 m. gegužės pradžioje sėkmingai puolama Orleną apsupusi anglų kariuomenė. Jau po keturių dienų anglai pasitraukia. Pirmosiose gretose kovojanti ir lanko strėlės sužeista Žana d'Ark nuo tada kitose šalyse, ne Prancūzijoje, imama vadinti Joana Arkieta (Joanne d'Arc) arba Orleano mergele.

Anglų kariuomenės moralė krinta iki žemiausio lygio. Bedfordo hercogui, Anglijos regentui Prancūzijoje, paaiškėja, kad Prancūziją apėmė religinis fanatizmas. Jis nusprendžia smogti tuo pačiu: Žaną prakeikia kaip šėtono išperą. Laiške Henrikui VI rašo, kad nesėkmės priežastimi laiko anglų tautai įvartą beprotišką „velnio parankinės“, vadinančios save *la pucelle* („skaisčia mergele“), baimę. Šita tariamoji mergelė „griebėsi burtų ir raganavimo“. Mums nežinoma, ar jaunas Henrikas tuo patikėjo. Šiaip ar taip, slapta Džono iš Lankasterio strategija yra sėkminga: didvyrė tampa auka. 1430 m. gegužės 30 dieną Žana d'Ark prie Kompjenės pakliūva į pasalą ir patenka į anglų nelaisvę. Netrukus ji turi stoti prieš Ruane susirinkusį inkvizicijos tribunolą: anglai ją apkaltina daugybe mirtinų nuodėmių. Bedfordo hercogas yra apsukrus politikas ir gabus strategas. Tai, kad dėl brutalumo ir nesukalbamumo prancūzai jo nemėgsta, jis puikiai žino. Jis įsitikinęs, kad šioje situacijoje sprendžiamas anglų ir prancūzų karalystės likimas. Todėl imasi ir kankinti, kad Žana prisipažintų veikusi išvien

su šėtonu. Kaip eretikė ji nuteisiama mirties bausme ir 1431 m. gegužės 30-ąją Ruano Senojoje turgaus aikštėje sudeginama ant laužo. Jos pelenus išbarsto Senoje. Bedfordo hercogas sukuria aplinkraštį, kuriame visiems Prancūzijos dvasiniams ir pasaulietiniams kunigaikščiams, baronams ir miestams teigia, kad Žana d'Ark „mirusi išpažindama savo paklydimus“.

Kaip visą tą tragediją išgyveno Henrikas VI ir išvis ar jam pranešė visas smulkmenas, nėra žinoma. Tačiau Bedfordo hercogas, atrodo, bus jam pakankamai išaiškinęs, kad ir po Žanos d'Ark mirties Karolį VII palaiko dar daug sekėjų. Ir apskritai Karolis VII turi tikrai jai būti dėkingas, kad buvo karūnuotas Prancūzijos karaliumi. Todėl Bedfordo hercogui atrodo, kad dėl susidariusios situacijos skubiausiai būtina ką nors daryti. Reikia, kad *la pucelle* prancūzams kuo greičiausiai išgaruotų iš atminties, pareiškia jis karaliui. Ir geriausiai tai galima padaryti, jeigu žmonių vaizduotė iš naujo bus sužadinama ir užimama prašmatniais įvykiais ir išmoningomis ceremonijomis. Visu tuo turįs pasirūpinti jis, Henrikas, kuriam netrukus sueis dešimt. Nedelsdamas jis turi visiems atvirai parodyti, kad yra teisėtas Prancūzijos karalius. „Mums reikia tučtuojau vykti į Prancūziją!“ – verčia jį hercogas. Henrikas neturi pasirinkimo ir paklūsta. 1431 m. lietuviškosios lapkričio pabaigoje kartu su dėde jis atkeliauja į Ruaną ir penkiasdešimt šešiais sausakimša prikrautais laivais bei dvylika didelių baržų plaukia aukštyne Senos upe į Paryžių. Siekiant įgyti pusalkanių paryžiečių prielankumą laivuose ir baržose gabenama daug visokių gėrybių, pirmiausia galvijų ir avių, daržovių ir kitokio maisto, taip pat gausiai žuvų, neseniai sužvejotų Lamanšo sąsiauryje. Jaunasis Henrikas, išstypęs paauglys, siaurų pečių ir smulkaus kūno sudėjimo, blyškaus ir taisyklingo veido, pasirodo Paryžiuje sunkią miestui valandą kaip padėjėjas ir gelbėtojas.

1431 m. gruodžio 2-ąją Henrikas VI iškilmingai, laikydamasis angliško ceremonialo, įžengia į Paryžių. Jį pasitinka nuo galvos iki

kojų raudonai apsisitaisęs superintendentas ir palydi prie neštuvų, atrauktų baltomis lelijomis išsiuvinėta drobe. Jį neša keturi miesto tarybos nariai eidami iš paskos iškilingai procesijai, kurią sudaro aštuoniolika išmoningai pasiūtais kostiumais apsirengusių asmenybių. Senu riterių papročiu jos vaizduoja devynias vyriškąsias, ir devynias moteriškąsias dorybes. Šaukliai iš visų jėgų pučia ragus. Už jų žingsniuoja vyskupai, taip pat Vinčesterio kardinolas Henris Bofortas. Tarp eisenos dalyvių tripena grandinėmis surakintas jaunuolis, kuris buvo suimtas ir nuteistas už tai, kad anglams siuntė prakeiksmus ir pranašavo juos netrukus visai išsinešdinsiant iš Prancūzijos. Šventinė eiseną sustoja bemaž prie kiekvieno gatvės kampo kartu su daugybe praeivių pasižiūrėti vaidinimų, kurie ten visur rodomi. Gražios jaunos paryžietės ilgais garbiniuotais plaukais ir didelėmis iškirptėmis pilsto pieną ir vyną. Staiga nei iš šio, nei iš to Henrikas abiem delnais užsidengia veidą ir ima garsiai rėkti. Ar tai pirmasis prasidedančio protinio sutrikimo, beprotystės, požymis? Ne, liga dar nesireiškia. Tai gėda jį taip sujaudina. Pasipiktinęs jis šaukia miniai: „Koks begėdiškumas! Koks begėdiškumas!“ Nepaprastai religingas ir dorovingas paauglys moteris pusnuogėmis krūtimis laiko nepadoriomis ir ištvirtėlėmis. Sukrėstas jis nusigręžia nuo dailių Paryžiaus moterų, taip atvirai rodančių savo moteriškus kerus, ir sparčiais žingsniais pasišalina. Užtat kur kas ilgiau stabteli kitoje vietoje. Nuoširdžiai susižavėjęs ir susikaupęs jis žiūri misteriją „Apreiškimas Švenčiausiajai Mergelei“. Kai Henrikas joja pro vienus rūmus, kurių balkone su dvaro damomis stovi jo senelė Izabelė Bavarė, nusiima kepuraitę ir žemai nusilenkia. Izabelė, kuri paskutinį kartą pasirodė atvirai visuomenėje, taip sušįjaudina, kad ašarodama priversta pasitraukti į savo apartamentus.

1431 m. gruodžio 16 dieną Paryžiaus Dievo Motinos katedroje Vinčesterio kardinolas Henriką karūnuoja taip pat ir Prancūzijos karaliumi. Paryžiaus vyskupas dėl to jaučiasi nepaprastai įžeistas. Pirmą

kartą Prancūzijos istorijoje šioje šventovėje vyksta tokia ceremonija. Henrikas kaip iškilmingos procesijos dalyvis garsiai giedamo choralo lydimas čia ateina pėsčiomis ir užlipa ant katedros viduryje įrengtos ir auksu žerintu brokatu apdengtos pakylės. Karūnuoja Vinčesterio kardinolas. Tačiau didžiai Henriko nuostabai, procedūra lieka nebaigta. Jis negali būti pateptas, nes iš neapdairumo patepimo aliejus liko ten, kur iki šiol būdavo patepami visi Prancūzijos karaliai, – Reimso Šv. Remigijaus abatijoje. Tad šiam karūnavimui trūksta svarbiausio daikto, dėl kurio prancūzams tampama karaliumi. Nemažai žmonių čia įžvelgia blogą ženklą. Kitos karūnavimo iškilmės vyksta spaudžiant speigui ir nesiliaujant pūgai – ne taip, kaip Henrikas tikėjosi. Jis priblokštas matydamas, kaip paryžiečiai atvirai iš anglų šaiposi. Jie rauko nosį ir dėl nekokių valgių, kurie jiems patiekiami. Angliška virtuvė visai ne jų skoniui. Bet labiausiai nusivylę dėl to, kad naujasis karalius visai nelabdaringas, kaip numato senas paprotys. Nei kaliniai paleidžiami, nei suteikiama malonė smulkesniems nusikaltėliams. Nepanaikinami ir dideli specialūs mokesčiai. Henrikas tikriausiai tai būtų mielai padaręs, tačiau į Bedfordo hercogo planus tokie dalykai neįėjo. Šių pajamų, kol tęsiasi Šimtmetis karas su Prancūzija, jis negali atsisakyti. Dėl didžiulių išlaidų, kurių begales surija dvilypė monarchija, ir dėl ilgai trunkančio neūkiškumo karališkajame dvare Anglijos valstybės finansai, galima sakyti, atsidūrę ant bedugnės krašto. Henris Bofortas, Vinčesterio kardinolas, ritimasi į visišką bankrotą gali sustabdyti tik imdamas iš visur, kur tik gali, valstybės paskolas. Viešas nepasitenkinimas, kurį rodydami paprasti žmonės pasitinka Henriką ir visus anglus Paryžiuje, jaunajam karaliui labai užduoda širdį. Dabar, kaip ir kitomis progomis, aiškiai pasimato, koks netvirtas šis žmogus. Itin susikrimtęs ir per nežmonišką speigą 1431 m. gruodžio 26 dieną jis iškeliauja iš Paryžiaus į Londoną. Daugiau nebeįkels kojos į Prancūzijos žemę.

1435 m. rugpjūčio mėnesį Anglijos pasiuntiniai, vadovaujami Henriko Boforto, išvyksta į Araso Šv. Vedasto abatiją, kur pagal bažnyčios režisūrą ir pirmininkaujant Romos kardinolui ketina derėtis su Prancūzija dėl ilgalaikės taikos. Prancūzai norėtų kalbėti ir apie Henriko VI pretenzijas į Prancūzijos sostą. Anglai, kuriems ši pretenzija yra nustatyta 1420 m. gegužės mėnesio sutartimi, nenori apie tai nė girdėti. Todėl Araso taikos konferencija žlunga jau po kelių dienų. Išyra ir Anglijos sąjunga su Burgundija. Anglijos ir Prancūzijos vienybės svajonė galutinai palaidojama.

Kai Henrikas VI 1437 m. sulaukęs šešiolikos tampa pilnamečiu ir perima valdymo reikalus, jokių protinio neįgalumo požymių dar nematyti. Jis ryžtingai mėgina parodyti karaliaus autoritetą ir jį įgyvendinti. Ainiai turės nuolatos prisiminti jo asmenį. Patarėjams pasiūlius 1440 m. rugsėjį netoli Vindzoro jis įsteigia Itono koledžą, o 1441 m. vasarį prie Kembridžo universiteto – Karališkąjį koledžą, abu skiria „Visagaliai Dievui ir Švenčiausiajai Mergelei Marijai“. Dedant pamatus melsdamasis puola ant kelių prieš didelį kryžių ir kupinas dvasinio nuolankumo žemai nusilenkia. Iš steigimui suaukotų ir mokesčių pinigų jis superka arti esančius sklypus, kad būtų pastatyti namai vargingiems mokiniams prisiglausti. Tačiau politikoje jaunas karalius visai neturi patirties ir neįstengia tinkamai vertinti pačių opiausių problemų, su kuriomis šalis yra susidūrusi, o ką jau sakyti apie jų sprendimą. Netenkama vis daugiau Anglijai priklausančių teritorijų. Todėl Henrikas norėtų galutinės taikos su Prancūzija ir bent neprarasti Normandijos. 1444 m. gegužės 28 dieną Ture dvidešimt dviem mėnesiams pasirašomos paliaubos, kurios ne kartą bus pratęsimos iki 1449 m. Svarbi šios sutarties dalis yra Henriko VI įsipareigojimas neatidėliojant vesti Prancūzijos karaliaus Karolio VII giminaitę. Jos vardas Margarita Anžu. Tai didžiai gerbiama, labai patraukli, taip pat graži ir sumani keturiolikos metų

temperamentinga ir aistringa dama. Tais laikais gyvenęs prancūzų kronikininkas, istorikas ir vyskupas Tomas Bazenas (Thomas Basin) liudija ją puikiai atrodžius ir fiziškai buvus visiškai subrendusią. Jau paauglė Margarita moka gerai joti, mėgsta medžiokles ir mielai flirtuoja su jaunais savo aplinkos vaikinais. Jai išrinkto vyro dar nėra mačiusi.

1445 m. pirmojoje balandžio pusėje Margarita atvyksta į Angliją. Jeigu patikėsime vienu milaniečiu, kuris vėliau, 1458 m. spalio 24 dieną, apie šių sužadėtinių pirmąjį pasimatymą rašė Milano hercogienei Bjankai Marijai Viskonti (Bianca Maria Visconti), tai Margarita atvažiavusi visai be kraičio. Lydimą Viljamo de la Polio (William de la Pole), Safolko hercogo ir karališkojo patarėjo, kuris šias vedybas ir buvo sumanęs, Henrikas ją pasveikina vilkėdamas dvarponio drabužiais. Priklaupęs jis įteikia jai laišką sakydamas, kad jį parašęs Anglijos karalius. Margarita nežino, kad priešais ją – pats karalius. Kol ji jaudindamasi skaito laišką, Henrikas nueina. O kai hercogas prasitaria, kad šis jaunikaitis esąs Anglijos karalius, jos būsimasis vyras, Margarita suirzta. Tas toks neįprastas ir keistas sutikimas, atrodo, jai visai nepatiko. Tačiau jis tinka droviam, moterų draugijos vengiančiam Henrikui, apie kurį oficialusis popiežiaus legatas Anglijoje Pjeras da Montė (Piero da Monte) jau 1437 m. lapkričio mėnesį Romai buvo pranešęs, kad šešiolikmetis vengs bet kokių susitikimų su moterimis ir visai su jomis nebendraus. Jis esąs „švelnaus, draugiško ir romaus būdo, bet tinkamo labiau vienuoliui negu karaliui“, – rašo jis. Ir priduria, kad tie, kurie Henriką iš arčiau pažįsta, sako, jog jis visiškai išsaugojęs ir dvasinę, ir kūniškąją nekaltybę ir esąs tvirtai nusprendęs neturėti santykių nė su viena moterimi, nebent tai būtų žmona. Taigi visa tai jau prasidėjo, ir tikriausiai ne be jo atkaklaus priešinimosi. Nekaltai ir dorovingai gyvenantis karalius galiausiai paklūsta protinimui, kad ši sąjunga būtina dėl politinių sumetimų.

Vesti Margaritą Henrikui nebuvo taip paprasta – teko nugalėti save. Tačiau dar sunkiau, matyt, bus buvę su ja turėti intymių santykių. Tą iš tikrųjų jis daro, bet tiktai vieną kitą kartą ir tik dėl vienos vienintelės priežasties: mirk plyšk reikia palikuonio ir sosto įpėdinio! Neatrodė, kad Henrikas tučtuojau būtų mėginęs su žmona miegoti kartu. Mes žinome tiktai apie vieną Margaritos nėštumą ir jo būta tik praėjus aštuoneriems metams po vestuvių. Henriko lytinė elgsena nesikeičia ir gyvenant santuokoje. Jis lieka nekaltas ir perdėtai drovus. Kai 1449 m. apsilanko garsiosiose Romėnų maudyklėse Bate, pasijunta sukrėstas dėl to, kad nuogi vyrai ir moterys drauge pliuškenasi viename baseine. Tai jį taip sugėdina, kad tuojau pat iš maudyklių išeina ir niekuomet daugiau čia nebeįkelia kojos. 1453 m. spalio 13 dieną karalienė Margarita pagimdo sūnų, jį pavadina Eduardu. Vos jai pagimdžius ima sklisti kalbos, kad tas vienintelis sūnelis esąs visai ne Henriko. Kaip netrukus pamatysime, 1453 m. Henrikui VI yra lemtingi. Taip pat ir jo sutuoktinei Margaritai Anžu jie taps posūkio metais, nes dabar ji iškart pasineria į politiką. Pasakytina, kad tai ji daro – jei turėsime galvoje moterų padėtį anais laikais – nepaprastai autoritetingai. Pasikeičia ir jos lytinis gyvenimas. Ji nevengia kitų vyrų, ypač Viljamo de la Polio, Safolko hercogo, to paties, kuris dalyvavo jos pirmajame pasimatyme su Henriku. Toks gyvenimo pokrypis ėmė ryškėti jau netrukus po vestuvių. Margarita pradeda sparčiai daryti didelę įtaką visam Anglijos karališkamajam dvarui – ir politikai, ir kariuomenei, ypač savo vyrui. Iš vieno išlikusio Margaritos laiško, rašyto 1454 m. sausį, matyti, kaip stipriai ji „paėmė į savo rankas visą šio krašto valdymą“. Henrikas savo patarėjams – Somerseto hercogui Džonui (John of Somerset) ir Safolko hercogui Viljamui de la Poliui – suteikė nemažus įgaliojimus. Šekspyro dramoje „Henrikas VI“ Viljamas de la Polis vaizduojamas kaip garbėtroška ir jokių skrupulų nepaisantis intrigotojas, darantis viską, kad tik stiprėtų jo paties valdžia. Pirmoji

dramos dalis baigiasi Polio žodžiais: „Tegu karalių valdo Margarita, o aš abu – karalių ir jo karalystę.“ Tai bent kol kas neblogai sutampa su istorijos faktais. Karališkojo dvaro vadovaujančioji galva iki 1447 m., kol baigs gyvenimą, yra, aišku, kardinolas, kartu ir Lankasterio hercogas Henris Bofortas. Viljamas de la Polis pasirodo negebantis spręsti lemtingų valstybės reikalų. Svarbiausia, jis negali nieko padaryti, kad Anglija neprarastų kone visų savo valdų Šiaurės Prancūzijoje. 1450 m. sausio 28 dieną jis netenka visų įgaliojimų, įkalinamas Taueryje ir paskui penkeriems metams ištremiamas iš Anglijos. Po katastrofiškų atsitraukimų Anglijai tenka pripažinti netekus ir Normandijos. Dabar Prancūzijos žemėje ji valdo tik Kalė uostą.

Anglijos parlamentas negaili kritikos karaliaus valdžiai. Ima bruzdėti ir liaudis. Labiausiai ji nepatenkinta didžiuliais mokesčiais ir vis dažnėjančiais stambių aristokratų nusikaltimais. Kyla maištų. Kai Džekas Keidas (Jack Cade), airių kilmės anglų maištininkas, kurio tikrasis vardas ir pavardė Džonas Mortimeras (John Mortimer), su dvidešimčia tūkstančių sukilėlių, daugiausia valstiečių, ima žygiuoti Londono link nuversti karaliaus ir vietoj jo į sostą pasodinti Jorko hercogo Ričardo Plantageneto (Richard Plantagenet), Henriką VI apima panika. Jis sprunka į Vorikšyrą. Chaosas, apėmęs Anglijos karalystę, sunkiai prislegia Henrikui sielą. Vis labiau įsitvirtina Ričardo Plantageneto vadovaujama opozicinė jėga. Šalis beviltiškai pasidalijusi į dvi viena su kita nuožmiai kovojančias grupuotes: Lankasterių giminę, kurios herbą puošia raudona rožė, ir Jorkų giminę su balta rože herbe. Abiejų aristokratijos giminių kova dėl Anglijos sosto galiausiai peraugs į kruvinus Baltosios ir Raudonosios rožių karus, prasidėjusius mušiu prie Sent Olbanso. Šie karai mus domina tik tiek, kiek jie susiję su Henriko VI likimu ir liga.

Svensio universiteto valų kilmės viduramžių istorijos profesorius Ralfas A. Grifitsas (Ralph A. Griffiths), be abejonės, yra teisus

Henriko VI biografijoje rašydamos, kad nuo to laiko, kai Angliją užkariavo normanai, tokios neįgalios ir silpnos šalies nėra valdęs joks kitas Anglijos karalius kaip Henrikas VI ir jokia kita anglų dinastija nėra buvusi tokia pažeidžiama kaip 1453 m. vasarą Lankasteriai. Nė vieno Henriko dėdės nebėra gyvo, o jis pats neturi įpėdinio. Nors karalienė Margarita ir laukiasi, bet niekas nežino, ar kūdikis laimingai išvys pasaulį ir ar tai bus sūnus. Karinės nesėkmės, gresiantis valstybės bankrotas ir didėjantis anglų liaudies nepasitenkinimas, suprantama, būtų sunkiai prislėgę ir ne tokią švelnią sielą kaip šio silpnavalio karaliaus ir ne taip lengvai paveikiamą protą, koku „apdovanotas“ Henrikas VI. Iš vis augančios įtampos karalius stengiasi išsisukti nusišalindamas nuo visų rūpesčių – beatodairiškai atsiduoda kitiems interesams. Viešai demonstruoja savo pamaldumą, nuolat pasineria į ilgai trunkančias maldas ir valandų valandas skaito Šventąjį Raštą bei kitas šventas knygas. Ant nuogo kūno dažnai užsitempia ilgus iš ašutų išaustus atgailautojo marškinius. Karališkuose pokyliuose ir dvaro šventėse pasirodo jau itin retai. Taip pat ir medžioklė su sakalu ar vanagu Šervudo girioje, anksčiau taip patikusi, dabar jo nebedomina. Kur tiktai gali, rodo atlaidumą. Bodisi bet kokia prievarta. Kai keturi aukštos kilmės aristokratai nuteisiami dėl valstybės išdavimo mirties bausme, Henrikas pasipriešina, kad egzekucija būtų vykdoma kaip įprasta žiauriai. O kai netekus Normandijos į Londoną grįžta pralaimėję anglų kariai, Henriką taip sujaudina jų skurdas, kad norėdamas nors kiek palengvinti jų sunkią dalį nepaisydamas skolose skendinčio valstybės izdo skiria jiems pinigų ir kitų dovanų. Dalį tų kareivių net ima išlaikyti savo sąskaita: nuo šiol jie gyvena kartu su kai kuriais vargšais, taip pat jo remiamais vienuoliais. Lengvabūdiškas karaliaus dosnumas ir negalėjimas atstumti tų, kurie kaulija paramos, dvarą dar labiau stumia į prarają. Ir ne vien todėl Henriko VI karalystėje daugėja balsų, teigiančių, kad jis praradęs nuovoką, kitaip sakant, yra kvailys.

1453 m. vasarą, kai valstybės krizė pasiekia apogėjų, jo liga pritrūksta staiga ir visa jėga. Rugsėjo 7-ąją Henrikas yra apsistojęs savo karališkuose medžioklės namuose Klarendone, netoli Solsberio, kur iš vieno aristokrato turi priimti vasalo bučinį. Ir staiga jį pagau-
na nesustabdomas mirtis. Jis draskosi, plėšosi, rėkia visa gerkle, mostaguoja rankomis, nesiklauso, ką kas sako. Priepuoliui atlėgus sėdi apatiškas, visai nereaguodamas į aplinką, nenori nei vilktis drabužiais, nei praustis. Jį apima niūrastis, depresija, visiškai dvasios ir kūno stingulys. Neatpažįsta nė vieno žmogaus ir nieko nesupranta. Ir kai jam praneša, kad spalio 13-ąją Margarita pagimdė sūnų Eduardą, lieka abejingas. 1454 m. sausio 19 dieną mažąjį princą atveža į Vindzoro rūmus. Bakingamo hercogas paima mažylį ant rankų ir prašo Henriką suteikti tėvo palaiminimą. Veltui to paties prašo ir Margarita. „Karalius nedavė deramo atsakymo“, – praneša laiške vienas savo akimis matęs liudytojas. Henrikas išvis nesuvokia, kad kūdikis, kurį jam rodo, yra jo sūnus. Tik vieną vienintelį kartą dirsteli į jį be jokio jaudulio ir džiaugsmo. Jis nieko nedaro, tik nuleidžia akis.

Dvasinė karaliaus katastrofa dar padidina krizę, į kurią Anglija ir taip yra įklimpusi po to, kai ją išgrūdo iš Prancūzijos, o dvi aristokratų giminės – Lankasteriai ir Jorkai – mirtinai susipriešino. O kai staiga 1454 m. kovo 22 dieną miršta lordas kancleris, kardinolas Džonas Kempas (John Camp), Karūnos taryba atsiduria keblioje padėtyje, nes lordą kanclerį gali skirti tik karalius. Todėl į Vindzoro rūmus vyksta parlamento deputacija norėdama, kad Henrikas VI tą priedermę atliktų. Jam paaiškinama, ko delegacija atvykusi. Tačiau Henrikas nudelbia akis ir tyli. Atrodo, kad jis praradęs atmintį ir nesuvokia, ko tie vyrai iš jo nori. Po kurio laiko atsistoja ir nueina į miegamąjį. O kad tai padarytų, prireikia tarnų ir pažų pagalbos: šie kiauras dienas ir naktis yra kartu ir nuleidžia nuo jo akių. Tačiau Henrikas mažai bekruta. 1454 m. kovo 27 dieną karalystės patronu tampa Ričardas Plantagenetas, Jorko

hercogas. Jo visiškai teisėtas, kilme grindžiamas viltis pakilti į Anglijos sostą bemaž niekais paverčia Eduardo gimimas.

Karūnos taryba į karaliaus dvarą sukviečia medikų komisiją. Penki daktarai skėsčioja rankomis nežinodami, ko stvertis. Karaliui daromos klizmos, duodama įvairių vaistų, sulčių, naudojamos žvakutės, girdomi vidurius paleidžiantys preparatai, liepiama skalauti gerklę gargaliuojant, dedami karšti kompresai. Kasdien jį maudo ir kūną įtrina tepalais, visą iki kaklo panardina į košę, nuleidinėja kraują. Kadangi gydytojai įsitikinę, kad smegenų atmatos pasišalina pro galvos odą, Henriką nukerpa plikai – geriau išėsią šlakai. Iš smegenų reikią išvaryti juodąją tulžį. Šitaip tikimasi vėl subalansuoti kūno syvų pusiausvyrą. Ar kuris iš šių gydymo būdų tikrai nors kiek jam pagerino sveikatą, itin abejotina. Vis dėlto, atrodo, Henriko protas pamažu šiek tiek prašviesėja. 1454 m. rugpjūtį jis jau gali susitikti su Kenterberio arkivyskupu, kad priimtų iš jo vasalo bučinį ir jam įteiktų kryžių. Metų pabaigoje įsako Vestminsterio abatijoje aukoti padėkos mišias už jo pasveikimą. Dabar jis jau suvokia, kad turi sūnų ir kad jo vardas Eduardas. Net pasiteirauja, kas jo krikštatėviai. Sakosi žinąs, kad labai sunkiai sirgęs ir nieko nesupratęs, kas jam buvę sakoma. Prisiminti negalįs, bet dabar savijauta vėl esanti gera. „Dabar esu apimtas artimo meilės visam pasauliui, – paaiškina jis, – ir tikiuosi, kad visi lordai – taip pat.“ Nuo šiol Henrikas dar labiau pasitraukia iš viešumos ir gyvena beveik kaip vienuolis. Jis vengia nešiotis ginklų, nebenori sėsti ant žirgo.

Pasveiko Henrikas, kaip atrodo, tik laikinai. Kai 1455 m. gegužę dėl prasidėjusių Rožių karų padidėja įtampa, atsiranda požymių, kad jam protas vėl pasimaišė. Nors gegužės 22-ąją, prieš pat jau minėto mūšio prie Sent Olbanso pradžią, jis ir stovi su savo išskleista karališkąja vėliava turgaus aikštėje nedidelės gyvenvietės, neapsaugotos jokia mūro siena, kai gatvėse užverda kruvinos kautynės,

karaliaus aplinkoje pasigirsta abejonių, ar jis išvis suvokia, kas čia dėl jo ir jo vardu dedasi. Atsitiktinė strėlė jį nesmarkiai sužeidžia į sprandą. Šaukdamas sprunka pasislėpti į vieno kailiadirbio namą. Ričardas Plantagenetas jį suranda, paima į nelaisvę ir atiduoda saugoti vienoje abatijoje. Nors Ričardas mūšį laimėjo, bet jo trijų tūkstančių kareivių būrys gerokai nukentėjo. Tarp žuvusiųjų yra ir Edmundas Bofortas, Somerseto hercogas.

Po mūšio Henriką VI, ko gera, vėl perdavė gydytojų priežiūrai, nes iš karališkųjų apyskaitų knygų matyti, kad 1455 m. liepą gydytojai gauna specialias išmokas. Kaip gydyta, nežinome. Visiškai tikėtina, kad siekiant sumažinti spaudimą smegenyse buvo atvertas ir kiaušas. 1455 m. lapkritį jį ištinka dar vienas priepuolis. Nors dar ir nėra viso kūno stingulio (stuporo) kaip per pirmąjį priepuolį, tačiau lapkričio 11-ąją karalius negali atvykti į numatytą parlamento paleidimą Vestminsterio rūmuose. Jis priverstas sutikti, kad jam atstovaus Ričardas Plantagenetas. Antras šio veikėjo protektoratas trunka tik tris mėnesius. Energingai reikalaujant karalienei Margaritai Henrikas VI 1456 m. vasario 25 dieną vėl pasirodo parlamente ir Ričardą Plantagenetą, Jorko hercogą, atleidžia iš pareigų. Kaip rodo kai kurie tų dienų užrašai ir laiškai, Henrikas VI abi susikivirčiusias aristokratų gimines mėgino sutaisyti ir suvienyti. Šiaip ar taip, šie dokumentai yra jo pasirašyti. Tų pastangų viršūnė – vadinamoji „Santarvės diena“, 1458 m. kovo 25-oji. Svarbiausi abiejų giminių, Lankasterių ir Jorkų, lordai žygiuoja karališkosios poros vadovaujamoje procesijoje Londono gatvėmis į Šv. Pauliaus katedrą iškilmingai prisiekti taikos. Tačiau viešai parodyta santarvė tėra išorinė ir trunka neilgai.

Jau 1460 m. tarp abiejų armijų vėl įsižiebia įnirtingos kovos ir susirėmimai. Liepos 10 dieną karališkoji kariuomenė prie Nortamptono pralaimi. Nors Henrikui pavyksta per sieną sprukti į Škotiją, bet jį

paveja, paima į nelaisvę ir Londone įkalina Taueryje. „Mūsų karaliui ne visi namie, jis išprotėjęs, valdo ne jis, o jį!“ – pareiškia Voriko erlas Ričardas Nevilis (Richard Neville). Po karališkosios šeimos jis yra turtingiausias žmogus Anglijoje, o liaudyje laikomas „karalių dirbėju“. Rožių karuose vaidina svarbiausią vaidmenį. O kai pareikalauja, kad Henrikas VI atsisakytų karūnos ir savo įpėdiniu pripažintų Ričardą Plantagenetą, tas klusniai tą ir padaro. Tačiau Anglijos parlamentas atsisako Ričardą pripažinti. Po ilgų debatų, 1460 m. spalio 24 dieną, priimamas kompromisinis sprendimas: Henrikas VI karūną išsaugo iki gyvos galvos, o jam mirus Ričardas Plantagenetas taps įpėdiniu. Šis vadinamasis „Sutarimo aktas“, kaip rodo paskesni įvykiai, galioja taip pat neilgai.

Henrikas VI savo įkalinimą tamsiuose požemiuose priima nesisūsdamas. Pirmasis jo biografas Džonas Blakmenas (John Blacman), gerai pažinojęs karalių, nes 1444–1452 m. dirbdamas Henriko VI įsteigtame Itono koledže kantoriumi čia dažnai aukodavo jam skirtas mišias, kaip spėjama 1483 m. pasirodžiusiame Henriko VI gyvenimo aprašyme pateikė apie jį kai kurių labai asmeniškų smulkmenų. Karalių jis vaizduoja kaip „tiesų ir teisingą“ žmogų. Jo gyvenimas buvęs persmelktas nekaltybės, meilės Dievui ir Bažnyčiai. Kad ir kur nuvykęs, visur reiškėsis kaip nuolankus kryžiaus ir kitų krikščionybės simbolių garbintojas. Tačiau kai kada, tarsi apimtas transo, jis nesuvokęs paties savęs ir aplinkinių žmonių, rašo Blakmenas. Tuo metu, kai Henrikas tūnojo Tauerio požemiuose, Blakmeniui prisipažinęs, kad ne kartą jam pasirodęs Jėzus Kristus – tikro žmogaus pavidalu. Blakmenas Henriko pamišimą laiko mistiniu reiškiniu. Tai, kaip dabar žinome, yra visiškai nepagrįsta nuomonė. Remdamiesi šiuolaikiniu žinojimu Henriko vizijas galime laikyti veikiau dar vienu vis dažnėjančios šizofrenijos požymiu. Protarpiais išnyra šviesesnių akimirkų. Prieš pat Velykas kapelionas karalių klausia, kaip jo siela

susitvarkanti su sielvartu, užgriuvusiu jį ir šalį. Henrikas atsako, kad jau vaikystėje visiškai atsidavęs Dievo karalystei. Todėl jo paties Anglijos karalystė jam mažai terūpinti. Vienintelis noras esąs per Velykas priimti Švenčiausiąjį Sakramentą.

Su padėtimi, susiklosčiusia 1460 m. vasarą po pralaimėjimo prie Nortamptono, Lankasterių giminėje nenori susitaikyti pirmiausia Margarita Anžu. Ji tvirtai pasiryžusi smogti atgal, nes savo rankose turi svarbiausią kozirį – princą Eduardą Lankasterį, numylėtinį sūnų. Tiktai jis turįs teisę Henriką VI nušalinus ar jam mirus tapti naujuoju Anglijos karaliumi, skelbia jį iš Šiaurės Anglijos, kur su kai kuriais ištikimaisiais yra pasitraukusi. Per trumpą laiką jai pavyksta netoli Halo sutelkti naują kovingą penkiolikos tūkstančių vyrų armiją. Kai apie tai sužino Jorko hercogas Ričardas, nedelsdamas su savo daliniais išžygiuoja pasitikti Lankasterių armijos ir gruodžio 30 dieną kartu su Solsberio lordu Ričardu Neviliu savo vadavietę įkuria netoli mažos Veikfildo gyvenvietės Jorko Sandalo pilyje. Jo stovykla menkai apsaugota, nes daug kareivių šlaistosi plėšikaudami ir dairydami siekiant aukų. Stipriam Lankasterių armijos koviniam būriui pavyksta užpulti stovyklą ir paimti į nelaisvę Jorko hercogą ir Solsberio lordą. Sent Olbanso vienuolyno abatas Džonas Vetamstedas (John Whethamstede) savo kronikoje praneša, kad kareiviai iš Ričardo visaip tyčiojęsi, badę jį pirštais, uždėję ant galvos meldų vainiką, pastatę ant nedidukės kalvos ir kartodami „Valio tau, karaliau be valdžios!“ nukirtę galvą. Ši nugabenta į Jorko miestą, pamauta ant baslio ir prie kelių miesto vartų visiems rodyta. Netekusi vado Jorkų kariuomenė visiškai praranda kovinę dvasią. Kautynės, kurios netrukus įvyko prie Veikfildo, ji besąlygiškai pralaimėjo. Ši įvykių eiga nėra neginčijama. Kai kurie istorikai mano, kad Ričardas kritęs kovos lauke.

Atrodo, įvykiai pakrypo vėl kita linkme. 1461 m. sausį Margarita Anžu grįžta iš Škotijos užsimojusi su savo kariuomene žygiuoti į

Londoną, išvaduoti sutuoktinį ir anuliuoti „Susitarimo aktą“. Jos kareiviai visur niokoja, plėšia, siautėja ir žudo, tarsi būtų „pagonys ar saracėnai, o ne krikščionys“ (*English Chronicle*). Tačiau, nors ši armija ir nedrausminga, bet 1461 m. vasario 22 dieną prie Sent Olbanso dar kartą nugali Voriko erlo vadovaujamus Jorkų dalinius. Šias kautynes Henrikas VI patiria savo kailiu, nes Voriko erlas jį čia yra atsivežęs. Galimas daiktas, kad tuo metu Henriko galva buvo prašviesėjusi. Pasak vieno tuometinio pranešimo (*Gregory's Chronicle*), Henrikui pasisekė nuo jorkininkų pasprukti ir „per pačias kautynes nusigauti pas karalienę“. Su ja yra ir jo beveik aštuonerių metų sūnus Eduardas. Po pergalingo mūšio Londono municipaliteto nariai pas karalienę atsiunčia delegaciją su prašymu, kad ši būtų maloninga ir Londono nepultų. Už tai pažada didelius pinigus. Kadangi ji žino, kaip yra išsekęs karaliaus išdas, siūloma perspektyva ją tikriausiai bus labai viliojusi. Gal ji dar baiminasi, kad jos nedrausmingi kareiviai padeginėdami ir plėšdami puldinės Londono gyventojus. Galima manyti, kad ir visuomet gailėstingas, taikus Henrikas bus padėjęs jai apsispręsti į sostinę nežygiuoti. Šiaip ar taip, sprendimas su karališkąja kariuomene sustoti Danstable į šiaurės vakarus nuo Londono ir nepasinaudoti pergale buvo didžiulė strateginė klaida. Karalienė Margarita neišnaudoja savo puikaus šanso, nes dabar į Londoną išdūmusiam Voriko erlui pavyks ta imtis atsakomųjų veiksmų ir stebėtinai greitai suburti naują armiją.

Voriko erlas neprarasdamas nė minutės kartu su Eduardu ir jo naująja armija išvyksta iš miesto pasiryžęs dar kartą susiremti su Margaritos pajėgomis ir galutinai pašalinti grėsmę. Verbų sekmadienį, 1461 m. kovo 29 dieną, maždaug vieno kilometro lauko ruože prie Toutono siaučiant stipriai pūgai įvyksta didžiausios ir kruviniausios kautynės per visus Rožių karus. Manoma, kad iš anksto buvę abiejų pusių sutarta neimti karių į nelaisvę. Kautynės vyras prieš vyrą truko visą dieną taip brutaliai ir beatodairiškai, jog prireikė kelių pertraukų

nukautiesiems (kai kurių šaltinių duomenimis, bemaž 30 tūkstančių!) pašalinti iš mūšio lauko, kad kareiviai vėl galėtų eiti vienas prieš kitą. Henrikas VI apie šias tarpusavio skerdynes, atrodo, nebus nieko su-
pratęs. Tarp 1506 ir 1514 metų parašytoje „Anglijos istorijoje“ (*Angli-
ca historia*) žymus italų humanistas Polidoras Vergilis (Polydore Ver-
gil), ilgą laiką gyvenęs Anglijoje, pažymi, kad Henrikas VI per visas
kautynes taip nė karto iš savo palapinės ir neiškėlęs kojos. Šią šventą
dieną (Verbų sekmadienį) jis be perstojo meldėsis ir prašęs visaga-
lio Dievo padėti. Kautis vis tiek nebūtų įstengęs. Lankasterių giminė
(Raudonoji rožė) patiria triuškinamą pralaimėjimą. Jos viešpatavimą
pakeičia Jorkų (Baltoji rožė) valdymas, kai Eduardas, Ričardo Planta-
geneto sūnus, vietoj žuvusio Jorko hercogo 1461 m. birželio 28 dieną
Londono Šv. Pauliaus katedroje yra karūnuojamas nauju karaliumi
Eduardu IV. Margarita Anžu kartu su Henriku VI, sūnumi Eduardu
ir kai kuriais lordais priversta nešti kudašių per Škotiją į Prancūziją.
1462 m. pavasarį iš Velso ji parkeliauja į gimtąją šalį.

Apie Henriko VI gyvenimą per kitus trejus metus Anglijos šiau-
rėje nelabai kas tėra žinoma. Tikėtina, kad ir tuo metu galėjo būti
naujų priepuolių, per kuriuos neišsiverčiama be gydytojų ir specialios
priežiūros. Kai 1465 m. liepos mėnesį Lankasterių daliniai suseka jį
esant Lankašyre ir paima į nelaisvę, kartu yra ir du daktarai. Jį pasodina ant arklio, kojas pririša prie balnakilpių ir kaip kokį plėšiką su
gausia sargyba parjodina į Londoną ir vėl įgrūda į Tauerį. *Crowland
Chronik* metraštyje galima perskaityti, neva Karalius Eduardas IV
įsakęs, kad su Henriku būtų elgiamasi kuo žmoniškiau. Gal tai buvo
tik Jorkų propaganda, o gal Eduardas tikrai pasirūpino, kad Henrikui
būtų rodoma pagarba ir jis gautų visa, ko reikia.

Dabar Lankasteriams lieka viena vienintelė viltis – Margarita
Anžu. Ji nepasiduoda, ji pasiryžusi karūną grąžinti sutuoktiniui. Prie-
globstį suteikusioje Prancūzijoje ir remiamai Prancūzijos karaliaus

Liudviko XI, Karolio VII vyriausiojo sūnaus, jai pavyksta surinkti naują ir stiprią kariuomenę. Ir ne vien tai. Voriko erlas, „karalių dirbėjas“, pakeičia partiją ir taip pat išvyksta į Prancūziją padėti Margaritai. Kaip naujasis karo vadas 1470 m. rugsėjį prancūzų laivais jis persikelia su didele kariuomene per Lamanšą ir išsilaipina Anglijos vakaruose. Čia Lankasteriams vis dar labai simpatizuojama. Voriko erlas visur ima skelbti, kad Eduardas IV esąs neteisėtas karalius, karūnos užgrobėjas. Todėl kiekvieno jauno kario amžiaus vyro pareiga – nedelsiant prisidėti prie Lankasterių armijos ir nuversti uzurpatorių. Per tris savaites armija taip pagausėja, kaip niekuomet iki tol. Matydamas tokį pranašumą Eduardas IV sprunka į Burgundiją. Ir jau tų pačių metų spalį Voriko erlas įžygiuoja į Londoną. Jis išvaduoja iš Tauerio Henriką VI ir 1470 m. spalio 13-ąją, kai parlamentas paskelbė, kad Eduardą IV atstatydina, jį vėl pasodina į sostą.

Visi tie nelaisvės metai, per kuriuos Henrikas VI, kaip rašo Blakmenas, kantriai kentė „alkį, troškulį ir patyčias, užgauliojimus ir daug kitų negandų“, taip pat ir vis besikartojančius proto ligos priepuolius, jo sieloje paliko gilius pėdsakus. O per Londone surengtą jo grįžimo į Vestminsterio rūmus triumfo eiseną, kurioje jis priverčiamas dalyvauti, visi aiškiai pamato, kad iš tikrųjų viešumoje jam rodytis nebedera. Karalius aprengtas tik paprasta ilga mėlyna aksomo mantija ir daro netvarkingo, apleisto žmogaus įspūdį. Ir vis dėlto, atrodo, kaip matyti iš *Warkworth's Chronicle* pranešimo, kad dauguma londoniečių jį maloniai sveikino ir priėmė. Henriko VI grąžinimą į karalius ir Lankasterių giminės grįžimą daugelis laiko „Visagalio stebuklu ir darbu“. Tačiau jau po pusmečio daug kas iš jų dievagosis niekuomet šio karaliaus nepalaikę, mat ir vėl keičiasi padėtis.

Burgundijos hercogo Karolio Drąsiojo padedamas Eduardas IV sutelkia naujus dalinius, 1471 m. kovo 14-ąją išsilaipina Anglijoje ir iškart įžygiuoja į Londoną. Jis užsimojęs pulti Voriko erlo vadovauja-

mus Lankasterių būrius, kol tie dar nesusijungė su karalienės Margaritos kariuomene, atkeliavusia iš Prancūzijos. Balandžio 14-ąją abi pajėgos susitinka prie Barneto tirštame rūke. Kaip rašo vienas kronikininkas (*Warkworth's Chronicle*), Henrikas VI, atsitemptas į kautynių lauką, per visus mūšius ištūnojo vežime. Jau kautynių pradžioje priešininkai staiga atakuoja kairįjį Eduardo sparną ir jį nustumia iki pat Barneto. Rūkas toks tirštas ir nepermatomas, kad Voriko erlas to manevro visai nepastebi. Kai jo būriai su vėliava, kurioje pavaizduota sidabrinė žvaigždė, iš Barneto pusės grįžta į mūšio lauką, Voriko kareiviai šią žvaigždę supainioja su priešų emblema – „Jorko saule“ – ir puola savuosius. Šitoje maišalynėje nukaunamas Voriko erlas. Eduardas IV kautynes laimi tik per tragišką klaidą.

Galutinio lūžio, lemiančio abiejų giminių – Baltosios ir Raudonosios rožių – likimą, ši pergalė vis dar neatneša. Lankasterių giminės viltys dabar dedamos į Margaritos armiją. Kadangi visi gabūs vadai žuvę, kariuomenei vadovauti ji paveda Henriko VI sūnui, einančiam aštuonioliktus metus princui Eduardui. Tačiau tas neturi jokios karinės patirties. Kai abi kariuomenės 1471 m. gegužės 4 dieną susitinka Glosteršyro grafystėje prie Tiuksberio, Lankasterių būriai atvirame lauke (jis Anglijos istorijoje minimas kaip *Bloody Meadow* („Kruvinoji pieva“)) patiria triuškinamą pralaimėjimą. Princas Eduardas nukaunamas sprunkantis iš mūšio lauko. Jo motina Margarita, pasislėpusi vienoje bažnytėlėje, paimama į nelaisvę, ir tik 1474 m. Liudvikas XI už 50 tūkstančių kronų ją išperka į Prancūziją ir ten ji 1482 m. rugpjūčio 25 dieną atsisveikina su pasauliu kaip vargšė, vieniša ir bedantė beveik 53 metų moteris. Prieš kelias savaites parašytame teste prašo Prancūzijos karalių padengti jos skolas.

Gyvi likę Lankasterių giminės aktyvūs asmenys per parodomąjį procesą nuteisiami mirties bausme. Henriką VI trečią kartą įkiša į Tauerį. Kai Eduardas IV kaip nugalėtojas triumfuodamas įžengia į

Londoną, keturiasdešimt devynerių metų Henrikas VI tą pačią naktį, 1421 m. gegužės 21 dieną tarp 23 ir 24 valandos, Taueryje nužudomas. Šekspyras („Henrikas VI“, penktas veiksmas, šešta scena) į jo lūpas įdeda žodžius, kuriuos jis neva spėja ištarti žudikui, kai tas jau yra kirtęs mirtiną smūgį, žodžius, kurie labai tiksliai apibūdina jų sakytoją: „O Dieve, atleisk nuodėmes manąsias, ir jam taip pat!“ Henriko palaikai kurį laiką pašarvojami Šv. Pauliaus katedroje, tad žmonės gali atsisveikinti su paskutiniu Lankasterių giminės karaliumi. Džonas Vokvortas (John Warkworth) savo kronikoje, parašytoje Eduardo IV valdymo metais, apie šį įvykį išsako mintį, prisidėjusią prie to, kad Henrikas VI po mirties sulaukė labai neįprastos pagarbos. Metraštininkas praneša, kad pašarvoto Henriko VI kūnas kraujavęs. Tuo pasakoma, kad karalius mirė ne natūralia mirtimi. Senujų germanų tikėjimas, kad nužudyto žmogaus lavonas imąs vėl kraujuoti, kai artinasi žudikas, viduramžiais buvo labai paplitęs. Toks tikėjimas paliudytas, pavyzdžiui, ir „Nibelungų giesmėje“, kai negyvas Zygfrydas pradeda kraujuoti priartinus Hagenui fon Tronjė. Po poros dienų karstas su Henriko VI palaikais nunešamas prie Temzės ir įkeliamas į deglais apšviestą barkasą, penkiolika mylių plukdomas prieš srovę iki Čertsio benediktinų abatijos, kur ir palaidojamas. Tik vėliau jį pergabena į Vindzoro pilį, o pakeliui jis neva vėl kraujavęs. Pagal oficialią karaliaus Eduardo IV paskleistą versiją Henrikas VI miręs „didelės širdgėlos apimtas“. Tačiau, kai 1911 m. kūnas ekshumuojamas, kruvini plaukai įtikinamai rodo, kad Henriko VI mirtis buvo smurtinė. Kaip galima spėti, jis nužudytas Eduardo IV įsakymu. Polidoras Vergilis savo *Anglica historia* mini net numanomo žudiko vardą. Mirtinus kirčius kalaviju, matyt, bus smogęs Glosterio hercogas Ričardas, Eduardo devyniolikos metų brolis ir paskesnis Anglijos karalius Ričardas III.

Nelaiminga ir liūdna Henriko VI istorija turi dar ir nepaprastą tęsinį. Karalius Henrikas VII (1457–1509) mėgina savo pirmtako

mirtinguosius palaikus ne tik pergabenti į Vestminsterio abatiją, bet ir stengiasi – tiesa, nesėkmingai – įtikinti popiežių paskelbti Henriką VI šventuoju. Kai apie šį užmojų sužino liaudis ir labiau paplinta Džono Blakmeno Henriko VI biografija, prasideda neapsakomas garbinimas ir tai išprotėjusį karalių padaro šventuoju. Žmonės kaip maldininkai būriais plūsta prie jo kapo Vestminsteryje ir prašo pagalbos, nes vis labiau plinta mitas, kad dievobaimingasis Henrikas savo maldomis stebuklingai išgydęs bemaž penkis šimtus ligonių. Iki šiol yra išlikęs sąrašas, kuriame suregistruoti šimtas septyniasdešimt du atvejai, kai sergantys žmonės tariamai pasveikę todėl, kad buvo meldęsi prie Henriko VI kapo.

„La loca de amor“ – pamišėlė iš meilės

***Kastilijos karalienė Joana Pamišėlė
(1479 m. lapkričio 6 d.–1555 m. balandžio 12 d.)***

Ši gyvenimo ir kančios istorija nepaprasta dviem atžvilgiais. Pirma, čia pasakojama apie ispanę, kurios be galo nelaimingas ir dar dabar jaudinantis gyvenimas iškyla mums prieš akis kaip į beprotystės nelaisvę pakliuvusio žmogaus likimas. Antra, ne vienas istorikas yra teigęs, kad vyrai, kurie sukiojosi jos aplinkoje ir turėjo valdžią, tik dėl politinių sumetimų be jokių skrupulų šią moterį paskelbė pamišėle, bet iš tikrųjų ji tokia visai nebuvo. Ispanijos liaudis ją iki šiol tebevadina *la loca de amor* – „pamišėle iš meilės“: iš šio papildomo apibūdinimo matyti, kad čia esama lytinės priklausomybės dramos.

Kai 1479 m. lapkričio 6 dieną Joana Tolede ateina į pasaulį, jos karališkieji tėvai Kastilijos karalienė Izabelė I Katalikė ir Aragono karalius Ferdinandas II Katalikas – taigi abu katalikai – Europoje jau buvo pagarsėję, nes 1469 m. sudarydami santuoką padėjo pamatą XVI a. Ispanijai tapti pasauline valstybe, „kurioje nenusileidžia saulė“. Gerokai numatydami ateitį ir nestokodami drąsos, taip pat gudrumu ir suktybėmis juodu gebėjo sutelkti daug tarpusavyje besivaidijančių provincijų į suvienytą karalystę. Motina, stuomeninga moteris rusvais plaukais ir keistai įkypomis žaliomis akimis, mažąją Joaną auklėja griežtai, galima sakyti, net asketiškai. Motinos, beveik jai nerodančios meilės, mergaitė bijo ir mano, kad yra nekenčiama. Ta nuoskauda jau anksti įsirežia vaikui į sielą. Kai 1492 m. sausį pasiduoda Granada, paskutinė maurų tvirtovė, užsibaigia ilgai trukusi rekonkista, – visa tai Joana patiria ir išgyvena tiesiogiai. Ji mato, kaip motina sėdėdama ant geltona ir raudona spalvomis išpuošto žirgo veda savo karius į mūšį ragindama: „Pirmyn – Dievo, mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus ir Šventosios Marijos vardu!“ Tądien kone atsitiko katastrofa. Staiga užsidega palapinė, kurioje yra Joana. Iš liepsnų ją išgelbėja tik paskutinę akimirką. Tas šokas mergaitę labai sukrėtė.

Valdant Joanos tėvams visi šalies vaikai privalo išpažinti katalikų tikėjimą. Už tai popiežius Aleksandras VI Ferdinandą ir Izabelę apdovanoja titulu „Katalikų karaliai“. Iš Ispanijos vejami ne vien maurai, persekiojami ir žydai. Jie taip pat tampa inkvizicijos aukomis, o viskam vadovauja didysis inkvizitorius Tomasas de Torkemada (Tomás de Torquemada), fanatikas, dominikonų vienuolis, karalienės Izabelės nuodėmklausys. Kadangi šimtai eretikų norint įbauginti liaudį buvo žiauriai kankinami ir mirtimi baudžiami daugiausia viešai, turgaus aikštėse, neretai dalyvaujant karališkajai porai, neatmes-tina galimybė, kad ir jaunutė žemaugė, blyškiaveidė ir nepaprastai švelni bei jautri Joana šias žiaurybes bus mačiusi savo akimis. Tie

baisūs išgyvenimai, ko gera, bus palikę pėdsakų uždaros ir nelinkusios bendrauti mergaitės širdyje. Joana dar sužino, kad Ispanijos karaliaus dvaro remiamas Kristupas Kolumbas (Christoph Columbus) plaukdamas iš Europos į vakarus norėjo nukakti į Rytų Aziją, tačiau 1492 m. spalį išvydo vieną iš priešais Šiaurės Ameriką plytinčių Bahamų salų, parsiplukdė papūgų ir plunksnomis pasidabinusių raudonodžių indėnų, o kai išgirsta jo įspūdingą pranešimą karaliaus dvarui, kartu su visais susijaudinusiisiais puola ant kelių.

Tėvai pasirūpina, kad duktė būtų deramai išprusinta. Jų pačių ji kaip ir nebemato, užtat kone kiauras dienas bendrauja su savo lavintojais ir mokytojais. Šie yra daugiausia dvasiškiei, nes ją auklėjant religinėms pareigoms tenka svarbiausias vaidmuo. Ne kitaip yra su jos broliu ir trim seserimis. Visi penki netrukus sklandžiai kalba lotyniškai. Gausioje tėvų bibliotekoje Joana gilinasi į Vergilijaus, Livijaus, Augustino ir Bokačo (Boccaccio) kūrinius. Dvare esama ir nedidelio orkestro. Galbūt todėl Joana taip pamėgsta muziką. Netrukus išmoksta groti keliais instrumentais, bet geriausiai skambinti gitara ir yra puiki šokėja. O štai jos garderobas – labai paprastas. Drabužius dėvi lininius arba vilnonius, itin retai užsivelka ką nors iš šilko, aksomo ar pasidabina koku nors papuošalu. Visi drabužiai tik vienspalviai – juodi: tai atitinka rimtą, atgailauti pasirengusių Kastilijos gyventojų dvasią, nes žmonės labai įtariai žiūri į gyvas, linksmas spalvas. Priešingai negu kituose Europos karališkuose rūmuose šeima gyvena gana kukliai ir be tokiems dvarams būdingos ištaigos. Net ir maistas paprastas, kuklus. Nuolatinės vietos, kur reziduotų karalius, nėra. Kaip buvo įprasta ankstyvųjų viduramžių karaliams, jų dvaras keliauja po visą šalį iš vieno miesto į kitą, iš vienos pilies į kitą.

Kai Joanai sueina šešiolika, išryškėja, kad ji gali būti ir nepaprastai ūmi, įnoringa, bet kartu švelni ir aistringa. Ji svajoja apie glamones ir intymumus. Tačiau tikroji priežastis, kodėl tėvai 1495 m. nusprendžia

ją ištektinti, yra ne pabudęs stiprus lytinis geidulingumas. Tėvų sprendimas – grynai politinis. O kad galimi Europos jaunikiai įsivaizduotų būsimą nuotaką, 1496 m. pirmą kartą nutapomas Joanos portretas ant 30 × 19 centimetrų dydžio ąžuolinės plokštės. Galime džiaugtis tuo nediduku Johano iš Flandrijos (Johann von Flandern) aliejiniiais dažais tapytu portretu, dabar kabančiu Vienos meno istorijos muziejuje, kad daugiau negu po penkių šimtų metų galime žinoti, kaip tuomet Joana atrodė. Mes žvelgiame į ovalų, šiek tiek papūstžandį šviesios odos veidą, mažą burną, putlias lūpas, siaurokas pilkai mėlynas akis, ilgą nosį ir rausvus plaukus, perskirtus virš aukštos kaktos sklaidymu. Gili kvadratinė iškirptė, papuošta grandinėle, leidžia numanyti ją turint standžias, taisyklingos formos krūtis, o ant dešinėsios kyšantis kairiosios rankos smilius paslaptinai rodo, tarsi norėdamas žiūrėtojui sužadinti smalsumą, kas ten po ta medžiaga slypi.

Nediduką aliejinį paveikslą nusiunčia ir į Habsburgų dinastijos imperatoriaus Maksimiliano I rūmus. Ieškant sąjungininko prieš mirtiną priešę Prancūziją reikia Joaną apvesdinti su imperatoriaus sūnumi. Jo vardas Pilypas. Šis jaunas hercogas jau valdo Flandriją ir Burgundiją. Jo amžininkai suteikė jam prievardį Gražusis, sakė jį esant nepaprastai protingą, kilniaširdį ir linksmą. Dabar Luvre, Paryžiuje, žiūrėdami į jo atvaizdus nepasakytume, kad tasai jaunas vyrukas su ilga is šviesiai gelsvais plaukais būtų buvęs toks jau gražus: apatinė lūpa atvipsusi, skruostai nukarę ir neproporcingai didelė nosis. Tačiau jis yra geras sportininkas ir puikus raitelis bei medžiotojas, dailiai naukęs, raumeningas ir išsitreniravęs. Pilypas mėgsta žaisti sviediniu, dalyvauti turnyruose, šokti. Su žemesnio luomo žmonėmis bendrauja paprastai, draugiškai, nepaiso jokių formalumų. Bet prancūziška dvasia išauklėtas jaunikaitis apibūdinamas ir kaip nepastovus bei kaprizingas, nelabai nusiteikęs rimtai dirbti. Ispanijos pasiuntinys Nyderlanduose Gomesas de Fuensalida (Gómez de Fuensalida) sako,

kad jis – silpnavalis ir visai priklausomas nuo draugų, „kurie jį tampo iš vieno banketo į kitą, nuo vienos moters prie kitos <...>, nes kai kuriems kūniškiems geiduliams jis yra nepasotinamas“.

Joana jai išrinkto vienais metais vyresnio sužadėtinio visai nepažįsta. Ji taip pat nežino, koks jis mergišius. Santuoka 1496 m. pradžioje Valjadolide sudaroma pirma *per procurationem*, t. y. „pagal įgaliojimą“. Nesantį jaunikaitį laikinai turi pavaduoti kitas. Tos anais laikais visai įprastos procedūros esmė ta, kad santuokos nebegalima panai-kinti, jeigu ji yra jau įvykusi. Todėl imituojamas „lytinis aktas“. Joanos motina liepia dukteriai gultis į lovą. Pas ją ateina visiškai svetimas vyras. Tačiau lytinį aktą jis atlieka tik simboliškai. Jis tik apnuogina iki kelio savo dešinę koją ir trumpam ją pakiša po nuotakos antklode. Joana kantriai leidžia tą procedūrą vykdyti, bet iš tikrųjų ją veikiau ima juokas. O kas žino, gal tai padėjo pabusti geismui tikrai sueičiai su savo būsimuoju vyru? Galimas daiktas, kad Joanai jau buvo rodę jo atvaizdą, todėl apytikriai ji žinojo, kaip jis atrodo ir kad yra, kaip ir ji, šviesiaplaukis. Taip pat ir laišką iš jo buvo gavusi. Jis degęs troškimu būti su ja kartu, rašoma jame, ir geidžiąs „daug palikuonių“. Po laiškų pasirašo: „Jus karštai mylintis Pilypas“, ir tais patikinimais, matyt, prisideda prie to, kad Joana jau prieš santuoką jį regi kaip savo moteriškų svajų pildytoją.

1496 m. vasaros pradžioje ji kartu su motina Izabele, broliu ir seserimis, lydimą viso karališkojo dvaro, aukščiausiujų dvasininkų ir Ispanijos aristokratijos žiedo, išsirengia į nelengvą kelionę Ispanijos pajūrin, kur Larede jos laukia didelė, daugiau negu šimto, laivų flotilė ir keli tūkstančiai kareivių. Pasišauta padaryti įspūdį jaunikiui, bet labiausiai norėta Prancūzijai parodyti Ispanijos galią. 1496 m. rugpjūčio 22 dieną laivynas pakelia bures Flandrijos link. Vestuvinė kelionė Joanai tampa tikru košmaru. Kai laivai pakliūva į audrą ir juos neša prie Anglijos krantų, ji sunkiai suserga jūros liga. Vienas kitas laivas

net nuskęsta, taip pat ir tas, kuris gabena jos puošmenas ir beveik visa, kas jai asmeniškai reikalinga. Tris dienas išlaukus Portlande ir rugpjūčio 31 dieną laivams vėl pasukus link Flandrijos Joana persišaldo ir baisiausiai kosėdama, karščiuodama priversta gulėti lovoje. Pagaliau laivai nuleidžia inkarus šaltame ir tamsių lietaus debesų aptrauktame Antverpeno uoste. Jai pranešama, kad galinti ramiai likti savo kajutėje, nes Pilypo vis tiek nėra namie, mat su tėvu išjojęs medžioti. Jokio svaiginamo sutikimo, jokio meilaus pasveikinimo. Nusivylusi Joana nubraukia ašarą. Po poros dienų ji pasigenda giedro Kastilijos plokščiakalnio oro ir mėlyno dangaus, šilumos ir gimtojo krašto spalvų margumyno. Keturias savaites lietus pliaupia bemaž be perstojo, keturias savaites ji skersai išilgai apkeliauja Nyderlandus tikėdamasi kur nors sutikti savo būsimą vyrą. Joaną vis labiau apima liūdesys ir širdgėla. Ištinka depresijos priepuoliai, ir ji užsidaro Lyro vienuolyne, dešimt kilometrų į pietryčius nuo Antverpeno.

Pagaliau 1496 m. spalio 12 dieną Pilypas atkeliauja į vienuolyną. Tai lemtinga diena, kai abu pirmą kartą pažvelgia vienas kitam į akis, tai tas akimirkšnis, kai abu suvokia, kad juodu vienas kitam anaip tol nėra atgrasūs. Priešingai, abu tarsi stabo ištikti – įsimyli iš pirmo žvilgsnio. Tačiau tai yra ir toji minutė, nuo kurios prasideda sunki Joanos kankinės dalia. Nieko nelaukdamas Pilypas ją apkabina ir ilgai bei aistringai bučiuoja į lūpas. Tos šviesiaplaukės merginos jis geidžia taip neapsakomai, kad stačiai nekantrauja, kada galės jos tvirtą, dailaus stoto kūną apipilti glamonėmis. Oficialios vestuvės turi įvykti tik po keturių dienų. Tačiau Pilypas pasikviečia kapelioną ir prašo juos sutuokti tučtuojau. Vos tai įvyksta, abu užsidaro vienoje vienuolyno celėje ir keturias dienas ir naktis praleidžia lovoje. Protokolas ir numatyti visokie šventiniai renginiai jiems nėra motais. Pilypas, meilės reikaluose turintis jau nemažą patirtį, įžiebia žmonai ugnį ir nesutramdomą aistrą, kokios jis dar niekuomet nebuvo patyręs nė

su viena moterimi. Kalbėdami skirtingomis kalbomis jie negali bendrauti žodžiais, užtat meilės, kūnų kalba jie kuo puikiausiai supranta vienas kitą. Tarp pranešimų apie šias skandalingas vestuves esama ir tokio, neva gašlioji Joana per tas keturias naktis mėgavusis meile audringai ir nevaržomai, patyrusi daugybę lytinių aktų. Nors tai yra veikiau vaizdinga legenda negu tiesa – juk Joana buvo dar nekalta mergina ir, ko gera, tų dalykų nelabai išmanė, – bet viena aišku: meilė, kurios jaunystėje jai taip trūko, dabar ją taip uždega, kad ji visiškai atsiduoda Pilypui ir tampa bevaliu jo geismų įrankiu.

Tai išryškėja jau per kitus mėnesius, kai flamandų hercogo dvaras reziduoja daugiausia Mechelene. Joana bemaž kiauras dienas būna viena, nes Pilypas nuolat iškeliavęs su visokiais reikalais. Kai iš jos ispaniškosios palydos kažkas praneša, kad sutuoktinis turįs ne tik nuolatinę meiluzę, bet apgaudinėjęs ją ir su kitomis moterimis, Pilypas net nesistengia to neigti. Joana kelia audringas pavydo scenas. Pilypas į tai reaguoja išsiųsdamas atgal į tėvynę beveik visus jos dvariškius, todėl ji pasijunta dar vienišesnė. Negana to, jis įsako visus laiškus, kuriuos Joana gauna iš Ispanijos, pirma pateikti jam. Gal ir nėra blogai, kad kai kurie jos tėvų laišškai nepatenka jai į rankas. Ji pati neparašo jiems nė eilutės. Joana jaučiasi vieniša ir apleista, vis labiau pasiduoda melancholijai. Beveik nebeatlieka religinių pareigų. Ima vengti žmonių, nebepaisyti higienos. Po metų jos tėvai Ferdinandas ir Izabelė tolimojoje Ispanijoje taip sunerimsta, kad 1498 m. vasarą nusprendžia nusiųsti į Flandriją patikimą žmogų pažiūrėti, kaip jų duktė gyvena ir jaučiasi. Liepos 31 dieną dominikonų vienuolis Tomasas de Matiensas (Tomás de Matienzo), Santa Kruso prioras, su keliais palydovais atvyksta į Briuselį. Po kelių dienų jį priima Pilypas I Gražusis. Netrukus pasiuntinys į Kastiliją praneša, kad Joana esanti „žavi ir graži, apvalaina ir nėščia“. Flamandų tapytojas Žakas van Laetemas (Jacques van Laethem) ją tokią pavaizdavo. Pailgame

aliejiniais dažais tapytame paveiksle, kurį galima pamatyti Briuselio Viduramžių meno muziejuje, gerai perteikta, kaip Joana yra visiškai sutelkusi dėmesį į savo nėštumą. Blausus žvilgsnis taip pat rodo ją esant ir prislėgtą dėl savo neaiškaus likimo. 1499 m. vasario 15-ąją Tomasas de Matiensas karalienei Izabelei rašo, kad atsiskyrimas nuo jos Izabelę labai liūdina. „Ji man sakė, kad esanti tokia nusiminusi ir prislėgta, jog nuolat turinti galvoti, kaip toli Jūsų Didenybė.“ Žinoma, tai tik pusė tiesos. Rūpesčiai dėl sutuoktinio Joaną taip varo, kad ji nevirtų, kad ji nieko daugiau nedaro, tik dienų dienas braukia ašaras. Kūnas vis storėja. Laiškuose karalienei Izabelei Tomasas de Matiensas dar primena, kad Joana savo vyrą beprotiškai mylinti. Tačiau šis jai anaipol nesąs ištikimas ir elgiąs su ja itin blogai. „Jūsų dukterį jis valdo kaip kokią tarnaitę.“ Kai 1498 m. lapkričio 15 dieną ji pagimdo dukterį Eleonorą, Pilypas, norėjęs sūnaus, taip susierzina, jog po gimdymo net neateina jos aplankyti.

1500 m. vasario 24-ąją Joana pasirodo viešai per šv. Mato iškilmes, kurios sudaro svarbiausią karnavalo dalį. Nors jai jau paskutinės nėštumo dienos, ji šventę ateina todėl, kad nenori puotos karalienės vietos užleisti naujai vyro favoritei, kažin kokiai Zuzanai iš Limburgo (Susanne von Limburg). Per patį šokį ji pajunta stiprius sąrėmius. Rūmų damos ją skubiai išveda į tualetą. Šioje anaipol nekilnioje vietoje be didelių pastangų, per kelias minutes ji pagimdo savo antrąjį vaikutį, sūnų Karolį, – jis vėliau kaip imperatorius Karolis V rašys pasaulio istoriją. Po kelių mėnesių Joana gauna politiškai ir jai pačiai itin svarbią žinią. 1500 m. liepos 20-ąją Granadoje, išgyvenęs vos vienus metus, mirė karalienės Izabelės vaikaičiai, sosto įpėdinis princas Migelis. Dabar Joana iš karto tampa Ispanijos karalystės kartu su gausiomis ir turtingomis užjūrio žemėmis paveldėtoja.

Tėvai jai rašo, kad kuo greičiau grįžtų į Ispaniją, pasiimtų ir princą Karolį, mat būtina ją oficialiai pripažinti karūnos paveldėtoja. Joana

su džiaugsmu būtų tai padariusi tuojau pat. Tačiau Pilypas kelionę vis atidėlioja prasimanydamas visokiausių priežasčių. Jis rezga kitus planus: norėtų savo dar nė metukų neturintį sūnų apvesdinti su dvejų metų Liudviko XII dukterimi – kad sustiprintų Burgundijos suartėjimą su Prancūzija. Tačiau Joana numatomų vedybų sutartį atsisako pasirašyti. Norinti pirma apie tai Ispanijoje pasikalbėti su tėvais, gauti jų sutikimą, aiškina ji vyrui. Šis nesitveria savam kailyje. Susikertama iš peties, kyla rimtų vaidų, bet Pilypui tai netrukdo, kad žmona dar kartą pastotų. 1501 m. liepos 18 dieną gimsta dar viena dukra ir ją Joana savo motinos garbei pavadina Izabele. Pagaliau spalį Joana ir Pilypas išsirengia į varginančią kelionę sausuma. Vaikų neima, užtat kartu į Ispaniją vyksta gausi dvariškių palyda ir darda daugiau nei šimtas su kaupu prikrautų vežimų. Gruodžio mėnesį keliauninkai, nemažai dienų praleidę Paryžiuje ir paviešęję Prancūzijos karaliaus dvare, paskui mulais ir neštuvuose kirtę Pirėnų kalnus, 1502 m. sausį atkeliauja į Ispaniją, bet yra priversti porą savaitių apsistoti nedideliame kaime, nes Pilypas sunkiai suserga tymais. Jis turi gulėti lovoje, o Joana jį nuoširdžiai ir negailėdama jėgų slaugo. Moteris laiminga, kad tuo metu jį turi tik ji. 1502 m. gegužės 9 dieną vilkstinė galiausiai įžengia į Toledą. Karalius Ferdinandas išjoja pasitikti iki pat miesto vartų. Joana ir jos motina karališkojoje salėje pirmą kartą po daugelio metų vėl pasimačiusios ir puolusios viena kitai į glėbį apsipila ašaromis. Joana jau sklandžiai kalba prancūziškai, todėl per ilgus Ferdinando ir Pilypo pokalbius padeda jiems vertėjaudama. Paskui kortesai, Ispanijos luo-
mų susirinkimas, susidedantis iš didikų, dvasininkų ir įtakingų miestiečių, dalykišku valstybės aktu ir be jokios šventinės pompastikos patvirtina Joaną ir Pilypą Kastilijos ir Aragono sosto įpėdiniais. Atrodo, kad dabar dvidešimt trejų metų Joanai, pretendentei į galingiausią sostą ir didžiausio tais laikais turto paveldėtojai, atsiveria nuostabi ateitis. Negresia nei kokia liga ar nelaimė. Tačiau gyvenimas susiklosto kitaip.

Pilypas Ispanijoje jaučiasi toli gražu ne puikiai. Svetimi papročiai ir tradicijos jam atgrasūs, o ispaniškas maistas stringa gerklėje. Be to, per trumpą laiką vienas po kito neaiškiomis aplinkybėmis miršta svarbiausi kartu atkakę patarėjai ir tarnautojai. Nieko nelaukdamas nusprendžia: nėra ko čia ilgiau kiurksoti! Apsimeta turįs svarbių valstybės reikalų ir rengiasi išvykti. Susirūpinusi karalienė ima jam dėl to smarkiai priekaištauti, nes Joana vėl laukiasi ir neturinti sveikatos keliauti. Esama ir kito motyvo neskubėti: jam dera geriau pažinti šalį, kurią Joana ir jis kada nors valdys, mėgina jį perkalbėti. Tačiau Pilypas laikosi savo. Joana galinti paskui parvažiuoti, pareiškia trumpai ir aiškiai, jis nenusiteikęs net kartu švęsti Kalėdų. Jau 1502 m. gruodžio viduryje patraukia iš Ispanijos ir keliauja į Paryžių, kad ten Ferdinandui ir Izabelei už akių tarp Ispanijos ir Prancūzijos sudarytų „taikos sutartį“ ir pasidalytų žemes, kurios jam visai nepriklauso. Pagal numatytas jo vienų metų sūnaus Karolio ir Prancūzijos karaliaus Liudviko XII dvejų metų princesės Klaudijos vedybas Prancūzija ir Ispanija turinčios tapti jungtine karalyste. Kai apie šį planą sužinoma Toledo, kyla didžiulis pasipiktinimas. Širstama dar ir dėl to, kad Pilypas, užuot grįžęs į Flandriją, iš Prancūzijos keliauja pas tėvą Maksimilianą į Insbruką pamedžioti ir pasilinksminti su kitomis moterimis.

Pilypui iškeliavus Joana ašarodama užsidaro savo apartamentuose ir dienų dienas nenori nieko akyse matyti. Mažai bevalgo ir nemiega naktimis. Ispanijos karaliaus dvare dirbantis ir Ferdinando bei Izabelės malonę turintis kapelionas ir istoriografas Petrusas Martiras (Petrus Martyr) rašo, kad Joana buvusi labai prislėgta ir nusivylusi, kiauras dienas ir naktis pasinėrusi į savo niūrius apmąstymus. „Ji dūsauja ir verkia be perstojo.“ 1503 m. kovo 10 dieną gimus sūnui Ferdinandui, kuris 1558 m. kaip savo brolio Karolio įpėdinis taip pat taps Šventosios Romos imperijos imperatoriumi, jos dvasinė savijauta šiek tiek pagerėja. Ji išsiilgusi savo kitų trijų vaikų ir norėtų

tuojau grįžti į Flandriją kartu su naujagimiu, žindyve, kai kuriomis dvaro damomis ir tarnais. Kadangi Ispanija tuo tarpu yra Prancūzijai paskelbusi karą ir sausumos kelias į šiaurę neįmanomas, lieka tik jūra. Tačiau šiuo metų laiku dėl didelių pavasarinių audrų tokia kelionė labai pavojinga. Izabelė kategoriškai nesutinka jos išleisti. Ji įsako dukterį nuvežti į Mediną del Kampą, į La Motos pilį, ir ten ją dieną naktį saugoti. Tačiau Joanai pavyksta nuo saugotojų pasprukti ir vilkinčiai kelionės drabužiais ištrūkti į laisvę. Tai, kad jos nebėra, greit pastebima. Užrakinami pilies vidaus ir išorės vartai, todėl Joana priversta visą šaltą lapkričio naktį praleisti po atviru dangumi. Ji rėkia visa gerkle, draskosi ir plėšosi sukeldama įtarimą tarsi būtų netekusi proto. Nuo tos dienos ji nebeatsikratys pamišėlės reputacijos. Jos tėvas pasiunčia du dvaro gydytojus jos ištirti, kurį laiką stebėti ir nustatyti, kokia dukters dvasinė būseną. Birželio 6-ąją jie rašo karaliui Ferdinandui pranešimą, kuris dabar saugomas Ispanijos Akademijos bibliotekoje, kad Joana labai nusiminusi, atsisako maisto, todėl visai sublogusi. Ji nenori su niekuo kalbėti, sėdi patamsyje ir nuleidusi akis spokso į vieną tašką. Atrodo, kad jai pasimaišęs protas (*transportada*), ir dar susidaro įspūdis, jog jos liga kasdien progresuoja. Esama motyvų manyti, kad ši diagnozė buvusi Ferdinando užsakyta siekiant įgyvendinti savus valdymo interesus: apsaugoti Ispaniją, kad per Pilypą I Gražųjį ji nepatektų į svetimos dinastijos rankas. Gydytojų pranešimą karalius Ferdinandas tučtuojau persiunčia kortesams ir juos įtikina pakeisti sosto paveldėjimo įstatymą taip, kad išaiškėjus Joanos „išsiblaškimui“ būtų tvirtinamas kitas regentas.

Nors, kaip parodys tolesni įvykiai, yra tam tikrų argumentų Joaną laikyti politinių intrigų tarp jos sutuoktinio ir tėvo, karaliaus Ferdinando, auka, šiuolaikinis mokslas ir tyrimai Joanos metai iš metų progresuojančią nenormalią elgseną linkę traktuoti kaip klinikinį atvejį. Iš Bavarijos kilęs ir su psichiatru konsultavęsis Joanos

biografas Liudvikas Pfandlis (Ludwig Pfandl) savo 1930 m. išleistame veikalė apie Joaną jos ligos požymiuose įžvelgia galbūt paveldėtos šizofrenijos pasireiškimą, bet dabartinėje literatūroje ir moksle labiau linkstama prie hipotezės, kad Joana sirgusi psichogenine depresija. Sutariama dėl to, kad jokioje kitoje Europos valdovų dinastijoje nėra buvę tiek daug šeimos narių, turėjusių psichogeninių sutrikimų, kaip Ispanijos Habsburgų ir jų įpėdinių, Ispanijos Burbonų. Dar Joanos senelė, antroji Kastilijos karaliaus Jono II žmona, kaip išprotėjusi ilgai buvo laikoma už grotų. Taip pat ir Joanos provaikaitė Don Karlą tėvas, Ispanijos karalius Pilypas II, dėl silpnaprotystės buvo „užrakinęs“. Tiek į melancholiją linkusiam Pilypui II, tiek imperatoriui Karoliui V, Joanos sūnui, buvo būdingi nenormalūs periodiniai jautros susilpnėjimai, kurių padarinys – nejudrumas ir stingulys, ir tai išties primena šizofreniją, tiksliau, psichogeninę depresiją.

Galutinai paskatinęs Joaną 1504 m. gegužės mėnesį sėsti į laivą ir plaukti į Flandriją, matyt, bus Pilypo laiškas, kuriame prašo ją kuo greičiau grįžti. Ką jis konkrečiai rašė, nežinome. Tikroji kvietimo priežastis tikriausiai buvo ne tai, kad jis būtų pasiilgęs žmonos, o mintis, jog karalius Ferdinandas matydamas sparčiai blogėjančią Izabelės sveikatą mėgins visai iš žaidimo pašalinti dukterį ir tapti vienasmeniu valdovu. Joanos, birželio pradžioje atkakusios į Briuselį, dvasinė būseną yra vėl kiek sustiprėjusi. Tačiau pamačiusi, kad per tą laiką šalia Pilypo įsitaisė šviesiaplaukė ir stambiakrūtė flamandė Beatričė, dėl to kio viešo pažeminimo visai nebeįstengia susitvardyti. Pavydas ją taip įsiutina, kad šlykščiausiai plūsdamasi puola savo varžovę, skelia jai antausį, nukerpa kasas ir žirklemis duria į veidą. Pilypas šoka jų skirti, burnoja ant žmonos, paleidžia į darbą kumščius ir dvariškių akivaizdoje su ja taip susidoroja, kad toji kelias dienas nelipa iš lovos. Joaną neva ištikęs pamišimo priepuolis, komentuoja Pilypas skandalą, kuris kaipmat nuskambėjo Europos valdovų dvaruose. Sutuoktinių kivirčas

smarkėja. Jie rėkia vienas ant kito net svetimiems girdint, kyla baisių scenų. Pilypas kone kasnakt bastosi prastos reputacijos vietose ir ištvirkauja su gražiomis jaunomis merginomis. Matydama vyrą nuolat laužant ištikimybę, Joana tiek nesitveria pavydu, kad iš savo aplinkos pašalina visas jaunas ir gražias damas. Pilypas savo ruožtu atleidžia iš darbo abi atsivežtas maures, prie kurių Joana per ilgus metus yra itin prisirišusi. Joana baisiausiai įniršta. Pilypas siautėjančią žmoną dvi dienas laiko užrakintą kambaryje. Ją vėl apima depresija, ji vėl užsidauro savyje, paniūra ir ničnieko nebevalgo. Vienam patikėtiniui Pilypas įsako akylai stebėti ekscentrišką žmoną ir visus jos beprotiškumus smulkiai fiksuoti savotiškame dienoraštyje. Šį pranešimą Pilypas nušunčia ne tik Ispanijos karaliui ir karalienei, bet ir kortesams.

Ir tuomet nutinka tai, kas iš pamatų pakeičia situaciją. 1504 m. lapkričio 26 dieną miršta karalienė Izabelė, tikriausiai nuo vėžio. Jos išsamiaame testamente Joana skiriama naująja Kastilijos karaliene. Tuo atveju, jeigu ji negalėtų valdyti dėl nebuvimo šalyje ar dėl neigalumo, toliau sakoma testamente, karalius Ferdinandas turįs perimti valdymą, kol Joanos sūnui Karoliui, sosto įpėdiniui, sukaks dvidešimt. Apie Pilypą testamente neužsimenama nė vienu žodžiu, nors *de jure* jis yra ne tik Flandrijos grafas ir Austrijos erchercogas, bet ir Kastilijos karalius. Pilypas, kadangi pačiam dabar nėra pravartu Joaną skelbti nepakaltinama, o naudinga turėti sveiką žmoną, pakeičia taktiką. Gruodžio pradžioje poros santykiai vėl pagerėja. Pilypas su žmona vėl miega vienoje lovoje ir su ja elgiasi švelniai bei maloniai. Nuo jo glamonių Joana, toji iki šiol depresijų ir beprotiškų vaizdinių kamuojama moteris, vėl sužydi. Ji vėl pastoja ir 1505 m. rugsėjo 25 dieną pagimdo penktą vaiką – mergaitę Mariją. Šią paskui anksti našlę tapusią Vengrijos ir Bohemijos karalienę, neįstengusią ištverti vyro mirties, ištiks panašus likimas kaip ir motiną: taip pat išgyvens skaudžius depresijos priepuolius.

Pilypas parašo kortesams laišką, kuriame kaltina uošvį, kad tas skleidęs gandus, neva Joana esanti pamišusi norėdama jos ir jo neprileisti prie sosto. Pats jis esąs už skaidrius santykius ir kuo skubiau siai atvyksiąs į Ispaniją. Šiaip ar taip, jam pavyksta 1505 m. lapkričio mėnesį Saragosoje pasirašytoje sutartyje užfiksuoti, kad visi trys – Joana ir Pilypas kaip karališkoji pora ir Ferdinandas kaip „vietininkas iki gyvos galvos“ – lygiomis teisėmis valdys Kastiliją. Penkiasdešimtmetis karalius Ferdinandas parengia rafinuotą planą. Florencijos diplomatas ir istoriografas Nikolo Makiavelis (Niccolò Machiavelli), propaguojantis galios politiką visomis priemonėmis, savo amžininką Ferdinandą pavadino nuovokiausiu mokiniu. O šis jau kelintą kartą tai patvirtina darbais: šįsyk jis vos praėjus keturiems mėnesiams po Izabelės mirties, 1505 m. kovo 22 dieną, veda aštuoniolikmetę Žermeną de Foa (Germaine de Foix), Prancūzijos karaliaus Liudviko II pusseserę, siekdamas tik vieno vienintelio tikslo: ji kuo greičiausiai jam turėtų padovanoti sūnų – ir jis tikrai 1509 m. gegužės mėnesį išvysta pasaulį, bet teišgyvena vos vieną valandą, – o tai Joaną ir Pilypą kaip potencialius Kastilijos ir Aragono regentus eliminuotų. Tad dabar, mažyliui mirus, atrodo, jau galima ir nauja Ispanijos ir Prancūzijos draugystė.

Joanos ir Pilypo kelionė į Ispaniją su daugybe laivų ir per pusantro tūkstančio vyrų karine įgula bei visais rūmininkais prasideda 1506 m. sausio 17-ąją netikėtu skandalu. Joana išsiaiškina, kad jos vyras su vykstančiaisiais slapta plukdosi ir kelias gražias jaunas merginas. Tai esančios tik dainininkės ir šokėjos dvariškiams linksminti, įtikinėja Pilypas. Tačiau pavydi Joana užsispiria, kad merginos būtų išlaipintos. Kitą dieną Lamanšo sąsiauryje flotilę užklumpa baisi audra, o jų jau iš anksto baimintasi. Kai kuriuos laivus praryja bangos, taip pat ir karališkosios poros flagmanui gresia apvirsti. Vienas vardu ir pavarde nežinomas flamandų liudytojas, galbūt įgulos narys, vėliau

raštu teigė, kad Joana, atsisėdusi greta dūsaujančio Pilypo, tvirtai ir nuoširdžiai jį apkabinusi ir sakiusi, jog ir mirties valandą nenorinti nuo jo atsiskirti. Ir jiems nusišypso laimė: laivus nuneša prie Anglijos krantų. Anglijos karalius Henrikas VII išgyvenusiuosius priima savo dvare. Čia Pilypas, didžiam Joanos nusivylimui, puola nuo vieno malonumo prie kito. Kelionė tęsiama tik po trijų mėnesių. 1506 m. balandžio 26 dieną abu su dar likusiais daliniais nuleidžia inkarus La Korunjoje. Pilypui prireikia mėnesio įsitikinti, kad galės kliautis pakankama Kastilijos aristokratijos, dvasininkų ir vidurinių sluoksnių parama tuo atveju, jeigu atvirai nesutartų su karaliumi Ferdinandu ir karine jėga reikėtų spręsti, kas ateityje bus valdovas. Bet jis gauna ir savo Utrechto pasiuntinio Romoje laišką. Pasiuntinys įspėja, kad jį rengiamasi nunuodyti: apie tai „gan aiškiai“ supratęs viename pranciškonų vienuolyne. „Nėra pasaulyje nė vieno kunigaikščio, kuriam grėstų didesnis pavojus negu jums“, – rašo jis, todėl Pilypas turįs pasirūpinti, kad maistą jam gamintų tik jo patikimi virėjai, o prie stalo jį aptarnautų vienas ir tas pats žmogus. Jokių būdu neturįs valgyti ne rūmuose, ypač vasarą, „nes karaliaus Ferdinando patiekalai jums visai neišeis į sveikatą“. Mes nežinome, kiek Pilypas atsižvelgė į šį perspėjimą. Jis paskelbia visus su Ferdinandu sudarytus susitarimus niekiniais ir su savo per pastarąjį metą iki 10 tūkstančių vyrų padidėjusia kariuomene žygiuoja šešis šimtus kilometrų į šalies gilumą. Jį lydi vienintelė moteris – Joana. „Savęs ji žiūri tarsi vargšė tarnaitė“, – apie šį žygį rašo vienas kronikininkas į Burgosą, kur Pilypas ketina sėsti į Kastilijos sostą. Pilietinis karas, atrodo, jau visai ant nosies.

1506 m. rugsėjo 7-ąją Pilypas I Gražusis įžygiuoja į Burgosą. Karaliaus Ferdinando mieste nėra. Prieš kelias dienas jis iškeliavo pasidairyti po Italiją. Ar jis tiksliai žinojo, kokia dabar įvyks tragedija? Gal jis nori žvelgti iš tolo, kad nesukeltų jokio įtarimo ir turėtų garantuotą alibi? Iki šiol konkretesnės šitų įvykių aplinkybės lieka

neaiškios. Tik staiga rugsėjo 17-ąją šiaip jau tvirtos sveikatos Pilypas ima smarkiai karščiuoti, temperatūra nekrinta kelias dienas, vemia, krečia šaltis ir diegia šoną. Taip tiksliai žinome todėl, kad vienas tiesioginis liudytojas šią padėtį ir ligos eigą smulkiai aprašė pranešime karaliui Ferdinandui. Tai yra jo asmeninis gydytojas, likęs jam ištikimas Chuanas de la Para (Juan de la Parra). Kai Pilypui nuleido kraują, karštis trumpam atslūgo, rašo jis, bet paskui taip sutino gerklėje liežuvelis, kad „vos benurijo seiles ir tik vargais negalais įstengė prakalbėti“. Po smarkaus prakaitavimo „visą kūną išbėrė maži raudoni ir juodi pūlinėliai“. Pilypas praranda sąmonę ir gauna paskutinį patepimą. 1506 m. rugsėjo 25 dieną keturioliktą valandą būdamas dvidešimt aštuonerių metų amžiams užmerkia akis. Iš de la Paros pranešimo galima daryti išvadą, kad Pilypas tapo infekcijos auka. „Prieš dvi ar tris dienas visai sveikas karalius Pilypas vienoje atokaitoje labai energingai žaidė *pelotą* (į kėglius panašus žaidimas) ir paskui vėsinosi neprisidengdamas galvos“, – rašoma jo pranešime. Bet galbūt Pilypas gaivinosi ir iš ąsočio atsigerdamas šalto vandens, kuris buvo užnuodytas. Pasažūniški žudymai ir nuodijimai, ypač XV ir XVI šimtmečiais, buvo dažnas kovos su politiniais priešininkais būdas. Visai įmanomas daiktas, kad Pilypas buvo nugalabytas Ferdinando pavedimu, nes anas kliudė jo norui viešpatuoti visoje Ispanijoje. Tačiau esama ir svarių įrodymų, kad jį pakirtusi liga – raupai arba tymai. Iki šiol tas klausimas nėra išaiškintas ir, ko gera, toks ir liks.

Tuo metu, kai Pilypas baigia savo dienas, po Joanos širdimi kruta nauja gyvybė. 1507 m. sausio 14 dieną ji pagimdys dukterį Kotryną, būsimąją Portugalijos karalienę. Nepaisydama, kad yra nėščia, Joanna dieną naktį pasiaukojamai ir nenuvargdama rūpinasi savo vyru, jį nuoširdžiai slaugo. O kai jis mirė, buvusi santūri ir rami, praneša de la Para, ir „visiškai sveikos nuovokos“. Ji neverkia ir nerauda, stebi, kaip iškilmingai pašarvojami jo balzamuoti ir kunigaikščio drabužiais

aprengti palaikai. Tik kai juodais abitais apsitaisę vienuoliai numirėlį įneša į apytamą salę ir karstą padeda ant karališko katafalko ir be perstojo giedodami eina garbės sargybą, ją apima visiška apatija. Savo kambaryje Joana sėdi sustingusi, kaip pažymi Petrusas Martiras, ir rankomis pasirėmusi smakrą dieną naktį stikliniu žvilgsniu spokso priešais save, nei nusirengia drabužių, nei eina miegoti. Pamišimas nepaleidžia jos kelias savaites. Tada ji vėl ima kalbėti ir teiraujasi, kur dabar jos vyras. Jai paaiškinama, kad jis palaidotas Mirafloreso kartūzų vienuolyne, penki kilometrai nuo Burgoso, bet ne Granados katedroje, kaip Pilypo norėta. Joana pareikalauja gedulingų drabužių. Ir tuomet išaušta diena, kuri, atrodo, galutinai įrodo Joaną buvus pamišusią.

1506 m. gruodžio 20 dieną, sekmadienį, Joana vyksta į Mirafloresą ketindama nusileisti į laidojimo rūšį. Jei tikėsime Petrusu Martiru, viską mačiusiu savo akimis, Joana kurį laiką tylėdama klūpo prie rūsio. Paskui staiga pareikalauja kapą atverti ir iškelti karstą. Norinti pamatyti savo mirusį vyrą ir įsitikinti, kad jo palaikai tikrai tebėra ir Pilypo tėvynainiai nėra jų slapta išgabėnę į Flandriją. Kai vienuoliai tai daryti atsisako, Joana ima taip šėlti ir visa gerkle rėkti, kad pasišaukiamas vyskupas. Tas bergždžiai aiškina, kad pagal įstatymus mirusįjį draudžiama iškasti anksčiau nei po pusės metų nuo mirties dienos. Kai Joana perpykusi krinta ant žemės ir klykdama ima voliotis, vyskupas pabūgsta, kad neįvyktų persileidimas, ir jos reikalavimui nusileidžia. Joana nuplėšia visus audeklus, į kuriuos mirusysis suvyniotas, ir pradeda ilgai, aistringai bučiuoti savo negyvam vyrui kojas. Ji vėl visai nurimsta, dingsta agresyvumas, o aplinkiniams pareiškia, kad nusprendusi vykti į Torkemadą, mažą gyvenvietę maždaug šesiasdešimt kilometrų nuo Burgoso, ir vežtis tenai mirusįjį. Viską reikią daryti nedelsiant, keliaujama būsią naktį. Aplinkiniai priblokšti žvilgčioja vienas į kitą. Bet kadangi tai karalienės reikalavimas, jos valiai paklustama. Karstas įkeliamas į keturiais arkliais pakinkytą ve-

žimą. Jį lydi keletas vienuolių su uždegtais deglais, prisideda dar keli aristokratai. Einama pėsčiomis, todėl nukakti į Torkemadą prireikia ne vienos paros. Dienomis karstą saugo kareiviai. Joana yra griežtai uždraudusi prie jo artintis moterims. Vienas karališkojo dvaro sekretorius, kuris tai galėjo būti matęs savo akimis, rašo: „Visi, dideli ir maži, yra vienos nuomonės: karalienė prarado protą ir nuovoką.“ Sutevus Joana kai kada liepia vežimui sustoti. Tuomet karstas turi būti atvožiamas – kad galėtų glamonėti tai, kas iš jos vyro dar yra likę. Petrusas Martiras šį kraupų vaizdą komentuoja darydamas prielaidą, kad, matyt, vienas iš kartūzų vienuolių bus Joanai suteikęs beprotišką viltį, neva taip elgdamasi Pilypą galinti prikelti iš mirusiųjų. Nemažas būrys istorikų kruopščiai tyrė stengdamiesi nustatyti, kuriuos pranešimus laikyti istoriškai patikimais, o kuriuos priskirti prie legendų. Tvirtai nustatyta, kad Joana atsisakė savo pirminio sumanymo šią slogią palaikų gabenimo kelionę tęsti iki Granados, nes tai būtų trukę kelis mėnesius. Kai 1507 m. pavasarį visoje Ispanijoje kilęs maras pasiekia ir Torkemadą ir, negana to, išplieskia kruvinos tarpusavyje konkuruojančių aristokratų grupių kovos ir ima įsivyrėti chaosas bei anarchija, Joana pasuka į mažą Horniljoso kaimelį. Karstas su Pilypo palaikais pastatomas bažnyčioje ir per plauką lieka nesunaikintas, kai joje kyla gaisras.

Dabar Joanos likimas galėjo staiga radikaliai pasikeisti. Mat ji sužino, kad Anglijos karalius Henrikas VII norėtų ją vesti. Šis jau penkiasdešimt metų sulaukęs vyras į Joaną žiūri kaip į ugningą, meilės ištroškusią ir, svarbiausia, vaisingą moterį, galinčią jam pagimdyti vaikų. Su ja asmeniškai susipažino prieš metus, kai Nyderlandų laivai buvo atsidūrę prie Anglijos krantų, ir Joana su Pilypu kelis mėnesius viešėjo svetinguose karaliaus rūmuose. Dabar Henrikas VII peršasi našlei, ko gera, žinodamas, kad jai užaina depresijos. 1507 m. kovo 15-ąją karalius Ferdinandas rašo dukrai, kad yra skaitęs, ką siūlo

Anglijos karalius. „Apie mane jam atsakyk, kad aš nežinau, ar karalienė, mano duktė, sutinka tekėti, bet jeigu sutinka, tai mielai už to karaliaus, kuris man tarsi brolis.“ Ir priduria, kad tai išeitų į gera jai pačiai, jam ir „mūsų valstybėms“. Kas pasakys, gal nauja santuoka visiškai kitoje aplinkoje būtų tikrai galėjusi Joaną, nuolat prižiūrimą gydytojų, išvaduoti iš depresijų ir patologinio prisirišimo prie Pilypo. Tačiau ji delsia atsakyti, ir problema pati išsisprendžia. 1509 m. balandžio 21 dieną karalius Henrikas VII miršta nuo džiovos.

1507 m. liepą karalius Ferdinandas grįžta į Kastiliją su didele kariuomene perimti valdžios. Pasitikti tėvo, kurio nemačiusi jau kelerius metus, Joana išvažiuoja kartu su katafalku. Kai jie 1507 m. rugpjūčio 29 dieną susitinka prie Tortoloso, dukters išvaizda Ferdinandą stačiai pribloškia. Liudytojai praneša, kad jis net apsiverkęs: Joana sulysusi ir apskretusi, drabužiai nudėvėti ir nuskurę. Aiškiau negu aišku, kad ji visiškai apleista. Tačiau per ilgą pokalbį, kai ji oficialiai perduoda tėvui valdymo reikalus, atrodo, mąstymo sutrikimų kaip ir nėra. Per kitus mėnesius Ferdinandas nuolat domisi jos savijauta ir dvasine būsena. 1508 m. vasarą Malagos vyskupas, kuriam karalius Ferdinandas yra pavedęs Joaną akylai stebėti ir yra jos sielovadininkas, rašo, kad jam atrodo, jog per tą laiką, kai Joana atsisveikino su tėvu, nė karto nėra užsivilkusi švarių marškinių, šukavusis ir praususis. Kaip ir anksčiau mieganti ant grindų ir beveik neinanti klausyti mišių. „Švaros veide ir, kaip sakoma, kitose kūno vietose labai trūksta. Ji valgo iš lėkščių, padėtų ant grindų, be staltiesės ir dubenų.“ Jo nuomone, Joanos sveikatai „gresia didelis pavojus“, todėl nelaikęs esant teisinga „rūpintis savo asmeniu palikti jai vienai“. Ar šio laiško turinys buvo patekęs į viešumą, negalima įrodyti. Tačiau Ferdinandui jis vis dėlto yra dings-tis priimti sprendimą Joaną išvežti į Tordesiljaso tvirtovę, trisdešimt kilometrų į pietus nuo Valjadolido, ir ten ją įkalinti nuolat prižiūrint sargybai. Apie šį sąmoningą įkalinimą jis neprasitaria nė puse žodžio,

kai 1509 m. sausį ją dar kartą aplanko norėdamas išaiškinti, kad į tvirtovę panašiuose Tordesiljaso rūmuose ji galėsianti jaustis saugesnė, o gretimame Santa Klaros vienuolyne būsią galima palaidoti ir Pilypo palaikus. Taip ji turėsianti galimybę visą laiką būti netoli Pilypo ir jo kapą matyti per langą. Nors Petrusas Martiras rašo, kad Ferdinandas nevengęs ir grasinimų, bet beveik trisdešimties Joana, atrodo, nesi-priešino, kad ją 1509 m. vasario viduryje apgyvendintų senoje, į tvirtovę panašioje karališkoje pilyje. Ji nenujaučia, kas jos kaip psichikos ligonės, kurią norima laikyti toli nuo sosto, tenai laukia.

Šį karaliaus Ferdinando poelgį, kurio jis nepateikia tvirtinti kortesams, galima vertinti tik kaip valstybinį perversmą. Nuo šiol jis valdo diktatoriškai, nes Joana nebevaidina jokio politinio vaidmens. Tačiau Kastilijos žmonės jos nepamiršta. Jie nelinkę tikėti jų karalienę esant pamišusią. Naktinius klaidžiojimus su savo vyro palaikais jie laiko į neviltį puolusios, meilės kankinamos ir nepaguodžiamos sielos elgesiu, kylančiu dėl protarpiais aptemstančio proto, o šis nurimsiąs tada, kai nebesikankinsianti siela. Tūnodama savo nykiame kambaryje, į kurį vos prasiskverbia dienos šviesa, Joana praranda laiko nuovoką ir nugrimzta į depresiją. „Ji nenori nei valgyti, nei miegoti, nei deramai rengtis, ji be galo silpna ir dvasiškai sutrikusi“, – rašoma viename 1510 m. pranešime. Visiškai atskirtą nuo išorinio pasaulio ją nuolat stebi kalėjimo prižiūrėtojas Mosenas Luisas Ferreras (Mosén Luis Ferrer), Tordesiljaso įgulos komendantas. Jos niūriam ir griežtam prižiūrėtojui nieko nereikia su savo belaisve elgtis šiurkščiai ir ją net aptalžyti, jeigu toji nevykdo jo nurodymų, arba, kai ji ypač maištingai protestuoja, ir nubausti – skirti kankinimo procedūrų. Šiuolaikiniai istorijos tyrėjai nelabai sutaria aiškindami tuos kelis iš tų laikų išlikusius dviprasmiškus pranešimus: ar Luisas Ferreras tikrai galėjo tiek daug sau leisti. Tačiau jis, kaip ir daugelis kitų, tikriausiai buvo įsitikinęs, kad Joana esanti apsėsta velnio, kurį

reikią išvartyti. Ji nesipriešina, kad egzorcistas, kuris pas ją atsiunčiamas, atliktų savo tikrai neveiksmingus užkalbėjimus. Tikslingo jos ligos gydymo, kai dirba patyrę medikai, nebuvo taip pat ir todėl, kad pagal tų laikų išmanymą menkai žinota, kaip padėti tokia liga sergančiam žmogui. Vienintelė paguoda Joanai yra dukra, kuri iš pradžių gyvena toje pačioje pilyje ir kurią ji gali nuolat matyti. 1510 m. lapkritį Joaną aplanko tėvas. Jis atvyksta su didele palyda, kurioje yra Kastilijos aristokratų ir karaliaus dvare reziduojančių pasiuntinių. Visi turi matyti, kokia liūdna ir apverktina dukters būseną. Vienas mačiusysis rašo: „Karalienė šį vizitą priėmė kaip didžiulį įžeidimą.“ Po trejų metų Ferdinandas Joaną dar kartą aplanko ir net kelias dienas pasilieka pas ją. 1516 m. sausio 23 dieną karalius Ferdinandas beveik sulaukęs šešiasdešimt ketverių metų baigia savo žemiškąją kelionę, kaip spėjama, perdozavęs potenciją skatinančių vaistų. Apie jo mirtį Joana sužino gerokai vėliau.

Pereinamuoju laikotarpiu šalies vadovo pareigas eina kardinolas Sisnerosas (Cisneros) ir dėl savų politinių motyvų nėra Joanai palankiai nusiteikęs. Tačiau vyskupas, kurį jis nusiunčia į Tordesiljasą, pasirūpina Joanos dalią šiek tiek palengvinti. Prižiūrėtoją Fererą pakeičia daktaras Sotas (Soto), geros reputacijos gydytojas, o šį paskui pakeičia pilies valdytojas Don Hernanas de Estrada (Don Hernán de Estrada), kuris, kiek žinome, šiek tiek abejojo, ar Joana pamišusi. Jis įsako jos kambario sienoje iškirsti angą, kad ji galėtų matyti mėlyną dangų ir žalius laukus, taip pat ir pro jos bokštą praeinančius žmones. Tėvas testamente apie Joaną neužsimena nė žodžiu. O kadangi iš testamentu neaišku, kas turi paveldėti karūną, tai pagal tvarką įpėdinis gali būti Ferdinando vyriausiasis vaikaitis Karolis, antrasis Joanos vaikas. Kad po Pilypo I Gražiojo mirties galėtų perimti valdyti didžiules Burgundijos teritorijas, penkiolikmetis Karolis 1515 m. paskelbiamas pilnamečiu. Dabar, 1516 m. kovo 21 dieną, jis rašo iš

Briuselio Ispanijos laikinajam regentui Sisnerosui, kad jis, kaip karaliaus Ferdinando įpėdinis, nenorįs ignoruoti teisėtos Kastilijos karalienės, savo motinos, ir ketinąs valdyti kartu su ja. 1517 m. rugsėjo 17-ąją nepatyręs jaunuolis beveik su visais flamandų dvariškiais prisivartuoja prie Ispanijos krantų ir kaip nugalėtojas žygiuoja į šalį, kurios kalbos nemoka ir kuriai yra svetimas.

Vienas iš Karolio kelionės tikslų yra Tordesiljasas. Kartu su seserimi Eleonora blyškiaveidis jaunuolis (pasak Petruso Martiro, atrodantis kaip senis) 1517 m. lapkričio pradžioje aplanko motiną. Jos nėra matęs jau dvylika metų – nuo tada, kai Joana išvyko iš Briuselio, o jis buvo penkiameitis berniukas, apskritai su ja buvo gyvenęs vos metus ir aštuonis mėnesius. Iš to, ką dabar žinome, galima manyti, kad svarbiausias šio apsilankymo tikslas buvo ne tiek sūnaus meilė motinai ar rūpinimasis jos sveikata, kiek siekis neprileisti Joanos prie sosto ir ją įkalbėti, kad pati atsisakytų pretenzijų į valdžią. Žinių apie šį susitikimą yra palikęs kronikininkas Laurentas Vitalis (Laurent Vital). Joana širdingai pasveikina Eleonorą ir Karolį, apsikabina juos ir kiek palaikiusi už rankų susijaudinusi sušunka: „Ar jūs tikrai mano vaikai? Kokie jūs dideli išaugę!“ Bijodama, kad neištvers nepravirkusi, paprašo juos palikti ją vieną. Matyt, staiga pajuto per didelį psichologinį krūvį. Tik per kitus apsilankymus Karoliui pavyksta vieno iš jo dvaro tarnautojų akivaizdoje išgauti motinos sutikimą, kad visa valdžia priklausytų jam vienam. Tačiau didelių pastangų kaip nors pagerinti jos skurdaus ir apverktino gyvenimo sąlygas jis nerodo. O savo seserį, beveik vienuolikmetę Kotryną, vilkinčią tokiais pat skurdžiais drabužiais ir taip pat apskretusią kaip ir motina, nusprendžia iš niūrios tvirtovės išvaduoti slapta. Pastebėjusi, kad dukters nebėra, Joana ima klykti ir vaitoti, puola į neviltį. Kankinama siaubingų haliucinacijų, per kurias savo dukterį regi pagrobtą plėšikų ir banditų, ji atsiskaito maisto ir nugrimzta į visišką apatiją. Apie tai sužinojęs Karolis

įsako Kotryną grąžinti į Tordesiljasą. Tenai, apgyvendinta atskirame kambaryje, padoriai aprenpta ir tarnų prižiūrima, ji išbus su motina dar aštuonerius metus, kol 1525 m. turės vykti į Portugaliją tekėti už tenykščio karaliaus Jono III Pamaldžiojo.

1518 m. sausį kortesai nepaisydami kai kurių didikų atkaklių protestų Karolį patvirtina vienvaldžiu karaliumi. Aragone pasipriešinama dar stipriau, nes į visus svarbius ir pelningus postus Karolis susodino patikėtinius iš Nyderlandų. Be to, dar paaiškėjo, kad Karolis savo politiką grįs ne tiek šalies interesais ir Ispanijos liaudies gerove, o stengsis savo kaip suvienytų Ispanijos karalysčių valdovo poziciją panaudoti tam, kad būtų išrinktas Šventosios Romos imperijos imperatoriumi. Tokius rinkimus, kurie įvyko po metų, jis tikrai laimėjo papirkinėjimui išleidęs milžiniškus iš šalies išspaustus pinigus. O 1518 m. gegužės mėnesį kortesai Aragone prisiekia Karoliui ištikimybę kaip naujam karaliui. Dar tų pačių metų kovą Karolis naujuoju Tordesiljaso valdytoju paskyrė vieną iš savo favoritų Markisą de Deniją (Marquis de Denia) suteikdamas jam iš tikrųjų neribotas teises būti atsakinguoju Joanos pilies viršininku ir tvarkyti jos ūkį. Jis turįs akylai žiūrėti, kad Joana nieku gyvu neištrūktų iš savo buveinės ir nesikalbėtų su žymiais aristokratais. Denija jam nuolat ir išsamiai pranešinėja apie jos sveikatą ir savo nuomonę, kokia jos psichikos būseną. Viename jo laiške sakoma, kad pykčio pagauta Joana dviem tarnaitėms, kurių negalinti pakęsti, į galvą sviedusi du puodus ir jas sužeidusi. Ji vis prašosi išleidžiama į lauką pakvėpuoti grynu oru. Tačiau prašymai atmetami. Tada iš užsispyrimo nesikelia iš lovos ir, kaip Denija rašo, „guli nusisukusi į sieną ir prie maisto nekiša nagų“. Naujasis prižiūrėtojas klausydamas savo karaliaus nurodymų yra įvedęs griežtą tvarką. Iš baimės, kad jos laišškai gali patekti į viešumą, atimamas popierius ir rašalas. Ji turi teisę rašyti tik tai, ką Denija yra skaitęs ir kam pritaręs.

1520 m. gegužės mėnesį Karoliui iškeliavus į Vokietiją, kai kuriuose Ispanijos miestuose prasideda sukilimai. Maištininkus palaiko ir Tordesiljasas. Jų pasiuntiniai ateina pas Joaną ir reikalauja pasirašyti keletą svarbių dokumentų. Tačiau ji atsisako. Kai kurie istorikai čia įžvelgia jos psichikos sutrikimą. Kiti mano, kad ją sulaikė baimė pakenkti sūnui. Revoliucija netrukus žlunga. Lemiamose 1521 m. balandžio 21 dienos kautynėse sukilėlių kariuomenė patiria triuškinamą pralaimėjimą. Vadai nubaudžiami mirtimi. Viename laiške Karolis širsta, kad motina Tordesiljase priėmė „tėvynės išdavikus“ ir su jais kalbėjosi. Iš to galima spręsti, kad jis iš tikrųjų nebuvo įsitikinęs motiną esant pamišę. Jis aplanko ją dar kelis kartus, paskutinį sykį 1542 m. sausio 23 dieną. Tačiau nė piršto nepajudina, kad būtų pagerinta jos aplinka ir sušvelninta neadekvati elgsena su ja, o tai sunkina ir spartina jos ligą.

Galimas daiktas, kad Tordesiljase Joanai protas kartais prašviesėdavo. Tačiau specialiai pritemdytame kambaryje begalinė apatija ir melancholija dažnai kaitaliojasi su isteriškais pykčio bei šėlsmo protrūkiais. Denija pripažįsta, kad norėdamas ją sutramdyti ne sykį turėjęs griebtis prievartos. Joaną kamuoja haliucinacijos. Savo nuodėmklausiuviui prasitaria, kad ne kartą yra mačiusi raganų, kurios paprasčiausiai atėjusios į jos kambarį ir jai grasinusios. Vėl imamasi varyti velnią. Gyvendama tipišrame manija ir depresija sergančio žmogaus fantazijų pasaulyje Joana jaučiasi piktų dvasių persekiojama. Ji regi didelę vaiduoklišką katę, ryjančią jos motiną, draskančią jos tėvą ir grasinančią pulti ją pačią. Savo kūną ji apleidžia taip, kad iš pradžių iškilusios nedidelės votys pamažu virsta pūliuojančiomis žaizdomis. Pagal tuometinį gydymą tokios vietos būdavo uždeginamos įkaitintu metalu – siaubinga kančia. Su amžiumi jai ima tinti kojos. Iš tikrųjų Joana beveik nejuda. Kad aprimtų skausmai, kūnas šlakstomas karštu vandeniu. Ne kartą pasitaiko nuplikyti nugarą, sėdmenis. Per

paskutinius dvejus metus abi jos kojos yra paralyžiuotos nuo klubų iki pirštų galų. Prižiūrintis gydytojas rašė, kad Joana kiauras dienas išgultinti ant vieno šono ir nepakenčianti, kad kas nors ją liestų ir mėgintų apversti ant kito šono. Ji daro po savimi ir nuolat vemia. Jau kone pusšimtį metų ji nelaisvėje – keturiasdešimt šešeri metai. Kai sueina septyniasdešimt penkeri ir dienos jau suskaitytos, Joana neprileidžiama prie Komunijos. Gauna tik paskutinį patepimą. 1555 m. balandžio 12 dieną, per Didįjį penktadienį, būdama visiškai aiškos sąmonės ji amžiams užmerkia akis kuždėdama: „Jėzau, padėk man!“ Ją palaidoja Tordesiljaso Santa Klaros vienuolyne. Po devyniolikos metų jos vaikaitis karalius Pilypas II, Karolio V vyriausiasis sūnus, įsako jos palaidkus pervežti į El Eskorialį prie Madrido. Bet čia jie išbūna neilgai. Paskutiniąją Joanos ramybės vietą tampa Granados katedros Karališkoji koplyčia šalia tėvų Ferdinando ir Izabelės bei greta Pilypo I Gražiojo, savo iki beprotybės mylėto vyro. Mirtis juos vėl suvedė.

Šviesiaplaukis pamišėlis iš tolimosios šiaurės

***Švedijos karalius Erikas XIV
(1533 m. gruodžio 13 d.–1577 m. vasario 26 d.)***

Kai 1560 m. Erikas XIV tampa Švedijos karaliumi, šalis dar neseniai gyvavo kaip savarankiška ir tiems laikams moderni valstybė. Iki tol, nuo 1397 m., ji pusantrą šimto metų kartu su Danija ir Norvegija sudarė vieną bendrą Danijos karaliaus valdomą karalystę. Eriko tėvui Švedijos didikui Gustavui Vazai vadovaujant Švedija sukilo prieš Danijos viešpatavimą po to, kai Danijos karalius Kristijonas II įsakė 1520 m. lapkričio 8 dieną Stokholme aštuonioms dešimtims švedų

didikų įvykdyti mirties bausmę. Nepraėjo nė treji metai, 1523 m. birželio 6 dieną, Eriko tėvas buvo išrinktas Švedijos karaliumi ir pasivadino Gustavu I Vaza. Ir dabar dar ši diena yra Švedijos nacionalinė šventė. Gustavui I Vazai, sukūrusiam griežtai centralizuotą valstybės valdymą su planingai plėtojama ekonomika, ypač kalnakasybos ir metalo apdirbimo pramone, pavyko Švediją paversti nauja, aniems laikams pažangia ir nepriklausoma valstybe, kuri sparčiai virto dominuojančia Baltijos jūros šalių politine ir ekonomine galia. Pamažu, žingsnis po žingsnio, diegdamas protestantų reformaciją jis palaužė Romos katalikų bažnyčios viešpatavimą. Anglijos pavyzdžiu Švedijos Bažnyčią ėmė iš esmės kontroliuoti karaliaus. Dabar ne popiežius, o pats karalius buvo jos galva. Dvasininkus pakeitė valstybės, paties karaliaus skirti aukšto rango pareigūnai. Iš pradžių maištaujančių didikų prielankumą Gustavas I Vaza pelnė tuo, kad 1527 m. Vesteroso reformacijos riksdage jiems perleido didelę dalį konfiskuotų Bažnyčios turtų.

Gustavas I Vaza buvo gabus ir išmintingas valdovas. Tačiau turėjo ir neigiamų bruožų, susijusių su psichikos nestabilumu. Jo priešinkai ypač smerkė netvardomą, agresyvią „tirono ir kraugerio“ pyktį, kuriuo jis galėdavo pratrūkti, jeigu kas nors vykdavo ne pagal jo valią. Vieną karaliaus dvaro sekretorių, ant kurio buvo supykęs, jis kaip koks pakvaišėlis vaikėsi su durklu rankoje po pilies kiemą. O vieną jam dirbantį auksakalį, kuris be jo leidimo neatėjo į darbą, taip primušė, kad tas nuo sužalojimų pasimirė. Nuo savitvardai nepaklūstančių įniršio priepuolių nukentėdavo net jo paties dukra Cecilija. Kai ji vieną kartą jo nepaklausė, stvėrė ją už plaukų ir išrovė juos su šaknimis. Klinikinis pamišėlis Gustavas I Vaza tikrai nebuvo. Jo nepaprastas pareigos jausmas ir ryžtas Švedijos labai negailėti nieko padarė jį net didžiu karaliumi. Tačiau jo sūnus iš antrosios santuokos Magnusas Vaza, Rytų Gotlando hercogas, iš tikrųjų buvo išprotėjęs.

Kitam sūnui Jonui, vėliau tapusiam karaliumi Jonu III, buvo būdingi aiškūs silpnaprotystės požymiai. O apie Gustavo I Vazos sūnų Eriką tikrai žinome, kad jis sirgo šizofrenija. „Vargas šaliai, kurios karalius yra pamišėlis!“ Šiuos aistringus žodžius švedų rašytojas Augustas Strindbergas, pats sirgęs paranoidine šizofrenija, dramos „Erikas XIV“ pirmame veiksmo įdėda į generolo ir regento Svantės Stiurės (Svante Sture) lūpas. Aiški Eriko psichikos liga Švediją iš tikrųjų įstūmė į ilgai trukusią krizę.

Kai 1533 m. gruodžio 13 dieną Stokholmo Trijų karūnų pilyje Erikas kaip vienintelis karaliaus Gustavo I Vazos sūnus iš pirmosios nelaimingos santuokos su Saksonijos-Lauenburgo hercogo dukterimi Katarina ateina į pasaulį, nėra jokių jo būsimosios ligos požymių. Erikas yra sveikas, gražus vaikas. Motina miršta jam nesuėjus nė dvejų metų. Jį auklėja daugiausia privatūs vokiečių ir prancūzų mokytojai. Iš jų gauna puikų išsilavinimą. Netrukus šneka šešiomis svetimomis kalbomis – lotynų, prancūzų, ispanų, italų, vokiečių ir suomių, taip pat paskaito graikišką ir hebrajišką raštą. Jį traukia geografijos ir istorijos veikalai, ypač Makiavelio (Machiavelli) knygos, domisi karo menu ir politika, taip pat architektūra ir technika. Dar būdamas berniukas jau gerai piešia ir moka daryti vario raižinius. Puikiai skambina liutnia, mėgina net komponuoti, prižiūri ir veisia bites, žavisi astrologija. Vėliau tikės astrologinėmis pranašystėmis, ir tai turės lemtingų padarinių.

Atrodo, Erikas turi visas savybes tapti didžiu Renesanso epochos valdovu, o švedai netrukus jį laiko „prigimtinio“ ateities karaliaus simboliu. Jo ūgis – metras aštuoniasdešimt, yra dailaus ir tvirto sudėjimo, mėlynakis, šviesiaplaukis su palyginti anksti užaugusia vešlia ilga barzda. Erikas – puikus raitelis, plaukikas ir šokėjas, mėgsta socialiai pavalgyti ir brangius drabužius, jaunystės metais linkęs prie ekscesų. Alkoholio gali išgerti devynias galybes. Su vienminčiais didikų

jaunuoliais pasiduoda dekadentiškai gyvensenai. Tėvui, nepritariančiam tokiam gyvenimo stiliui, tai bado akis ir jį nuolat erzina. Vis dėlto, kai 1555–1556 m. iškeliauja kariauti į Rusiją, jam patiki laikinai valdyti šalį. 1557 m. jį pakelia į hercogus ir padovanoja kelias Švedijos provincijas numatydamas, kad rezidencija turės būti Kalmare. Tačiau tėvo ir sūnaus santykiai lieka įtempti. Abu siunčia slaptus agentus, kad tie nuolat pranešintų, ką kitas veikia ir ketina daryti.

Taip karalius Gustavas sužino ir apie keistus sūnaus vedybų sumanymus, kurie jo visai nežavi. Eriko tikslas – savo kaip sosto įpėdinio reputaciją sustiprinti „solidžiomis vedybomis“. Iš pradžių mėgina pretenduoti į vyrus Saksonijos kurfiursto Morico (Moritz) dvylikmeitei dukteriai Onai (Anna). Tuo metu ji laikoma turtingiausia kuni-gaikštyte, bet nieko iš to neišeina. Tada Eriko žvilgsnis nukrypsta į jauną Anglijos princesę Elžbietą, kuri vėliau kaip Elžbieta I, dar vadinama *The Virgin Queen* („skaisčiąja karaliene“), taps didžia Anglijos valdove. Erikas rašo jai lotyniškai karštus meilės laiškus ir į Londoną nusiunčia vieną iš savo patikėtinių, kad tas išžvalgytų padėtį ir išaiškintų pranašumus, kurių tokia santuoka turėtų Anglijos prekybai su Baltijos jūros valstybėmis. Tačiau Elžbieta tam protestantų tikėjimo princui iš tolimosios šiaurės mažai terodo prielankumo. Kai ji 1558 m. būdama dvidešimt penkerių metų moteris įžengia į Anglijos sostą, o Erikas peršasi dar atkakliau, rašo jo tėvui, jog negalinti už Eriko tekėti todėl, „kad Dievas pripildęs jos sielą tokia meile nesan-tuokiniam gyvenimui, jog ji nepakęs jokių pastangų iškreipti ją iš šito kelio“. Todėl turinti Eriko „puikios karališkos dovanos“, deja, atsisa-kyti, o „kiekvieną kitą klausimą būsimi jam prielanki“.

Tačiau Erikas nenuleidžia rankų. Jis taip tvirtai įsikalęs į galvą savąją idėją, kad jo meilės patikinimai virsta egzaltuotais prisipaži-nimais, neva „amžina ištikima meilė“ jį siejanti su Elžbieta ir jį drą-sinantys jos „dideli malonės ir prielankumo ženklai“. Tada, 1559 m.

gegužės 6-ąją, Elžbieta oficialiai išsikviečia Švedijos pasiuntinį ir pareiškia, kad apgailestaujanti, jog negalinti sudaryti santuokos su Švedijos princu. Erikas žengia atsakomąjį žingsnį: į Anglijos karalienės rūmus asmeniniu piršliu siunčia savo brolių Joną. Taip pat ir jam 1559 m. liepos 23 dieną Elžbieta duoda suprasti, kad nepuoselėjanti noro savo „šio vienatviško gyvenimo būdo keisti“. Dabar Erikas nusprendžia pats keliauti pas išrinktąją, prisistatyti jai ir savo meilės patikimus išreikšti asmeniškai. Tėvas pritaria, o Švedijos riksdagas skiria tai nepigiai kelionei pinigų, tačiau ji neįvyksta.

1560 m. rugsėjo 29 dieną staiga Stokholme miršta Gustavas I Vaza. Testamente vyriausiąjį sūnų Eriką paskiria sosto įpėdiniu, o kitus sūnus – hercogais su savomis valdomis, bet vyriausioji valdžia turinti priklausyti Erikui. Toks suregulavimas netolimoje ateityje prives prie brolių tarpusavio kovų ir daugybės konfliktų dėl sosto įpėdinystės. Sužavėtas šlovinga Švedijos „gotiška“ praeitimi ir įkvėptas noro savo valdymą susieti su 1440 m. mirusio Eriko XIII, šis buvo kartu ir Danijos, ir Švedijos valdovas, valdymu naujasis karalius pats pasivadina Eriku XIV. Jo paties sumanytas savo kaip karaliaus nepaprastai aukštos padėties vertinimas jau atskleidžia polinkį į didybės maniją. Pavyzdžiui, karalius ima reikalauti, kad nuo šiol kiekvienas į jį kreiptųsi žodžiais „jūsų didenybe“. To Švedijoje dar niekuomet nėra buvę.

1560 m. tėvo trims broliams įsteigtos hercogystės su pusiau autonomišku valdymu Erikui yra tarsi krislas akyje. Todėl jis 1561 m. riksdago remiamas „Arbugos nuostatuose“ dar kartą įsakmiai skelbia, kad broliai jam yra pavaldūs. Tačiau brolis Jonas, Suomijos hercogas, nelinkęs paklusti ir puoselėja savus ekspansijos planus. Šiam vedus Lenkijos karaliaus Žygimanto Augusto seserį, katalikę, konfliktas dar sustiprėja. Erikas baiminasi, jog brolis su priešišškai nusiteikusia Lenkija darys viską, kad Švedija vėl taptų katalikiška. Kai Jonas į Eriko klausimą, ar esąs už Švediją ar už Lenkiją, atsako aptakiai, Erikas įsako

jį iš pasalų suimti, atiduoti dėl valstybės išdavimo į teismą, o tas jam skiria mirties bausmę. Paskui Erikas šią bausmę pakeičia įkalinimu iki gyvos galvos Gripsholmo pilyje, bet jau po poros metų, 1567 m. rudens, jį paleidžia į laisvę. Siekdamas išvengti pavojaus, kad Lenkija, ką tik už didelius pinigus įgijusi nemažai teritorijų Livonijoje (Lietuvoje), stengsis toliau plėsti ekspansiją, Erikas 1561 m. užima Estijai priklausantį Revelio (dab. Talino) uostą. Estija atsiduria Švedijos rankose. Taip Erikas sutvirtina savo poziciją abiejose Suomijos įlankos pusėse. Tačiau Septynerių metų Šiaurės karas su Danija nuo 1563 iki 1570 m. dėl dominavimo Baltijos jūroje Švedijai teritorijų nepagausino. Ir toliau kelia pavojų turtingi Liubeko Hanzos pirkliai, o rytuose – rusai. Čia valdo Ivanas IV Rūstusis, garbės ir galios trokštantis caras, kurį patį kamuoja aiškūs intelekto sutrikimai ir sunkios depresijos.

Erikas XIV jaučiasi priešų apsuptas ne tik už Švedijos ribų, bet spaudimas neva didėjas ir šalies viduje. Savo karališkajame dvare Stokholme visur įtarinėja sąmokslus. Jo begalinis nepasitikėjimas nė vienu, ypač Švedijos aristokratija, rodo ryškius persekiojimo manijos požymius. Vietinius savo dvaro didikus vieną po kito pakeičia žemesnio luomo žmonėmis, nes mano, kad jais galima labiau kliautis. Dabar dešiniąją ranką tampa valstybės sekretorius Jeranas Personas (Jöran Persson), garbėtroška ir gobšuo, vieno dvasininko sūnus. Jam vadovaujant naujai įsteigtas aukščiausiasis teismas greitai priimamais nuosprendžiais skiria griežtas bausmes vyrams ir moterims – kiekvienam, kas buvo apkaltintas kritikavęs karalių. Tarp pastarųjų yra ir žmogus, kuris per neapdairumą karališkąją herbą nupiešė atvirkščią – viršų supainiojo su apačia. Dėl perdėto įtarumo Erikas net manė, jog didikai, girdi, sudarę sąmokslą, kad jis neturėtų teisėto palikuonio. Ne kas kitas, o jie esą kalti, kad visi jo vedybų planai nuėję perniek.

Erikas įsitikinęs, kad dabar, kai jis yra valdantis, galingas karalius, Anglijos karalienė Elžbieta jo rankos nebeatsisakys. Romantiška,

pakilia lotynų kalba parašytuose laiškuose jai žada, kad 1561 m. pavasarį atvyks į Londoną ir čia ją vesiąs. Jo pasiuntinys Londone pranešimuose saldiežuvauja apie Elžbietos žavumą ir išmintį, o tai savo ruožtu kursto Eriko troškimą, kuris įgyja patologiškų bruožų. Kai jam praneša, kad Elžbieta nederamai rodanti prielankumą savo favoritui Robertui Dadliui (Robert Dudley), Lesterio erlui, Švedijos karalius netenka savitvardos ir nusprendžia tariamąjį konkurentą kviesti į dvikovą arba pašalinti iš kelio pasikėsiniu. Tai rodo, kad dvidešimt septynerių metų Švedijos karaliui tuo metu psichikos pusiausvyra jau gerokai sutrikusi. Patarėjai tik vargais negalais įstengia jį atkalbėti nuo to užmojo aiškindami, kad karaliui netinka nusižeminti iki paprasto Anglijos didikio. Tačiau savo ketinimo Anglijos valdovės dvare asmeniškai prašyti Elžbietos rankos Erikas neatsisako. Jis paveda parengti smulkią santuokos sutartį, kuria garantuojama ne tik Švedijos nepriklausomybė, bet ir užtikrinamos jo paties teisės. Ir tuomet, neilgai trukus po to, kai įžengė į karaliaus sostą, iš tikrųjų sėda į laivą ir nedidelės flotilės lydimas, bet neturėdamas raštiško saugaus plaukimo Anglijos teritoriniuose vandenyse leidimo, nukreipia bures Londono link. Tačiau gamtos stichijos jam nepalankios. Jau Skagerako sąsiauryje laivai patenka į tokią stiprią audrą, kad kelionę tenka nutraukti.

Dar galutinai neatsisakęs ketinimo vesti Anglijos karalienę Elžbietą Erikas pasiūlo ranką jos pusseserei Škotijos karalienei Marijai Stiuart. Kai ir šitas planas neišdega, peršasi aštuoniolikmetei Heseno landgrafo Pilypo dukteriai Kristinai. Eriko pastangos vesti galiausiai virsta farsu. 1562 m. spalio mėnesį Elžbietai rašytame laiške jis tikina, kad santuokos su Marija Stiuart „niekad nesiekęs sau pačiam, o broliui Jonui“. O savo piršimusi Heseno landgrafo dukteriai Kristinai norėjęs tik patikrinti jos, Elžbietos, tvirtumą. Vis dar puoselėjęs didelės viltis, kad ji esanti pasirengusi už jo tekėti. Šį laišką iš kurjerio perima priešės Danijos žvalgybininkai ir perduoda Heseno landgrafui

Pilypui, todėl šis nieko nelaukdamas dukterį ištekina už Holšteino hercogo Adolfo ir perpykęs grasina „švedišką nosį sugrūsti į penelės“. Pagaliau Erikas bando laimę piršdamasis aštuoniolikmetei Lotaringijos hercogo dukteriai Renatai, bet ir šio pasipiršimo nelydi sėkmė. Renata ištekinama už Bavarijos hercogo.

Europos kunigaikščių dvaruose Eriko reputacija bereginti pras-tėja ir dėl to, kad jo orgijos ir išgertuvės darosi vis siautulingesnės. Daugiausia jis smaginas su nuolatine meiluže Agda Persdoter (Agda Persdotter), vieno turtingo pirklio nepaprasto grožio dukterimi. Vie-na iš dviejų dukterų, kurios gimsta iš šių santykių, Konstancija, vėliau taip pat išprotės. Savo dvare Erikas laiko tikrą meilužių harema: su jomis miega tarsi kokiam viešnamyje. Nuo 1563 m., kai jo psichi-kos sveikata ima prastėti, lytinis geismas nė kiek nesumenksta. Vieną kartą su draugeliais girtaudamas smuklėje jis taip susižavi gražia pen-kiolikmete padavėja, kalėjimo prižiūrėtojo dukterimi Karina Mans-doter (Karin Mansdotter), kad 1565 m. pavasarį ją atsikviečia į dvarą ir padaro oficialia meiluže. Karina aprengiama brangiais drabužiais ir gauna atskirą kambarį su keliais tarnais. Atrodo, kad šią paprastą, nepretenzingą, ilgais geltonais plaukais ir mėlynomis akimis merginą Erikas tikrai mylėjo. Jis pasirūpina, kad ji įgytų deramą išsilavinimą, išmokytų skaityti ir rašyti. Dvare tai sukelia didelę nuostabą. Manoma ją turint burtininkės galių ir tikima, kad karalių ji apžavėjusi meilės kerais. Erikas atleidžia visas kitas meilužes, o Karina 1566 m. jam pa-gimdo dukterį, ji gauna Zigridos (Sigrid) vardą. Tada Erikas ją pripa-žįsta teisėta princese.

Erikas norėtų Kariną vesti, bet baiminasi, kad tokia luomo ne-atitinkanti santuoka sukels prieš jį visą Švedijos aristokratiją. Politinės įtakos Karina kaip ir neturi. Tačiau savo natūralia ir kuklia esybe ser-gančiam karaliui daro teigiamą poveikį – jį ramina ir stiprina. 1871 m. švedų tapytojo Georgo fon Rozeno (Georg von Rosen) paveikslas

vaizduoja įspūdingą sceną: balta tarsi angelas Karina abiem rankomis spaudžia bejėgiškai ant žemės sėdinčio Eriko ištiestą ranką norėdama jam įkvėpti jėgų ir drąsos nepasirašyti dokumento, kurį pasirašyti reikalauja toliau laukiantis, visiškai juodais drabužiais vilkintis valstybės sekretorius Jeranas Personas. Nuo 1566 m. pradžios Eriko psichika jau tiek sutrikusi, kad jis, išsitraukęs iš makšties kardą be perstojo slampinėja po rūmus žvalgydamasis, ar koks nors tarnas nepažeidė nustatytos tvarkos. Pastebėjęs, kad pažas yra elegantiškai apsirengęs, iškart įtaria jį ketinant suvilioti jo dvaro moteris. O jei pamato du vienas su kitu besikuždančius rūmininkus, neabejoja, kad jie rezga sąmokslą. Vieną kamerherą, kurio kambaryje aptinka sulaužytą karaliaus skeptrą, lengva ranka atiduoda aukščiausiam teismui. Du sargybiniai nuteisiami mirties bausme, nes karalius mano, kad į tualetą jie atnešę ąsotį, virvę ir berankovį apsiaustą norėdami jį suerzinti.

1566 m. pavasarį Eriko paranoidinė šizofrenija jau tiek progresavusi, kad jis įsako areštuoti keletą įtakingos aristokratų Stiurų giminės žmonių, įmesti juos į Upsalos kalėjimą ir išreikalauti, kad aukščiausiasis teismas jiems skirtų mirties bausmę, nes jis įsitikinęs juos rengus sąmokslą norint jį atstatydinti. Tarp suimtųjų yra ir jo patikėtinis Svantė Stensonas Stiurė ir jo sūnus Nilsas Svantesonas Stiurė. Kai Svantės sesuo iš nevilties kreipiasi į Kariną Mansdoter maldaudama apsaugoti įkalintuosius, ši garantuoja, kad jiems nieko bloga nenutiks. Gal ji tikrai bus Eriką perkalbėjusi, nes iš tikrųjų dar tą pačią dieną, 1566 m. gegužės 24-ąją, jis pasirodo Svantės Stiurės vienutėje, puola prieš jį ant kelių įtikinėdamas esąs jo draugas ir prašo atleisti už neteisybę. Tačiau vos po kelių valandų nuo šio tariamo susitaikymo – ir, kaip kai kurie istorikai mano, po pokalbio su savo didžiai vertinamu patarėju Jeranu Personu, – Erikas baisiausiai perpykęs nuskuba į Nilso Stiurės vienutę, suvaro jam durklą į krūtinę ir sargybiniams įsako nužudyti kitus suimtuosius. Nieko nelaukdamas jis puola iš rūmų,

sėda ant žirgo ir šuoliuoja į netoli plytinčią girią manydamas, kad priešai jį persekios norėdami nužudyti. Vienas iš jo buvusių auklėtojų nuseka iš paskos ir aptinka jį pasislėpusį. Kai auklėtojas mėgina karalių nuraminti ir atvesti į protą, Erikas jį nusmeigia durklu. Paskui jis be jokio tikslo ir visai sutrikęs klaidžioja po gūdžią girią.

Įvykus šiems staigiems karaliaus beprotystės priepuoliams, įėjusiems į Švedijos istoriją kaip Stiurų skerdynės, vienintelis teisingas sprendimas turėjo būti nedelsiant jį atstatydinti. Tenka tik stebėtis: Erikas XIV lieka valdžioje. Jau vien tai įrodo, kad tuo metu diduomenės sąmokslas siekiant jį pašalinti iš sosto tebuvo vien Eriko nesveikos vaizduotės vaisius. Daugelis aristokratų įsitikinę, kad karalius esąs pakerėtas, kad jį apsėdęs demonas Kopofas, kurį savo kerais atkvietusi Karina Mansdoter, padedama baimę keliančio ir neapkenčiamo Jerano Persono. Šiam aukščiausiasis teismas už valstybės išdavimą skiria mirties bausmę. Tačiau Erikui nenukrinta nė plaukas nuo galvos. Per ūmų ligos priepuolį jį pavaduoja Karūnos taryba. Karaliui protas taip pasimaišęs, kad neabejoja, jog iš tikrųjų esąs atstatydas, o jį suimtą laiką brolis Jonas. Kaip ūmai tas šizofrenijos priepuolis užėjo, taip iškart ir praėjo. Netikėtai Erikas atgauna pusiausvyrą. Jau po pusmečio jis gali perimti valdymo reikalus – pačiu laiku, kad duotų danams atkirtį, nes šie naudodamiesi jo negalavimu įžygiavo į Švedijos teritoriją.

1567 m. vasarą kiekvienam karaliaus dvariškiui nebekyla abejo- nių, kad Eriko meilužė vėl laukiasi. O kad vaikas būtų santuokinis, karalius nusprendžia Kariną Mansdoter vesti. Bet kadangi ir dabar tebesibaimina, kad viešos vedybos su žemos kilmės moterimi papiktins aristokratijos sluoksnius, juodu 1567 m. liepos 13-ąją Stokholme slapta sutuokia arkivyskupas, o apie tai paskelbiama tik 1567 m. gruodį. 1568 m. sausio 28 dieną Karina pagimdo sveikut sveikutėlį sūnų, ir jis Eriko tėvo garbei gauna Gustavo vardą. Švedijos riksdagui

pritarus oficialios vestuvės įvyksta 1568 m. liepos 4-ąją greta karaliaus rūmų esančioje Šv. Mikalojaus katedroje, kurią švedai vadina ir *Storkyrkanu* (Didžiąja bažnyčia) ir kurioje iki XIX a. pabaigos buvo karūnuoti visi Švedijos karaliai. Vestuvių ceremonijai Erikas sukuria himną, o iš to galima spręsti, kad tą vasarą jo psichinė savijauta buvo vėl stabilizavusis. Jis suteikia malonę Jeranui Personui ir grąžina jam ankstesnius įgaliojimus. Kitą dieną, 1568 m. liepos 5-ąją, Karina Mansdoter Šv. Mikalojaus katedroje karūnuojama Švedijos karaliene. Tačiau, kai ji po keturių didikų nešama auksu siuvinėta vėliava žengia prie altoriaus, priekyje einančiam aukščiausiam valstybės pareigūnui pasidaro silpna ir karūna nukrinta ant žemės. Visi tai laiko blogu ženklų. Pirmą kartą Švedijos istorijoje ceremonijoje dalyvauja ir karaliaus vaikai. Tarp Eriko ir Karinos po vėliava atsiranda vietos ir jų vaikams Zigridai ir Gustavui. Po karūnavimo mieste įvyksta didelė šventė, kurioje dalyvauja ir trys Karinos dėdės iš Uplando. Karaliaus dvaro siuvėjas turėjo jiems specialiai pasiūti šventinius drabužius.

Netrukus po karūnavimo Karina Mansdoter dosniai apdovanoja savo draugus ir gimines – visiškai normalus to meto monarchų gyvenime poelgis. Tad ne tos dovanos lėmė, kodėl sukilo Švedijos didikai. Nors jie Erikui ir buvo atleidę už piktadarybes aptemus protui, bet nieku gyvu negalėjo sutikti su tuo, kad Švedijos karaliene padarė kaimietę, kad ši dabar kartu su kitu išsišokėliu Jeranu Personu juos valdo. Jie sukyla ir stveriasi ginklų. Eriko brolių hercogų Jono ir Karolio vadovaujami 1568 m. rugsėjį jie žygiuoja į Stokholmą ir jį užima: nužudo Jeraną Personą, suima Eriką XIV, o jo brolių Joną paskelbia naujuoju Švedijos karaliumi Jonu III. Karina Mansdoter puola prieš jį ant kelių prašydama pasigailėti sutuoktinio. Juos abu iš pradžių uždaro karaliaus rūmuose, paskui kelerius metus kalina skirtingose pilyse, taip pat ir Suomijos Alandų salose šiaurinėje Baltijos jūros dalyje. Vaikus atiduoda prižiūrėti svetimiems, ir tik po kurio laiko šiems

leidžiama gyventi su tėvais. Erikas iškeltus kaltinimus atmeta teigdamas, kad visuomet gynęs karūnos teises ir žiūrėjęs tik tautos gerovės. Jis prašo bent leisti išvykti į tremtį. „Pasaulis pakankamai didelis, – rašo jis Jonui III, – net brolių neapykantą nuotolis gali sušvelninti.“ Tačiau jo prašymas atmetamas.

1569 m. vasarą Karina kai kurių patikėtinių padedama mėgina iš kalinimo vietos pabėgti – kad Eriką grąžintų į karalius. Tačiau sąmokslas nepasiseka, o jo sumanytojai ir pagalbininkai, Karinos pirmoji rūmų dama ir asmeninis sekretorius, nubaudžiami mirtimi. Prieš tai šiuodu buvo kankinami bergždžiai mėginant išgauti prisipažinimą, kad Karinai buvę žinomi pabėgimo planai. Erikui jie taip pat nebuvo paslaptis. Tačiau brolis Jonas nesiryžta jo kankinti. Tiesa, Erikas ne kartą fiziškai nukenčia nuo savo sargų, bet tik todėl, kad tie nori išgauti paslaptį, kur esąs milžiniškas lobis, kurį prieš suėmimą jis tariamai užkasęs.

Kiek žinome, ir kalinčiam Erikui protas pasimaišydavo, bet jokios gydytojų priežiūros nebuvo. Kai išaušdavo šviesesnės dienos, jis skaitydavo Johano Magnuso (Johannes Magnus) 1554 m. išleistą įsivaizduojamą gotų istoriją ir lotynišką tekstą versdavo į švedų kalbą. Ir toliau jis palaiko intymius santykius su žmona, tad ji per ketverius nelaisvės metus pagimdo dar du sūnus Henriką ir Arnoldą, tačiau abu dar būdami maži miršta. Kad sutuoktiniai nepaleistų į pasaulį daugiau teisėtų atžalų, 1573 m. birželio 14 dieną Kariną nuo vyro atskiria, bet ne šiaip, o „prievarta“, kaip Erikas užrašo dienoraštyje. Kariną su vaikais nuveža į Suomiją, į Turku (Abą). Po dvejų metų iš jos atima septynmetį sūnų Gustavą ir jį jėzuitams prižiūrint išsiunčia į Lenkiją, kad būtų auklėjamas katalikų tikėjimo dvasia. Devynerių metų dukrai Zigridai leidžia likti su motina.

Erikui, prievarta atskirtam nuo Karinos Mansdoter, protas vėl taip apsiblausė, kad žmogus visiškai pakvaišo. Jonas III, kadangi tuo

metu prieš jo valdymą ima kilti didesnių ir mažesnių neramumų ir sąmokslų ir jis įtaria, kad už viso to slypi brolis Erikas, duoda nurodymą šį nubausiti mirtimi – ir dar ypač žiauriai. Tačiau 1577 m. vasario 26 dieną Erbiuhuso rūmuose Uplande nelaisvėje laikomą Eriką bevalgant žirnieneį staiga ištinka agonija, ir jis kaipmat miršta. Jam mirus išleistame karališkajame biuletenyje sakoma, kad Erikas miręs „po ilgos ligos“. Jį palaidoja Vesteroso katedroje, ten ir po šiai dienai galima aplankyti jo kapą. 1958 m. atlikta teisminė palaikų ekspertizė parodė, kad esama didelės tikimybės jį buvus nunuodytą arsenu. Gal Eriko aplinkoje atsirado atjautos kupina širdis, pasigailejusi to beveik keturiasdešimt ketverių metų visai išprotėjusio žmogaus ir taip pasiuntusi jį anapus, kad išvengtų numatytų baisių kančių. Tiksliai Eriko mirties aplinkybės iki šios dienos tebėra neišaiškintos.

Karina Mansdoter savo vyrą pergyvena trisdešimt penkeriais metais. Jai suteiktame karališkame dvare Suomijoje ji ramiai gyvena, o su ja elgiamasi draugiškai ir pagarbiai. 1595 m. ji keliauja į Estiją aplankyti sūnaus Gustavo, kuris yra katalikas ir kaip smulkus prekeivis šiaip taip verčiasi. Nematė jo jau dvidešimt metų, todėl atpažinti gali tik iš kai kurių įgimtų požymių. Gustavas yra pamiršęs ne tik motiną, bet ir švedų kalbą, tad susišnekėti jiems nelengva. Karina mėgina jam padėti pinigais, bet pastangos jį susigrąžinti į Švediją nueina perniek. Gustavas yra paveldėjęs tėvo ligą. Savo dienas jis baigia 1607 m. vasario 22 dieną rusų nelaisvėje psichiškai paliegęs, skurde, bevaikis, trisdešimt devynerių metų. Po penkerių metų, 1612 m. rugsėjo 13-ąją, savo dvare Suomijoje su pasauliu atsisveikina ir Karina. Ji palaidojama Turku katedroje. Tai vienintelis Švedijos karalienės kapas Suomijoje.

Jos tragiška meilė savo išprotėjusiam vyrui Erikui XIV žmones jaudina ir jiems imponuoja iki mūsų dienų. Suomų autorius Mika Valtaris (Mika Waltari) 1943 m. apie tai parašė romaną. O švedų režisierius Alfas Šiobergas (Alf Sjöberg) 1954 m. tokios socialiai

nelygiavertės poros meilės likimą pavaizdavo filme. Eriko XIV era šaliai turėjo liūdnų padarinių. Dešimtmečius truko monarchijos ir aristokratijos priešprieša. Tais laikais prasidėjęs Švedijos siekis Pabaltijyje plėsti savo teritorijas ateinančiais dešimtmečiais tęsiamas naujais kruvinais karais.

„Mūsų karalius išprotėjo!“

Anglijos karalius Jurgis III

(1738 m. birželio 4 d.–1820 m. sausio 29 d.)

Prabėgo daugiau negu trys šimtai metų po mūsų jau aprašyto šizofrenija sirgusio Anglijos karaliaus Henriko VI gyvenimo ir kančių istorijos, ir mes vėl grįžtame į Anglijos salą, kad iš arčiau pažvelgtume į dar vieną britų karalių, kuriam protas per šešiasdešimties metų valdymą taip pat ne vieną kartą buvo aptemęs. Dėl to, kad Jurgis III – pamišėlis, nėra jokių abejonių. Tačiau jo patografijoje esama vienos ypatybės: mat šiuolaikinės medicinos požiūriu galima manyti, kad Jurgio III beprotystė buvo ne psichinės, o somatinės ligos padarinys. Išoriniai šios ligos požymiai eina pagret su tais, kurie būdingi šizofrenijai, manijai ir depresijai. Ir vienas, ir kitas atvejis veda prie to paties. Kokie organiniai negalavimai Jurgiui III sukėlė psichikos problemų, išsamiau kalbėsime piešdami jo biografinį portretą.

Jurgis III kilęs iš Velfų kunigaikščių giminės, vienos seniausių Europoje: jos ištakos siekia ankstyvuosius viduramžius. Jurgis pasaulį išvysta Londone 1738 m. birželio 4-osios rytą kaip Hanoverio kurfiursto Frydricho Liudviko ir jo žmonos Saksonijos-Gotos hercogo dukters Augustos sūnus. Tai pirmas Anglijoje gimęs Hanoverių dinastijos monarchas. Jo atėjimas į pasaulį tėvams kainavo daug nuogastavimų ir vilčių, nes jis šioje žemėje pasirodė dviem mėnesiais anksčiau, negu turėjo. Pirmiausia žindyvei Meri Smit (Mary Smith) reikia dėkoti, kad jis išvis išgyveno. Apie jo ankstyvąją vaikystę mažai kas žinoma. Yra rašytinių duomenų, kad ketverių metų jis laikomas meiliu, žaviu berniuku, yra apkūnus, o tų laikų požiūriu tai esąs geros sveikatos požymis. Britų istorikas Džonas Heraldas Plambas (John Harald Plumb) pažymi, kad Jurgis buvęs „labai kvailas“: jo intelekto, jei būtų augęs paprastomis sąlygomis, būtų užtekę tik nekvalifikuoto darbininko profesijai. Tačiau šiai nuomonei prieštarauja kai kurie iš tų laikų išlikę liudijimai. Žymus vokiečių rašytojas ir matematikas Georgas Kristofas Lichtenbergas (Georg Christoph Lichtenberg) ne kartą lankydamasis Anglijoje yra su Jurgiu dažnai kalbėjęsis ir jį apibūdinęs kaip „puikų žmogų“ ir „išmintingą karalių“. Pasak Lichtenbergo, Jurgis III mėgęs tirti gamtą, rėmęs vokiečių ir britų astronomą Frydrichą Vilhelmą Heršelį (Friedrich Wilhelm Herschel), 1781 m. atradusį Urano planetą. Ir dar vienas faktas kalba prieš tai, kad Jurgis buvęs labai kvailas. Visą gyvenimą jis rinko knygas, Britų muziejui padovanojo 1762 m. nupirktą garsią 65 tūkstančių tomų knygų kolekciją ir net įsteigė Britų nacionalinę biblioteką. Ne, kvailas tas žmogus tikrai nebuvo. Tuo įsitikinsime iš tolesnės jo biografijos.

Dešimties metų Jurgis vaidina vaikų teatre tauraus romėnų valstybės vyro Marko Porcijaus Katono vaidmenį. Laisvo laiko berniukui bemaž nelieta, nes priešpieť ir po pietų turi lankyti savo mokytojo ir auklėtojo Džordžo Leviso Skoto (George Lewis Scott), žinomo

matematiko, pamokas. Kai Jurgio tėvas Hanoverio kurfiurstas Frydrichas Liudvikas po trumpos ligos 1751 m. kovo 31 dieną staiga, išgyvenęs vos keturiasdešimt ketverius metus, miršta, trylikmetis Jurgis tampa Edinburgo kunigaikščiu, o kaip sosto įpėdiniui jam suteikiamas oficialus *Prince of Wales* (Velso princo) titulas. Naujuoju globėju ir auklėtoju pasikviečiamas iki tol niekuo neišsiskyręs, bet, būtina pabrėžti, politikoje visai nenusimanantis škotų didikas Džonas Stiuartas (John Stuart), Bjuto erlas. Šiaip jis yra rimtas, pamaldus, didžiai išprusęs žmogus, ketinantis savo auklėtiniui perteikti viską, ką geriausiai išmano. Jis tampa jam tarsi antruoju tėvu. Tačiau vaiko prisirišimas prie šio lordo ir jo daroma jam įtaka turi ir neigiamų padarinių. Mokytojas nuolat prikaišioja, kad Jurgis daro klaidų, kritikuoja už abejingumą daugeliui dalykų ir tam, kas dedasi aplinkui. Jurgis ima jaustis nieko negalįs, esąs niekam tikęs, ir tai dar labiau slegia jam sielą. Jurgis jau anksti nusivilia savimi, nes mokytojas vis stengiasi jam įkalti į galvą, koks be galo reikšmingas yra karaliaus postas ir kokio nepaprasto aktyvumo iš jo tikimasi. Garbingo ir didžią politiką vykdančio valdovo įvaizdis, kokį mokytojas jam stengiasi formuoti, tapus karaliumi netrukus pasirodys niekam tikęs. O šis paveikslas grindžiamas dviem svarbiausiais – vienovės ir atnaujinimo – principais, kokius buvo suformulavęs anglų politikas ir filosofas vikontas Henris Bulingbrukas (Henry Bolingbroke) savo 1738 m. tuometiniam sosto įpėdiniui, Jurgio tėvui, parašytame veikle *The Idea of a Patriot King* („Karaliaus patrioto idėja“). Taip Jurgis jau anksti yra veikiamas Bulingbruko patriarchalinio valdymo koncepto pagal Senojo Testamento Karalių knygų pavyzdį.

Kažkodėl sosto įpėdinis Londone gyvena Lesterio name šiaurinėje Lesterio skvero pusėje, o ne karaliaus rūmuose. Mat taip jį norima atskirti nuo karaliaus Jurgio II, jo senelio, nes Jurgio motina Augusta karaliumi nepasitiki, bet taip pat ir todėl, kad pats sosto įpėdinis kai

kuriais principiniais klausimais nesutinka su Jurgio II politika. Tęsti iki tol nelabai sėkmingą karą Amerikoje su Prancūzija jis, kaip ir jo mokytojas ir globėjas Džonas Stiuartas, laiko esant netikslinga, taip pat netikslinga laiko ir Anglijos sąjungą su Frydricho II Didžiojo Prūsija Septynerių metų kare (1756–1763) su Austrija, Rusija ir Prancūzija, nes buvo įsitikinęs, kad Prūsijos ir Anglijos interesai mažai ką teturi bendra. XVIII a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje sosto įpėdinio ir senyvo karaliaus nesutarimai taip sustiprėjo, kad įsismarkavusiųjų sutaikyti nebeįstengia net puikus ministro pirmininko Viljamo Pito (William Pitt) vyresniojo iškaltos menas. Tačiau bręstanti krizė staiga pati išsisprendžia 1760 m. spalio 25 dieną, kai septynioliasdešimt septynerių metų sunkiai beprigirdintis ir viena akimi aklas karalius Jurgis II ankstų rytą išgėręs puodelį karšto šokolado ir atsisėdęs tualete taip persistengia, kad iškart sukniumba negyvas. Per skrodimą nustatoma, kad plyšo dešinysis širdies skilvelis.

Dvidešimt dvejų metų princui Jurgiui palankesnio laiko tapti nauju karaliumi ir būti negalėjo. 1760 m. birželio mėnesį Indėnų karas Šiaurės Amerikoje netikėtai ėmė krypti britams palankia linkme: jau rugsėjį Monrealyje ir kitose provincijose pasidavė nemažai prancūzų fortų. Matydamas naujus britų užkariavimus Jurgio mokytojas, lordas ir Bjuto erlas Džonas Stiuartas, gali išdidžiai pareikšti: „Jo didenybė žengia į sostą su pergale ir šlove!“ Tai įvyksta jau 1760 m. spalio 26 dieną. Nortumberlando hercogienė naująjį jaunąjį karalių apibūdina kaip „aukštą ir tvirtą, bet kartu ir malonų, baltos, jaunatviškos veido spalvos, mėlynų akių, turintį ypač gražius dantis ir rusvus plaukus“ jaunuolį. Savo pirmojoje sosto kalboje Jurgis III skelbia: „Gimęs ir išauklėtas šioje šalyje šloviniu ir gerbiu Didžiosios Britanijos vardą. Ir nepaprasta mano gyvenimo laimė visuomet bus rūpintis geroje tautos, kurios lojalumą ir man rodomą nuoširdų prielankumą laikau didžiausiu ir nuolatiniu savo

sosto saugumu.“ Jau nuo pat valdymo pradžios, kaip atrodo, Jurgis III savo skelbtą užmojį būti karalius patriotas ketina įgyvendinti rimtai. 1760 m. gruodžio 25-osios laikraščio *Bath Chronicle* numeryje skaitome: „Pranešama, kad karo su Prancūzija akivaizdoje Jo Didenybė uždraudžia rūmuose ir net prie savo paties šventinio stalo gerti prancūziškus vynus. Apytikriai skaičiuojama, kad per metus dėl to bus sutaupoma ne mažiau kaip 40 tūkstančių svarų.“ Pirmaisiais naujojo valdymo mėnesiais daugiausia ir bus šnekama apie pirmenybę tam, kas angliška.

Naujasis karalius paprastiems žmonėms visai patinka. Jis dar labiau išpopuliarėja, kai 1761 m. rugsėjo 8 dienos pavakaryje Šv. Jono rūmų, oficialiosios Londono rezidencijos, karališkojoje koplyčioje susituokia su vokiečių kilmės septyniolikos metų Meklenburgo-Štrelco princese Sofija Šarlote. Tai yra kartu ir diena, kai Sofija Šarlote pirmą kartą regi savo sutuoktinį. Toji tamsiaplaukė, smulkaus sudėjimo jauna dama anaip tol nėra gražuolė. Užtat Vokietijoje yra puikiai išlavinta, išmano ne tik gamtos mokslus, muziką ir namų ūkio dalykus, bet ir nepriekaištingai moka kelias kalbas ir mėgsta rašyti laiškus. Jurgis ir atkreipė į ją dėmesį perskaitęs vieną jos laišką, kurį ji buvo parašiusi Prūsijos karaliui Frydrichui II Didžiajam skųsdamasi prūsų armijos elgesiu Meklenburge. Laišką išspausdino laikraščiai, ir taip jis pateko į Londoną.

Vieną kartą, netrukus po vestuvių, karališkajai porai važiuojant į teatrą džiūgaujanti minia taip entuziastingai spraudžiasi prie karietos, kad keturi žmonės sutraiškomi negyvai. Oficialus karūnavimas įvyksta tik 1761 m. rugsėjo 21 dieną Vestminsterio abatijoje. Po to šeima apsigyvena Kju rūmuose, kuriuos supa nuostabus botanikos parkas. Karalienė Šarlote labai nuoširdžiai imasi jį puoselėti ir plėsti. Todėl britai jai suteikia garbės titulą *Queen of Botany* (Botanikos karalienė). Dar ir dabar Kju sodai laikomi vienu iš gražiausių parkų

Didžiojoje Britanijoje. Jurgis III taip pat mėgsta vaikščioti toli nusi-driekiančiais skverais ir domėtis daugybe visokių augalų. Jo santuoka su Šarlote visai laiminga. Šarlotė vertina vyro pareigingumą, korektiškumą, pamaldumą ir draugiškumą žmonėms. Jai džiugu, kad jos karališkasis sutuoktinis nėra „laisvamanis“ kaip Frydrichas II Didysis, kuriam jau vien dėl to nelabai simpatizuoja.

Jurgiui smagu žmoną paikinti ir pildyti jos pageidavimus. Ji norėtų daugiau šunų, ir jų gauna. Jai labai patinka uostyti tabaką, ir jis toleruoja. Ji turi silpnybę papuošalams, ir jis už juos moka. O kai susi-žavėjęs įsitikina, kad ji, kaip ir jis, mielai skambina klavesinu, 1764 m. nuperka iškart tris – vieną jai ir du sau. Šarlotė atsidėkoja tuo, kad sumano jam visokių nedidelių renginių: koncertų, iškilmingų vakarienių, vaidinimų, o vieną kartą net pakviečia kinų šešėlių teatrą, ir jis Jurgiui be galo patiko. Pora gražiai sutaria, taip pat ir lovoje, bent pirmaisiais metais. Jau 1762 m. rugpjūčio 12 dieną Šarlotė pagimdo sūnų, sosto įpėdinį ir būsimą karalių Jurgį IV. Ji žino, kad vyrą žavi didelės šeimos, tad pagimdo dar keturiolika vaikų – aštuonis berniukus ir šešias mergaites. Tik du vaikai miršta pirmaisiais dvejais gyvenimo metais, kiti sulaukia garbaus amžiaus.

Karališkoji šeima Kju rūmuose gyvena paprastai, bemaž kaip eiliniai žmonės. Jurgis patvirtina esąs tikintis krikščionis ir įsitikinęs protestantas, aktyviai palaikantis Anglikonų bažnyčią. Kai 1778 m. gruodį jam praneša, kad pakeliui į teatrą rengiamasi jį nužudyti, jis viešai pareiškia, jog pasitikįs Dievo visagalybe, nes Dievas esą geriausiai žino, kas yra gera, o kas bloga. Todėl eisiąs ne į teatrą, o priimti šventosios Komunijos. Taip pat ir kai 1786 m. žlunga pas turtingus žmones tarnaujančios, pasimaišiusio proto kambarinės Margaritos Nikolson (Margaret Nicholson) mėginimas Jurgį III nužudyti virtuviniu peiliu lipant jam prie Šv. Jono rūmų iš karietos, jis reaguoja ramiai ir apdairiai, atjaučia „vargšę moterį“. Jis pasirūpina, kad pasikė-

sintoja patektų į gydymo įstaigą. Viešoji nuomonė tai aukštai įvertina. O jo kritikai ir priešininkai šį jo įsikišimą, kad būtų išvengta teismo, laiko „tironišku aktu“.

Kju rūmuose Jurgis pirmiausia jaučiasi esąs tėvas. Drabužius mėgsta paprastus, bet švęsdamas savo gimimo dienas vis dėlto neslepia, kad patinka puošnios uniformos. Ypatingomis progomis užsivelka šventinį arnotą ir didelių iškilmių anaiptol nelinkęs vengti. 1801 m. sausio 19-ąją per karalienės Šarlotės penkiasdešimt septintąjį gimtadienį Šv. Jono rūmų pokylių salėje jis pasirodo vilkėdamas puošnia skaisčiai raudona, auksu siuvinėta ir brangiais deimantais apsagstyta mantija, kokios dvaro bendruomenė dar niekuomet nebuvo mačiusi. Vertingą, pilkojo garnio plunksna padabintą skrybėlę jis neša pasidėjęs ant rankos taip gracingai, kad tai negali likti nepastebėta. Banketai, kur stalai lūžta nuo patiekalų, jo nelabai traukia – jam labiau patinka paprasti patiekalai. Iki šiol jis atidžiai žiūri, ką valgo ir geria. Pavyzdžiui, vengia cukraus, o gaivinasi verčiau kiek atšaldytu limonadu negu vynu. Tačiau, kaip dar matysime, bent laikinas rūpinimasis kuo sveikiau maitintis jo neapsaugo nuo medžiagų apykaitos sutrikimų. Iki pirmųjų ligos priepuolių Jurgis atidžiai rūpinasi vaikų auklėjimu. Jis mėgina sūnums drausti lošti kortomis ir žaisti bet kokius azartinius žaidimus, kurie kartu su stipriais gėrimais dvare labai įėjo į madą. Nors ir gaila, bet tai pavyksta ne visuomet. Iš karalienės Šarlotės dienoraščių žinome, kad Jurgis nepaprastai mėgo ir, matyt, visai neblogai žaidė nardus, arba trikratą. Šarlotės tai nedomina. Ji visa siela atsiduoda namų pareigoms, taip pat niekuomet nesikiša į politiką.

Paskyręs savo buvusį auklėtoją lordą Džoną Stiuartą iš pradžių pirmuoju valstybės sekretoriumi, paskui – pirmuoju lordu išdininku, kuris visiškai pritaria idealistiniams valdymo tikslams ir karaliaus galios sampratai, Jurgis III stengiasi susigrąžinti kuo daugiau galių,

kurias jo pirmtakai buvo perleidę parlamentui. Todėl esanti neatidėliotina „valdymo reforma“, rašo jis savo „mylimiausiajam draugui“ Bjuto lordui ir didžiai apgailestaudamas nusiskundžia „godumu, kuris būdingas šiems laikams“. Iš šalies reikią išvalyti įsišaknijusią korupciją ir „savanaudžių partinių grupuočių machinacijas“. Tai įspūdingi žodžiai, puikiai tinkantys ir mūsų dvidešimt pirmojo šimtmečio laikams. Kadangi Jurgis III akivaizdžiai proteguoja karaliui ištikimų torių partijos politikus, opoziciškai nusiteikę vigai laiko jį autokratu ankstesnių anglų karalių pavyzdžiu. Įsitikinęs, kad siekia doresnių tikslų ir laikydamas save morališkai pranašesniu už daugelį politikų, Jurgis III save patį prilygina šviesybei. „Ačiū Dievui, turiu draugą, – 1763 m. aiškiai pareiškia Bjuto lordui. – Tai mane guodžia ir duoda galimybę į ministrus atliekant man viešąją funkciją žiūrėti tik kaip į savo darbo įrankius.“

Iš šių pastabų nederėtų daryti išvados, kad Jurgis III neva negerbęs Konstitucijos ir valstybę norėjęs paversti konstitucine monarchija. Tai būtų netiesa. Jo paties žodžiais, tai buvusi net „tauriausia Konstitucija, kokią žmogaus protas galėjo sumanyti“. Pirmųjų dviejų Hanoverių dinastijos karalių Jurgio I ir Jurgio II politinė padėtis buvo dar gana nestabili, bet tuo metu, kai į sostą įžengė Jurgis III, atrodo, ji buvo jau tiek sutvirtėjusi, kad karalius nepaisydamas savo politinio nepatyrimo galėjo mėginti didinti savosios karūnos galią. Bet patvaldys jis niekuomet nenorėjo būti. Galiojanti konstitucinė santvarka nebuvo pažeista. Jurgio III sprendimas lėmė, kad teisėjus nuo šiol imta skirti iki gyvos galvos, dėl to jie tapo nepriklausomi nuo karūnos. Vos tik gavęs valdymo įgaliojimus jis uždraudžia išdo pinigais remti kandidatus į parlamentą.

Britų pranašumas jūroje tampa svarbiausia prielaida prancūzams Šiaurės Amerikoje nugalėti, nes Kanadoje narsiai kovojantys prancūzai iš tėvynės nebegauna būtinos paramos. 1762 m. lapkričio 9 dieną

Fontenblo abi pusės sutaria karą baigti. Anglija iš Prancūzijos gauna visą Kanadą ir svarbiausias Vest Indijos salas, iš Ispanijos – Floridą, o Ispanijai kaip atlygį Prancūzija perleidžia Luizianą. Afrikoje iš Prancūzijos Anglijai atitenka Senegalas, bet ir Indijoje Prancūzijai lieka vos penki uostai. Nuo Liudviko XIV laikų kurta prancūzų kolonijinė imperija dabar bemaž visiškai sunaikinta. Pamatą šioms Anglijos pergalėms paklojo Jurgio III pirmtakai. Jam lieka tik susiglemžti laurus.

Tačiau karaliui tenka patirti ir pralaimėjimo kartėlį. Viena iš tokių nesėkmių yra tai, kad 1763 m. priverčiamas atsistatydinti smarkiai kritikuojamas ir nekompetentingas lordas Džonas Stiuartas, kurį kaip ministras pirmininkas pakeičia valdingas Džordžas Grenvilis (George Grenville). Kai 1765 m. įvedamas liūdnei pagarsėjęs Žyminio mokesčio aktas (*Stamp Act*), kuriuo vadovaujantis visi spaudiniai Šiaurės Amerikos kolonijose apdedami mokesčiais, karalius pajunta kolonistų pasipriešinimą. Nusivylimą padidina ir 1763 m. Jurgio III pavedimu paskelbta Karališkoji deklaracija, kuri kolonistams uždraudžia plėsti valdas į vakarus nuo Apalačų kalnų. Taip jiems užkertamas kelias toliau skverbtis į Ohają ir Misisipės baseiną, taip pat ir į puikų Kentukį. Prisideda dar ir ta aplinkybė, jog nelikus varžovų iš Prancūzijos anglų kolonistams vis mažiau bereikia, kad juos palaikytų ir remtų tėvynė, todėl ima stiprėti nepriklausomybės siekis. Kovų patirtis su indėnais ir ligšiolinė praktika laisvai užimti žemes bei nevaržoma prekyba kolonistus pavertė savimonę turinčia nacija, nebenorinčia būti Anglijos karūnos už rankos vedžiojama. Siekdamas stiprinti savo kaip karaliaus autoritetą ir įsitikinęs, kad svarbiausia maištaujančių kolonistų kaip ištikimų valdinių pareiga yra paklusti jo valiai, Jurgis III paskelbia „apsaugai“ į Šiaurės Ameriką papildomai siunčias 10 tūkstančių Anglijos kareivių.

Viena bėda ne bėda. Nuo 1756 iki 1763 m. trunkantis Septynerių metų karas visai ištuština valstybės iždą. 1763 m. pabaigoje britų

karūną slegia 132 milijonų svarų skola. Kad nors kiek ją sumažintų, parlamentas nusprendžia į Šiaurės Ameriką įvežamas kolonijines ir manufaktūros prekes, ypač odą, popierių, cukrų ir arbatą, apdėti išskirtiniais mokesčiais ir muitais (1764 – Cukraus aktas, *Sugar Act*). Šie sprendimai sukelia audringą kolonistų nepasitenkinimą. Kaip Britanijos piliečiai jie, žinoma, turi rinkimų teisę, bet dėl milžiniško atstumo *de facto* negali jos įgyvendinti. Todėl jų vadovai teigia, kad Amerikos kolonistams parlamente niekas neatstovauja, tad ir tiesioginiais mokesčiais jis negali jų apdėti. Rasti sprendimą, žinoma, būtų buvę įmanoma. Anglijos parlamentui ir karaliui tereikėjo tik atsisakyti kolonistus apkrauti tiesioginiais ar netiesioginiais nemaloniais ir kai kada net nesvarbiais mokesčiais, kurie vis tiek kažin ar nors kiek sumažino Britanijos valstybės biudžeto deficitą. Tačiau dabar vis labiau įsižiebiantis ginčas dėl mokesčių tik atveria abiejų pusių nesutarimus, o tai, kad jie rimti, iki tol nelabai kas tesuvokė.

Galimas daiktas, jeigu karalius būtų asmeniškai nuvykęs į Bostoną, Niujorką ar Filadelfiją, Šiaurės Amerikoje būtų sustiprėjusi karūnos reputacija ir gresianti konflikto eskalacija būtų buvusi sustabdyta. Tačiau per savo ilgus dešimtmečius trukusį valdymą – vėliau jį pranoks tik britų karalienės Viktorija ir Elžbieta II – Jurgis III nė karto neperplaukė Atlanto ir savo kolonijų neaplankė. Tai jam visai nebūtų buvę sunku, nes jo sveikata, jeigu nekreipsime dėmesio į vieną kitą persišaldymą ar šiaip sunegalavimą, iki 1788 m. buvo puiki. Proto sutrikimų iki savo penkiasdešimtmečio neturi jokių. Bet tokia tarpininkavimo kelionė jam visai neatėjo į galvą. Jurgio III nelanksti, kompromisų nepripažįstanti ir visiškai nediplomatiška laikysena per tuos metus parodė, kaip menkai jis suprato žmones, su kuriais Šiaurės Amerikoje turėjo reikalų. Iki paskutiniųjų jis kratosi daryti būtinas išvadas siekiant iš susidariusios padėties rasti išeitį ir net grasina atsiųstyti. Jo akimis, atsisakyti kolonijų prilygtų valstybės išdavystei.

Kai 1773 m. lapkričio pabaigoje Ost Indijos bendrovės prekybos laivas „Darthmouth“, pilnutėlis arbatžolių, įplaukia į Bostono uostą, „Sons of Liberty“ („Laisvės sūnūs“) yra pasiryžę sukliudyti laivą iškrauti. 1773 m. gruodžio 16-osios pavakaryje maždaug penkiasdešimt iš jų persirengia indėnais ir juodai išsidažę veidus, galvos apdangalus apsikaisę plunksnomis ir apsiginklavę į tomahaukus panašiais kirviais šturmuoja uosto pirsą ir Džono Adamso (John Adams) – vėliau antrojo JAV prezidento – vadovaujami užgrobia laivą. Per tris valandas jie išsvaido į jūrą tris šimtus keturiasdešimt dvi dėžes arbatžolių, ir tai reiškia politinį protestą. Karalius Jurgis III pasisako už griežtą atsaką į šią akciją, kuri į istoriją įėjo kaip Bostono arbatėlės maištas. Į Bostoną įvedama dar daugiau „raudonųjų sijonų“, mieste paskelbiama karinė padėtis. Penkiasdešimt šeši trylikos kolonijų deputatai susirenka Filadelfijoje ir nusprendžia priešintis britų savivaliui. Jie paveda Džordžui Vašingtonui (George Washington), daugybės kautynių su indėnais didvyriui, iš milicijos ir „Laisvės sūnų“ suformuoti armiją.

1775 m. Šiaurės Amerikos kolonistai stoja į atvirą karą su Anglijos karūna. Nors per pirmąsias kautynes prie Banker Hilio 1775 m. birželio 17-ąją ir nepavyksta panaikinti britų kariuomenės vykdomos Bostono blokados, bet britų nuostoliai yra dukart didesni už kolonistų. 1776 m. liepos 2 dieną kolonistų kongresas nusprendžia, „kad šios suvienytos kolonijos yra laisvos ir nepriklausomos valstijos ir teisiškai tokios turi likti“. Birželio 4-ąją priimama garsioji specialaus komiteto parengta Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybės deklaracija. Joje esama ne vieno skirsnio, nukreipto prieš karalių Jurgį III, kuris, amerikiečių akimis, yra despotas, kariaujantis su savo paties tauta: „Dabartinio Didžiosios Britanijos karaliaus istorija yra istorija nepalaujamų skriaudų ir pasisavinimų, kurių visų tikslas įtvirtinti šiose valstijose absoliučią tironiją.“ Visiškai griežtai ten pat sakoma: „Jis

plėšikavo mūsų jūrose, siaubė mūsų pakrantes, degino mūsų miestus ir ardė mūsų žmonių gyvenimus.“

Jurgis III baisiausiai perpyksta, kai yra priverstas skaityti šiuos žodžius. Sutardamas su savo naujuoju ministru pirmininku lordu Frederiku Nortu (Frederick North) jis pasiunčia už Atlanto dar daugiau kariuomenės. Parlamentas pritaria 55 tūkstančių armijai, kurioje yra ir 30 tūkstančių vokiečių samdinių, daugiausia iš Heseno. Amerikos nepriklausomybės karo pradžioje ši armija veikia visai sėkmingai ir mūsų prie Long Ailando nevienalytei generolo Džordžo Vašingtono vadovaujamai Kontinentinei kariuomenei suduoda triuškinamą smūgį. Tačiau vėliau, 1777 m. rugsėjo ir spalio mėnesiais, amerikiečiams pavyksta keliuose mūsųose prie Saratogos generolo Džono Bergoino (John Burgoyne) vadovaujamą 10 tūkstančių armiją ne tik sumušti, bet ir su visais ginklais paimti į nelaisvę. Po to amerikiečių pusėje į karą stoja Prancūzija, o 1799 m. – ir Ispanija.

Lordas Frederikas Nortas ir kai kurie kiti jo kabineto ministrai pataria karaliui nedelsiant sudaryti taikos sutartį. Tačiau Jurgis III reikalauja karą su maištininkais būtinai tęsti. „Dar niekuomet nesu pakentęs opozicijos, kuri būtų pasirengusi padaryti bent menkiausių nuolaidų, – rašo jis 1780 m. rugsėjo 6-osios laiške. – Ir jokia jėga pasaulyje neįstengs manęs priversti tiek nusižeminti, kad pasiduočiau savo priešininkams.“ Karalius įsitikinęs, kad netekus Šiaurės Amerikos kolonijų teks prarasti ir Airiją, taip pat vertingas Vest Indijos salas, o tai sužlugdytų Britanijos ekonomiką. Šitaip pažemintos ir Europoje į antraeilį rangą nustumtos Didžiosios Britanijos, jo akimis, neturi būti.

Prancūzų daliniams remiant Džordžui Vašingtonui pasiseka britus prie Jorktauno sumušti. 1781 m. spalio 19-ąją kapituliuoja markizo Čarlzo Kornvaliso (Charles Cornwallis) vadovaujama britų armija. Kai ministras pirmininkas apie pralaimėjimą praneša Jurgiui III,

šis persigandęs ima žingsniuoti po kambarį ir susijaudinęs sušunka: „O Dieve, viskam galas!“ 1783 m. Versalio taikos sutartimi Didžioji Britanija pripažįsta JAV nepriklausoma valstybe, Floridą ji priversta perleisti Ispanijai, Tobagą – Prancūzijai. Pirmą kartą naujųjų laikų istorijoje laisva tapusiai, savimonę igijusiai nacijai pavyksta nusimesti monarchinės ir feodalinės santvarkos pančius ir iškilmingai pripažinti laisvę ir žmogaus teises, o tai be galo patrauklus pavyzdys visam pasauliui.

Netekus kolonijų Šiaurės Amerikoje Jurgio III autoritetas Didžiojoje Britanijoje akivaizdžiai sumenksta. Per kitus mėnesius prireikia kelis kartus iš naujo formuoti vyriausybę ir paleisti parlamentą. Grieždamas dantimis Jurgis III priverstas pripažinti, kad nebe jo galyje savo nuožiūra skirti ministrą pirmininką. Susipažinęs su vienu Indijai skirtu įstatymo projektu, kurį jau buvo priėmę Bendruomenių Rūmai, Jurgis III aiškiai pareiškia, kad kiekvieną Lordų Rūmų lordą, pritarusį šiam projektui, laikys savo asmeniniu priešu. Kai 1783 m. rugsėjo 15 dieną Lordų Rūmai „Indijos įstatymo projektą“ (*Indian Bill*) vos aštuonių balsų dauguma atmeta, karalius tučtuojau ir be ceremonijų paleidžia vyriausybę. Paskui daugelis parlamentarų griežtai priekaištaus, kad savo įsikišimu jis pažeidęs Konstituciją. Ir tik kai toli gražu dar nesibaigus septynerių metų kadencijai karalius paleidžia parlamentą ir įvyksta nauji rinkimai, 1784 m. kovą jam pavyksta jame įgyti patogią daugumą, o lordas Viljamas Pitas Jaunesnysis sudaro stabilią vyriausybę.

Tai vėl sustiprina karaliaus Jurgio III autoritetą. Jis uoliai remia Pito politinius tikslus, ypač jo pastangas naujai sutvarkyti pašlijusią finansų sistemą ir uždrausti vergų prekybą. Tačiau artimų asmenišκών santykių su pasitikinčiu savimi, nuolat santūriu ir vengiančiu suartėti su karaliaus dvaru ministru pirmininku, puikiu oratoriumi ir sumaniu parlamentaru, niekuomet neatsiranda. To nepaisydamas

Jurgis III nepagaili asmeninių lėšų dosniai remdamas Karališkąją menų akademiją (*Royal Academy of Arts*), taip pat – po stubinamų Džeimso Kuko (James Cook) geografinių atradimų – ir kita kelione į Ramųjį vandenyną. Kita priežastis, kodėl Jurgio populiarumas vėl didėja ir paskui toks išlieka, yra jo solidi gyvensena karaliaus dvare, nes jo gyvenimo būdas aiškiai skiriasi nuo sūnų, kurie linkę išlaidauti, todėl nėra mėgstami. Pirmiausia aristokratijos amoralumu besipiktinantys žemesniojo sluoksnio žmonės labai aukštai vertina tai, kad jis, priešingai negu jo Hanoverių dinastijos pirmtakai Jurgis I ir Jurgis II, nelaiko meilužių, o gyvena pavyzdingai šeimoje ir yra ištikimas žmonai Sofijai Šarlotei. Londono aristokratijai ir prastuomenei jis nelabai patinka. Užtat kur kas daugiau jį myli provincijos žmonės. Šiems nelabai rūpi, ar jis geras politikas, ar didis valstybės vyras – jie mėgsta jo nuoširdų draugiškumą, pamaldumą ir atvirumą. Jie vertina jo pastangas ir nusiteikimą daryti gera, daryti tai, ką reikia. Jo populiarumas nesumenksta, bet, priešingai, net padidėja, ir tuomet, kai 1788 m. pasklinda žinia, kad karalius sunkiai serga ir nebesiorientuoja, kas dedasi aplinkui.

1788 m. birželio 11 dieną, praėjus vos kelioms savaitėms po penkiasdešimtojo gimtadienio, Jurgis III pajunta veriančius skausmus tulžies pūslės srityje. Skubiai kviečiamas seras Džordžas Beikeris (George Baker), karaliaus asmeninis gydytojas ir Karališkosios gydytojų palatos prezidentas. Neabejodamas jis skiria paleidžiamųjų vaistų įtariamam vidurių užkietėjimui pašalinti, pataria gausiai gerti mineralinio vandens ir ilgesniam gydymui vykti į Glosteršyro Čeltnamo kurortą, kur yra puikių gydomųjų šaltinių. Žmonos Šarlotės ir savo vaikų lydimas karalius liepos viduryje kelioms savaitėms ten ir iškeliauja. Grįžęs į Vindzorų rūmus rugpjūčio 16-ąją ir jausdamasis gerai pailsėjęs pareiškia, kad vandenys jo žarnyną sustiprinę ir buvę veikmingesni, negu tikėjęsis. Net vėl jaučias „apetitą gerai avienai“. Tačiau

po paros, per patį vidurnaktį, vėl ima varstyti stiprūs vidurių skausmai ir darosi sunku kvėpuoti. Kojas pradeda traukti mėšlungis, reumatiškai mausti sąnarius, o ant alkūnių pasirodo raudoni išbėrimai. Taip esą galbūt todėl, samprotauja gydytojas Džordžas Beikeris, kad kelias valandas jis vaikščiojęs po drėgną žolę ir nepakeitęs sušlapusių kojinių. Nuo skausmo skiria opijaus turinčio vaisto *laudanum*, kuris tais laikais buvo laikomas stebuklingu ir gydančiu visas ligas. Tačiau kitą dieną gydytojas priverstas konstatuoti, kad Jurgio akių obuoliai gerokai pageltę, o šlapimas pasidaręs tamsiai rudas. Pulsas smarkiai padažnėjęs. Skausmai per kitas dienas stiprėja.

Jurgis nusilpęs ir sunkiai besukalbamas. Beveik visai nemiega, vieną kartą net septyniasdešimt dvi valandas nesumerkia akių. Kimmu balsu kone be perstojo ir uoliai kažką šneka. Pasak vieno dvaro pareigūno, lordo Šefildo (Sheffield), kartą jis iškalbėjęs šešiolika valandų, dažniausiai nerišliai ir vartodamas nešvankius žodžius. Gydytojas Džordžas Beikeris konstatuoja: „Karalius išgyvena visišką dvasinį susvetimėjimą.“ Kliedėdamas jis fantazuoja apie savo seksualinį potraukį Elizabetai Pembrok (Elizabeth Pembroke), karalienės rūmų damai, kuria neva jau daug metų žavisi. Jis mano, kad su ja yra susituokęs, ir ją vadina savo širdies dama. Ir tada staiga vokiškai pareiškia, kad kitos moters, kurios nekenčias – galvoje turi Sofiją Šarlotę, – „iki 1793 m. nebeįsileisias į lovą“. Tai labai nuliūdina jo žmoną, bemaž visą laiką nesitraukiančią nuo jo ir pasiaukojamai jį slaugančią. Ji dažnai apsiašarojusi vaikšto po savo kambarį vis purtydama galvą ir yra arti nervinio išsekimo.

Lapkričio 6-osios vakare, kai Velso princas ateina pas tėvą kartu pavakarieniauti, Jurgis III nei iš šio, nei iš to staiga pašoka, baisesniausiai perpykęs stveria jį už pakarpos, ištempia iš kėdės ir trenkia galva į sieną. Karalienė isteriškai suklinka, bet tuoj pat susitvardo ir kartu su dukterimis stengiasi prižiūrėti gumbą, kuris Velso princui

kaipmat iššoka. Po šio pykčio prieuolio karalius netenka sąmonės ir, kai ją atgauna, atrodo, yra visiškai praradęs nuovoką. Jam rodosi keistos haliucinacijos: jis mano, kad visas Londonas esąs užtvinęs, jis šventai tiki, kad pro savo teleskopą galįs matyti Hanoverį. O štai kitas kazusas: savo tarnams suteikia aukštus titulus, žmonėms, kurių seniai nebėra gyvų, davinėja paliepinus. Jį tampo tokie stiprūs traukuliai, kad pažai jo rankas ir kojas įstengia sulaikyti tik ant jų atsisesdami. Tada karalius muša juos per veidą ir tampo už plaukų. Kad aprimtų, jam sugirdo vėmimą keliančių vaistų. Tai jį dar labiau susargdina. Jis dar primygtiniau prašo Dievą grąžinti sveikatą arba kuo greičiau pasiimti pas save.

Ir iš tikrųjų netrukus pasklinda gandas, kad karalius mirė. Tačiau jis dar gyvas. Jo gydytojai paskelbia nieko aiškaus nesakančią biuletenį. Tačiau Londono gyventojai žino geriau. Žaibo greitumu gatvėse ima sklisti žinia: „Mūsų karalius išprotėjo!“ Girdi, Čeltname jis mėginęs eiti lenktynių su arkliu. O Vindzorų rūmų parke išlipęs iš karietos pasikalbėti su ažuolu manydamas, kad tai Frydrichas II Didysis. Jam atrodę, kad pačiupęs apatines medžio šakas spaudžia Prūsijos karaliui ranką. 1788 m. lapkričio 20 dieną lordas Grenvilis savo pranešime apie gydytojų diagnozę, kuriai visi pritaria, rašo, kad karaliaus negalavimus sukėlę „jo kūno syvai, susitelkę iš pradžių kojose“, paskui jie siautėję žarnyne. Kai gydytojai davę vaistų gyvasčiai išsaugoti, šie kūno syvai buvę „nuvaryti į smegenis“. Lapkričio pabaigoje parlamentui susirinkus į sesiją ir paaiškėjus, kad karalius nepajėgus pasakyti sosto kalbos, kurioje tradiciškai skelbiama naujos kadencijos programa, iškart prasideda karšti debatai dėl to, kas Jurgio III ligos laikotarpiu perims valstybės galvos funkcijas. Vigų partija, vadovaujama Čarlzo Džeimso Fokso (Charles James Fox) ir remiama Velso princo, pasinaudoja proga nuversti Viljamą Pitą ir jo torius ir valdžią perimti patys.

1788 m. pabaigoje septyni garsūs gydytojai stengiasi tiksliau nustatyti mįslingą Jurgio III ligą. Jie taip pat karštai svarsto, kaip pacientą pagydyti ar bent jam padėti. Laikraštis *Times* viešai skundžiasi dėl „šypsena keliančių prieštaravimų“, kurių pasigirsta iš skirtingų daktarų. Karalius gydomas daugiausia *kalomeliu*, gyvsidabrio chloridu, kurį dėl menko tirpumo vandenyje organizmas menkai rezorbuoja ir todėl jo, anuometinės medicinos išmanymu, dažniausiai skirdavo kaip visus uždegimus slopinančio vaisto. Psichinę karaliaus negalią jie gydė ir vaistu, kuris tuo metu buvo žinomas kaip vyno rūgšties druska, cheminis junginys, kuriame gana daug nuodingo antimono. Iš to kai kurie mokslininkai padarė išvadą, kad Jurgis III buvo pamažu nuuodytas. Kai 2004 m. Kento universitete buvo ištirtas kuokštas jo plaukų, iš tikrųjų aptikta sunkiųjų metalų, kurių koncentracija smarkiai viršijo įprastinę normą. Galimas daiktas, kad šie „užteršti“ vaistai Jurgio ligą pablogino ir prisidėjo prie psichikos sutrikimų, kaskart vis labiau temdžiusių jo gyvenimą. Daktarų Jurgis III niekuomet nemėgo, bet dar labiau – vaistų, kuriuos tie jam bruko. Kiekviena pasitaikiusia proga sviesdavo juos šalin. Geriausias jo gydytojas esanti karalienė, dažnai sakydavo jis. „Ji yra ir mano draugė, ir joks vyras negali turėti geresnės!“

Galų gale gydytojai sutaria, kad ligonį reikią grąžinti į Kju rūmus, nes manoma, jog tenykštė ramybė padėsianti pasveikti. 1788 m. gruodžio 5 dieną pasikviečiamas pastorius Frensis Vilisas (Francis Willis), septyniasdešimties metų mediciną studijavęs dvasininkas, kuriam Oksfordo universitetas dėl kvalifikuotų metodų taikymo gydant psichikos ligas buvo suteikęs medicinos daktaro laipsnį ir kuris dabar Linkolnšyre vadovauja psichiatrijos ligoninei. Vilisas įsitikinęs, kad psichikos ligonius reikią gydyti bauginimu, prievarta ir nuolat mokant. Su tokiais pacientais būtina elgtis kaip su arkliais manieže, sako jis vienam iš Jurgio III ministrų. Psichikos liga sergančiam karaliui jis

skiria fizinį darbą laukuose, o tvarkingai garbiniuotus lauko darbininkus, sodininkus, kūrėjus ir stogdengius įsako aprenkti juodomis šilkinėmis kelnėmis ir tokiomis pat kojinėmis, nes „asmens švara ir judėjimas yra svarbiausi mano puikios sistemos elementai“, taip užrašo vienas lankytojas. O kai jo pacientai elgiasi puoliai, agresyviai ar kitaip netinkamai, daktaras Vilisas juos paprasčiausiai pririša prie lovos arba specialios kėdės diržais, galiausiai užtempia jiems ant nugaros tramdomuosius marškinius. Tą patį jis daro ir su Jurgiu III, ypač po to, kai tas mėgino žudyti. „Kai pirmą kartą mane pakvietė gydyti Jurgį III, – prisipažino daktaras vėliau, – karalienei sukėliau didžiulį nepasitenkinimą metodu, kurį ketinau taikyti jos vyrui. Lygiai kaip mirtis be jokio skirtumo aplanko vargšo žmogaus trobelę ir kunigaikščio rūmus, taip ir beprotystė yra nešališka tiems, kuriuos pasiglemžia. Todėl be jokio skirtumo gydaу visus, kuriuos man patiki.“

Džordžas Beikeris ir kiti karaliaus dvaro gydytojai neabejoja, kad Jurgis III serga nepagydoma psichikos liga, o daktaras Frensis Vilisas pritariant abiem karaliaus sūnams diagnozuoja tik laikinus klidesius, kurie esą visiškai pagydomi. Galbūt karaliaus šeima ir prisidėjo prie to, kad Jurgio III neatstatydyntų. Tačiau negalima atmesti ir prielaidos, kad daktaras Frensis Vilisas, vėliau tapęs britų įžymybe, instinktyviai nujautė Jurgio III išprotėjimo priežastį buvus ne psichinę, o somatinę ligą. Šią išvadą perša pilvo skausmai, kurių pacientas anksčiau turėjo, todėl gydytojas, nors ir nežinodamas aiškesnių sąsajų, nusprendžia, kad šios somatinės ligos priežastčiai išnykus nebeliks ir jos padarinių Jurgio smegenims bei dvasiai. Kiti Jurgį gydę daktarai buvo įsitikinę, kad jis sergąs epizodine šizofrenija. Per priepuolius jis iš tikrųjų elgėsi kaip psichikos ligonis, visi požymiai visiškai atitiko tą ligą. Iki XX a. pabaigos ši nuomonė vyravo. Tikėta, kad „paprastas fermeris Jurgis“ buvo silpno charakterio, seksualiai pažeistas, nepaguodžiamas Didžiajai Britanijai praradus kolonijas Amerikoje,

nusivylęs palaidūniškomis savo sūnų išdaigomis. Ir niekam nekėlė abejonių, kad visos problemos, su kuriomis jis buvo susidūręs, vedė jį prie dvasinių sutrikimų, kurie galiausiai baigėsi šizofrenija.

Tik 1966 m. du psichiatrai Ida Malkepain (Ida Malcapine) ir jos sūnus Ričardas Hanteris (Richard Hunter) pagarsėjo pasaulyje, kai žurnale *British Medical Journal* pirmą kartą paskelbia diagnozę, kad karaliaus Jurgio III beprotystė esąs klasikinis porfirijos, reto ir menkai žinomo paveldimo medžiagų apykaitos sutrikimo, atvejis. Ši liga reiškiasi daugeliu išorinių požymių, būdingų šizofrenijai ir kai kurioms maniakinės depresijos formoms. Abiem medicinos istorikams, atlikusiems išsamius tyrimus, galiausiai pavyksta įrodyti, kad šį genetinį sutrikimą turėjo ir kai kurie artimi Jurgio III giminės ir palikunys. Dėl jo kentėjo bent keturi Jurgio III sūnūs, taip pat ir vėlesnysis karalius Jurgis IV. Negana to, Malkepain ir Hanteris sudarė įspūdingą įrodymų grandinę, siekiančią pačias ankstyviausias porfirijos apraiškas, būdingas XVI a. viduryje net Škotijos karalienei Marijai Stiuart. Porfirinas (gr. *porphyra* – „purpuras“) – tai tamsiai raudonų pigmentų grupė žmogaus kraujyje; junginyje su baltymu porfirinas sudaro hemoglobino pagrindą, o junginyje su geležimi (hemoproteinai) yra labai svarbus deguoniui pasisavinti. Mūsų laikų klasikinis medicinos terminų žodynas „Pschyrembel“ skiria kelias porfirijos formas, bet ypač detaliai aprašo ūminę pasikartojančią porfiriją kaip sunkią, galbūt dėl latentinio genetinio defekto atsirandančią medžiagų apykaitos ligą, kuri pacientą vargina pilvo skausmais, vidurių užkietėjimu, vėmimu ir raumenų traukuliais, taip pat nervų (paralyžiai ir neuralgijos) ir psichikos sutrikimais. „Liga paveldima, sergama daugiausia nuo dešimties iki trisdešimties metų amžiaus, dažniau serga moterys, gydymo sėkmė neaiški.“

Jurgio III daktarai, aišku, nieko panašaus nežino, nors daktaras Frensis Vilisas ir nujautė, kad karaliaus beprotystės prieuoliai gali

būti kūniškos kilmės. Ir prognozuoja visiškai tiksliai. Po neilgo atkryčio 1789 m. sausio pradžioje karalius per kitus mėnesius tikrai stebuklingai sveiksta. Nors jėgų ir mažoka ir dar retsykliais nudiegia skausmai, bet protas pamažu skaidrėja. Sausio pabaigoje jis jau vėl įstengia vaikštinėti sodo terasoje po karalienės langu ir kimiu balsu paniūniuoti kelias savo mėgstamo kompozitoriaus Georgo Frydricho Hendelio (Georg Friedrich Händel) melodijas. Jis vėl mėgina griežti fleita, jam leidžiama pačiam skustis ir net susitikinėti su savo vaikais. Labai stengdamasis aistringai dainuoja su jais „Rule, Britannia! Rule the waves!“ („Valdyk Britaniją! Valdyk bangas!“), 1740 m. sukurtą patriotinę anglų dainą, iki šiol tebelaikomą neoficialiu nacionaliniu himnu. Jurgis sėda su žmona lošti piketo, įdomaus ir nemažai pagalvoti verčiančio žaidimo kortomis dviem asmenims – jį karalius labai mėgsta.

Vasario 26 dieną gydytojų biuletenis skelbia: „Jo Didenybė vėl visiškai sveikas.“ Jurgis III atsistoja ant kojų. Jis suvokia, kokiame pavojuje buvo atsidūręs ir kad galėjo visam laikui netekti proto. Sofija Šarlotė mėgina jį guosti sakydama, kad galįs pasitikėti Dievu, nes Dievas žmogui neuždės tokios naštos, kurios tas neįstengtų panešti. Tada Jurgis III apkabina ją per liemenį ir liūdnai taria: „Būk pasirengusi pačiam blogiausiam!“ Po kelių dienų sūnų akivaizdoje jis apsipila ašaromis ir kūkčiodamas prašo Dievo atsiųsti mirtį, nes jau einąs iš proto. Kai 1789 m. balandį karalius grįžta į Londoną ir į sostą, visi entuziastingai sveikina. Žurnalas *Gentleman's Magazine* pompastiškai praneša apie „daugiau negu triumfo, stačiai religinį mūsų mielo Suvereno įžengimą“. Visos įstaigos Londone šventiškai apšviestos ir išpuoštos karūnomis su raidėmis „G. R.“ ir žodžiais *God Save the King* („Dieve, sergėk karalių“). Balandžio 23 dieną Šv. Pauliaus katedroje aukojamos padėkos mišios, kuriose dalyvauja ir pats karalius vilkėdamas savo Vindzoro uniforma. Iš visų pusių skamba linkėjimai. Pasveikus jo populiarumas nepaprastai išauga.

Prie to prisideda ir Prancūzijos revoliucija, kuriai daugelis britų nepritaria, ypač tada, kai įkalinamas ir paskui nukirsdinamas Liudvikas XVI. Didžiajai britų daliai – ne tik aukštuosiuose, bet ir viduriniuose gyventojų sluoksniuose – Prancūzijos revoliucija įžiebia prancūzams priešišką patriotizmą ir dar stipresnį prierašumą savo karaliui. Šį jie regi kaip dabartinės tvarkos simbolį, o prisimindami jo ilgą valdymą – ir tapatybės bei stabilumo įkūnijimą. Mokėdamas subtiliai dalyvauti ceremonijose, turėdamas polinkį visur ir visada rodyti atstovaują monarchiją Jurgis III kuo puikiausiai tinka valdovo kaip tėvo vaidmeniui. Tačiau 1795 m., kai Anglijoje smarkiai pašoka kainos ir daugelis neturtingų žmonių priversti gyventi pusbadžiu, Jurgis III pajunta ir prastuomenės įniršį. Spalio 29 dieną valstybės karieta važiuojanti į parlamento sesijos atidarymą staiga apstoja įtūzusi minia. Ji skanduoja: „Taikos ir duonos! Šalin karą! Šalin karą! Šalin Jurgi!“ ir karietą apmėto akmenimis. Vienas akmuo išdaužia stiklą ir kliudo jo dešinę ranką. Suvokęs, kokia grėsmė iškilusi, išsaugo ramybę ir reaguoja šaltakraujiškai: galbūt todėl, kad žino, jog daugelis jo šalies žmonių jį myli ir gerbia.

Šis prielankumas „geram senajam karaliui“ dar sustiprėja per Didžiosios Britanijos karus su Napoleonu. Jurgis III tampa anglų priešinimosi prancūzų uzurpatoriui kelrode žvaigžde. Jurgio populiarumas išauga ir tada, kai Airijoje pavyksta numalšinti nuo 1798 m. nesiliaujančią sukilimą. 1801 m. sausio 1 dieną Didžiosios Britanijos karalystė susijungia su Airijos karalyste į vieną valstybę. Bet didžiausią pripažinimą, ypač anglų protestantų, Jurgis III pelno, kai atkakliai pasipriešina ministro pirmininko Viljamo Pito siekiams panaikinti kai kuriuos anksčiau įvestus teisinius ribojimus katalikams. Karaliaus priesaikoje jis žadėjęs ginti ir saugoti protestantizmą, pareiškia jis, ir to neketinąs atsisadėti. „Galiu atsisakyti karūnos ir pasitraukti iš valdžios. Galiu išsikraustyti iš rūmų ir gyventi mažoje trobelėje. Galiu galvą guldyti

ant ešafoto ir netekti gyvybės, bet negaliu sulaužyti priesaikos.“ Taip pat ir 1800 m. gegužės 15-osios pasikėsinimas į Jurgį III Karališkajame teatre Druri gatvelėje padidina žmonių simpatijas, nors karalius darosi vis tragiškesnė figūra. Pistoletu kulka, kurią paleidžia buvęs kareivis Džeimsas Hadfildas (James Hadfield), prašvilpia pro galvą vos per plauką jos nekliudžiusi. Jurgio palydovai pataria tuojau pat eiti iš ložės, nes antrasis šūvis galįs būti taiklus. Tačiau karalius atsisotja ir nusilenkia publikai parodydamas, kad jo nesužeidė. Tada visi – parteryje ir tribūnose – atsisotja ir užgieda nacionalinį himną: „God save the King!“ Stačiai likimo ironija: pasikėsintojas yra psichikos ligonis ir teismo pripažįstamas nepakaltinamu, todėl uždaromas į pamišėlių namus.

Pats Jurgis III beveik trylika metų nepatiria jokių psichikos sutrikimų. Tik 1801 m. vasarį jie vėl pasireiškia. Požymiai tokie pat kaip ir 1788 m. priepuolio: pagelsta akių obuoliai, patamsėja šlapimas, pulsas padažnėja iki šimto keturiasdešimties tvinksnų per minutę. Vasario 23 dieną karalių ištinka koma. Vėl grįžta jo seksualinės fantazijos su dama Pembrok, tik dabar jos reiškiasi dar nepadoriau. Protas visiškai pasimaišo. Tačiau jau gegužės viduryje sveikata pasitaiso tiek, kad jis gali savarankiškai sėdėti lovoje ir valgyti pats, nebereikia, kad kas nors maitintų. Netrukus priima net ministrą pirmininką Viljamą Pitą. Šiam pilnomis ašarų akimis išreiškia apgailestavimą, kad ilgai sirgęs, tiktai neprisimenąs kiek. Kai Velso princas balandžio 19-ąją ateina aplankyti tėvo, šis labai jaudinasi ir skundžiasi gydymu, kurį jam taikąs daktaras Vilisas. Todėl esąs pasiryžęs bėgti į užsienį. O kai Vilisas paskui vėl imasi jį iki gegužės vidurio globoti, karalius pradeda šaukti ant jo grasindamas: „Sere, aš jums niekuomet neatleisiu, kol vaikščiosite šia žeme!“ Bet birželio viduryje savijauta taip susitvarko, kad jis gali važiuoti į Veimutą ir ten kaip reikiant pasimaudyti jūroje. Po trejų metų, 1804 m. sausį, vėl užaina pilvo skausmai, netrukus

aptemsta protas. Dėl to, kad darosi agresyvus, gydytojai vadovaujamiesi Viliso metodu kuriam laikui užvelka jam tramdomuosius marškinius. Ir šį kartą karalius vėl atsitokėja.

Dabar pasijunta susidūręs su naujais iššūkiais, grasinančiais jo karūnai. Kilus naujam karui su Prancūzija, 1805 m. rugpjūčio mėnesį Napoleonas Pa de Kalė pakrantėje prie Bolonės sutelkia 120 tūkstančių elitinę kariuomenę ketindamas 2500 transporto laivų ir baržų vienu metu keliose vietose išsilaipinti Anglijoje ir iš visų pusių pulti Londoną. „Jeigu iš tikrųjų būtų įsiveržta, – ryžtingai pareiškia Jurgis III, – stosiu savo dalinių priekyje ir mušiu priešus.“ Tačiau to neprireikia. Žemyne susiklostė politinė padėtis, privedusi prie to, kad buvo sudaryta Austrijos, Rusijos ir Didžiosios Britanijos koalicija, prie kurios paskui prisidėjo Prūsija ir Švedija. Tada Napoleonas nusigręžia nuo sąsiaurio ir žygiuoja į žemyno gilumą. Jurgis III kuo įdėmiausiai seka tolesnius karo įvykius ir, kai lordas Nelsonas (Nelson) 1805 m. spalio 21 dieną prie Trafalgaro pasiekia šlovingą pergalę nugalėdamas Prancūzijos laivyną, pasijunta kupinas vilčių, kad karas su Napoleonu bus laimėtas. 1810 m. spalio 25 dieną visa šalis audringai švenčia Jurgio III penkiasdešimtąjį įžengimo į sostą jubiliejų. Tuomet pasirodo, kaip jį, dabar jau septyniasdešimt dvejų metų karalių, gyventojai myli.

Kasdienis gyvenimas Vindzorų rūmuose dabar teka ramiau. Karalius keliasi nebe taip anksti ir reguliariai po vieną valandą kopolyčioje iš maldaknygės skaito psalmes. Paskui su dviem ar trim dukterimis šiek tiek pajodinėja, o kai blogas oras, su arklininku žaidžia kelias šachmatų partijas, nors šachmatininkas jis ir nelabai koks. Asmeninis sekretorius kasdien paskaito svarbiausius laikraščių pranešimus. Jei yra kokių nors atliktinų valstybės reikalų, imasi jų. Antrą valandą pietauja, be karalienės, ji valgo šiek tiek vėliau atskirai. Pas ją ir dukteris dažniausiai nueina tik popiet, bet daugiausia

bendrauja su jauniausiąja dukterimi Amalija, savo numylėtine, kurią maloniai vadina Emili. Kai ji 1810 m. lapkričio 2-ąją eidama dvidešimt septintuosius metus staiga miršta, tėvą ištinka didžiulis šokas. Nevilties kupinas ir grąžydamas rankas jis ima garsiai raudoti. Labai galimas daiktas, kad šis gniuždantis įvykis buvo toji priežastis, kodėl Jurgiui III vėl atsinaujina liga, bet šįkart ypač sunkia forma: nuo šiol pamišimas pasiglemžia jo protą galutinai.

Požymiai – ir fiziniai, ir psichiniai – yra tokie pat kaip ir anks-tesnių priepuolių: varsto baisūs skausmai ir smarkiai pakyla temperatūra. Jau tą pačią 1810 m. lapkričio 2 dieną jis taip įsisiautėja, kad neišsiverčiama be tramdomųjų marškinių. Psichikos negalavimą dar sustiprina senatvinė demencija tiek, kad 1811 m. vasario 5 dieną Velso princas kviečiamas duoti princo regento priesaiką. Likusį gyvenimą Jurgis III bus prižiūrimas Vindzorų rūmuose. Jis apkursta ir apanka, užauga ilga žila barzda. Ligonis netenka apetito, perpykęs trypia. Kadangi kartojasi smurtiniai išpuoliai, šeimos nariams neleidžiama lankyti. Gydytojai nežino, ką daryti. Mėgina taikyti šoko terapiją: pro-tarpiais ant galvos išpilamas kibiras šalto vandens. Kai apie tai sužino į pagalbą pasikviesti 1807 m. mirusio daktaro Frensio Viliso sūnūs, liepia tą procedūrą nedelsiant nutraukti. Tačiau ir jie yra bejėgiai.

Nuo šiol Jurgis III gyvena – šiaip ar taip, dar dešimt metų – visai padrikame vaizdinių pasaulyje. Mano, kad kalbasi su angelais, įsitiki-nęs – kaip neva paliudijęs lordas Džordžas Idenas Oklandietis (George Eden of Auckland) – galįs „kiekvieną, kurį panorį, prikelti iš mirusiųjų ir skirti jam bet kokį amžių“. Kai kada jam atrodo, jog pats jau esąs mi-ręs, ir tada apsirengia gedulingais drabužiais, kad „atmintų Jurgį III, nes jis buvo geras žmogus“. Ne kartą sau pačiam suteikia Švenčiausiąjį Sakramentą. Kai neima miegas, vilkėdamas rožinės spalvos flaneli-niu chalatu ir ant galvos užsimaukšlinęs šermuonėlio kailiu padabin-tą naktinę kepuraitę slampinėja po tamsias pilies patalpas, diriguoja

orkestrui, kurio visai nėra, arba komanduoja nesamiems kareiviams. Valandų valandas sulankstinėja ir išlankstinėja savo nosinę arba užseginėja ir atseginėja liemenę. Dažniausiai be paliovos murma kažką po nosimi – vieną kartą tai tęsiasi net pustrečios paros, – protarpiais imdamas raudoti ir verkti arba garsiai kvatotis. Atgauna apetitą. Vos išlipęs iš lovos sukerta šaltą avienos kepsnį, paskui imasi mėgstamo pyrago, vyšnių torto. Vienos senos karaliaus virėjos, gaminusios jam maistą trisdešimt metų, dienoraštyje neretai aptinkamas įrašas, kad šiandien karalius sušlamštęs kelias porcijas drebučių. Bet netrukus ateina metas, kai Jurgis nebeįstengia kaip reikiant atsikąsti, kramtyti ir ryti, todėl į gerklę pilamas skystas maistas. Pasivaikščioti į kadaise tokią mielą terasą taip pat nebeįsėina, nes nematydamas nebegali gėrėtis gražiu gamtovaizdžiu, kuris taip džiugindavo širdį. Apie Arturo Velslio Velingtono (Arthur Wellesley Wellington) ir Gebhardo Lėberechto Bliucherio (Gebhardt Leberecht Blücher) pergalę prieš Napoleoną 1815 m. birželį prie Vaterlo – o tai reiškė sėkmingą karo pabaigą – Jurgis III nieko nebesupranta. O kai jam mėginama išaiškinti, kad jo žmona Sofija Šarlotė mirė 1818 m. spalį eidama septyniasdešimt ketvirtuosius metus, ir tai jo sąmonės nepasiekia. Netrukus karalius nebegali paeiti, tad jį vežioja. Mėnuo po mėnesio Jurgis III baigia dienas nykdamas tarsi dvasia iš kito pasaulio.

Per 1819 m. Kalėdas Jurgį III ištinka ypač stiprus šizofrenijos priepuolis: aptemsta sąmonė ir ji jau nebeprašviesėja. 1820 m. sausio 29 dieną aštuoniasdešimt dvejų metų karalius atsisveikina su pasauliu. Kai pranešama apie jo mirtį, liūdi visa tauta. Vasario 16 dieną jis palaidojamas Vindzorų rūmų Šv. Jurgio koplyčioje. Nors laidotuvės privačios, bet tomis dienomis visoje šalyje uždaromos parduotuvės ir suplaukia apie 30 tūkstančių žmonių, norinčių dalyvauti ir prislopinti skardenant būgnams, aidint trimtų garsams, gaudžiant laidotuvių varpams, atsisveikinti su „geru senuoju karaliumi“.

Danų tragedija

Danijos karalius Kristijonas VII

(1749 m. sausio 29 d.–1808 m. kovo 13 d.)

Kaip anksčiau Anglijos karalius Henrikas VI ir Švedijos karalius Erikas XIV, taip ir Danijos karalius Kristijonas VII yra proto negalios auka. Kaip ir anie, Kristijonas auga be motinos. Ji miršta, kai berniukas yra vos trejų metų. Vietoj švelnios motinos meilės jam tenka patirti kančių nedalią. Sunkūs išgyvenimai ankstyvaisiais metais vaiko sieloje palieka pėdsakus, kurie paskui yra palanki dirva maniakinei depresijai ar šizofreniškiems sutrikimams kilti. Kristijonas į pasaulį ateina 1749 m. sausio 29 dieną Kopenhagoje. Tuo metu jo tėvas karalius Frederikas V sosto sėdi jau trejus metus. Aukštaūgis, stambaus sudėjimo vyras raudonu veidu ir šiek tiek pamėlusia bei spuoguota nosimi 1743 m. yra vedęs Didžiosios Britanijos karaliaus

Jurgio II devyniolikmetę dukterį princesę Luisą. Būdama linksmo būdo, maloni ir išmintinga, mėgdama meną, muziką ir teatrą, taip pat stropiai stengdamasi kuo greičiau išmokti daniškai, ji įgyja nepaprastą šios šalies žmonių prielankumą. Danai ją gerbia kaip gerąją savo šalies feją ir net žvelgia į ją tarsi į kokią šventąją. Ypač jie vertina jos nuoširdų atsidavimą savo trim dukterims ir sūnui Kristijonui. Pirmagimiui sūneliui mirus vos dvejų metų, jos meilė užlieja Kristijoną. Nuolat motinos prižiūrimas gležnas berniukas auga gerai. Kai Luisą šeštojo nėštumo pabaigoje ištinka persileidimas ir dėl komplikacijų 1751 m. gruodžio 19-ąją Kopenhagos Kristiansborgo pilyje miršta, ypač smarkiai išgyvena sūnus Kristijonas. Jo tėvas, karalius Frederikas V, savo širdgėlą iš pradžių mėgina skandinti alkoholyje, bet palyginti greitai ją nuramina susirasdamas kitą moterį. Po pusmečio veda Braunšveigo-Volfenbiutelio hercogo dvidešimt dvejų metų dukterį Julijoną Mariją. Ši kietaširdė ir viską apskaičiuojanti moteris artimiausiais metais vyksiančioje Danijos karaliaus dvaro tragedijoje vaidins svarbų vaidmenį. Jau 1753 m. spalio mėnesį ji pagimdo karaliui Frederikui sūnų. Jos pageidavimu, berniukas gauna savo tėvo vardą.

Jautrus ir drovus Kristijonas visai netrukus pastebi, kad garbės trokštanti ir tik savo pačios gerovės žiūrinti pamotė ne tik kad nerodo jam jokios meilės, bet ir visokiais būdais laiko geresniu savo liguistą ir fizinių trūkumų turintį pusbrolių, kuriam numato didelę politinę karjerą ir kurį norėtų vietoj jo padaryti sosto įpėdiniu. Taip pat ir tėvas Kristijonu nesirūpina. Frederiko santuoka su Julijona pasirodo esanti itin nelaiminga. Karalių tai taip nuvilia, kad jis puola į neviltį, ima be saiko gerti ir vis labiau apleisti valstybės reikalus. Kristijoną auklėti patikima mokytojui Ditlevui Reventlovui (Ditlev Reventlow), brutaliu sadistui, terorizuojančiam savo globotinį. Šį jis niekinamai vadiną „mano lėlė“ ir tarsi kokią iškamšą pasimėgaudamas rodo karaliaus

dvarui. Po kelias valandas išlaiko jį uždarytą tamsiose patalpose, dėl menkiausių dingsčių apkulia lazda, net matant susirinkusiems tarnams, ir muša tol, kol mažyliui ima pro burną eiti putos ir jį ištinka epilepsija. Padėtis šiek tiek pagerėja, kai iš Ženevos universiteto 1758 m. į Kopenhagą atvyksta žydų kilmės šveicarų mokslininkas Eljas Salomonas Reverdilis (Elie-Salomon Reverdil), kuris čionykštėje akademijoje ima dirbti matematikos profesoriumi, o po dvejų metų pakviečiamas privačiu abiejų Danijos karaliaus sūnų Kristijono ir Frederiko mokytoju.

Kantrus, geraširdis ir įsijausti mokantis Reverdilis greitai nustato, kad mažaūgis, gležnas Kristijonas yra protingas vaikas, tad be didesnių vargų išmoko vokiškai ir prancūziškai. Tačiau mokytojas taip pat pastebi, kad jo auklėtinis ne tik baikštus, labai nepasitikintis savimi ir kupinas nevisavertiškumo komplekso, bet ir sunkaus būdo, net savotiškai atsilikęs. Savo trūkumus Kristijonas mėgina dangstyti ir kompensuoti tuo, kad jau anksti ima dėtis vyru ir stengtis agresyviai imponuoti. Užsimojęs grūdinti savo silpnoką kūną, jis elgiasi su juo pernelyg šiurkščiai. Bemaž kasdien matuoja krūtinės ląstos ir rankų bei kojų raumenų apimtį norėdamas nustatyti, ar jie padidėję. Jis gnaibosi ir plakasi, kad odą padarytų atsparią išoriniams poveikiams, arba trina pilvą sniegu ar ledu. Tikras vyras, sakys jis po kelerių metų, su malonumu kankina savo kūną. Kai atrodo, kad iš aplinkinių nesulaukia geidžiamo dėmesio, berniukui į galvą šauna kvailiausių išmonių. Prisėlina, pavyzdžiui, iš už nugaros prie savo senelės ir išberia jai į peruką saują cukraus pudros. Arba dar: išsidažo juodai veidą, palenda po stalų, prie kurio tuo metu valgo teta, ir staiga taip suklinka, kad toji mirtinai persigąsta; kitą kartą ten pasislėpęs netikėtai įkanda jai į blauzdą. Atrodo, visas tokias ir panašias išdaigas Kristijono mokytojas Reverdilis stropiai užrašinėjo, nes po daugelio metų, prabėgus pusei šimtmečio po karaliaus mirties, 1858 m. Paryžiuje

išleistuose memuaruose viską smulkiai papasakojo ir padarė išvadą, kad Kristijono VII beprotystė prasidėjusi jau ankstyvoje jaunystėje. Reverdilis rašo, kad anksti turėjęs dirbti „patį liūdniausią darbą – būti bepročio prižiūrėtoju“.

Lytinės brandos metai be tėvo ir motinos meilės augančiam berniukui yra itin sunkūs. Kitos lyties jis savotiškai drovosi. Įsiplieskiančius lytinius geidulius tenkina beveik kasdienėmis masturbacijomis. Netrukus po Kristijono šešioliktojo gimtadienio tėvas praneša, kad atėjęs metas jį apvesdinti su tinkama moterimi. Jau esąs tokią ir suradęs: tai graži trylikmetė Kristijono pusseserė Karolina Matilda, vokiečių Hanoverių dinastijai priklausanti Anglijos princesė, karaliaus Jurgio III sesuo. Atitinkamos derybos su Anglijos karališkuoju dvaru jau prasidėjusios. Kristijonas audringai protestuoja ir dar labiau įširsta, kai Frederikas V paaiškina, kad pasirašęs ir sužadėtuvių sutartį, ir apie jas 1865 m. sausio 10 dieną esą paskelbta Britanijos parlamente. Pačios vestuvės, kurios valstybės interesų požiūriu esančios labai svarbios, žinoma, įvyksiančios tik po dvejų metų. Galima spėti, kad Frederikas V tardamasis dėl šio naujo ryšio su britų karališkaisiais namais bus truputį su širdgėla prisiminęs laimę, kurią jis ir jo šalis išgyveno, kai tuokėsi su pirmąja iš Anglijos kilusia žmona Luisa.

Sosto įpėdinystei Kristijono niekas kaip ir nerengė. O kai tėvas Frederikas V nusigėrė negyvai – taip pažodiškai ir galima suprasti, nes 1766 m. sausio 13 dieną jis dėl prasidėjusios kepenų cirozės ir ištiktas baltosios karštligės nukeliavo į amžinybę, – šešiolikmetis sosto įpėdinis, kaip rašoma viename švedų pranešime, persodinamas „iš mokyklos suolo į sostą“. Iš to vargu ar gali kas išeiti į gera, ypač tokiu metu, kai šalis per paskutinius Frederiko V valdymo metus įklimpo į skurdą ir korupcijos liūną ir turėdama 26 milijonų talerių skolą stoviant bankroto slenkščio. Netrukus po to, kai Kristijonas VII perėmė sostą – tauta iš pradžių jam buvo nusiteikusi visiškai palankiai, –

atrodė, kad jis iš tikrųjų ims energingai traukti savo valstybę iš sunkios padėties, puls daug ką keisti ir gerinti. Tarsi prisimindamas visus vaikystėje iškęstus pažeminimus dabar atsiduoda valdžios svai-guliui. Nieko nelaukdamas tėvo paskirtus ministrus stačiai išmeta iš kabineto. Kol kas palieka tik gabų, darbštų vokiетį Johaną fon Bernstorfą (Johann von Bernstorff). Net pakelia jį į grafus, nes apsukria diplomatija jam pasisekė Danijos neįvelti į politinius konfliktus.

Tačiau Kristijono domėjimasis valdymu ir valstybės reikalais sparčiai išblėsta. Ištrūkęs iš visų vaikystės priežiūrų ir vedžiojimų už rankutės jis panūsta mėgautis laisve ir nevaržomas atsiduoti viskam, kas patinka ir tenkina pojūčius. Su draugužiais naktimis bastosi Kopenhagos gatvėmis, sėdi smuklėse, girtuokliauja, akmenimis daužo žmonėms langus, kabinėjasi prie niekuo dėtų merginų ir ypač išsiskiria baimę keliančiu agresyvumu bei brutalumu. Dabar žinome, kad visa tai buvo sunkėjančios šizofrenijos požymiai. Po tokių naktinių baladojimųsi, kai lankomasi ir sadizmą bei mazochizmą praktikuojančiuose viešnamiuose, Kristijoną dažnai apninka juodos depresijos. Niūrių minčių slegiamas kelia gyvenimo prasmės klausimą, ieško prieglobsčio pas Dievą mintyse su juo kalbėdamasis. Karaliaus dvaro aplinka išsigandusi ir nežino, ką daryti. Galų gale sutariama, kad geriausiai būsią, jeigu nenuorama, palaidai gyvenantis jaunas karalius kuo greičiau vestų. Visi įsitikinę, kad gera santuoka su „Anglijos rože“, tėvo jam išrinktąja, vos penkiolikos metų Karolina Matilda, ir laimingas, tvarkingas šeimyninis gyvenimas išesią į naudą, todėl stengiamasi, kad vestuvės įvyktų vienais metais anksčiau, negu numatyta.

1766 m. spalio 1 dieną Londone įvyksta Kristijono tuoktuvės su Karolina Matilda *per procurationem*. Jauniuiui atstovauja Matildos brolis, Jorko hercogas. Jau kitą dieną septintą valandą ryto Matilda ašarodama atsisveikina su motina ir išvyksta į nelengvą kelionę – į Daniją pas savo sutuoktinį, kurio niekuomet nėra akyse mačiusi ir

apie kurį beveik nieko nežino. Anglijos pasiuntinys Danijoje buvo ne visai tiksliai pranešęs, kad Danijos sosto įpėdinis esąs „labai simpatiškas ir aristokratiškas, gerai išprusęs gamtos dėsnių ir bendrosios teologijos srityse, elegantiškas ir gražiai nuaukęs vaikiną“. Apie tai, kad Kristijono elgsenoje pastebima šizofreniškų požymių, Matildai neprasitariaiama nė puse lūpų. Kelionė audringa jūra iš Haridžo į Roterdamą jai kainavo nemažai sveikatos. O kai paskui atvažiuoja į Altoną (dab. Hamburgo dalis), kuri nuo 1640 m. pavaldi Holšteino hercogystei ir kartu Danijos karūnai, taigi, kai ji įžengia į Danijos valstybės teritoriją, tenykštis vietininkas paaiškina, kad į Kopenhagą vežtis savų, jų lydinčių dvariškių, tarp kurių yra ir keturi virėjai bei konditeris, jai nebus leidžiama. Tai neatitinką Danijos papročių ir tradicijų. Matilda priblokšta, todėl pasijunta tarsi važiuojanti į tremtį.

Po mėnesį trukusios kelionės iš Anglijos iki Roskildės, ankstesnės Danijos sostinės, kur 1766 m. lapkričio 3 dieną pirmą kartą ji išvysta sutuoktinį, atvykusį jos pasitikti, negali patikėti savo akimis: jai atrodo, kad priešais ją stovi jos brolis Jurgis III – tokie jie stulbinamai panašūs. Taip pat ir Kristijonas, jau iki vedybų paskelbęs, kad šeimoje gyvensiąs *à la mode* („pagal madą“), suprask, žmonos nelabai žiūrėsiąs, dabar spokso akis išvertęs. Jis didžiai nustebęs, kad gracingos penkiolikmetės Matildos plaukai geltonesni negu jo ir kad jos akys didelės, mėlynos kaip žibutės. Dėl baltos, lygios odos šiek tiek primena porcelianinę lėlę. Bet tai Kristijonui visai patinka. Ir kai jis nepaisydamas jokio etiketo staiga čiumpa ją į glėbį, godžiai ima bučiuoti į lūpas ir prie krūtinės spaudžia žaviai proporcingas jos krūtis, susidaro įspūdis, kad tie karaliaus palydovai, kurie matydami tokį aistringą apkabinimą, buvo teisūs pagalvoję, jog naujo sosto įpėdinio neteks ilgai laukti. Ministras Adrėjas fon Bernstorfas (Andreas von Bernstorff) užrašo: „Karalius – didžiai patenkintas <...>. Iš tikrųjų nebūdama graži, ji turi kažką, kas traukia. Spindinčios akys,

baltutėlaitė oda, dailios krūtys <...>. Ji turi viską sutuoktiniui patenkinti.“ O kai aštuonių širmų eržių traukiama balta karieta su karališkąja pora, gaudžiant varpams ir dundant patrankoms atrieda į Kopenhagą, keturias valandas važinėja miesto gatvėmis ir simpatingoji mažoji karalienė, vilkinti puošniais šermuonėlių kailiniais ir kaktą pasidabinusi brangia deimanto diadema, moja džiūgaujančioms minioms, visai panašu, kad danai ją iškart priėmė į širdį.

Tačiau jau netrukus po oficialios sutuoktuvų ceremonijos, kuri įvyksta 1766 m. lapkričio 8 dieną Kristiansborgo pilies koplyčioje, ima ryškėti, kad santuoka nebus laiminga. Tiesa, iš pradžių sutuoktinių lytinis gyvenimas yra normalus ir Matilda pastoja. 1768 m. sausio 28-ąją ji pagimdo sūnų, sosto įpėdinį ir būsimąjį Danijos karalių Frederiką VI. Tačiau Kristijonui sūnus nė motais, nusigręžia jis ir nuo žmonos, net neateina pasveikinti su gimimo diena. Jau prieš sūnui gimstant jis smaginasi įtartinuose viešnamiuose, kur gali iki valios tenkinti savo lytinius geidulius. Jį lydi dažniausiai panašių pomėgių draugužis, pasileidėlis grafitis Konradas Holkė (Conrad Holcke; kai kuriuose šaltiniuose rašoma Holck), kuris jam daro itin neigiamą įtaką. Jis žino, kaip Kristijoną žavi kankinimai ir viešos mirties bausmės. Todėl abu persirengia, kad neatpažinti galėtų stebėti šias žiaurias egzekucijas. Viešnamiuose draugužis rengia jam sadistines ir mazochistines orgijas, per kurias imituojami tokie scenarijai. Čia visokiais pririšimais diržais ir plakimais botagu ypač pasižymi patraukli raudonplaukė moteris, kurią vadina Ana Katrina Bentagen (Anna Catherine Benthagen). Savo aplinkoje ji žinoma ir kaip Batutoji Katrina, nes, kaip dera prie palaido korsažo, visuomet avi ilgais aukštakulniais odiniais batais. Kristijonas sužavėtas taja šeimininke ir klusniai sutinka, kad ji – kartais ir Holkė – pririštą jį diržais pristovo ir nuplaktų. O kad Batutąją Katriną visuomet turėtų po ranka, karalius ją atsikviečia į Kristiansborgo pilį, padaro savo meilužę ir

pakelia į baronienės. Negana to, kad su ja miega, bet ir teatre ji sėdi šalia karaliaus ložėje. Kai 1767 m. lapkričio mėnesį rūmuose surengiamas kaukių balius, Kristijonas visą vakarą šoka tiktai su ja. O kai jis eina išsisiautėti į viešnamį, jinai lydi jį apsitačiusi jūrų karininko uniforma. Ten jis kai kada girtutėlis taip pailsi, kad viską – baldus ir daiktus – sudaužo į šipulius, paskui tamsiose gatvėse kelia skandalus. Pašaukti policininkai jį įstengia sutramdyti tik parbloškę ant žemės. Ir kaip jie nustemba pamatę, kad areštavo patį karalių.

Dėl karaliaus nesiliaujančių išpuolių ir smurto protrūkių žmonės ima reikšti nepasitenkinimą, taip pat ir todėl, kad valstybės reikalais jis mažai besidomi, o žmoną Matildą ir visai apleidžia. Ankstesnysis jo valdinių prielankumas per dvejus metus virsta atviru pasipiktinimu. Kristijono patarėjai išaiškina, kad kuo skubiausiai nutrauktų santykius su „batuotąja paleistuve“. Jei to nepadarys, gali kilti revoliucija. Siaubas persmelkia jį nuo galvos iki kojų. Iš prigimties jis yra bails, todėl nieko nelaukdamas Katriną išstemia į Danijai pavaldžią Altoną netoli Hamburgo, ir ten ji uždaroma į kalėjimą. Dėl šios netekties Kristijonas nuliūsta ir puola į neviltį, dienų dienas lieja ašaras. Kad apmaldytų sunerimusiuosius, Kristijonas mėgina vėl rūpintis Matilda. Tačiau buvusi apleista ir ignoruojama žmona jį atstumia. Taip pasielgti jai patarė Kristijono 1766 m. pasamdyta vyriausioji auklė Luisa fon Plesen (Louise von Plessen), patyrusi ir išprususi moteris ir vienintelis rūmų žmogus, kasdien su ja būnantis. Vieniša ir apleista karalienė ėmė ją pasitikėti ir atverti savo sielvartą, išsipasakoti rūpesčius. Ji yra ir tuomet, kai Kristijonas vieną rytą netikėtai įžengia į Matildos miegamąjį. Kaip tik šią akimirką Matilda rengiasi drabužiais. Kūną dengia tik ant pečių užsimesta šilkinė skara. Su neslepiaama aistra Kristijonas nuplėšia jai nuo pečių skarą ir ima bučiuoti pečius ir krūtis. Matilda ginasi ponios fon Plesen padedama ir garsiai priekaištauja, kad sutuoktinis su ja elgiasi nepagarbiai. Dėl to Kristijonas taip

įsiunta, kad šilkinę skarą sudrasko į skutelius ir nirsdamas ją sutrypia. Apsisukęs trenkia durimis ir kelias dienas nerodo akių. Ponia fon Plesen atleidžiama pirma laiko, ji privalo tučtuojau išvykti iš Danijos net neatsisveikinusi su Matilda. Ji nuvežama į Celę ir uždaroma tenykštėje pilyje. Netrukus Matildai paskiriamos naujos prižiūrėtojos, tarp jų ir karaliaus patikėtinio grafo Holkės sesuo. Matilda iš pykčio nesitveria kailyje. Ji lieja gaudžias ašaras ir vaitoja, visiškai užsidaro savo privačiuose apartamentuose tuo duodama vyrui suprasti, kad tokio elgesio ji nieku gyvu jam neatleis.

1768 m. pradžioje Matildos ausis pasiekia žinia, kad karalius numatęs ilgesnę kelionę į Prancūziją ir Angliją. Anglijos karalius Jurgis III be galo džiaugiasi šia žinia. Jis yra kuo puikliausiai informuotas apie Kristijono nedorą gyvenimą ir žino apie savo nelaimingos sesers Matildos bėdas. Ji ne kartą jam rašė tikėdamasi, kad jis išties pagalbos ranką. Kaip žinome iš ankstesnio mūsų knygos skyriaus, šiuo metu karaliaus Jurgio III psichika dar nėra pašlijusi. Tačiau jis tiek užsiėmęs pačiu savimi, savo asmeninėmis ir politinėmis problemomis, jog nė piršto nepajudina dėl sesers ir laiške tik atsako, kad toji pati turinti kuo geriau pasirūpinti savo likimu. Kristijonas gerokai nustemba, kai žmona paprašo su juo pasikalbėti. Bet kai sužino, kad ji būtinai norinti kartu keliauti į Angliją, baisiausiai įniršta. Ten, girdi, ji nieko nepametusi, rėkia gerklę išvertęs, jis vyksta valstybinio vizito. Prašom, ji galinti įsitaisyti Frederiksborgo vasaros rezidencijoje ir ten laukti, kol grįš. Matilda neturi pasirinkimo. Ji privalo paklusti, kai Kristijonas 1798 m. gegužės 6 dieną su penkiasdešimt keturių asmenų palyda, tarp kurių yra ir bičiulis grafas Holkė bei valstybės ministras grafas Johanas Bernstorfas, išvyksta iš Kopenhagos. Gyvendama atsiskyrusi gamtos prieglobstyje Matilda gali visą dėmesį skirti savo vaikučiui, išgyvena trumpą tikros motiniškos meilės tarpsnį, tad ir siela visiškai apimsta. Ji nukanka į

netoliese esantį Hileriodo kaimą, bendrauja su jo gyventojais, rūpinasi seniais ir ligoniais, savo dėmesingumu jiems ir labdara pelno pagarbą ir pripažinimą ne tik jų, bet ir dvaro damų.

Kristijonas nusprendžia su visa palyda pirma aplankyti Holšteino provinciją ir kelias dienas pasisvečiuoti barokiniuose Gotorfo rūmuose. Kai kurių dvaro damų ir dvariškių kviečiamas karaliaus palydoje pirmą kartą pasirodo maždaug trisdešimties metų gydytojas iš Vokietijos. Jį vadina daktaru Johanu Frydrichu Štruenze (Johann Friedrich Struensee). Kilęs jis iš Halės, kur augo labai religingoje pastoriaus šeimoje, o Altonoje – tais laikais su 20 tūkstančių gyventojų šis Danijos miestas pagal dydį buvo antras po Kopenhagos – jau kuris laikas sėkmingai vertėsi gydytojo praktika: gerindamas higieną ir skiepydamas nuo raupų stengėsi užkirsti kelią epidemijoms. Nepaprastai gabus, Apšvietos idėjoms atsidavęs jaunas gydytojas Štruenzė, pradėjęs medicinos studijas keturiolikos metų, o jas baigęs devyniolikos, Altonoje taip pat rūpinosi vargšais ir našlaičiais, neįprastais, liberaliais metodais pagerino ligonių priežiūrą. Dabar kaip naujasis asmeninis gydytojas turės rūpintis Danijos karaliaus sveikata. Kada pirmą kartą lemtingai susitiko karalius Kristijonas VII ir gydytojas Johanas Štruenzė, nebeįmanoma tiksliai nustatyti. Bent jau Gotorfo rūmuose jie vienas kito nematė. Oficialiai karaliui jį pristatė vėliau, atrodo, 1768 m. birželio 4-ąją, renesansiniuose Holšteino Arensburgo rūmuose, kur Kristijonas su kelionės palyda nuvyko apžiūrėti puikios salos pilies su nuostabiais angliško stiliaus sodais. Bemaž vienmetis daktaras Kristijonui taip patinka, kad savo naująjį asmeninį gydytoją iškart paprašo lydėti tolesnėje kelionėje į Angliją. Kristijonas noris toliau keliauti į Angliją slapta, pasivadinęs Princu fon Traventaliu. Galimas daiktas, kad taip įsislaptindamas Kristijonas manė turėsiąs šansą pabėgti nuo niūrių košmarų ir baisių ramybės neduodančių vaizdinių.

Per Hamburgą, Frankfurtą, Amsterdamą, Briuselį keliaujantis karalius su svita spalio 9 dieną atvyksta netoli Kalė prie Lamanšo ir Anglijos karaliaus Jurgio III atsiųsta jachta „Mary“ persikelia į Doverį. Kristijonas susierzina, kad angliškas dvaras nėra pasirūpinęs jo tolesne kelione į Londoną, nes neparengė karietų, todėl priverstas jų samdytis pats. Kai atkeliauja į Kenterberį, Anglikonų bažnyčios dvasinio vadovo rezidenciją, jis vis dar tebėra prastos nuotaikos ir ministrui Johanui Bernstorfui piktai pareiškia, kad paskutinis Danijos karalius, įžengęs į šį miestą, pavertė jį griuvėsių ir pelenų krūva, o gyventojus išžudė. Taip pat ir apgyvendinimas Londono Šv. Jono rūmuose jo netenkina. Kristijonui gadina nervus ir tai, kad jo svainis Jurgis III jį aplanko ir pasveikina tik po kelių dienų. Šaltas, formalus abiejų valdovų pokalbis trunka vos dvidešimt minučių. Kristijonui nuotaika šiek tiek pasitaiso, kai prasitariama, kad Anglijos karalius jam išlaikyti kiekvienai dienai skyręs po aštuoniasdešimt keturis svarus, o numatomiems šeimos pietums liepęs iš Tauerio atgabenti brangų auksinį servizą. Be to, Kristijonas galės naudotis kelių karališkųjų tarnų paslaugomis. Bet jam labai imponuoja tai, kad jį saugo puošnia uniforma apsitačiusi garbės sargyba.

Per visą svečiavimąsi Anglijoje Kristijono neištinka jokie ūmūs psichikos sutrikimai. Tačiau depresijos akimirkų būta. Tada Kristijonas mėgina savo asmeninį gydytoją įkalbėti kartu sprukti, kad kur nors jis galėtų savo laimę išmėginti kaip paprastas kareivis. Štruenzė kantriai išklauso ir savo santūria laikysena jį nuramina. Važinėdamasis po Londono užmiesčius Danijos karalius nori patikti žmonėms, todėl jiems kilniaširdiškai dalija dovanas, žinoma, iš Danijos išdo. Gyventojai dėkoja džiūgaudami ir maloniai stebėdamiesi. Tai Kristijonui taip patinka, kad jis stačiai ieško su jais kontakto: valgo viešai, rytais rengiasi prie atvirų langų, kad praeiviai jį matytų. Prie Šv. Jono rūmų nuo ryto iki vakaro būna prisirinkę būriai žmonių,

daugiausia moterų. Kai kartą Kristijonas išeina iš savo buveinės, viena jauna moteris prasiskina kelią pro laukiančiųjų minią, puola jam ant kaklo ir jį pabučiuoja. „Jei norite, dabar galite mane nužudyti! – sušunka ji. – Mirsiu laiminga, nes bučiavau gražiausią vyrą pasaulyje!“ Kristijonas taip sujaudintas, kad paklausia jos vardo ir apdovanoja stambia pinigų suma. O kai garsieji Oksfordo ir Kembri-džo universitetai jam suteikia garbės daktaro laipsnį, jaučiasi nepaprastai pamalonintas. Visiems, kas dalyvauja Ganersberio namuose stilingoje vakaronėje, kurią Danijos karaliaus Kristijono VII garbei surengia princesė Amelija Sofija, Anglijos karaliaus Jurgio II sesuo, kur susirinkę per šimtas svečių, kur pyška grandiozinis fejerverkas, gausiai puotaujama ir per šventinę puotą gracingai šokama, svečias iš Danijos daro gerą įspūdį. Jis ateina pasipuošęs prabangiais sidabro spalvos šilkiniais drabužiais ir kalbėdamasis su damomis yra itin malonus ir mandagus. Tikrai nelabai sekasi šokti Anglijos dvare mėgstamus liaudies šokius. Iki vėlumos užtrukęs šventinis šurmulys, kai gausiai mėgaujamasi svaigiaisiais gėrimais, jį tiek išsekina, kad kitą rytą neįstengia nė pajudėti, todėl perbalęs nelipa iš lovos ir yra priverstas kai kuriuos numatytus susitikimus atšaukti.

Operose ir dramos spektakliuose, kuriuose nuolat tenka būti, Danijos karalius, angliškai suprantantis tikrai šiek tiek, atrodo, vis nuobodžiauja. Viena anglų dama Kok (Coke) savo dienoraštyje pažymi, kad Danijos karalius per vaidinimą dažnai žiovavęs ir krapš-tęs nosį. O per vieną spektaklį, kuriame ne kartą kritiškai kalbama apie santuoką, Kristijonas VII ima karštai ploti. Todėl visa tai matęs anglų rašytojas Horasas Volpolas (Horace Walpole), kaip žinome iš jo laiškų, jaučiasi priverstas pasakyti, kad tokia elgsena buvusi itin nemandagi, „nes jo sutuoktinė yra Anglijos princesė“. Danijos ka-ralių rašytojas laiko „nuobodžiu berniuku“, nepasakiusiu nieko, kas būtų verta paminėti. Dar netinkamiaus Kristijonas elgiasi tada, kai

Augusta, karaliaus Jurgio III ir jo sesers motina, vis teiraujasi, kaip sekasi Kristijono žmonai, o atsakymą iškart gauna tam tikru tonu: „Toji gera moteris man mirtinai nuobodi!“ Šis netaktas Anglijos karaliaus dvare vertinamas taip pat blogai kaip ir Kristijono naktiniai lengvapėdiškumai, kurių jis nevengia Londono viešnamiuose kartu su savo jūrininkais persirengusiais ir išgerti mėgstančiais bendrais. Danijos karalius yra geidulingas žmogus, rašo Horasas Volpolas, bet viešnamiuose užtrunka taip trumpai, kad moterys, „kurios nori būti išrengtos, nespėja susipešti“. Vieną mergaitę, Kristijonui ypač patikusią, nes jo akivaizdoje ji išsirenginėja pamažu ir gundomai judėdama, karalius net pasiima į Šv. Jono rūmus – kad jį kasdien jaudintų savo striptizu. Tai dažnai virsta laukinėmis orgijomis, per kurias svečiai iš Danijos rūmuose elgiasi kaip kokie vandalai – daužo baldus ir pridaro nemažų nuostolių. Todėl Anglijos karaliaus dvare gerokai apsidžiaugiama, kai Kristijonas VII su savo draugija 1768 m. spalio 12-ąją iš Londono išsikrausto. O gyventojai, kuriuos vėl dosniai apdovanoja, pasitinka jį džiūgaudami, didelėmis miniomis lydi karališkąją karietą kelias mylias už miesto linkėdami Danijos karaliui sėkmės ir Dievo palaimos. Kristijonas sujaudintas iki ašarų. Tėvynėje tokios pagarbos niekuomet nėra patyręs. Todėl tuos jaudinamus vaizdus tikriausiai išsaugojo atmintyje tol, kol progresuojanti beprotystė juos visai ištrynė jam iš smegenų.

Kristijonas važiuoja ne tiesiai į Kopenhagą, o pasuka lankstu per Paryžių, nes nori Versalio rūmuose aplankyti karalių Liudviką XV. Tenai apie Kristijoną VII kalbama, informacijos čia niekuomet netrūksta, kaip apie „varganą nykštuką daną“. Vis dėlto jis priimamas pompastiškai ir su prancūzams įprastu spindesiu ir ištaiga. Danijos karalius kviečiamas iš vienos šventės į kitą, vienas malonumas keičia kitą. Ausį glosto specialiai jo garbei sukurtos pagiriamosios eilės, malonu priimti Mokslų akademijos ir *Académie Française* (Prancūzų akademijos)

pagerbimus ir apdovanojimus. Šios įtampos jam per didelės. Jis palieka nemalonų įspūdį, kai vieną vakarą gražių damų, Liudviko XV pakviestų aktorių, būryje staiga ima kažką po nosimi burbėti, paistyti nei šį, nei tą, paskui sėdi sau, tarsi aplinkui nebūtų nė gyvos dvasios. Jo abejingumas netikėtai virsta viešu nepasitenkinimu. Kristijonas pasidaro agresyvus ir priekabus. Dvare pašnibždomis kalbama, kad jis užsikrėtęs lytine liga, todėl esąs toks paniuręs. Bet iš jo ligos istorijos, kokią dabar žinome, galima daryti išvadą, kad Versalyje sutriko jo dvasinė pusiausvyra, visiškai galimas daiktas – dėl šizofrenijos priepuolio.

Kol 1769 m. pradžioje grįžo į Daniją, sveikata vėl pagerėjo, ir kai atvyksta į Roskildę ir po aštuonių nebuvimo mėnesių pamato draugiškai ir maloniai pasitinkančią žmoną, tuo netikėtu širdį glostančiu pasveikinimu nepaprastai apsidžiaugia. Taip pat ir kitos dienos bei savaitės rodo, kad ilgesnis atsiskyrimas, matyt, abiem išėjo į naudą: jų santykiai tikrai pagerėja, nes abu stengiasi artėti vienas prie kito. Kristijonas atsisako savo ligšiolinių ištvirtavimų ir pomėgių, vėl daugiau rūpinasi šalies reikalais ir tikrai negaili dėmesio savo Matildai. Jis lošia su ja kortomis, šoka, eina į teatrą ir joja kartu medžioti. Kai per vieną tokią išvyką ji pasirodo elegantiška vyriška raitelio apranga, aptemptomis žvėrių odos kelnėmis, auliniais batais ir ryškiai raudonu švarku, Kristijonas yra stačiai sužavėtas. Skrupulingai droviame karaliaus dvare raukomasi dėl Matildos naujo vyriško drabužio, kuris esąs nesuderinamas su etiketu. Tačiau Kristijonui gražu, nes atitinka jo mazochistinius polinkius. O į dvaro etiketą jam tik nuspjauti. Dabar jis imasi žmoną net keliaudamas inspektuoti kariuomenės ir kartu švenčia jos gimtadienius – to iki šiol niekuomet dar nėra buvę. Kai jos brolis, Glosterio hercogas Viljamas Henris, galimas dalykas, Anglijos karaliaus Jurgio III pasiūstas į Daniją kaip žvalgas, tuo metu atvažiuoja jos aplankyti ir ją apglėbia, Kristijoną apima sutartinės partnerystės ir giminiškos santarvės jausmas.

Bet vos tik svainis iš Anglijos atsisveikina, Kristijono elgsena kaipmat pasikeičia. Jis vėl netenka dvasinės pusiausvyros, sielą pagauna didžiulis nerimas. Su savo draugužiais vėl pasineria į Kopenhagos naktinį gyvenimą, kelia orgijas ir rengia siautulingas puotas. Dabar jį patraukusi kita jauna meilužė Birsetė fon Gabel (Birsette von Gabel) turi beveik nuolat būti jam po ranka, kad tenkintų netramdomą lytinį poreikį. Netrukus ji pastoja ir 1769 m. rugpjūtį gimdydama negyvą kūdikį miršta. Vieną rytą Kristijonas nei iš šio, nei iš to užsirakina miegamajame ir ilgas valandas murkso nepratardamas nė žodžio. Kai vargais negalais pavyksta pas jį įeiti, karalių randa sėdintį tamsiame kampe ir be perstojo murmantį nesuprantamus žodžius. Kristijoną vėl ištiko sunkus šizofrenijos priepuolis. Jam atrodo, kad jis yra viso pasaulio viešpats. Žmoną šiurkščiai atstumia. Matilda dėl to taip išgyvena, kad dienų dienas nenustoja braukusi ašarų ir net visa virpa. Ji užsidaro savo apartamentuose ir nenori nieko akyse matyti, net jokio gydytojo. Dvare dėl karalienės kritinės būklės sunerimstama. Kai kurie mano, kad jai ne tik nervai pakriko, bet ji serga ir lytine liga, kuria neseniai užsikrėtė vyras. 1769 m. lapkričio 4 dieną Anglijos pasiuntinys praneša į Londoną, kad Kopenhagoje esą paskelbta, jog karalienė nedelsiant būsianti gydoma, o „karalius savo ruožtu pareiškė malonią atjautą“. Paties karaliaus sveikata tuo tarpu pagerėja tiek, kad jis gali palyginti blaiviai mąstyti. Jis kalbasi su gydytoju Štruenze, kurį pastaruoju metu paskyrė savo asmeniniu skaitovu, prašydamas jį prižiūrėti žmoną ir ją gydyti. Bet Matilda tą vokietį kategoriškai pasiunčia kuo toliau nuo savęs, nes mano, kad ne kas kitas, o jis parūpinęs vyrui naują meilužę. Po keleto mėginių Štruenzei vis dėlto pavyksta įsiprašyti pas Matildą į miegamąjį. Primygtinai siūlydamasis su ja pasikalbėti jis išbūna pas ją be pašalinių akių visą valandą. Tai lemtinga valanda, nuo kurios neapsakomai staigiai prasideda nauja drama.

Jau kitą rytą Štruenzė vėl sėdi prie Matildos lovos, tikrina jos pulsą ir kalba ramina mus žodžius. Karalienei daro įspūdį to žmogaus patirtis ir jėga, su kuria įsijausti mokantis trisdešimt dvejų metų gražus šviesiaplaukis vyras žvitriomis akimis ir kerinčia šypsena artėja prie jos širdies. Dabar jis ima pas ją lankytis kasdien. Po savaitės ji jau gali pakilti iš lovos ir vykdyti jo patarimus: eiti pasivaikščioti į gamtą ir daug kvėpuoti grynu oru. 1770 m. pradžioje jos psichika tiek stabilizuojasi, kad pasijunta visiškai pasveikusi dvasia ir kūnu ir vėl galinti atsiduoti dvaro gyvenimui. Kristijonas tuo labai džiaugiasi ir net skatina, kad Matilda kuo ilgiau būtų su Štruenze, todėl gydytoją kiekvieną dieną siuntinėja pas ją su visokiausiais pavedimais. Be visa kita, Štruenzė yra puikus raitelis ir nepriekaištingas šokėjas. Bemaž kasdien karalienė be palydos išjoja su juo paiškylauti, o per dvaro pokylius šoka vien tik su juo. Palyginti su šiuo gydytoju, dvidešimt vienerių metų Kristijonas atrodo tarsi senis. Kadangi nuo 1769 m. rudens Kopenhagoje siaučianti raupų epidemija į kapus nuvarė jau per tūkstantį du šimtus vaikų, Štruenzė primygtinai pataria dvimetį Danijos karūnos įpėdinį Frederiką nedelsiant skiepyti. Danijoje apie šį profilaktikos metodą beveik niekas nėra girdėjęs. Matilda neabejoja Štruenzės patarimu ir įtikina karalių, kad vaiką skiepyti būtina. Tačiau kai sužinoma, kad sosto įpėdinis po skiepijimo 1770 m. gegužės pradžioje ima karščiuoti, miesto gatvėse pasigirsta kalbų, girdi, iš Vokietijos atsikraustęs „šundaktaris“ kėsinaisi į karalaičio gyvybę. Kiaurą savaitę Matilda ir Štruenzė nesitraukia nuo Frederiko lovos. Paskui temperatūra krinta ir vaikas raupais nesuserga. Matilda puola asmeniniam karaliaus gydytojui ant kaklo. Pirmos tai pastebi rūmų damos: Matilda esanti ne tik susižavėjusi Štruenze, aštuoniolikmetė karalienė įsimylėjusi šį trisdešimt dvejų metų vyrą, kuris ir Kopenhagoje jau pagarsėjo kaip moterų širdžių ėdikas. Matilda kviečiasi jį asmeniniu sekretoriumi ir energingai reikalauja, kad dabar jis nuolat

būtų su ja. Todėl Kristiansborgo pilies pirmajame aukšte jam įrengiamas atskiras butas. Nuo šiol jis valgo prie karališkojo stalo. Per vieną kaukių balių 1770 m. žiemą abu taip pagauna lytinis potraukis, kad jie staiga visiems matant susikibę už rankų ilgesniam laikui dingsta Matildos drabužinėje, kur apdairiai iš anksto buvo pastatyta plati kanapa. Apie tai dvare dienų dienas netyla kalbos. Dabar šitus meilės santykius kuo atidžiausiai seka ir fiksuoja Matildos patarnautojos ir tarnai, kuriais ji iš pat pradžių pratusi labai pasitikėti. Kai kurios patarnautojos paskui teisme liudys, pavyzdžiui: karalienė, prieš eidama miegoti, pakvietusi padėti persirengti, sėdėjusi ant lovos suveltais plaukais, nuoga, pavargusi ir su mėlynėmis ant krūtinės, jos drabužiai buvę padrikai išmėtyti ant grindų, o paklodės ištepotos dėmėmis, apie kurias išsamiau kalbėti esą gėda.

Štruenzės įtaka didėja ir Kristijonui. Gydytojas aiškiai nustatė, kad karalius serga šizofrenija. „Karalių turės kas nors valdyti, – pareikia jis Matildai, – ir, mano nuomone, jį valdyti turėtų ne kas nors kitas, o Jūsų Didenybė.“ Matilda klauso šio patarimo. Nuo šiol karalius nebepriima jokio sprendimo iš pradžių jos neatsiklausęs. O ji karaliui nurodo tik tai, ką yra pataręs Štruenzė. Kitų šalių karališkuosiuose dvaruose iš to jau šaipomasi. Prūsijos karalius Frydrichas II Didysis Potsdame aiškių aiškiausiai rašo: „Įtaka, kurią gydytojas daro karalienei, tokios kilmės žmogui nepridera.“ Kai Rusijos pasiuntinys Filosofovas Danijos karaliaus ir Rusijos caro garbei Kopenhagoje surengia operos šventę, Štruenzės nekviečia. Jis vis tiek ateina ir garbės ložėje atsisėda šalia karališkosios poros. Pasiuntinys pareikalauja nedelsiant iš ložės pasišalinti. Tačiau Štruenzė neklauso. Šventės rengėjas taip pasipiktina, kad spjauna jam į veidą. Štruenzė iškviečia jį į dvikovą, bet gauna atsakymą, kad su tarnais nesikaunąs. Gal čia bus įsikišęs Kristijonas VII arba karalienė Matilda – smulkmenų neišliko, bet Štruenzė po šio incidento vis dėlto iš ložės pasitraukė.

Per kelias savaites trukusią ir 1770 m. liepos pradžioje prasidėjusią karaliaus Kristijono vasaros kelionę į Holšteiną, o išvykoje dalyvauja du šimtai aštuoniasdešimt aštuoni asmenys, artimi Matildos ir Štruenzės santykiai tęsiasi. Traventalyje, buvusioje Plėno hercogų vasaros rezidencijoje, karalienė išgyvena, ko gera, nerūpestingiausias savo gyvenimo dienas. Kadangi yra sustorėjusi, Štruenzės patarta atlieka gydymosi išrūgomis kursą – jų kasdien išgeria po kelias stiklines. Kartu su juo dažnai išjoja į idiliškas apylinkes ilgesnį laiką pašykylauti – šiaip sau, be jokio tikslo. Nei ji, nei jis nė nemano savo meilės santykių slėpti. Kristijonas VII per šią kelionę nemiega su žmona nė vienos nakties. Matilda vis dėlto įsako į savo miegamąjį atnešti du puodelius ir langus uždengti užuolaidomis. Kambarinės rytais Matildos lovoje aptinka ganėtinai įrodymų turėjusią intymių santykių su Štruenze. Galimas daiktas, kad ir Kristijonas nutuokė, kas čia dedasi. Kelias dienas jis vaikšto kaip žemę pardavęs. O kai liepos 15-ąją visas dvaras vyksta iškilingų pietų į Arensburgo pilį, Kristijonas važiuoja nedideliame dviašiam vežime be žmonos. Iš paskos didelėje šešių arklių tempiamoje karietoje sėdi tik vienas vienintelis „keleivis“ – jo numylėtinis šuo *Gourmand* (Smaguris). Priešais karietą kuldena bėgikas, nešantis iškėlęs šuns monogramą. Šioje keistoje inscenizacijoje galbūt reikėtų įžvelgti ne tiek nesveikų smegenų išmonę, kiek komedišką užuominą apie apgaudinėjamą sutuoktinį.

Politinių ambicijų pagautas Štruenzė per kitus kelis mėnesius tiek paveikia karalių, kad tas atleidžia savo ankstesnius patarėjus ir vyriausybės narius vieną po kito pakeičia naujais gydytojo patikėtiniais. Vienas Štruenzės Altonos laikų draugas grafas Enevoldas Brantas (Enevold Brandt) tampa naujuoju vyriausiuoju ceremonijų meistru vietoj Kristijono išgertuvių bendro grafo Konrado Holkės. 1770 m. rugsėjį savo tarnybą priverstas palikti ir ligšiolinis ministras pirminkas grafas Johanas Bernstorfas. 1771 m. liepos 15 dieną karalius

Kristijonas VII nedelsdamas pasirašo dekretą, kuriuo Štruenzė skiria „slaptuoju kabineto ministru“ su generaliniais įgaliojimais, ir tas iškart perima valstybės valdymo reikalus. Jo įsakymai turi „tokią pat galią kaip ir tie, kuriuos pasirašau aš, – sakoma šiame dokumente. – Jiems privalu nedelsiant paklusti.“ Pasirašyti šį dekretą, prilygstantį iš tikrųjų neveiksnumo pripažinimui, Kristijono net nereikia versti. Priešingai, jis džiaugiasi pagaliau nusikratęs karaliaus pareigų. Jį vėl kamuoja haliucinacijos. Jam atrodo, kad net nesąs teisėtas karalius, o gimęs iš motinos meilės aferos su vienu Anglijos lordu. Jei tokia žinia išeitų į viešumą, būtų tarsi žaibas iš giedro dangaus, arba atrodytų, kad kilo baisus žemės drebėjimas. Kitą kartą jis pareiškia, kad esąs Sardinijos karaliaus sūnus. Arba vėl yra įsitikinęs, kad jo motina esanti Rusijos carienė, net jo paties žmona Matilda. Kai kas nors iš jo aplinkos mėgina įtikinti, kad visa tai jis išsigalvojęs, kaipmat įsižeidžia arba supyksta, galiausiai nusiminęs apsipila ašaromis.

Štruenzė iškart pradeda Daniją reformuoti: vadovaudamasis Apšvietos idėjomis daryti ją pažangią ir modernią. Per vos dvejus metus karaliaus vardu paskelbia bemaž du tūkstančius dekretų. Kristijonas apie juos nelabai ką nutuokia. Uždraudžiami kankinimai ir panaikinama spaudos cenzūra. Pagerinama teismų sistema ir finansų politika, už nesantuokinius gimdymus nebebaudžiama. Vienių motinų, pagimdžiusių vaiką, nebeleidžiama rišti prie gėdos stulpo ir viešai nuplakti. Nesantuokinių vaikų tėvai nuo šiol privalo mokėti alimentus. Ne santuokoje gimę vaikai ateityje turi būti laikomi tokiais pat kaip ir kiti. Naikinama baudžiava, apribojamos žemvaldžių teisės. Turtingi aristokratai privalo mokėti specialią rinkliavą. Nuo mokesčių atleidžiami neturtingieji ir vargšai. Įsteigiama nemažai vaikų namų ir ligoninių. Numatoma, kad gyventojai turės teisę lankytis karaliaus rūmų parke. Pačiame dvare panaikinami visokie etiketai. Kai iš dvoro nirsdama ir svaidydama žaibus pasitraukė aristokratija, imama

bendrauti kur kas laisviau ir beveik draugiškai. Pritardamas tikėjimo laisvei Štruenzė sumažina bažnytinių švenčių skaičių. Kai šaliai ėmė grėsti badas, jis uždraudžia išvežti Danijoje išaugintus grūdus. Visa tai vyksta taikiai aštuoniolika metų iki Prancūzijos revoliucijos.

Ne vien asmeninis valdžios troškimas, bet visų pirma idealistinis įsivaizdavimas, kad Daniją galima padaryti pačia geriausia valstybe, Štruenzė skatina reformas įgyvendinti beatodairiškai ir visas kone vienu metu. Jis nesuvokia, kad tai yra didžiulė klaida. Juk žmonėms reikia laiko prie naujovių priprasti, ypač jeigu jos toli pranoksta epochą. O kadangi Štruenzė to laiko jiems neduoda, savo priešais greitai paverčia ne tik tuos, kurie neteko privilegijų, bet ir tuos, kurie iš ryžtingų pokyčių pelnosi. Jo didėjanti arogancija priveda prie to, kad net draugai vis labiau nuo jo nusigręžia. 1771 m. spalio 6 dieną britų diplomatas seras Robertas Murėjus Kitas (Robert Murray Keith), kurį po kelių mėnesių karalius Jurgis III pasiųs į Kopenhagą pagelbėti Matildai, užrašo: „Žmonės karalių myli, bet dėl to, kad jis savo valdžią perleido žmogui, kurio iškilimas yra toks nederamas, nusiteikę be galo priešiškai.“ Taip pat ir kunigai griaudėja iš sakyklų prieš nepakenčiamą išsišokėlį. Be to, 1770–1771 m. žiema buvo nepaprastai rūsti, o 1771 m. vasara – kaip niekad lietinga. Laukuose supūva derlius, prasideda badmetis. Kaipmat pasigirsta kalbos, kad tai dangaus ženklas: aišku, tą bausmę užtraukęs Štruenzė.

Tačiau liaudis nesukyla. Nepatenkintieji ir priešininkai buriasi aplink ankstesniąją karalienę Julijoną, antrąją mirusio karaliaus Frederiko V, Kristijono tėvo, žmoną. Valdžios geidžianti Kristijono pamotė Frederiksborgo pilyje dar nėra praradusi vilčių į Danijos karaliaus sostą pasodinti savo sūnų Frederiką. Ji tampa pavojinga sąmonslo, rengiant valstybės perversmą ir siekiant nuversti Štruenzė, vadove. Sąmoningai skleidžiamas gandas, kad Matilda ir Štruenzė girdą karalių narkotikais, todėl šio beveik nematyti viešumoje. Abu

esą numatę Kristijoną VII nugalabyti. Tuomet Štruenzė vesiąs savo meilužę ir pats tapsiąs Danijos karaliumi. Kiek mums dabar žinoma, Štruenzė iš tikrųjų ne tik skyrė karaliui šaltų maudynių, bet ir davė opijaus jam raminti.

Tarpsniai, kai Kristijonas nors kiek suvokia, ką daro, vis trumpėja. Vis dažniau jį apima savotiškas transas. Pavyzdžiui, valgydamas staiga pašoka ir pilna burna ima deklamuoti klasikinės eilės, per pusę žodžio sustoja, pradeda daužyti indus, baldus ir paveikslus ir visa gerkle rėkdamas puola iš kambario. Štruenzės bičiulis iš Altonos laikų grafas Šalkas Rancau (Schalck Rantzau), kuris iš nevilties, kad negavo geistos užsienio reikalų ministerijos, slapta perėjo į opoziciją, 1771 m. birželio 20-osios laiške rašo: „Šiandien karalius ėjo su savo jaunais draugais pasivaikščioti. Kadangi jo paties apartamentuose baldų nebėra, užsimojo juos daužyti gretimose patalpose <...>. Siautėti jie baigė tada, kai nuo vyrių nukėlė du langus ir numetė į kiemą. Nei juoktis, nei verkti.“ Kitą kartą per panašų įniršį Hiršholmo pilyje karalių pavyksta paskutinę akimirką sulaukyti, kai tas iš balkono jau buvo bėmęs į kiemą savo numylėtinį šunį Gourmandą. Ypač dramatiško būta karaliaus susidūrimo su savo ceremonijų meistru ir Štruenzės patikėtiniu grafu Enevoldu Brantu. Kristijonas nei iš šio, nei iš to prieina prie jo ir kviečia į dvikovą. Brantas atsako, kad tam nesą jokios dingsties. Tada Kristijonas partrenkia jį ant žemės ir sugrūda savo smilių jam į burną. Brantas stipriai sukanda, karalius sušunka, atsėda ant žemės ir ima garsiai vaitoti. Kai šis incidentas Kopenhagoje patenka į viešumą, mieste tuoj pat ima plisti proklamacijos, kuriose sakoma, kad Brantas Štruenzės nurodymu puolęs karalių nužudyti.

O kai karalienė Matilda 1771 m. birželio 7-ąją pagimdo dukterį Luisą Augustą, Kristijono nematyti, užtat yra Štruenzė. Laikraščiai kūdikį pikta pavadiną „princese Štruenze“. Tai tie patys laikraščiai, kuriems Štruenzė buvo suteikęs spaudos laisvę: dabar jie pašaipiais

pasisakymais ir pajuokiamomis karikatūromis stoja prieš jo meilės ryšius su karaliene Matilda. Netrukus spaudos laisvę jis vėl apriboja. Straipsnių autoriai prikanda liežuvį, bet vis tiek lieka pakankamai aišku, kas straipsniuose turima galvoje. Vienas laikraštis užduoda bendrą klausimą: „Ar įmanoma, kad moters meilužis kartu būtų ir apgaudinėjamo sutuoktinio draugas?“ Netrukus gaunamas ir atsakymas: „Ne, tai neįmanoma, nes viena nuodėmė tempia paskui save kitą – po ištikimybės sulaužymo eina išdavystė.“ Ar Kristijonas tuo laikotarpiu per proto prašviesėjimo akimirkas suvokdavo žmonos neištikimybę, sunku tiksliai pasakyti. Jo ankstesnysis mokytojas Elias Salomonas Reverdilis prisiminimuose rašo, kad vieną kartą Kristijonas panūdęs sužinoti, ar Matilda mieganti su Prūsijos karaliumi. Tuomet nudelbęs apsiblausęs į žvilgsnį ir paklausęs: „Arba su Štruenze?“ Kai Kristijonas pats laiko viršum krikštinės dukrytę Luisą Augustą, galimas daiktas, daro tai šventai įsitikinęs, kad vaikas jo. Tačiau su didele tikimybe galima manyti tėvą buvus ne jį, o Štruenzė. Kai kurios dovanos, kuriomis Štruenzė pradžiugina karalienę, yra ne tik brangios, bet ir intymios, tarkim, kvepiantys keliaraiščiai, kuriuos ji turi naudoti pagal paskirtį jam pageidaujant, arba medalionas su jo miniatiūra, nešiojamas jos kasdien ant kaklo.

Tą pačią liepos 22 dieną, kai buvo krikštijama Luisa Augusta, Štruenzės pasirašytu raštu jam suteikiama 60 tūkstančių reichstalerių karaliaus dovana, o tai yra grafo luomą atitinkanti suma, todėl jis pakeliamas į grafus. Kai šį faktą sužino Kopenhagos gyventojai, gatvėse imamos dalyti anoniminės proklamacijos, ant sienų klijuojami plakatai, kuriuose Štruenzė skelbiamas už įstatymo ribų: „Žmogus, kuris šiam išdavikui atims gyvybę, gaus penkių šimtų talerių atlygį, jo vardas bus laikomas paslapyje, karaliaus malonė garantuojama.“ 1772 m. pradžioje Kristiansborgo pilį pradeda saugoti papildomi sargybos būriai, pastatoma dvylika šaudyti parengtų patrankų, o

Kopenhagos gatvėse pasirodo kariuomenės patruliai. Kai Kristijonas ir Matilda, Štruenzės ir Enevoldo Branto lydimi, eina į vos už kelių žingsnių esantį operos teatrą, juos saugo trisdešimt šeši dragūnai. Tuo metu sąmokslininkų numatytas valstybės perversmas įgyja vis konkretesnes formas. Karaliaus našlei Julijonai pakišama tariamai iš Štruenzės stalčiaus nugvelbto slapto dokumento kopija, dokumento, kurio išties niekuomet nėra buvę. Iš klastotės aiškėja, kad Štruenzė numatęs sausio 28-ąją Kristijoną VII suimti ir priversti atsistatydinti. Grafo Rancenau vadovaujama sąmokslininkų grupė nusprendžia tam ketinimui užbėgti už akių: Štruenzę ir artimiausius bendradarbius areštuoti, o karalių priversti sudaryti naują vyriausybę, kurios narių sąrašas jau parengtas. Pulkininko Georgo Liudvigo fon Kelerio (Georg Ludwig von Köller) vadovaujamam pėstininkų pulkui padedant valstybės perversmas turįs prasidėti 1772 m. sausio 16-ąją, tuoj po tądien karališkųjų rūmų teatre numatyto kaukių baliaus.

Didžiulė šventė prasideda dvidešimt antrą valandą karališkosios poros įžengimu į žiūrovų salę, kurios grindys iškeltos tarsi scenos, kad būtų kuo daugiau vietos šokti kaukėtoms poroms. Visų žvilgsniai nukreipti į Matildą. Švytėdama grožiu ji pasirodo balta, raudonomis rožėmis išsiuvinėta puotos suknia. Linksma ir puikiausiai nusiteikusi ji šoka bemaž vien tik su Štruenze, vilkinčiu mėlyno aksomo švarku ir mūvinčiu rožinio šilko golfo kelnėmis. Kristijonas į žmoną beveik nekreipia dėmesio. Šokiuose jis nedalyvauja ir jau po kelių minučių pasišalina į ložę lošti kortomis. Kai vidurnaktį visi nusiima kaukes, Kristijonas išeina iš teatro. Matilda į savo apartamentus parsiranda tik po trečios valandos. Dar po valandos visuose rūmuose gęsta žiburiai, Kristijonas ramiausiai pučia į akį. Su jo pamote Julijona priešakyje į jo miegamąjį įslenka sąmokslininkai, pažadina jį ir paaiškina, kad jam gresia didžiulis pavojus, nes šalyje netrukus prasidėsianti revoliucija. Karalius imasi už galvos ir klusniai pasirašo jam pakištą

vyriausiojo karo vado įsakymą daliniams ir įsakymą suimti Štruenzė, Enevoldą Brantą ir dar penkiolika žmonių. Paskui Julijona jam diktuoja karalienei skirtą laišką, kuriuo šiai pranešama, kad ji areštuojama ir vežama į Helsingiorą, į Kronborgo tvirtovę. Čia kalinami sunkūs nusikaltėliai. Štruenzė pulkininko fon Kelerio suimamas nesipriešina. Surištomis rankomis ir kojomis jį nugabena į vienutę. Ant galvos jam uždeda geležinį gaubtą ir sunkiomis grandinėmis pririša prie sienos taip, kad vos gali pajudėti, o naktį net neištengia pasikelti nuo šiaudinio gulto.

Jau kitą dieną karalius Kristijonas su pusbroliu Frederiku aukšinėje karietoje vėžinami po vėliavomis ir iliuminacijomis išpuoštas Kopenhagos gatves. Gyventojai jį sveikina džiūgaudami ir dundant patrankų šūviams ploja pasisekusiam rūmų perversmui. Nuolat pasigirsta šūkiai: „Tegyvuoja karalius Kristijonas!“ Bažnyčiose laikomos padėkos pamaldos, paskubomis išspausdintose proklamacijose džiaugiamasi nugalėjus „baisų tironą Štruenzė“. Iš Kristijono laikysenos neįmanoma pasakyti, ar jis iš viso nutuokė, kas įvyko. Nieko neklausinėdamas pasirašo viską, ką jam pakiša. Suformuojama nauja vyriausybė. Valstybės tarybai akivaizdžiai abejojant atsisakoma Kristijoną atstatydinti ir naujuoju karaliumi skelbti Julijonos sūnų Frederiką. Vasario pradžioje Štruenzė pirmą kartą stoja prieš vyriausybės sudarytą tyrimo komisiją. Kalėjime jis tiek nusilpo, kad vos bepastovi. Per kiauras dienas trunkančius tardymus jis ryžtingai atmeta kaltinimą, kad rengęs valstybės perversmą. Niekومت nenorėjęs tapti karaliumi, tikina jis. Taip pat niekadės neturėjęs intymių santykių su karaliene. Tačiau pagrasinus žiauriais kankinimais prisipažįsta tokių santykių turėjęs ir paaiškina, kad tapęs jos geidulingumo auka. Iniciatyvą rodžiusi ji. 1772 m. kovo 8 dieną Kronborgo vienutėje keturių narių karališkoji komisija Matildai surengia kryžminę apklausą. Ji kategoriškai atmeta visus kaltinimus. Kai parodo raštišką Štruenzės

prisipažinimą, jį aiškiai ir delnais užsidengia veidą. Jai aišku, kad tai tolygu jo mirties nuosprendžiui. Pasiteiravusi, ar jos pripažinimas sakant tiesą galėtų Štruenzei išgelbėti gyvybę, ir gavusi atsakymą, kad tai visiškai įmanoma, pasirašo po pačios parengtu raštišku prisipažinimu. Parašo tikrumu netenka abejoti. O štai į Kopenhagą atvykęs Britanijos pasiuntinys seras Robertas Kitas iki pat gyvos galvos teigė, kad karalienės prisipažinimas buvęs suklastotas. Civilinis teismas, kovo 14-ąją panaikinęs Matildos santuoką su Kristijonu, atrodo, jos kalte abejojo, nes tvirtų santuokinės neištikimybės įrodymų jam nebuvę pateikta. Todėl princesę Luisą Augustą jis pripažino esant tikrą Kristijono dukterį.

Paskui po keturias dienas trukusio Štruenzės valstybės išdavimo bylos proceso 1772 m. balandžio 25 dieną teismas pripažino jį kaltu ir skyrė mirties bausmę. Per tolesnį procesą tokio paties likimo sulaukė ir Enevoldas Brantas. Šis, kaip nuosprendyje sakoma, jėga užpuolęs karalių. Kristijonas VII nedelsdamas pasirašo abu nuosprendžius ir paskui smagiai leidžia laiką operoje. Nuosprendžiu numatyta, kad balandžio 28 dieną mirties bausmė turinti būti įvykdyta ypatingai žiauriai. Tarsi pasityčiojant Štruenzė aprenGIamas mėlyno aksomo valstybės valdininko drabužiais, susupamas į brangius kailinius ir vežamas į bausmės vykdymo vietą Esterfelde prie Kopenhagos gynybinės sienos, kur jau susirinkę 30 tūkstančių smalsuolių – vyrų, moterų ir vaikų – pažiūrėti kruvino spektaklio. Štruenzė iš pradžių turi matyti, kaip siaubingai kankinamas ir nužudomas Brantas. Tai trunka beveik pusę valandos. Paskui virpančiomis kinkomis ant kruvinos pakyls stovi ir jis neištengdamas, kaip įsakyta, nusirengti pats. Iki pusės nuplėšti drabužius jam turi budelio padėjėjai ir už parankių vesti prie ešafoto, kuris jau apšlakstytas Branto krauju. Budelis čiumpa už dešinės rankos ir padėjęs ją ant mažesnės trinkos nukerta. Prireikę trijų kirčių, kol galva nulėkė nuo pečių. Paskui ją pamovė ant

karties, o kūną ketvirčiavo. Abiejų lavonus laiko dvejus metus viešai apžiūrai. Tiktai 1920 m. jie palaidojami viename kape Šv. Petro bažnyčioje Kopenhagoje.

Kai po kelių dienų žinia apie siaubingas skerdynes pasiekia Vokietiją, pirmiausia pasipiktinimą išreiškia Gotholdas Efraimas Lesingas (Gotthold Ephraim Lessing) ir Volteras (Voltaire), kurie Štruenzę pažinojo asmeniškai. Kristijonas VII kraupioje egzekucijoje nedalyvauja, bet to nepasakys apie jo pamotę Julijoną. Iš netoliese stūksančio miesto bokšto visas smulkmenas ji stebi pro žiūronus. Ji pasirūpina, kad ir karalienė Matilda būtų nuteista kalėti iki gyvos galvos Olborgo pilyje. Tuo Anglijos karaliaus dvare taip pasipiktinama, kad vyriausybė Danijos kabinetui praneša, jog Anglijos laivynas kaipmat išplauks ir apšaudys Kopenhagą, jeigu Matilda nebus tuojau pat paleista. Tai daro poveikį. Julijonos potvarkiu ji nedelsiant iš kalėjimo išleidžiama ir kaip „Anglijos princesė“ vėl gali laisvai keliauti. Tačiau jos noras grįžti į Angliją nepatenkinamas. Matildos brolis karalius Jurgis III su tuo nesutinka. Jo nurodymu Matilda turi vykti į Celę, į Hanoverio hercogystę. 1772 m. gegužės 27 dieną jos paimti atplaukia du Anglijos karo laivai, o spalio 20-ąją ji atvyksta į Celės pilį, kur, savo džiaugsmui, vėl išvysta buvusią vyriausiąją auklę Luisą fon Plesen, kuri čia apsigyveno. Matildą labai slegia atskirtis nuo vaikų. Sielvartą maldo daug valgydama, todėl per trumpą laiką dar labiau sustorėja. Viltys, kad jos buvęs psichiškai nesveikas vyras bus pašalintas iš sosto, o ji pati tuomet galės grįžti į Daniją, neišsipildo. 1775 m. gegužės 10 dieną, likus dviem mėnesiams iki savo dvidešimt ketvirtojo gimtadienio, ji netikėtai miršta susirgusi skarlatina.

Kopenhagoje itin žemaūgis Ovė Hiogas-Guldbergas (Ove Hoegh-Guldberg) vyriausybėje iškyla kaip naujas kietos rankos politikas. Julijonai pritariant jis atšaukia kone visas Štruenzės reformas. Danija grįžta prie senosios tvarkos. Kristijonas VII lieka soste, bet tik kaip

formalus valdovas. Dvare gyvena visai atsiskyręs – tarsi koks belaisvis. Kad neatrodytų, jog jo visai nebėra, retsykais, protui kiek praskaidrėjus, jį ištraukia į dienos šviesą ir parodo viešai. Kristijonas taip ir nesuvokia, kas yra nutikę Matildai. Kai jam praneša, kad jos nebėra gyvos, įsako tučtuojau balnoti arklius, nes josiąs pas ją susitikti. Kaip ir iki šiol, jis klusniai ir nenutuokdamas, kas ir dėl ko, pasirašinėja viską, ką pakiša po nosimi. Ne kitaip įvyksta ir 1784 m. su dekretu, kurį pritariant valstybės tarybai jam kyšteli pasirašyti jo šešiolikmetis sūnus, sosto įpėdinis Frederikas: dekretas įsako atleisti visus ministrus. Tuo aktu nuverčiama nemėgstama konservatyvi valstybės ministro Ovės Hiogo-Guldbergo vyriausybė ir netenka valdžios Julijona. Kaip sosto įpėdinis regentas valdžią perima pats Frederikas. Nors tėvas iki gyvos galvos *de jure* lieka Danijos karaliumi, tačiau *de facto* valstybės likimą nuo šiol lemia Frederikas kartu su susigražintu vokiečių kilmės užsienio reikalų ministru Andrėju fon Bernstorfu. Frederikas nedelsdamas – tiktai atsargiai ir pamažu – ima vykdyti liberalias reformas. Danija prasidedant Napoleono karams iš pradžių lieka neutrali ir išgyvena klestėjimo laikotarpį.

Progresuojanti nevisprotystė Kristijoną VII lydi dar dvidešimt ketverius metus. Bendrauti su kitais žmonėmis jam sunkiai sekasi. Kai 1799 m. birželį jį kartą pasiima inspektuoti kariuomenės, karininkams iš anksto yra nurodyta į jo po nosimi burbamus ir beveik nesuprantamus klausimus neatsakinėti, o į grimasas, kurias nuolat išdarinėja, nereaguoti. Su Kristijonu VII elgėsi kaip su idiotu, rašo anglų ekonomistas Tomas Maltusas (Thomas Malthus), visa tai matęs savo akimis. Taip pat ir Robertas Kitas prisiminimuose pasakoja, kad pats matęs, kaip Kristijonas žmones, norėjusius užėiti pas jį į svečius, pasveikinęs kumščio smūgiu į veidą. Visiškai galimas daiktas, kad jam taip ir liko neaišku, kodėl 1801 m. staiga į jo sostinę ėmė kristi artilerijos sviediniai. Britai buvo prašę leisti jų karo laivams praplaukti į

Baltijos jūrą, bet Danija nepaisydama arba todėl, kad laikėsi ginkluoto neutralumo, atsisakė. Didžioji Britanija į tai reagavo pasiųsdama karo laivyną pulti Kopenhagos.

Panašus užpuolimas pasikartojo dar vieną kartą. Kai Napoleonas nugali Prūsiją, o Prancūzija ir Rusija pasirašo Tilžės taikos sutartį (1807 m. liepos 7 dieną), Didžioji Britanija ultimatyviai pareikalauja, kad Danija sudarytų su ja sąjungą. Šiai delsiant britų karo laivai tris dienas apšaudė Kopenhagą. 1807 m. rugsėjo 5-ąją britai įžygiuoja į miestą, sugriaua kai kuriuos puikius senamiesčio statinius ir konfiskuoja Danijos laivyną. Kaip į tai reagavo Kristijonas ir ar tuos įvykius išvis suvokė, nėra žinoma. Tikriausiai buvo labai persigandęs. 1808 m. kovo mėnesį karalius priverstas su savo dvariškiais kraustyti į Holšteiną, į Rendsburgą. Ten kaip tik yra atvykę ispanų pagalbiniai daliniai. Kristijonas nieko nesusigauja, svetimus kareivius laiko priešais ir juos išvydęs taip siaubingai išsigąsta, kad ima virpėti kaip epušės lapas ir apsipila ašaromis. Šitas šokas jau nebe jo jėgoms. Po kelių dienų, 1808 m. kovo 13-ąją, būdamas penkiasdešimt devynerių metų, miršta. Iš gyvenimo jis išeina ne dėl psichikos ligos sukulto širdies infarkto, kaip anksčiau manyta, o, kaip įrodė danų istorikas Ulrikas Langenas (Ulrik Langen) 2008 m. išleistoje Kristijono VII biografijoje, ištiktas staigios apopleksijos. Tuoj pat pro vieną Rendsburgo komendantūros prie paradų aikštės langą naujuoju Danijos karaliumi paskelbiamas Kristijono sūnus Frederikas VI. Jis bus vienas geriausių karalių, kokių Danija išvis turėjo. Kristijono VII palaikus vėliau palaidojo gotikinėje Roskildės raudonų plytų katedroje, tradicinėje Danijos karalių laidojimo vietoje.

„Amžina mįslė noriu likti sau ir kitiems!“

Bavarijos karalius Liudvikas II

(1845 m. rugpjūčio 25 d.–1886 m. birželio 13 d.)

Bavarai Liudviką II vadina savuoju Kini – „karaliumi“. Jis primena jiems „senus gerus laikus“. Karaliui ištikimos tradicijas puoselėjančios slaptos sąjungos ir draugijos garbina savąjį Kini tarsi šventąjį. Sužinojus apie Liudviko II gyvenimo blogybes vis dėlto nereikėtų jo laikyti pavyzdžiu. Bet gal iš tikrųjų mūsų laikais jis yra vienas populiariausių monarchų apskritai? Liudviko gyvenimą, ypač jo ligą ir mirtį, gaubia daugybė mįslių, spekuliacijų ir legendų. Kas buvo tas nepaprastas, tragiškai galą gavęs monarchas, pats apie save sakęs, kad esąs tik „kitaip sustyguotas negu dauguma amžininkų“?

Brangiai kainavusios jo statybų manijos reliktai, plačiai pasaulyje žinomi ir kasmet daugiau negu dviejų milijonų žmonių aplankoma Noišvanšteino pilis, Linderhofo ir Herenchimzės rūmai šiais laikais Bavarijos žemės biudžetui duoda daug milijonų eurų pajamų, nepalyginamai daugiau, negu kainavo laikotarpiu tarp 1868 ir 1886 m. pastatyti šias pompastiškas kulto vietas kartu sudėjus. Liudvikas II jautėsi visų nesuprastas ir neteisingai vertinamas. Todėl, kaip pats rašė, norėjęs šalintis pasaulio, „kuris nuolat manęs nesupranta ir su kuriuo niekuomet gyvenime negalėsiu ir nenoriu taikstyti“. „Pasakiškasis karalius“ bėgdavo į svajonių pasaulį, pasinerdavo į savo paties kuriamus architektūros, meno ir literatūros, operos ir teatro scenarijus. 1876 m. balandžio 25 dieną viename laiške Miuncheno aktorei Mari Dan-Hausman (Marie Dahn-Hausmann) jis rašo: „Amžina mįslė noriu likti sau ir kitiems.“ Ar Liudvikas II iš tikrųjų buvo išprotėjęs? Ar jis nusižudė, ar buvo nužudytas? Iki pat šiol tos prieštaros neduoda ramybės. Ne vien dėl to Liudvikas II, kaip joks kitas iš Vitelsbachų – seniausios Europoje valdovų giminės – kilęs karalius, išliko gyvas tautos širdyje.

Jau pats jo atėjimas į pasaulį, sutiktas šimtas vienu patrankų šūviu – o tai įvyko Miuncheno vasaros rezidencijoje Nimfenburge virš kambario, kuriame buvo miręs jo prosenelis karalius Maksimilianas I, – duoda peno spekuliacijoms. Oficiali gimimo data yra 1845 m. rugpjūčio 25 diena 0 valandų 30 minučių. Tačiau ilgai sklinda gandas, kad Liudvikas II gimęs jau rugpjūčio 23-iąją, senelio karaliaus Liudviko I vardo dieną. Sprendžiant iš Bavarijos karaliaus dvaro gydytojo daktaro Franco Gytlio (Franz Gietl) užrašų, daugiau negu dešimt valandų trukęs gimdymas dėl motinos, prieš dvejus metus turėjusios jau vieną persileidimą, siauro dubens buvęs itin sunkus. Kurį laiką, kankinamai slogų, atrodė, kad likimas Liudvikui bus lėmęs neišvysti gyvam šio pasaulio.

Po pusantro šimto metų dėl to nepaprasto gimimo atsiranda naujų spėlionių. Žinomas, bet ir nemažai ginčų keliantis bavarų istorikas Karlas Boslis (Karl Bosl) vienoje Miuncheno universitete skaitytoje paskaitoje „kaip istorinį faktą“ pateikia teiginį, kad Liudvikas visai nesisą Maksimiliano II sūnus, tačiau to nepagrindžia jokiais dalykiniais ir patikrinamais įrodymais. Spauda, ypač Bavarijos, jo pareikštas abejones dėl Liudviko kilmės pasigauna su pasigardžiovimu. Laikraštis *Süddeutsche Zeitung* 1991 m. spalio 15 dieną paskelbia: „Pasakiškasis karalius – nesantuokinės meilės vaisius.“ O Miuncheno laikraštis *Bildzeitung* tą pačią dieną išspausdina tokį antraštinį pavadinimą: „Pasakiškasis karalius Liudvikas II buvo nesantuokinis vaikas – Miuncheno universiteto profesorius atveria istorijos paslaptį.“ Visoje Bavarijoje kyla pasipiktinimo banga: ką, Liudvikas II ne iš Vitelsbachų giminės, o pavainikis? To visai negali būti, jo skaisti ir dora motina niekuomet nesvetimavo! Nors tuo metu aštuoniasdešimt trejų metų profesorius ir dievagojasi, kad tokios minties niekada nesakęs, kad ją tik jam priskyre, vis tiek sensacijų ištroškusi spauda ir toliau jį cituoja teigdama, jog Liudviko II tėvas buvęs frankas. Tai baronas Liudvikas fon ir cu der Tanas (Liudwig von und zu der Tann), karaliaus motinos Mari adjutantas. Vienintelis argumentas, kurį Boslis neva pateikęs, buvęs tas, kad Liudvikas II vėliau vienuoliktąjį pėstininkų pulką pavadinęs šio barono vardu – itin neįprastas pagerbimas, paprastai tenkantis karaliams ar aukštiems aristokratams. Vėliau kai kurie karo istorikai įrodo, kad fon der Tanas tuomet buvęs dar sosto įpėdinio Maksimiliano vyriausiasis adjutantas. Tačiau to negana! Vienas Boslio mokinyš, istorikas ir žurnalistas Rudolfas Reizeris (Rudolf Reiser) 2010 m. Rėgensburge išleidžia knygą, kurioje išanalizavęs iki šiol mažai žinomus šaltinius, tokius kaip Miuncheno karaliaus dvaro architekto Leopoldo fon Klencės (Leopold von Klenze), „dėmesio vertus užrašus“ sakosi padaręs avantiūristišką išvadą, kad Maksimilianas visai negalėjęs būti

Liudviko tėvas, nes 1835 m. per savo pramoginę kelionę į garsiąsias, bet nekokio vardo Budapešto maudyklas užsikrėtęs lytine liga (gonorėja) ir todėl 1842 m., kai vedė Prūsijos princesę Mari, negalėjęs su ja turėti lytinių santykių. Mat ji niekuomet nesirgusi jokia lytine liga. Liudvikas esą gimęs iš to, kad, Maksimiliano paliepiamu, jo kamerdineris ir vynininkas italas Džuzepė Tambozis (Giuseppe Tambosi) turėjęs sueitį su visiškai naivia, vynu nugirdyta ir nieko nebesuvoikiančia į lovą nunešta Mari. Tačiau Reizerio aiškinimas nieko neįtikino, o dėl to, kad tokį teiginį paskelbė, autorius sulaukė net grasinimų nužudyti. Autoritetingi istorikai dabar sutaria, kad Liudviko II tėvas buvo sosto įpėdinis Maksimilianas. Galutinai tuo įsitikinti būtų galima, žinoma, tik tuo atveju, jeigu būtų atidaryti Maksimiliano II ir Liudviko II karstai ir būtų paimti audinių mėginiai DNR tyrimui. Dar matysime, kodėl nėra vilties, kad tai kada nors galėtų įvykti.

Pirmaisiais Liudviko gyvenimo mėnesiais tėvai savo vaikučiu labai džiaugiasi. Motina Mari 1845 m. lapkričio mėnesį užrašo: „Mažylis jaučiasi kuo puikiausiai, jis daug juokiasi ir yra labai žvalus.“ Tačiau pavasarį nuo meningito miršta jo žindyvė, valstietė iš Mysbacho. Liudviką tenka iškart atjunkyti. Gal tai susilpnino jo atsparumą, nes netrukus ir jį ima tąsyti traukuliai ir labai pakyla temperatūra. Jis užsikrėtė. Bet tą sunkią ligą įveikia ir 1846 m. liepos mėnesį bemaž visai pasveiksta. Šių dienų psichiatrai šiuo gyvybei pavojingu tarpsniu ir anksti netekus artimiausio asmens įžvelgia buvus svarbų veiksnį tolesniam jo augimui ir brendimui, nenormaliai elgsenai. Kaip, be to, sužinome iš paskui atlikto skrodimo protokolo, priekinėje didžiųjų smegenų dalyje buvo likę nemažų žievės plotų surambėjimų. Štai kodėl Liudviką kamavo chroniški galvos skausmai ir dėl ko jis galbūt visą gyvenimą prastai miegodavo. Narciziški asmenybės sutrikimai, kurių buvus galima įrodyti jau ankstyvoje Liudviko vaikystėje, ko gera, taip pat susiję su kūdikystėje persirgtu meningitu.

1848 m. kovo revoliucija Vokietijoje, kaip ir skandalingas meilės nuotykis su trisdešimt penkeriais metais jaunesne gražuole aire Lola Montes (Lola Montez), prisideda prie to, kad kietakaktis Liudviko senelis karalius Liudvikas I, norintis valdyti tik kaip absoliutus monarchas arba niekaip, yra priverstas 1848 m. kovo 21 dieną eidamas šešiasdešimt pirmuosius metus atsistatydinti ir atsisakyti sosto trisdešimt šešerių metų sūnaus Maksimiliano II naudai. Po kelių savaičių, 1848 m. balandžio 27 dieną, Maksimiliano žmona Mari pagimdo antrą sūnų ir jam duoda Oto (Otto) vardą. Šiam protas sutrinka jau anksti. Priešingai negu brolio Liudviko atveju, nekyla abejonių, kad šis sirgo nevisprotyste. Tad Liudvikas, dar visai vaikas, nebūdamas nė trejų metų, jau yra sosto įpėdinis. Jo gyva, laki vaizduotė. Kai senelis 1852 m. Kalėdų proga jam padovanoja rinkinį medinių kaladėlių, iš kurių galima pasatyti Miuncheno Pergalės arką, pasirodo, kad Liudvikas labai išmoningai moka iš jų sudėlioti ir kitų gražių statinių, ypač bažnyčių ir vienuolynų. Dauguma Liudviko II biografų tai vertina kaip ankstyvą jo būsimos statybų manijos požymį.

Tėvas, kurio tauta nelabai mėgsta – jį dažniausiai vadina trumpai karaliumi Maksu, – savo berniuką auklėja taip pat griežtai, kaip ir pats buvo savojo tėvo auklėjamas. Nevengiama ir fizinių bausmių, sąmoningai verčiamas pakentėti nevalgius. Tiems keliems Liudviko bendraamžiams draugams, kuriuos jis turi, leidžiama ateiti į svečius tik sekmadieniais griežtai nustatytu laiku, o jeigu kuris nors iš jų prie Liudviko prikiša pirštą ir, neduok Dieve, jam kepšteli, to daugiau nebekviečia. Liesti griežtai draudžiama. Kai vienas rūmininkas Hohenšvangau pilyje, kur karališkoji šeima vasaroja, vis dėlto paliečia berniuką bijodamas, kad tas nenukristų nuo mūro sienos, paties Liudviko atmintyje tai išlieka ilgus metus. Jo vaikystės išgyvenimai prisideda prie to, kad sąmonėje jau anksti formuojasi perdėta savos vertės pajauta. Žiemą jo suridenami sniego kamuoliai visuomet turi

būti didesni už brolio Oto. Nors broliuką jis ir myli, bet nuolat duoda aiškiai suprasti, kad tas yra jo valdinys. Vieną kartą Liudvikas, jau dešimtmetis berniukas, žaisdamas su broliu karališkojoje Berchtesgadeno viloje suriša jam rankas ir kojas, įkiša į burną gniužulą ir verždamas ant kaklo susuktą nosinę paguldo jį ant žemės. Pamėginus vienam dvaro tarnautojui silpnesnį princą Otą išvaduoti, Liudvikas pasipriešina sakydamas: „Jis yra mano vasalas ir drįsta neklausyti. Aš turiu jam įvykdyti mirties bausmę.“ Kas tai? Nekalti vaikų žaidimai, sadistinių fantazijų išraiška, ar pirmieji sunkios narcizinės psichozės požymiai?

Tėvai, turėdami daug visokių reprezentavimo pareigų, Liudviku beveik nesirūpina. Nei tėvui, nei motinai nepavyksta įgyti sūnaus pasitikėjimo. Karalius Maksas su abiem sūnumis kasdien matydavosi tik vieną ar du kartus: dieną per priešpiečius ir vakare, kai karališkoji šeima sėsdavo vakarieniauti, – taip rašo jo ilgametis kabineto sekretorius Francas Serafas fon Pfistermeisteris (Franz Seraph von Pfistermeister). „Tais atvejais jis tik paduodavo jiems ranką ir kuo skubiausiai pasišalindavo.“ Eidamas rytais į angliškąjį parką pasivaikščioti jis tik retsykais vesdavosi ir Liudviką, nes nežinodavo, apie ką su juo kalbėti. O tai, ką tėvas pasiūlydavo, berniukui būdavo neįdomu. Šalti santykiai su tėvu, virtę net neapykanta, Liudviką slėgė visą gyvenimą. Likus gyventi vos aštuonerius metus Liudvikas Austrijos sosto įpėdiniui Rudolfui prasitaria, kad tėvas į jį visuomet žiūrėdavęs tik iš aukšto ir „daugią daugiausia tik tarp kitko pasakydavo vieną kitą nereikšmingą žodį“.

Taip pat ir Liudviko be galo dievobaiminga motina Mari, savo šeimos vyriausiąja galva laikanti Dievą, beveik neranda kelio į vyresnėlio sūnaus širdį. Vaikai, kai ji retkarčiais užaina į jų kambarius, negauna iš jos jokių meninių pamokų, motiniškos šilumos. Bet ji yra aistringa alpinistė ir kai kada į savo išskylas pasiima ir Liudviką. Šitaip

ji jau labai anksti įžiebia sūnui meilę Bavarijos kalnynams, ir toji meilė išliko iki pat Liudviko gyvenimo pabaigos. Iš Mari dienoraščio matyti, kad lakios vaizduotės, jausmingas septynerių metų Liudvikas su malonumu klausėsis, kai ji pasakodavusi Biblijos istorijas ir rodžiusi jas vaizduojančius paveikslėlius. Jam patikdavę vaidinti, rašo ji, ir jis mielai persirengdavęs vienuole. Savo pinigų ir daiktų dažnai nepagailėdavęs dovanoti kitiems vaikams. Šis nekontroliuojamas dosnumas paskesniais jo gyvenimo kaip „pasakiškojo karaliaus“ metais virs švaistymo manija. Iki aštuonerių metų nuoširdžiausiai juo rūpinosi, jį auklėjo ir mylėjo guvernantė Sibilė Meilhaus (Sybille Meilhaus), kurią maloniai vadina Milau. Ji tampa jam savotiška pakaitine motina ir iki pat savo mirties 1881 m. lieka jo mylima ir gerbiama patarėja. Liudvikas net ir tuomet, kai jau yra karalius, jai atveria širdį rašydamas labai asmeniškus laiškus.

Kokių nors ypatingų talentų Liudvikas neturi. Richardas Vagneris (Richard Wagner) 1876 m. aiškiai pasakys: „Karalius visai nemuzikalus, bet jo poetiška siela.“ Liudvikas mėgsta teatrą ir būdamas aštuonerių metų nuolat skuba žiūrėti Gėtės (Goethe), Šilerio (Schiller), Šekspyro (Shakespeare) ir pirmiausia Richardo Vagnerio pjesių. Kai jam sukanka vienuolika, prasideda privačios pamokos, per kurias einamas gimnazijos kursas. Jis mokosi kalbėti prancūziškai ir šiek tiek angliškai, jam dėstoma Bavarijos istorija, tikyba, filosofija, piešimas ir karyba, tik pastarajai neturi jokio polinkio. O štai visa, kas susiję su menu ir literatūra, jį nepaprastai traukia. Apsitaisęs paties pasisiūtais drabužiais jis atlieka vaidmenis iš klasikinių spektaklių demonstruodamas fenomenalią atmintį. Atmintinai cituoja Šilerio dramas ir į galvą įsideda ištikus operų libretus, ypač Vagnerio, kuriuo negali atsisąvėti. Jis gėrasi romantiniu viduramžių sakmių pasauliu, kokį tėvo Maksimiliano pasamdytas dailininkas pavaizdavo aliejiniais dažais tapytuose sienos dydžio paveiksluose

Hohenšvangau pilies valgomajame. Tą pilį Maksimilianas prieš kurį laiką buvo įsigijęs apleistą ir paskui puikiai restauravo. Liudviką be galo pakeri Lohengrinas, atplaukęs valtimi, kurią tempė aukso grandine prie jos pririšta gulbė. Kai būsimasis karalius žvelgia į minėtus paveikslus, šių istorija tarsi atgyja ir ima skambėti. Jis įsivaizduoja pats esąs Lohengrinas ir vilkįs jo drabužiais. O kai sosto įpėdinis pirmą kartą 1861 m. vasario 2 dieną išgirsta šią romantinę Vagnerio operą, apsipila „susižavėjimo ašaromis“, praneša jo pirmasis biografas. Po keleto metų, 1866 m. gruodžio 16-ąją, Liudvikas rašo Kozimai fon Biulov (Cosima von Bülow), kuri taps antrąja Vagnerio žmona: „Aš tik tada iš tikrųjų gimiau, kai išgirdau apie Jį, tą dieną, kai pirmą kartą išgirdau „Lohengriną“, pradėjau gyventi.“ Dievo atsiųstas gulbės riteris, Parsifalio sūnus, kaip pasaulio atpirkėjas tampa Liudviko gyvenimo dievaičiu, o gulbė – jo totemu, saugančia dvasia.

Paskendęs svajonių pasaulyje sosto įpėdinis nepritampa prie aplinkinių. Jis vargiai beatskiria idėją nuo tikrovės, manoma jo šeimoje, ir iš jo dvasinių keistenybių tyčiojamasi. Liudvikas jaučiasi nesuprastas ir bėga iš tokios jam nedraugiškos tikrovės į poetinių svajų pasaulį. Pirmosios haliucinacijos jam ima rodytis, kaip užrašė šeimos gydytojas dr. Francas Gytlis, kai jis dar buvo trylikos metų berniukas. Jas galima aiškinti kaip ankstyvuosius prasidedančio proto skilimo (šizofrenijos) požymius. Šiek tiek vėliau, maždaug pusmetį iki Liudvikui įžengiant į sostą, jo tuometinis auklėtojas Teodoras Grafas Baselė de la Rozė (Theodor Graf Besselet de la Rosée), nors jį kaip asmenį ir vertina teigiamai, vis dėlto nepašykšti kritikos ir kalba su pranašiška nuojauta: „Sosto įpėdinis yra guvus ir labai gabus ir jau dabar turi žinių, toli pranokstančių vidutinybę. Jo vaizduotė tokia laki, kokia re-tai būna tokio jauno žmogaus. Bet jis yra ūmus ir be galo nuožmus. Daugiau negu ryškiai išreikštas įnoringumas rodo jį esant užsispyrusį – šią savybę galbūt paveldėjo iš senelio ir su ja bus sunku tvarkytis.“

1863 m. rugpjūčio 25 dieną aštuoniolikmetis Liudvikas Hohenšvangau pilyje blyksint bengališkoms ugnims ir skambant patriotinėms dainoms paskelbiamas pilnamečiu. Per tuos metus jis išstypo iki vieno metro devyniasdešimt vieno centimetro, tapo aukštaūgiu jaunikačiu su tokiai mažai galvai kaip jo pernelyg didelėmis ausimis ir juodais kaitinamosiomis žnyplėmis nuolat bangomis sudedamais plaukais. Žemo ūgio tėvas šalia jo atrodo blankus ir nepatrauklus. Svajingu didelių, nepaprastai išraiškingų akių žvilgsniu ir aštriu samanų bei citrinų kvapu, kuris dažnai nuo jo sklinda, Liudvikas kaip gražuo-
lis žavi moteris. Savo patrauklumą, matyt, bus neblogai suvokęs, nes niekuomet nepraleidžia progos fotografuotis. Tačiau tas aštuoniolikos metų drovus jaunuolis jau turi bendravimo sutrikimų. Kai artėja, pavyzdžiui, oficialūs pietūs ar priėmimai, jis ima akivaizdžiai nerimauti, todėl tą jaudulį mėgina slopinti nemažomis šampano porcijomis. Prūsijos ministras pirmininkas ir būsimasis reichskancleris Otas fon Bismarkas (Otto von Bismarck) per vizitą 1863 m. rugpjūčio 16–17 dienomis pirmą ir paskutinį kartą su Liudviku susitiko Nimfenburgo rūmuose ir savo memuaruose „Mintys ir atsiminimai“ (*Gedanken und Erinnerungen*) perteikė prie karališkųjų vaišių stalo patirtus įspūdžius. Liudvikas sėdėjęs šalia jo priešais motiną, rašo Bismarkas. „Man atrodė, kad jo mintys yra kažkur, bet tik ne čia, prie stalo, ir tik protarpiais jis prisimindavo ketinąs su manimi kalbėtis, tačiau pokalbio turinys apsiribodavo įprastinėmis dvaro šnekomis. Vis dėlto jaučiau jo kaip gabaus žmogaus guvumą ir ateities lūkesčių kupiną nuovoką. Kai pokalbis nutrūkdavo, jo žvilgsnis praslysdavo pro ponią motiną aukštyn į lubas ir tuomet, ne vieną kartą, staiga išgerdavo savo šampano taurę, kurios pripildyti, kaip supratau, motinos įsakymu nebuvo skubama, todėl princas vis laikydavo ją tuščią iškėlęs viršum peties, kol ją pamažu pripildavo <...>. Jaučiau, kad aplinka jam kėlė nuobodį, tad nepriklausomiems savo vaizduotės skrydžiams jis suteikdavo sparnus šampanu.“

Liudvikas ką tik buvo pradėjęs Miuncheno universitete klausyti įvairių dalykų paskaitų, tačiau jo tėvas Maksimilianas II 1864 m. kovo 10 dieną po šešiolikos metų valdymo baigė gyvenimą. Apie mirties priežastį esama visokių versijų. Oficialiai skelbiama, kad jis miręs dėl piktybinio krūtinės auglio. Maksimilianas spėjo atsisveikinti su šeima, palaiminti abu sūnus ir ilgai pasikalbėti su sosto įpėdiniu, kuris jau tą pačią dieną kaip Liudvikas II paskelbiamas naujuoju karaliumi, o kitą dieną prisaikdinamas gerbti Konstituciją. Jau po pirmojo pasikalbėjimo su karaliumi justicijos ministras Eduardas fon Bomhardas (Eduard von Bomhard) apie naująją valdovą sako, kad jis esąs „dvasiškai itin gabus“, bet jo dvasios turinys „visiškai netvarkingai sudėliotas“. Įspūdis toks, „tarsi tas jaunas žmogus būtų turėjęs dvi skirtingas prigimtis“. Į sostą Liudvikas įžengia labai entuziastingai, bet visai nepasirengęs. Apie politiką ir diplomatiją bemaž nieko nenutuokia, o visa, kas kariška, tam nekareiviškam karaliui kelia siaubą. Nuo sausio 1 dienos šiaurėje tarp Danijos ir Prūsijos, sudariusios sąjungą su Austrija, siaučia karas dėl Šlėzvigio ir Holšteino. Nors Liudvikas kasdien kviečia vis kitą iš šešių ministrų pranešti apie politinę padėtį, tačiau praktiškai valdyti paveda jiems. Jam pačiam pirmučiausia rūpi vienas projektas – Richardas Vagneris.

Remti ir skatinti Vagnerį kurti Liudvikas II laiko savo gyvenimo uždaviniu. Kaip karalius, galima sakyti, pirmiausia paveda kabinetui sekretoriui Pfistermeisteriui sužinoti, kur yra kompozitorius, ir jį pakviesti į karaliaus dvarą Miunchene. Didelės meninės ambicijos ir polinkis prabangiai gyventi Vagnerį įvarė į bankrotą, todėl sprukdamas nuo kreditorių jis kažkur pasislėpė. Pfistermeisteris jį aptinka 1864 m. gegužės 2-ąją viename Štutgarto viešbutyje, įteikia Liudviko kvietimą, valdovo portretą ir žiedą su briliantu. Vagneriui tai tarsi stebuklas. Jau kitą dieną jis rašo Liudvikui II egzaltuotą, gražių žodžių kupiną laišką: „Brangus maloningasai Karaliau! Šias dangiško

jaudulio ašaras siunčiu Jums norėdamas parodyti, kad nūnai poezijos stebuklai tarsi dieviškoji tikrovė įžengė į mano neturtingą, meilės ištroškusį gyvenimą. Ir šitas gyvenimas dabar priklauso Jums, mano gailestingasai jaunasai Karaliau. Elkitės su juo kaip su savo nuosavybe! Su didžiausiu susižavėjimu ištikimas ir tikrai Jūsų nuolankusis tarnas Richardas Vagneris.“

Gegužės 4-osios popietę Miuncheno karališkojoje rezidencijoje juodu susitinka pirmą kartą. Gal jaunasis karalius iš pradžių ir kiek sutriko galiausiai išvydęs visiškai žemišką, tik metro šešiasdešimt penkių centimetrų ūgio ir penkiasdešimt vienerių metų kompozitorių trumpomis kojomis, su daugybe raukšlių veide ir šnekantį šiek tiek su saksonišku akcentu. Apie šį susitikimą tėra išlikusi tik viena kita smulkmena abiejų laiškuose. Tą patį vakarą Liudvikas, dar vis tebesijaudindamas, rašo Bavarijos hercogienei Sofijai, Austrijos imperatorės Elžbietos seseriai: „Būtumei galėjusi paliudyti, kaip mane sugėdijo jo padėka, kai jam ištiesiau ranką tikindamas, kad jo didžiulis kūrinys apie nibelungus galės būti ne tik užbaigtas, bet ir pastatytas pagal jo paties norus, kad aš tuo šventai rūpinsiuosi. Tada jis žemai pasilenkė man prie rankos ir, atrodo, buvo susijaudinęs dėl to, kas buvo taip natūralu, nes ilgokai liko toje pozoje neištardamas nė žodžio. Jaučiausi tarsi būtume apsikeitę vaidmenimis. Aš pasilenkiau ir prisitraukiau jį prie širdies apimtas jausmo, lyg tarčiau sau priesaikos žodžius visą laiką likti jam ištikimas.“ O Vagneris vienai draugei prisipažįsta: „Deja, jis yra toks gražus ir dvasingas, toks širdies žmogus ir nuostabus, kad baiminuosi, jog jo gyvenimas gali sutirpti kaip trumpalaikis dievų sapnas šitame niekingame pasaulyje. Jis mane myli pirmosios meilės atsidavimu ir aistra: apie mane jis žino viską, mane puikiausiai pažįsta, – kaip savo paties sielą. Jis nori, kad būčiau pas jį visą laiką, dirbčiau, ilsėčiausi, statyčiau savo veikalus; jis pasirėngęs suteikti man viską, ko šiam tikslui reikia; aš turiu baigti nibelungus,

ir jis statys juos taip, kaip aš noriu. Aš turiu būti niekuo neribojamas savo paties valdovas, ne kapelmeisteris <...>.“

Per pirmas dvi savaites abu matosi kone kasdien. Liudvikas nedelsdamas išnuomoja vilą prie Štarnbergo ežero ir pakviečia Vagnerį joje apsigyventi. Nuo gegužės mėnesio Vagneris gauna 4000 guldenų metinę algą, taigi maždaug tiek pat, kiek uždirba ministerijos patarėjas. Liepos mėnesį Liudvikas jam padovanoja 16 000 guldenų, todėl Vagneris gali grąžinti skolas. 1864 m. spalį jis kartu su dar neišsiskyrusia mylimąja Kozima fon Biulov persikrausto į Liudviko pasiūlytą labai ištaigingai įrengtą vilą pačioje geriausioje Miuncheno vietoje. Liudvikas, nieko nežinantis apie šiuos santuokinę ištikimybę pažeidžiančius Vagnerio santykius, užmoka už viską, taip pat ir persikraustymo išlaidas, – iš viso 4000 guldenų. Nuo 1865 m. vasaros kasmet prideda dar po 1200 guldenų diližanui išlaikyti. O nuo 1867 m. metinė alga pakeliama iki 8000 guldenų. Papildomai Liudvikas finansuoja visas Vagnerio atostogų išvykas, leidžia jam laisvai naudotis karališkuoju transportu kelionėms į Italiją ir nuolat apdovanoja brangiomis dovanomis. Už keturių „Nibelungų žiedų“ operų sukūrimą, tam prireiks dvidešimt aštuonerių metų, taip pat už teisių perdavimą karaliui Vagneris pareikalauja 30 000 guldenų honoraro. Tiek ir gauna. Nuo 1864 iki 1883 m., Vagnerio mirties metų, karalius iš valstybės kasos buvo išleidęs beveik 350 000 guldenų. Kai Vagneris už visą gyvenimą pageidautos 200 000 guldenų dovanos panori tučtuojau grynaisiais gauti 40 000 ir pasiunčia mylimąją į ministrų kabineto kasą asmeniškai tų pinigų paimti, ši didžiulė suma išmokama monetomis: jos pilamos į maišus, o šiems išvežti prireikia dviejų vežimų. Taip tarnautojai aiškiai parodo, kaip jie žiūri į Vagnerio godumą pinigams ir į karaliaus dosnumą. Apie tai greit pasklinda kalbos, o Bavarijos žmonių pasipiktinimas be-saikiu, impulsyviu ir bohemiškai gyvenančiu kompozitoriumi ima

didėti. Daugelis bavarų – įskaičiuojant ir karališkąją šeimą – Vagnerio nemėgsta, ypač dar ir todėl, kad jo įtaka Liudvikui II vis stiprėja. Negirdėtas daiktas, kad audienciją pas karalių Vagneris gauna kaipmat, o diplomatai ir net ministrai kai kada priversti laukti savaitėmis. Vyriausybė jaučia pareigą įsikišti ir pareikalauja, kad Vagneris tuojau pat išvyktų iš šalies. Liudvikas, kurio santykis su Vagneriu yra stačiai egzistencinis, dėl to baisiausiai įsižeidžia. Laiškuose jis buvo Vagnerį pavadinęs savo gyvenimo viešpačiu ir norėjo likti jam ištikimas iki gyvenimo pabaigos. Dabar karalius pasišovęs tuojau atsistatydinti, kaip galima spėti, ir dėl to, kad pats geriausiai žinojo, kaip progresuojanti liga vis labiau jį pasiglemžia. Tačiau į Šveicariją išsikėlęs Vagneris jį nuo to žingsnio sulaiko. „Ak, koks menkas yra pasaulis! – rašo jam Liudvikas 1865 m. rugpjūčio 21-ąją. – Kokie apverktini ir niekšingi yra žmonės! <...> Ak, kad pasaulį jau būčiau palikęs!“

Liudviko antipatija politikai, o jis kaip karalius jos uždavinius privalo spręsti, dar sustiprėja, kai 1866 m. gegužės pradžioje jau visai ant nosies karas tarp Prūsijos ir Austrijos dėl Šlėzviso ir Holšteino. Austrija, susirūpinusi, kad laiku nebus pasirengusi karui, paskelbė kovinę savo kariuomenės parengtį. O kai Bavarijos ministrų taryba iš karaliaus to paties pareikalauja savajai kariuomenei, kad turėtų karui tinkamą armiją, kariniams dalykams negabus ir nepatyręs Liudvikas taip pasipiktina, jog vėl nori viską mesti ir atsistatydinti. Jam nepriimtinas pilietinis karas Vokietijoje. Tačiau patarėjų spaudžiamas įsakydamą gegužės 10-ąją vis dėlto pasirašo. Jau kelis dešimtmečius Bavarijos kareiviai nėra kovoję didesniuose susirėmimuose, todėl kariuomenėje nėra bemaž nė vieno divizijos vado, turinčio kovinės patirties. Trūkumai akivaizdūs. Visų pajėgų mobilizacija trunka apie pusantro mėnesio, todėl sąjungininkų austrų nerimas, kad Bavarijos daliniai karo veiksmų arenoje pasirodys per vėlai, nėra iš piršto laužti.

Birželio 14 dieną prasidėjęs karas Liudviką II užklumpa tuo metu, kai jis su adjutantu ir arklininku toli nuo visokių rūpesčių džiaugiasi gyvenimu savo mėgstamoje Rožių saloje Štarnbergo ežere. Vėliau Bavarijos ministru pirmininku tapęs Chlodvigas Hohenlohė-Šilingfiurstas (Chlodwig Hohenlohe-Schillingfürst) birželio 16-ąją dienoraštyje parašo: „Karalius dabar su niekuo nesusitinka. Gyvena su savo taksais ir arklininku Felku (Völk) Rožių saloje ir rengia fejer-verkus. Nepriėmė net <...> karališkųjų patarėjų. Konstituciniame Bavarijos gyvenime negirdėtas dalykas.“ Nenoromis Liudvikas birželio 25-ąją vyksta į Bambergą, Bavarijos kariuomenės vyriausiąją būstinę, ir ten netikėtai pasirodo tuo metu, kai Vokietijos sąjungoje dalyvaujančių valstybių karininkai vakarieniauja. Vilkėdamas mėlynai sidabrinių mundurą, su gausiai klostuotu raitelio apsiaustu, užmestu ant pečių, atrodo veikiau kaip teatro personažas, o ne kaip nominalus krašto kariuomenės vadas. Liepos 2-ąją jis perskaito jam parengtą kreipimąsi, kuriame kviečia bavarų tautą į kovą „už vokiečių teisę ir garbę, už savąjį orumą ir nepriklausomybę ir už didžios nacijos ateitį, už Vokietijos kaip laisvos ir galingos visumos išsaugojimą, už Bavarijos kaip savarankiškos ir vokiečių iškilnios didžiosios tėvynės gyvavimą“. Užut pasilikęs su kovojančiais daliniais, Liudvikas kuo skubiausiai vėl pasitraukia į savo Rožių salą Štarnbergo ežere, o tuo metu karaliaus motina Mari pluša savo pačios rūpesčiu įrengtose lauko ligoninėse stengdamasi padėti sužeistiesiems. Kunigaikštis Chlodvigas Hohenlohė rugpjūčio 18-ąją rašo, kad karalius kaip tik dabar rengia operos dekoracijas, siuva kostiumus, kuriais apsitaęs paskui „vaikšto po savo kambarį“. Šią pasyvią laikyseną viešojo nuomonė aštriai kritikuoja kaip jo dvasinio abejingumo išraišką. Dvaro pamokslininkas Ignacas fon Delingeris (Ignaz von Döllinger) nė kiek nesuklysta sakydamas, kad karalius gyvena pasinėręs į sakmių, muzikos ir dramos karalystes. Apie kitą pasaulį nenorįs nieko girdėti.

„O kaip tik dabar mums verkiant reikia monarcho <...>, valingo ir galinčio spręsti valdovo!“

Tačiau jau 1866 m. liepos 3-iąją viskas yra nulemta. Pranašesniais ginklais aprūpinta ir mobilesne Prūsijos kariuomenė kautynėse prie Kėnigreco* suduoda austrams triuškinamą smūgį. Rugpjūčio 22 dienos taikos sutartimi Bavarija netenka karinio suvereniteto, privalo Prūsijai sumokėti 30 milijonų guldenų kontribuciją ir sudaryti su ja gynybinę sąjungą. Jau liepos 18-ąją Liudvikas II visiškai nusiminęs guodžiasi Richardui Vagneriui: „Šešėliu karaliumi be valdžios būti nenoriu! <...> Nors mane apleis visi, nors niekšingai sutrūkinės glaudžiausi, švenčiausi saitai, bet mes liksime amžinai ištikimi <...>!“ Per pastaruosius metus karalius ir kompozitorius vienas kitam parašė bemaž šešis šimtus laiškų. Liudvikas renkasi tokius kreipinius kaip „Mielas, vienintelis drauge!“, „Mano nuoširdžiausiai mylimas bičiuli!“, „Vieninteli! Šventasai!“, „Vienas ir visi viename asmenyje! Mano palaimos simboli!“ Ar iš šių jausmingų meilės patikinimų galima spręsti apie Liudviko lytinę orientaciją? Gidai, vedžiojantys turistus po jo karališkuosius rūmus, ir dabar dar vis turi atsakinėti į dažniausiai užduodamą klausimą: „Ar Liudvikas II buvo homoseksualus?“ Negalima į tą klausimą tinkamai atsakyti nepasidomėjus, koks buvo jo santykis su moterimis ir su kokiomis nepaisydamas psichikos ir fizinių problemų jis artimiau bendravo ir, galimas daiktas, turėjo lytinių santykių.

Prieš pat devyniolikos metų sukaktį Liudvikas 1864 m. birželio mėnesį Bad Kissingene sutinka gražiąją carienę Mariją Aleksandrovną. Buvusioji Heseno princesė, kurią 1841 m. vedė caras Aleksandras II, čia yra atvykusi gydytis tuberkuliozės. Liudvikas iš pirmo

* Vadinamas Sadovos mūšiu. Ši vieta yra netoli dabartinio miesto Čekijos šiaurėje Hradec Kralovės.

žvilgsnio įsimyli tą dvidešimčia metų vyresnę moterį, ją vadina savo „gyvenimo angelu“ ir iš Viurcburgo pasiunčia karinį orkestrą griežti specialiai jai. Jis ilgisi jos taip, kad po mėnesio vėl važiuoja pas ją, kartu apžiūri Kelną ir Koblenčą ir rugpjūčio 8-ąją vieni du prie žvakių šviesos švenčia jos keturiasdešimtąjį gimtadienį. Tačiau lytinių santykių nebuvo. Išliko tik ne vienus metus trukusi sielų giminystė. Toks pat dvasiškas yra ir Liudviko bendravimas su vengre aktore Lila fon Bujovski (Lila von Bulyowski). Vaidindama pagrindinį vaidmenį Frydricho Šilerio dramoje „Marija Stiuart“ Liudviką taip sužavi, kad tas vienuolika metų už save vyresnę gražuolę dažnai kviečiasi į Bergo ir į Hohenšvangau pilis pabūti dviese. Tačiau įsikiša karaliaus motina Mari ir vengrę išprašo iš šalies. Pagrįsto įrodymo, kad to priežastis būtų buvę lytiniai santykiai, nėra. Galimas daiktas, kad Liudvikas II išvis su moterimi niekuomet ir nėra miegojęs.

Taip pat ir su aštuoneriais metais vyresne pussesere Elžbieta (Sisi), Austrijos imperatoriene, Liudviką jau nuo vaikystės sieja nuoširdi draugystė. Elžbieta yra tokia pat svajinga kaip ir jis, ji ir puiki raitelė: tą įrodo per daugybę bendrų iškylų į Posenhofeno rūmų prie Štarnbergo ežero apylinkes. Abu domisi menu, literatūra ir muzika. Ko gera, Sisi buvo ta moteris, kurią Liudvikas labiausiai gerbė. Švenčių progomis įteikdavo jai ypač gražių gėlių puokštę ir brangių dovanų. 1865 m. kovo pabaigoje Sisi pasigiria šešiamečiam karaliaus įpėdiniui Rudolfui: Liudvikas jai „tiek bučiavęs ranką, kad teta Sofija, žiūrėjusi pro duris, paskui klausė, ar aš ją tebeturiu“. Tačiau ir šiuo atveju toliau nekaltų švelnybių nenuėinama. 1865 m. liepos 19-ąją ministrui Liudvigui fon der Pfordtenui (Ludvig von der Pfordten) jis rašo, kad anaip tol nenuvertinąs moterų. Bet daugeliui jaunuolių nutinką taip, kad „į jų prielankumą kitai lyčiai įsipainioja geidulingumas, kurį aš smerkiu. Kadangi aš, ačiū Dievui, nieko apie tai nežinau, todėl, kaip manau, savo pagarbą moterų skaistumui juo stipriau jaučiu“.

Tačiau paskui Liudvikas ima garbstyti dvejais metais jaunesnę, gražią ir daug gerbėjų turėjusią, liekną, vešliais ilgais kviečių spalvos plaukais ir mėlynomis kaip rugiagėlės akimis moterį, kuri būdama talentinga pianistė ir dainininkė ne tik, kaip ir jis, žavisi Vagneriu, bet ir ima jam jausti neabejotą „kūnišką potraukį“. Jos vardas Sofija, ji yra jaunesnioji Sisi sesuo. Liudvikas, kai ji iki vėlyvo vakaro jam dainuoja Vagnerio arijas, be galo ja žavisi ir nepaprastai jaudinasi, kad ši supratinga, vienmintė siela dalyvauja jo, kaip pats sako, „savotiškame likime“. 1866 m. vasaros pabaigoje jie jau taip susidraugauja, kad ne tik Posenhofene, bet ir Miuncheno karaliaus dvare imama galvoti apie sužadėtuves. Kai 1866 m. rugpjūčio 12-ąją Liudvikas Posenhofene vėl sėdi drauge su Sofija ir abu maloniai šnekučiuojasi, netikėtai, iš anksto neįspėjusi, į kambarį įeina hercogienė Liudovika ir „dėl savo dukters interesų“ gana aiškiais žodžiais verčia Liudviką apsispręsti. Šiam tai didžiulė staigmena, galima sakyti, jis pasijunta visiškai priblokštas, nes iki šiol apie jokiais santuokas išvis nėra galvojęs. Sutrikęs iš pradžių rašo Sofijai atsisveikinimo laišką, ir dėl to ji pasijunta labai nelaiminga. Jinai jį myli ir tikisi ne vien platoniškų santykių, bet ir lytinės laimės. Tačiau netrukus Liudvikas pakviečia ją ir jos seseris į 1867 m. sausio 22 dieną Miuncheno rezidencijoje rengiamą karališkųjų rūmų pokylį ir jam baigiantis, pirmą valandą nakties, įteikia jai laišką, kuriame praneša, kad iš draugystės išsirutuliojusi „nuoširdi ir tikra meilė“. „Aš Tave myliu ir prisiekiu ištikimybę, – rašo jis ir baigdamas klausia: – Ar nori tapti mano žmona? Mano karūnos drauge? Bavarijos karaliene?“ Jau kitą rytą ateina žinia su atsakymu – taip. O jau vakare abu pirmą kartą pasirodo viešai teatre. Oficialios sužadėtuvių tampa dideliu visuomeniniu įvykiu. Miuncheno gyventojai susižavėję. Jiems Liudvikas ir Sofija – stačiai svajonių pora! Entuziastingai rengiamasi kelis kartus atidėliotoms vestuvėms, gautas taip pat ir būtinas popiežiaus leidimas tuoktis tokiems artimiems giminėms.

Tačiau jau po kelių savaitių nuo sužadėtuvių Liudvikas su Sofija pradeda elgtis vis formaliau ir oficialiau. Jo laišakai sužadėtinei dabar yra trumpi, šalti ir irzlūs. Karaliaus nuotaika, jo psichinė būseną visai nekokios. 1867 m. kovo 15-osios laiške Vagneriui Liudvikas rašo, kad niekam, išskyrus jį, nenorįs pasiguosti dėl savo bėdos. Nors ir koks laimingas esąs, kad susižadėjo, „bet kartu esu ir kur kas nelaimingesnis ir vertesnis pasigailėjimo!“ Per kunigaikščio Chlodvigo Hohenlohės-Šilingsfiursto pobūvį įvyksta sensacija. Liudvikas paprasčiausiai palieka savo sužadėtinę vieną ir pasišalina iš šventės. Po kelių dienų jis vėl pasirodo pas ją, bet tik norėdamas pamatuoti, kaip jai tinka karalienės karūna. Ir vėl pradingsta kaip į vandenį. Apsipylusi ašaromis Sofija sušunka: „Jis manęs nemyl!“ Spalio 7-osios laiške Sofijai Liudvikas sužadėtuves nutraukia.

Jis vėl užsidaro Hohenšvangau rūmuose ir savo svajonių pasaulyje. Visa šalis pasipiktina tokiu staigiu sužadėtuvių nutraukimu. Niekas panašaus Bavarijos istorijoje iki šiol dar nėra buvęs, nepatenkinti kar-toja žmonės. Jie simpatizuoja Sofijai, o Liudviką šukuoja prieš plauką. Šis skandalas tampa dingstimi išsakyti karaliui priekaištą dėl to, kad kilus politinei įtampai jis per mažai rūpinosi valstybės reikalais ir tautos gerove. Ir Vienoje, ir Posenhofene taip pat nežinoma, ką daryti. Sisi motinai Liudovikai rašo, kad „trūksta žodžių tokiai elgsenai apsaityti“, Sofija „su tokiu žmogumi dievaži nebūtų galėjusi būti laiminga“. Išaiškėjo, kad Liudvikas paprasčiausiai nėra pajėgus dviasiškai prisirišti prie moters, išlaikyti erotinį potraukį, o ką jau kalbėti apie lytinius santykius. Svarbiausia priežastis: jį nepaprastai stipriai erotiškai traukė prie vyrų, taigi buvo homoseksualus.

Homoseksualumas XIX a. laikomas lytiniu iškrypimu. Už jį numatomos bausmės, Bažnyčiai jis yra „mirtina nuodėmė“. Tačiau Bavarijoje, kuri nuo 1813 m. seka Napoleono kodekso pavyzdžiu, yra kitaip. Bet ir čia „vyro ištvirtavimas su vyru“ visuotinai pripažįstamas

patologija. Liudvikas savo „priešingos seksualinės jausenos“ negali viešai išgyventi, jis negali, kaip dabar esame pratę sakyti, būti atviras. Tačiau savo seksualines problemas jis iš dalies patikėjo dienoraščiui. Šį 1925 m. abejotinomis aplinkybėmis paskelbė Ervinas Rydingeris (Erwin Riedinger) Ediro Greino (Edir Grein) slapyvardžiu. Dabar daugelis šios publikacijos teksto vietų laikomos klastote. Mat Ervinas Rydingeris yra posūnis Johano fon Luco (Johann von Lutz), kuris, kaip dar matysime, būdamas ministras pirmininkas aktyviai dalyvavo nuverčiant karalių. Šiuo pamfletu, kuriame Liudviką kompromituojantys įrašai eina pakaitomis su pavieniais, dažnai polemiškais Rydingerio komentarais, iš esmės norėta dar kartą pateisinti karaliaus paskelbimą neveiksniu. Psichiatrų išvadose, kuriomis tas pamfletas remiasi ir apie kurias dar kalbėsime išsamiau, Liudviko seksualumas aptariamas ne pagrindiniame tekste, o tik šešioliktame priede. Čia sakoma, kad Liudvikas dažnai užsiiminėjęs onanizmu. Taigi ir lytinės elgsenos srityje jis ieško prieglobsčio vaizdinių pasaulyje, kurį gali moduluoti visiškai pagal savo paties norus. Tuometiniu supratimu „vyrų masturbacija“ mažindavusi smegenų ir nervų substanciją. Todėl mirusio karaliaus skrodimo protokole aiškiai pažymima, kad jo smegenys sveria šešiolika gramų mažiau už vidutines. Tad galima manyti, kad Liudvikas pats mėgino kovoti su savo aiškiu poreikiu taip tenkinti lytinę aistrą. Viena nesuklastotame 1870 m. kovo 24 dienos dienoraščio įrašė sakoma: „Daugiau jokių naudos neduodančių apsiplovimų šaltu vandeniu.“

Liudviko homoseksualinius santykius labiau atskleidžia vaizdinių kupini laišškai negu įrašai dienoraštyje. Iš jų matyti, kas priklausė prie tų jo favoritų, kuriuos jis dosniai apdovanodavo vertingomis dovanomis. Sąrašas ilgas. Į jį įeina jo patikimas asmeninis adjutantas princas Paulius fon Turnas ir Taksis (Paul von Thurn und Taxis), taip pat kabineto sekretorius Frydrichas fon Cygleris (Friedrich

von Ziegler) bei Liudviko ilgametis arklininkas Richardas Hornigas (Richard Hornig). Su šiuo dvidešimt aštuonerių metų puikios išvaizdos geltonplaukiu meilužiu 1867 m. spalio 23 dieną Liudvikas išvažiuoja į Tirolį ir Forarlbergą ir tik po aštuonių dienų grįžta į susitikimą su ministrais, kurie per tą laiką nenumanė, kur yra regentas. Šiai ypatingai žmonių grupei priklauso ir kai kurie garsūs dainininkai ir aktoriai, pavyzdžiui, tuo metu įžymi austrų teatro žvaigždė Jozefas Kaincas (Josef Kainz), taip pat pora karališkajai tarnybai paskirtų lengvosios kavalerijos jaunesniųjų karininkų. Paskutiniais Liudviko gyvenimo metais jo svarbiausias patikėtinis nuolat ieškant jaunų tos pačios pakraipos vyrų yra jo taip pat homoseksualus tarnas ir arklininkas Karlas Heselšvertas (Karl Hesselschwerdt). Su juo Liudvikas dalijasi nuomonėmis apie savo seksualinių partnerių lytinės kūno dalies dydį ir kokybę rašteliais, kurie dažnai baigiami žodžiais „Būk atsargus!“ arba „Šį raštelį sudegink!“ Pavyzdžiui, Liudvikas jo prašo „dar kartą tiksliau pranešti“, ar „Jozefo didesnis ir gražesnis negu anksčiau Krumperio (Krumper) <...>. Užmesk akį ir į Nyblerį (Niebler). Kaip atrodo kūrikas Nagleris (Nagler)?“ 1884 m. lapkričio 9-ąją Liudvikas jam rašo: „Smalsu sužinoti, kaip Tu tai darai su Balduinu (Balduin)!“ Šias smulkmenas mes dabar taip tiksliai žinome todėl, kad Karlas Heselšvertas nevykdė karaliaus nurodymo ir Liudviko ranka rašytų raštelių nenaikino, o dėjo į krūvą. Rankraščių rinkėjas Robertas Holcšū (Robert Holzschuh) dvidešimt septynis tokius raštelius 1999 m. įsigijo viename Miuncheno aukcione už 180 tūkstančių markių ir per dvejus metus jais remdamasis parengė knygą. Prieš akis turėdami tuos paviešintus karaliaus intymumus – jie mus čia domina tik kaip antraeilis dalykas – mes taip pat privalome pabrėžti, kad dauguma tų įsivaizduotų santykių su vyrais vyko be seksualinio kontakto. Bičiulystė su Vagneriu, kaip ir daug kitų tokio pobūdžio Liudviko draugysčių, liko tuo nepaženklinta.

Po trijų skaudžių netekčių, kurias Liudvikui buvo lemta per pastaruosius dvejus 1866 ir 1867 metus išgyventi: draugo, sužadėtinės ir savarankiškumo praradimas, žmogui, leidžiančiam dienas vaizdinių pasaulyje ir tūnančiam Hohenšvangau pilyje, šauna į galvą mintis tai kompensuoti kuo nors, kas karališkąja galia ir išmone pranoktų visa iki šiol žinoma. Šių laikų psichiatrai sutaria, kad Liudviko vis didėjanti statybų manija – panašiai kaip azartiniai žaidimai, kleptomanija ar piromanija – buvo patologiškos prigimties. Ligą, sielvartą ir prastą nuotaiką karalius sumano įveikti tuo, kas iš esmės galėtų kelti ūpą ir teikti malonumą. Jis užsimoja Bavarijoje pastatydinti keletą nostalgikų, bet drauge ir ištaigingų karališkų pilių. „O kaip būtina susikurti tokių rojaus kampelių, tokių poetinių prieglobsčio vietų, kur būtų galima laikinai pamiršti tuos kraupius laikus, kuriais gyvename“, – rašo jis 1869 m. sausį Sibilei Meilhaus, savo ankstyvosios jaunystės dienų auklei. Iš tų laikų jis prisimena nediduką Linderhofą Grasvangtalyje netoli Oberamergau. Dabar jis paliepia čia stūksantį neišvaizdų namą perstatyti, paversti jį nedidele prancūziško rokoko stiliaus su gausia puošyba ir baltais akmenų luitais apmūryta pilimi. Jau 1872 m. jis gali įsikraustyti į pirmąsias patalpas. Linderhofas yra vienintelė iš Liudviko trijų pastatydintų pilių, kurios pabaigiamos ir įrengiamos jam dar gyvam esant. 1873 m. nupirkęs didžiausiame Bavarijoje Chymzės ežere salą, vadinamą Ponų sala (*Herreninsel*), jis įgyja didelį statyboms tinkamą žemės plotą, kur užsimojęs pastatydinti „šlovės šventovę“, skirtą jį žavinčio Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV garbei. Didžiausi, toli nusidriekę ir kone septynis milijonus guldenų kainavę brangiausi jo rūmai turi simbolizuoti „Dievo gailestingumą“ ir priminti Versalį. Jie niekuomet iki galo nepabaigiami įrengti, o pats karalius juose trumpam apsigyvena tik vieną vienintelį kartą. Tačiau mėgstamiausias projektas, apie kurį užsimena jau 1868 m. gegužės 13 dienos laiške Vagneriui, yra Hohenšvangau senų pilies griuvėsių

Algojaus srityje netoli Polato tarpeklio rekonstrukcija pagal Vokietijos senovės riterių pilių stilių. Ši neogotikinė „Gralio pilis“, architektūrinis riterių pasaulio, sakmių ir Vagnerio operų mišinys, tik Liudvikui mirus imamas vadinti Noišvanšteinu. Pirmasis pamatinis akmuo padedamas 1869 m. rugsėjo 5 dieną. Ši ant stačios uolos iškilusi romantiška pilis su šešiasdešimt aštuonių metrų aukščio laiptų bokštu ir daugybe dantytų viršutinių mūro sienų ir smaigalių yra tarsi kokie netikri kulais, ir jie tampa vokiečių ikona, pilių pilimi. 1880 m. gruodį karalius gali pirmą kartą kelioms dienoms čia įsikurti. Tačiau ir jam mirus pilis dar ilgai yra statybų aikštė.

Liudviką II pasitraukti iš viešumos ir aktyvios politikos paskatino ir 1870–1871 m. įvykiai. Jausdamas neprielankumą viskam, kas prūsiška, jis vis dėlto seka Oto fon Bismarko į nacionalinį vienijimą nukreiptą politiką. Kai 1870 m. vienas iš valdančiosios Hohencolernų dinastijos princų ima pretenduoti į laisvą Ispanijos sostą, suvokdama geografinės apsupties grėsmę Prancūzija reikalauja to atsisakyti. Prūsija, nors ir nusileidžia, tvirtų garantijų, kurių Prancūzija geidauja, duoti atsisako. Iškyla karo tarp abiejų valstybių pavojus. Liudviką tenka parvežti iš kalnų pasaulio, į kurį vėl yra pasitraukęs. Ir iš tikrųjų 1870 m. liepos 19 dieną Prancūzija paskelbia Prūsijai karą. Bavarija ir jos 55 tūkstančių armija nori nenori turi būti Prūsijos sąjungininkė. Liudvikas privalo susitaikyti su padėtimi, kad liepos 27 dieną Miunchene ima plevėsuoti Prūsijos vėliava, nes, remiantis sąjungos sutartimi, Prūsijos kronprincas perėmė vadovavimą Bavarijos daliniams. Po lemiamo 1870 m. rugsėjo 2 dienos mūšio prie Sedano ir paėmus į nelaisvę Prancūzijos imperatorių Napoleoną III, taip pat ir Bavarijoje vis daugiau žmonių reikalauja suvienytos Vokietijos valstybės su vienu valdovu priešakyje. Kai ir Miunchene pagerbiami nugalėtojai, Liudvikas iškilmėse nedalyvauja, dėl to, kaip praneša to meto spauda, žmonės nebuvo patenkinti.

Jau kelintą kartą Liudvikas ketina atsistatydinti ir karaliaus karūną perleisti broliui Otui. Bet šio psichika tuo metu yra tokia sutrikusi, kad Liudvikas tos minties atsisako.

Bavarijos ministrų taryba beveik nebeinformuoja karaliaus apie derybas dėl iki šiol nepriklausomų pietų Vokietijos valstybių prisidėjimo prie numatytos Vokietijos imperijos. Po Prūsijos karaliaus Liudvikas yra svarbiausias tos sąjungos kunigaikštis, bet jo pritrimo vis dar nėra. Bismarkas jam pasiunčia savo parengtą „imperatoriškojo laiško“ projektą, kuriame Vokietijos imperatoriaus titulas siūlomas Prūsijos karaliui Vilhelmui I. Liudvikas po didžiausios paslapties priedanga duoda suprasti, kad galės pritarti tik tuo atveju, jeigu jo šaliai būsią keliais milijonais markių pagelbėta išbristi iš šiuo metu susidariusios sunkios finansinės padėties. Čia jis turėjo galvoje ne ką kita kaip besikaupiančias skolas dėl jo statomų pilių ir rūmų. Kebli ir subtili istorija, labai primenanti papirkimą. 1871 m. sausio 18-ąją Vilhelmas I Versalio rūmų Veidrodžių salėje paskelbiamas Vokietijos imperatoriumi. Liudvikas nusprendė imperatoriaus paskelbimo ir Vokietijos imperijos įkūrimo ceremonijoje verčiau nedalyvauti. „Imperatoriskąjį laišką“ jis pasirašė – ko gera, norėdamas išvengti visiško Bavarijos izoliavimo – ir pavedė savo dėdei princui Luitpoldui, Bavarijos atstovui Didžiojoje vyriausioje būstinėje, jį perduoti. Ir iš tikrųjų nuo 1873 iki 1876 m. per Šveicarijos bankus į karališkąją kasą įplaukia iš viso penki milijonai markių tiesiogiai karaliui disponuoti. Bismarkas, norėjęs ir ateityje užsitikrinti Liudviko prielankumą, suteikė galimybę tuos pinigus pervesti iš vadinamojo „Velfų fondo“, konfiskuoto Hanoverio karaliaus dvaro turto. Visuomenė apie tai nieko nesužino.

1871 m. tampa lemiamu posūkio tašku Liudviko gyvenime. Dabar jis beveik nebesirodo viešumoje, retai priima aukštus pareigūnus ir vengia, išskyrus du susitikimus su imperatoriumi Vilhelmu, kitų

monarchų vizitų. Dėl to nuolat kyla susierzinimų diplomatiniam korpuse. „Šešėlinių karaliūnų“, kokių Liudvikas nenorėjo būti, vis dėlto tapo. Net su savais ministrais bemaž nebesusitinka, taip pat ir su sava tauta. „Nebegaliu pakęsti, – pareiškia jis, – kai į mane spokso tūkstančiai žmonių, nebegaliu tūkstančius kartų šypsotis ir sveikintis, kreiptis su klausimais į žmones, su kuriais neturiu nieko bendra, išklausti atsakymų, kurie manęs nedomina. Ne! Ir dar kartą ne! Nebėjstengiu ištrūkti iš šitos vienatvės!“ Kelis savo tarnus jis išsiunčia į tolimas keliones ieškoti jam „pasakiškų kraštų“ arba rasti rojaus salą, kur galėtų gyventi vienas ir niekieno netrikdomas.

Gerokai pasikeitė ir jo išorė. Iš buvusio grožio beveik nieko neliko. Išblyškęs veidas rodo, koks košmariškas jo naktinis gyvenimas. Nei dieną, nei naktį bemaž nesumerkia akių. Nuo 1870 m. užsiaugina ūsus, o pasmakrę apželdina suvelta barzda. Kadangi iš burnos dėl prastos higienos stipriai sklinda nemalonus kvapas, norėdamas nuo jo apsaugoti aplinkinius, kalbėdamas nuolat prisidengia sukvėpinta nosine. Dažnai kenčiamą dantų gėlą vis mėgina maldyti alkoholiu. Jau anksti netenka kone visų dantų. Tai ne tik sugadina tartį, bet ir pakeičia valgymo įpročius. Vienas jo kamerdineris Mayras skundžiasi, kad karalius valgęs „netvarkingai, neapetitiškai ir šlykščiai, taško aplinkui padažus, drabsto daržoves ir išsitepa drabužius“. Pirmučiausia dėl to, kad mėgsta saldumynus – šokoladinius saldinius su įdaru, pyragus, stiprų saldų vyną – Liudvikas nutunka: juosmens apimtis – metras dvidešimt. Iš gražiai nuaugusio, gvardijai tinkamo beveik dviejų metrų ūgio jaunikačio per vos trisdešimt metų jis virto storu, nepatraukliu, dviejų šimtų keturiasdešimties svarų drimba. Bavarijos karalius „akivaizdžiai pasikeitė“, konstatuoja Prūsijos kronprincas Frydrichas Vilhelmas 1870 m. pabaigoje. „Kalba jis kažkaip nerimastingai nervindamasis: neišklausęs atsakymo į savo klausimą iki galo jau vėl klausia visai ko kita.“

Per audiencijas Liudvikas kai kada pasislepia už palmės arba širmos priversdamas lankytoją laukti, paskui netikėtai pasirodo ir jį išgąsdina. Tarnus vis dažniau suerzina keistomis išmonėmis. Ant kaktos užspaudžia jiems kvailio ženklą arba reikalauja, kad veidus jie paslėptų po juodomis kaukėmis. Galime į tai numoti ranka kaip į paprasčiausius įgeidžius. Tačiau galime šią elgseną vertinti ir kaip žmonių menkinimą ar net progresuojančios beprotystės išraišką. Savo liguistumą jis kuo puikiausiai suvokė pats. Jis žino, koks didžiulis pavojus jam gresia ir, kaip rašo 1870 m. birželio 5 dienos laiške Vagneriui, galys „išprotėti arba mirti“. 1882 m. vasarį vykusiame pokalbyje su amerikiečių rašytoju Lu Vanderpulu (Lew Vanderpoole), kuris apie tai paskui papasakojo, Liudvikas II save lygina su Edgaru Alanu Po (Edgar Allan Poe). Alkoholikas ir narkomanas pasaulyje žinomų siaubo istorijų autorius visą gyvenimą kentė klaikių nevalingų vaizdinių ir baimės bei siaubo priepuolius. Rašytojas mirė išgyvenęs vos keturiasdešimt metų mįslingomis, iki šiol neišaiškintomis aplinkybėmis. Liudvikas, matyt, jo likimą gerai žinojo, pats įžvelgė kai kurių savo polinkių panašumus ir, galimas daiktas, net galvojo apie panašią savo gyvenimo pabaigą. „Mano prigimtis yra visiškai kaip ir Po – nenormaliai ir perdėtai jautri. Įžeidimai man taip užgauna širdį, kad jie mane nuginkluoja, spaudžia prie žemės ir tikriausiai vieną gražią dieną sunaikins. Net pažeminimai, kuriuos būdamas vaikas turėjau iškęsti, tebedegina iki šiol tarsi atviros žaizdos <...>. Iš tiesų yra didelė nelaimė būti tokiam, koks esu <...>. Didžioji dalis to, kas aiškinama kaip nevisprotystė, iš tikrųjų yra perdėtas jautrumas. Dažnai piktdžiugiškai duodama suprasti arba net atvirai sakoma, kad aš esąs kvailys. Gal tikrai esu <...>.“

Vienintelis dalykas, kuris Liudvikui II dar teikia atsparą ir gyvenimo prasmę, yra jo pilių ir rūmų statybos. Jis nori įgyvendinti valdovo galios ir karaliaus orumo svajonę, deja, prieštaraujančią realioms

galimybėms. Statybos surija milžiniškas sumas, kurių karalius neturi. Tačiau jis elgiasi taip, tarsi lėšų būtų pakankamai. 1884 m. po atkalkių derybų gauna pusaštunto milijono markių banko paskolą tik su sąlyga, kad tais pinigais padengs turimas skolas darbininkams ir savo statybų programą sustabdys. Jis sutinka, bet vis tiek beatodairiškai stato toliau. Jau kitais metais susikaupia nauja šešių milijonų markių skola, o iš viso skola siekia keturiolika milijonų. 1885 m. rugsėjo 3 dieną jo finansų ministras Emilis fon Rydelis (Emil von Riedel) rašte karaliui praneša, kad nebegalys parūpinti naujų finansinių išteklių, nes kabineto kasai gresia bankrotas. Būtinai reikia taupyti. Iš tikrųjų visos skolos, jei paverstume dabartiniais pinigais, sudaro maždaug 150–200 milijonų eurų: anais laikais – milžiniška suma. 1886 m. kai kurie nepatenkinti karaliaus kreditoriai kabineto kasai jau pateikė ieškinius. Gresia prievartinis skolų grąžinimas. Liudvikas baisiausiai pasipiktina dėl finansų ministro, drįsusio tiesiogiai kreiptis į jį, ir reikalauja, kad šis atsistatydintų. Kabinetas atsako grasindamas, kad atsistatydins visi ministrai, ir karaliui pataria nedelsiant stabdyti švaistūnišką išlaidavimą. Liudvikas tai laiko jo didenybės įžeidimu, ministrus išvadina valkatomis, paduognėmis ir parazitais, bet vyriausybę palieka eiti pareigas ir reikalauja, kad ji tuojau pat parūpintų jam dvidešimt milijonų markių gresiančiam jo pilių ir rūmų konfiskavimui sukliudyti. Jei tai nepavyktų, jis „arba nieko nelaukdamas nusižudys, arba bent tučtuojau ir visiems laikams paliks tą prakeiktą šalį, kurioje įvyko toks šlykštus dalykas“. Net grasina įsakysiąs Herenchymzės rūmus susprogdinti, kad taip išvengtų gėdingo konfiskavimo. O savo patikėtiniui Heselsvertui rašo, kad tolesnes statybas reikia „dantimis išplėšti“. Jis turi galvoje ir su teise prasilenkiančius būdus.

Susiklosčius šiai katastrofiškai padėčiai, kurią dar pakursto nepalankūs pranešimai spaudoje ir nesiliaujantys karaliaus homoseksualiniai santykiai su jam priskiriamais raitininkais, arklidžių personalu ir

liokajais, Bavarijos ministras pirmininkas baronas fon Lucas jaučiasi privalęs įjungti avarinį stabdį. Jis įsitikinęs, kad ant kortos pastatytas monarchijos autoritetas, kuriam ima grėsti sunkūs padariniai. Nuo 1886 m. fon Lucas artimai bendrauja su šešiasdešimt penkerių metų Bavarijos princu Luitpoldu. Jau prieš dvidešimt metų karališkoji šeima buvo nusprendusi, kad būtina ištirti Liudviko psichiką, bet sumanymo atsisakyta dėl Vokietijos–Austrijos karo. Dabar siekiant karalių kuo greičiau pripažinti neveiksnium ir atstatydinti reikia, kad psichiatrai parengtų jo psichikos ligos vertinimo dokumentą. Kadangi manoma, kad Liudvikas nesutiks būti iš anksto tiriamas, o, kita vertus, tikima turint pakankamai jo beprotystės įrodymų, nusprendžiama tokių tyrimų atsisakyti. Šį itin abejotiną užmojį, kokio šiais laikais, matyt, nesimtų joks gydytojas, Otas fon Bismarkas Bavarijos pasiuntiniui komentuoja sakydamas, kad Bavarijos vyriausybė aiškiai ketinanti „savąjį karalių paskersti“. Mažų mažiausiai buvo galima pamėginti kokia nors dingstimi gydytojui leisti asmeniškai pasikalbėti su Liudviku, kad būtų susidarytas aiškesnis vaizdas, kokia yra jo dabartinė psichikos būseną. Taip pat ir princas Luitpoldas karaliaus nepasiteiravo, ar už tam tikrą kompensaciją nebūtų linkęs atsistatydinti. Galima manyti, kad Liudvikas, ko gera, net būtų buvęs pasirengęs tai padaryti, nes juk anksčiau ne vieną kartą ketino viską mesti ir paskui kur nors apsigyventi, tarkim, Karintijoje ar Štirijoje.

Pageidaujamas dokumentas, kuris dabar imamas rengti, įėjo į istoriją kaip akivaizdus gydytojų skandalas, juo labiau kad pats vertintojas, vyriausiasis medicinos patarėjas dr. Bernhardas fon Gudenas (Bernhard von Gudden), Miuncheno universiteto profesorius ir Aukštutinės Bavarijos apskrities psichiatrijos ligoninės direktorius, įsivėlė į kalbas. Tuo metu jis buvo vienas žymiausių psichiatrų. Savo vadovaujamoje psichiatrijos ligoninėje jis pirmasis Vokietijoje ėmė nuosekliai taikyti visiškai naują principą – psichikos ligonius gydyti

nesiimant fizinės prievartos. Jo pacientas yra ir psichikos liga sergantis Liudviko brolis Otas fon Vitelsbachas (Otto von Wittelsbach), apie kurio būseną jis jau 1875 m. buvo parengęs ekspertizės aktą. Valdžiai ištikimas dr. Bernhardas fon Gudenas yra ne tik išsamių pamatinių mokslo tyrimo darbų autorius, daugiausia apie smegenų struktūrą ir funkcijas, bet ir ekspertas, dalyvavęs keliuose sensacinguose teismo procesuose. Todėl karališkojoje šeimoje neabejojama, kad dokumento apie Liudviko II psichikos būseną niekas geriau neparengs negu jis. Per konfidencialų 1886 m. kovo 23 dienos pokalbį su ministru pirmininku fon Lucu dr. Gudenas žada pageidaujamą vertinimą – suprask, neakivaizdinę diagnozę – parengti per kelias savaites. Galima manyti, kad jis suvokė, koks svarbus šis pavedimas, ir numanė taip dar padidinsiantis savo autoritetą. Lengvai sutariama, kad Liudviko liga esanti labai panaši į jo brolio. Tai abejotinas palyginimas, jei neišleisime iš akių fakto, kad princas Otas, ne taip kaip Liudvikas, nebesuvokia savo poelgių ir žodžių ir nebeatpažįsta nei motinos, nei brolio. Dar neparengęs vertinamojo akto ir karaliaus netyręs dr. Gudenas viename laiške ministrui pirmininkui rašo, kad Liudvikas II sergąs „pirminiu psichikos sutrikimu, bet geba tai apsukriai slėpti, jei tik to panori“.

Dr. Gudenas nedelsdamas kimba į darbą. „Tinkamų“ Liudviko dvaro patarnautojų apklausos rengiamos ministro pirmininko privačiame bute siekiant gauti „tikslingų liudyjimų“. Tas pat daroma ir su kai kuriais kabineto sekretoriais. Nešališki liudytojai, galintys pateikti ir kitokių duomenų, visai neišklausomi, nekviečiami ir dvaro gydytojai, kurie anksčiau prižiūrėjo karalių. 1886 m. birželio 8 dieną vertinimo aktas yra baigtas – tikras kaltinamųjų dokumentų ir liudytojų parodymų kratinys, kuris netrukus sujaudins visą Vokietiją. Išvada tokia: Liudvikas II serga paranoja, kuri pasiekusi nepagydomo psichikos sutrikimo stadiją. Tą pačią dieną priešpiet ją perskaito trys

kiti visai nepasirengę ir tyrime nedalyvavę gydytojai, tarp jų dr. Gudeno žentas, taip pat jo paties būsimasis įpėdinis, ir savo parašais šį dokumentą palaimina. Mūsų laikų medicinos specialistai vienu balsu sako, kad šitas vertinimo dokumentas turi esminių trūkumų. Jau jo pradžioje pateikiamos nuorodos į visokių paveldimumo veiksnius ir lyginimas su princo Oto ligos istorija kelia tokių pat abejonių kaip ir siejimas su Liudviko teta (iš tėvo pusės) princese Aleksandra Amalija, kurią teko apgyvendinti psichiatrijos ligoninėje, nes sirgo sunkiu psichikos sutrikimu ir buvo įsikalusi į galvą, kad prarijusi stiklinį fortepijoną. Neišleistina iš akių ir tai, kad remiantis įtikimomis žinomo Heidelbergo psichiatrijos profesoriaus Heinco Hefnerio (Heinz Häffner) 2008 m. pasirodžiusios knygos „Karaliaus pašalinimas“ (*Ein König wird beseitigt*) įžvalgomis, šiais laikais manoma, jog abu artimi Liudviko II giminės sirgo kitomis psichikos ligomis negu jis, todėl „nederą manyti, kad būtų esminės paveldimos įtakos iš šios pusės“. Tiesa, tarp Liudviko motinos protėvių yra ir išprotėjęs Heseno-Darmštato landgrafas Liudvikas IX (1719–1790), kuris buvo įsitikinęs, kad aplinkui visur pilna dvasių ir antgamtiškų jėgų ir jį persekiojančios nerimastingos sielos. Taip pat ir jo dukterį Karoliną kankino haliucinacijos.

Dr. Gudeno vertinamajame akte visos Liudviko elgsenos keistenybės, kurios per ilgus metus kaip nors suerzino kitus, pavyzdžiui, jo judesiai, dažnas šokimas būnant vienam, keista eisena per aukštai keliant kelius, valandas trunkantis žaidimas su plaukų garbana ir panašūs dalykai, – viskas nukreipiama prieš jį. Liudvikas neva išreiškęs norą „skristi oru povų traukiamame vežime“, o savo kalviui liepęs padaryti skrendančią mašiną. Surinkta medžiaga stačiai slegia. Lemtingo vertinimo pabaigoje dar primenama, kad Liudvikui kartodavęsi skausmai pakaušyje ir jis mėgindavęs juos maldyti tą vietą šaldydamas ledu. Dėl nustatytos nepagydomos paranojos, kuri neabejojamai

dar progresuosianti, karalius esąs visiškai neįgalus laisvai reikšti savo valios – ir ne vienus metus, o visą gyvenimą.

Jau kitą dieną, birželio 9-ąją, remiantis minėtu dokumentu Liudvikas II patyliukais pripažįstamas esąs neveiksnius. Jį globoti imasi du grafai. Įstatymų skelbime birželio 10 dieną trumpai paaiškinama, kad regentystę perėmęs princas Luitpoldas. Šis sukuria rašytinį įgaliojimą dr. Gudenui karalių psichiatriškai prižiūrėti ir trumpą ranka rašytą raštą, kuriame Liudvikui II pranešama jį esant pripažintą neveiksnų ir kad jam skiriama globa. Tą raštą karaliui turi įteikti skubiai sudaryta valstybinė delegacija. Dr. Gudeno ir jo asistento dr. Franco Miulerio (Franz Müller) vadovaujama keturių psichikos ligonių prižiūrėtojų „sučiupimo komisija“ birželio 9 dieną 23.00 valandą atvyksta į Hohenšvangau. Pasivaišinama gausia vidurnakčio vakariene, per kurią iki paryčių išgeriama dešimt butelių šampano ir keturiasdešimt litrinių bokalų alaus karštai diskutuojant, kaip išaušus reikės pasirodyti karaliui. Keliems karaliaus tarnams kyla įtarimas ir jie kuo greičiausiai nuskuba į Noišvanšteino pilį, esančią netoliese nuo Hohenšvangau pilies prie Fiuseno miesto, norėdami jį įspėti ir paakinti nedelsiant sprukti. Tačiau Liudvikas pasitenkina įsakydamas pilį užrakinti, o saugai sustiprinti pareikalauja, kad iš Fiuseno atvyktų žandarmerija. Ji gauna įsakymą „sučiupimo komisijos“ narius tuoj pat areštuoti ir surišus rankas uždaryti į kalėjimą. Tik nurodymas jiems išbadyti akis lieka neįvykdytas. Remiantis kitą dieną paskelbtu princo regento įsakymu kaliniai tuojau pat paleidžiami. Fiasko patyrusios komisijos nariai, apie pietus parvykę į Miuncheną, praneša, kad karalius esąs „visiškai iš galvos išsikraustęs“.

Paskutines dvi laisvės dienas Liudvikas praleidžia savo Gralio pilyje Noišvanšteine visai nežinodamas, ką daryti. Oto fon Bismarko patarimo viešai pasirodyti Miunchene žmonėms ir „savo interesus susirinkusiame landtage pačiam ginti“ jis nepaklauso. Liudvikas

visiškai nebesuvokia, kas dedasi. Tarnui Alfonsui Veberiui (Alfons Weber), kuris vienas iš paskutinių ištikimųjų liko su juo ištuštėjusioje pilyje, Liudvikas pareiškia: „Tai, kad iš manęs atima karūną, galiu iškęsti, bet kad mane laiko bepročiu, to neišgyvensiu.“ Jis kalba apie savižudybę – šoksiąs nuo bokšto ar nuo Marijos tilto į Pelato tarpeklio kalnų upelį. Tačiau išėjęs iš Sosto salės į saulėtą terasą žvelgia „tylėdamas ir ramus į priešais atsivėrusią nuostabią panoramą <...>, tarsi norėdamas atsisveikinti“.

1886 m. birželio 11-ąją, penktadienį prieš Sekmines, iš Miuncheno jau yra iškeliavusi antroji to paties dr. Gudeno vadovaujama komisija su įgaliojimu Liudviką II nuvežti į Bergo pilį ir jį ten panašiai internuoti, kaip yra padaryta su jo broliu princu Otu Fiurstenrydo rūmuose. Ministrų arba kuratorių komisijoje nebėra, yra tiktai dr. Gudeno asistentas dr. Francas Miuleris, penki psichikos ligonių prižiūrėtojai ir žandarmerijos kapitonas. Kai jie vidurnaktį atkanka į Noišvanšteiną, vienas susijaudinęs tarnas jiems praneša, kad karalius išgėręs visą butelį romo ir jau kelis kartus reikalavęs raktą į bokštą. Dr. Gudenas nusprendžia veikti nieko nelaukdamas. Sraigtinių laiptų į bokštą viduryje yra durys tiesiai į Liudviko kambarį. Pasirodžius Liudvikui tarpduryje prižiūrėtojai čiumpa jį už parankių. Dr. Gudenas karaliui pareiškia, kad „liūdniausias mano gyvenimo uždavinys“ esąs jam pranešti, jog keturi Jo Didenybę vertinę psichiatrai pripažino jį sergant psichikos liga. Jis vykdamas įsakymą dar šią naktį Jo Didenybę kaip psichikos ligonį internuoti Bergo pilyje. Liudvikas nesipriešina. Sutrikęs ir suglumęs jis tik sušunka: „Ak! Taip, ko jums reikia? Taip, ką tai reiškia?“ Miegamajame, kur nuvedamas persirengti, Liudvikas ramiai kreipiasi į dr. Gudoną: „Kaip jūs galite mane pripažinti psichikos ligoniu? Jūs iki šiol nesate manęs matęs ir nesate manęs tyręs!“ Su tarnais atsisveikina sakydamas: „Likite sveiki, manęs daugiau nebematysite! Čia daugiau nebegrįšiu!“ Aštuonių valandų kelionei

karaliaus karieta yra specialiai parengta. Vidinės rankenos nuimtos, antkojai ir tramdomieji marškiniai padėti čia pat. Per kelionę Liudvikui neduodama nei užkasti, nei gerti. Sekminių šeštadienį, 1886 m. birželio 12-ąją, trys karietos su Liudviku ir komisija lygiai dvyliką valandą dienos atvyksta į Bergo pilį prie Štarnbergo ežero. Čia jau duryse į Liudviko gyvenamąjį kambarį ir miegamąjį išgręžtos skylės, kad būtų galima stebėti. Langai turės grotas. Valgant pietus prižiūrėtojai jam neduoda aštrių peilių, leidžia naudotis tik tais, kurie skirti vaisiams. Todėl nustebęs Liudvikas klausia, ar vaisiai bus patiekiami iš pradžių. Kai pavalgęs eina miegoti ir paprašo prieš vidurnaktį jį pažadinti, dr. Miuleris atsisako pareikšdamas, kad jį reikia vėl „grąžinti prie tvarkos“, todėl jis privalęs miegoti kiaurą naktį.

Per Sekmines, birželio 13-ąją, lyja mažne visą dieną. To nepaisydami dr. Gudenas ir Liudvikas po pusryčių vieno prižiūrėtojo lydimi eina į parką pasivaikščioti. Gudenas mano, kad karalių reikia „išplėsti iš atskirties“, todėl tokie pasivaikščiojimai su gydytojais ar prižiūrėtojais būsiantys naudingi. Karaliaus elgsena jis labai patenkintas ir telegrafuoja į Miuncheną: „Čia viskas eina nuostabiai gerai!“ Šioje formuluotėje sensacijų besivaikantis mūsų jau minėtas istorikas bei žurnalistas Rudolfas Reizeris išmoningai interpretuodamas įžvelgė nužudymo sąmokslą patvirtinimą, sąmokslą, į kurį neva buvęs įtrauktas ir dr. Gudenas. Šį jis vadina „žemaūgiu daktaro laipsnį turinčiu kretinu“. Vakare dr. Gudenas pasišovęs su karaliumi eiti pasivaikščioti net vienas. Išgirdęs dėl to dr. Miulerio abejonę psichiatras atsako, kad jokio pavojaus nėra, nes „karalius yra kaip vaikas“. Pusę penkių karaliui gausiai padengiamas stalas. Galbūt jis žinojo, kad tai yra paskutiniai jo kaip mirtininko pietūs. Išgeria nemažai alkoholio, litrinį bokalą alaus, penkias taures vyno ir du stiklius arako. Tada dr. Gudeno pasiteirauja, ar eisią, kaip žadėta, kartu pasivaikščioti. Be penkiolikos septintą jie išžingsniuoja iš pilies.

Liudvikas užsivilkęs dvieilį apsiaustą su aksomine apykakle, bet pėdina atsisagstęs, ant galvos užsidėjęs skrybėlę su deimanto sege, o rankoje laiko skėtį. Dr. Gudenas, vos metro penkiasdešimt devynių centimetrų ūgio, galintis lengvai nepasilenkdamas tilpti po karaliaus į šonus išskėstomis rankomis, išeidamas dar kartą nurodo, kad niekas nelydėtų. Vienas žandaras mato, kaip juodu pasuka pietų link vedančiu pakrantės keliuku. Kas paskui įvyko, iki šios dienos tebėra neišaiškinta. Dėl to, kaip kas galėjo dėtis, esama įvairiausių versijų, net daroma karaliaus nužudymo prielaida manant, kad čia galėjęs būti įpainiotas ir dr. Gudenas. Dalykiškai bus tinkamiausia, jei šioje studijoje laikysimės požiūrio, kuris, šiais laikais turimais duomenimis, atrodo įtikimiausias.

Kai abu vaikščiotojai nepaisydami sustiprėjusio lietaus apie aštuntą valandą vis dar negrižta, į pilies parką siunčiami žandarai pažiūrėti, kur tuodu pasidėję. Jų neranda. Tada sutelkiami visi pilies darbuotojai: deglais ir žibintais nešini jie turi apieškoti apylinkę. Prieš pusę vienuolikos prie ežero aptinkami karaliaus drabužiai – skrybėlė, švarkas ir apsiaustas. Ant žvyro kyšulio prie pat vandens numestas jo skėtis. Peršlapusį, įspaustą dr. Gudeno cilindrą randa maždaug už dvidešimties žingsnių. Žvejų valtimi išplaukiama į ežerą ir prieš vienuoliktą pastebimi du plūduriuojantys kūnai – karaliaus veidu į vandenį ir už poros metrų apsirengusio dr. Gudeno. Liudviko kišeninis laikrodis sustojęs ties skaičiais 18.54. Maždaug dviejų sprindžių mėlynė krūtinės kairėje, matyt, bus atsiradusi dėl tuojau pat pradėtų, bet nesėkmingų dr. Miulerio mėginimų gaivinti. Be to, ir abu keliai nubrodinti tikriausiai jau jiems mirus. Dr. Gudeno veide matyti keletas gilių skersinių įbrėžimų, smaugimo žymių ant kaklo, taip pat mėlynių ties smilkiniu ir ant kaktos, atsiradusių, dr. Miulerio nuomone, nuo „stipraus smūgio kumščiu“. Drabužiai taip pat rodo, kad būta smurto. Šiuos duomenis patvirtino ir apie antrą valandą nakties iš Štarnbergo

atskubėjusi keturių asmenų komisija, kuri Liudviko ir Gudeno mirtį teisiškai įformino protokolu. Gudeno laikrodžio rodyklės sustojo tik prieš 20.00 valandą. Šį keistą laiko nesutapimą dr. Miuleris aiškino tuo, kad jo viršininkas retai prisukdavęs laikrodį, todėl, galimas daiktas, jis apskritai rodė klaidingą laiką ar net visai nebuvo prisuktas. Pakrantėje vandenyje aptikti dvejopi pėdų įspaudai: vieni trumpesnių žingsnių, kiti – ilgesnių. Jie rodo, kad įbridę kelis metrus į vandenį abu vyrai bus susigrūmę. Nuo tos vietos ilgi žingsniai, matyt, karaliaus, veda gilyn į vandenį. Maždaug dešimt metrų nuo kranto Gudenas, atrodo, dar tebevilkėdamas sunkų apsiaustą, bus mėginęs karalių sulaikyti nuo savižudybės. Liudvikas priešinasi. Gudeną jis muša ir smaigia stengdamasis išsivaduoti ir galiausiai didele jėga jį laiko panardinęs, kol tas prigeria. Teiginys, kad tai padariusį Liudviką dvylikos laipsnių vandenyje ištikęs širdies smūgis, tėra pavienė menkai įrodoma nuomonė. Labai įtikima, kad pliaupiant lietui Liudvikas vienmarškinis brido tolyn norėdamas ir pats nusiskandinti. Pusan-tro metro gylyje tai visiškai įmanoma, jei karalius nemėgino plaukti, nors puikiai mokėjo tai daryti. Birželio 15 dienos skrodimo protokole pažymima, kad Liudviko plaučiuose rasta vandens. Tiksliai mirties priežastis neįvardijama. Skrodimo protokolas pirmiausia konstatuoja smegenų žievės uždegimą, kurio padarinys – progresuojantis smegenų nykimas su stiprėjančia demencija.

Po skrodimo Liudviko kūnas balzamuojamas ir pašarvojamas Miuncheno rezidencijos koplyčioje. Atsisveikinti ateina tūkstančiai žmonių. Dalyvaujant minioms 1886 m. birželio 19 dieną karalius palaidojamas Šv. Mykolo bažnyčioje. Po dviejų mėnesių jo širdį perveža į Altetingo Gailestingumo koplyčią. Šio „pasakiškojo karaliaus“ paslaptys, kaip jis gyveno ir mirė, iki šiol slypi ištaigingame sarkofage Miunchene. Ne vieną jų būtų galima išsiaiškinti tikriausiai tik tada, jeigu sarkofagas būtų atidarytas ir palaikai būtų ištirti taikant

šiuolaikinius medicinos metodus. Tačiau Vitelsbachų palikuonys iki šios dienos tam griežtai nepritaria. Taip jie leido rasti begalei legendų, o tiesą paliko „amžina mįslė“. Todėl ir dabar dar nemažai žmonių tvirtai tiki, kad sarkofagas yra tuščias.

Šaltiniai ir literatūra

Knygos

- Bismarck, Otto von *Gedanken und Erinnerungen*, Droemersch Verlagsanstalt, München, 1952
- Black, Jeremy George III., *America's Last King*, Yale University Press, New Haven, printed in Great Britain, Padstow, 2006
- Bran, Friedrich Alexander *Miscellen aus der neuesten ausländischen Literatur*, Band 61, Bransche Verlagsbuchhandlung, Jena, 1828
- Brouwer, Johan *Johanna die Wahnsinnige*, Diederichs Verlag, München, 2004, Lizenzausgabe des Originalwerks „Johanna de Waanzinnige“, Amsterdam, 1940
- Brückner, Burghart *Delirium und Wahn*, 2 Bände, Guido Pressler Verlag, Hürtgenwald, 2007
- Cassius Dio Cocceianus *Römische Geschichte*, übersetzt von Leonhard Tafel, Band 1–16, J. B. Metzlersche Buchhandlung, Stuttgart, 1832–1844
- Clauss, Manfred (Hrsg.), *Die römischen Kaiser*, Beck Verlag, München, 3. Auflage, 2005
- Clin, Marie-Véronique *Isabeau de Bavière*, Olzog Verlag, München, 2001
- Desing, Julius *Wahnsinn oder Verrat – war König Ludwig II. von Bayern geisteskrank?* Verlag Kienberger, Lechbruck, 1996
- Dockray, Keith *Henry VII., Margaret of Anjou and the Wars of the Roses*, Sutton Publishing, Gloucesterhire, 2000
- Duden *Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke*, Bibliographisches Institut, Mannheim, und Georg Thieme Verlag, Stuttgart, 3. Auflage, 19979
- Durschmied, Erik *Wie Zufall und Dummheit Weltgeschichte schreiben*, Sonderausgabe Komet Verlag, Frechen, 1997
- Ehlers, Joachim *Der Hundertjährige Krieg*, Beck Verlag, München, 2009
- Favier, Jean *Geschichte Frankreichs*, Band II, DVA, Stuttgart, 1989

- Fernández Álvarez, Manuel *Johanna die Wahnsinnige*, Beck Verlag, München, 2005
- Foucault, Michel *Wahnsinn und Gesellschaft. Eine Geschichte des Wahns im Zeitalter der Vernunft*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a. M., 19. Auflage, 1973
- Gianelli, Giulio; Paoli, Ugo Enrico (Hrsg.) *Rom und seine große Zeit*, Arena Verlag, Würzburg, 3. Auflage, 1972
- Grant, Michael *Roms Caesaren*, Beck Verlag, München, 1978
- Green, Vivian *Macht und Wahn*, Magnus Verlag, Essen, 2006
- Griffiths, Ralph Alan *The Reign of the King Henry VI*, Sutton Publishing, Gloucestershire, 2. Auflage, 1998
- Häfner, Heinz *Ein König wird beseitigt. Ludwig II. von Bayern*, C. H. Beck Verlag, München, Sonderausgabe, 2011
- Hattendorff, Mathias *Höfische Reglements und Lustbarkeiten*, Verlagsgesellschaft „Kultur in Hamburg“, Hamburg, 1999
- Heiße, Dirk *Ludwig II.*, Rowohlt Verlag, Reinbek, 2003
- Hertslet, William Lewis; Hofmann, Winfried *Der Treppenwitz der Weltgeschichte*, Ullstein Verlag, Berlin, Frankfurt/M., 7. Auflage, 1995
- Hibbert, Christopher *George III*, Basic Books, New York, 1998
- Hüttl, Ludwig *König von Bayern. Eine Biographie*, Bertelsmann Verlag, München, 1986
- Josephus Flavius *Jüdische Altertümer*, Marix Verlag, Wiesbaden, 2. Auflage, 2006
- Kissel, Theodor *Kaiser zwischen Genie und Wahn*, Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf, 2006
- Lange-Eichbaum, Wilhelm; Kurth, Wolfram *Genie, Irrsinn und Ruhm*, Kommet Verlag, Frechen, 1979, Reprint der Ausgabe 1967, Ernst Reinhardt Verlag, München, Basel
- Leitner, Thea *Habsburgs Goldene Bräute*, Piper Verlag, München, 3. Auflage, 2006
- Leitner, Thea *Skandal bei Hof*, Piper Verlag, München, 3. Auflage, 2006
- Mann, Golo; Heuss, Alfred (Hrsg.) *Propyläen Weltgeschichte*, Ullstein Verlag, Frankfurt a. M., Berlin, 1976

- Markale, Jean, *Isabeau de Bavière*, DTV, München, 1997
- Midelfort, H. C. Erik *Verrückte Hoheit*, Klett-Cotta Verlag, Stuttgart, 1996
- Montero, Rosa *Leidenschaften*, Europa Verlag, Hamburg, Wien, 2000
- Namier, Lewis B. *Personalities and Powers*, Harpers Torchbooks, New York, 1965
- Nors, P. *The court of Christian VII. of Denmark*, Hurst & Blackbett, Ltd., Paternoster House, London, 1928
- Otto, Hans-Dieter *Leidenschaft und Irrtum*, Area Verlag, Erfstadt, 2006
- Otto, Hans-Dieter *Arminius vs. Varus*, Thorbecke Verlag, Ostfildern, 2009
- Papirowski, Martin *Nero. Plädoyer für eine Bestie*, in: Hans-Christian Huf (Hrsg.), „Sphinx. Geheimnisse der Geschichte“, Lübbe Verlag, Bergisch Gladbach, 1998
- Philipps, Carolin *Königin Caroline Mathilde von Dänemark*, Piper Verlag, München, 2005
- Psyhyrembel, Willibald *Klinisches Wörterbuch*, Verlag Walter de Gruyter, Berlin, 264. Auflage, 2013
- Reiser, Rudolf *König Ludwig II. Mensch und Mythos zwischen Genialität und Götterdämmerung*, MZ Buchverlag, Regensburg, 2010
- Richter, Arndt *Die Geisteskrankheit der bayrischen Könige Ludwig II. und Otto*, Verlag Degener & Co., Neustadt a. d. Aisch, 1997
- Röhl, John C. G.; Warren, Martin & Hunt, David *Purple Secret. Genes, Madness and the Royal Houses of Europe*, Corgi Books, Transworld Publishers Ltd., London, 1999
- Scarre, Chris *Die römischen Kaiser*, Econ Verlag, Düsseldorf, 1996
- Shakespeare, William *König Heinrich VI, Erster Teil*, Sämtliche Werke in zwei Bänden, Droemersch Verlagsanstalt Th. Knaur Nachfolger, München und Zürich, 1962
- Spangenberg, Marcus *Ludwig II. Der andere König*, Verlag Friedrich Pustet, Regensburg, 2011
- Strindberg, August *Erik XIV.*, in: Bethke, Artur (Hrsg.), *Dramen in drei Bänden*, 2. Band, Carl Hanser Verlag, München, 1984
- Suetonius Tranquillus *Sämtliche erhaltene Werke*, Phaidon Verlag, Essen, 1987

- Tacitus, Publius Cornelius *Sämtliche erhaltene Werke*, Magnus Verlag, Essen, 2004
- Till, Wolfgang *Ludwig II. König von Bayern. Mythos und Wahrheit*, Christian Brandstätter Verlag, Wien, 2010
- Tuchtenhagen, Ralph *Kleine Geschichte Schwedens*, Beck Verlag, München, 2008
- Wende, Peter (Hrsg.) *Englische Könige und Königinnen*, Beck Verlag, München, 1998
- Winterling, Aloys *Caligula*, Beck Verlag, München, 2. Auflage, 2003
- Zierer, Otto *Die großen Ereignisse der Weltgeschichte*, Bertelsmann Verlag, Gütersloh, 1980

Laikraščiai ir žurnalai

- Der Märchenkönig war ein Seitensprung*, „Süddeutsche Zeitung“, 15.10.1991
- Märchenkönig Ludwig II. war ein uneheliches Kind*, „Bildzeitung“, 15.10.1991

Internetas, elektroniniai laikraščiai ir knygų versijos

- <http://www.bayrische-landesbibliothek-online.de/ludwigII-quellen>
- http://www.hdbg.eu/koenigreich/webindex.php/themen/index/herrscher_id/7/id/35
- <http://www.koenigludwigbilder.at/vanderpoole.htm>
- <http://www.sgipt.org/medppp/zwanzig/ludwig2/guta4.htm>
- <http://www.spiegel.de/panorama/bayernkoenig-ludwig-II-buch-belegt-die-lust-nach-jungen-knaben-a-151646.html>
- <http://www.tz-online.de/aktuellesss/muenchen/kini-forscher-bekommt-morddrohungen-tz971804.htm> (letzter Zugriff 21. Oktober 2010)
- <http://madmonarchs.guusbeltman.nl>
- <http://de.wikipedia.org>

Illustracijų sąrašas

- p. 15 Marble head of Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus (AD 37–68). Roman Emperor from 54 to 68. © Photo by Lagui / Shutterstock.com / ID: 3519261
- p. 40 Caligula Portrait – Bust of Roman Emperor © Photo by PLRANG / Shutterstock.com / ID: 64828666
- p. 66 Salmon in discussion with Charles VI. Pierre Salmon, Dialogues, Geneva ms. 165, fol. 4. Fragment. Painter Meister des Maréchal de Boucicaut, 1412. / Wikimedia Commons / Public domain image
- p. 91 Henry VI., Holy Roman Emperor, c. 1300. Painter Meister des Codex Manesse (Grundstockmaler). Codex Manesse, fol. 6r. / Wikimedia Commons / Public domain image
- p. 115 Juan de Flandes. Portraint of a young girl Johanna the mad one? / ID: 567682080 / www.visipix.com / Public domain image
- p. 140 Domenicus Verwildt. Erik XIV (1533-1577) / Wikimedia Commons / Public domain image
- p. 154 George III (1738-1820) was King of Great Britain and King of Ireland. Illustration from Harper's Monthly Magazine april 1883. The image is currently in public domain due to its age / © Photo by Stocksnapper / Shutterstock.com / ID: 83227342
- p. 179 King Christian VII af Danmark og Norge (1749-1808). Painting in Egeskov Slot, Fyn, Denmark. Photo by User: Orf3us, June 2012 / Wikimedia Commons/ Public domain image
- p. 207 Heinrich Dendl (1854-1907). König Ludwig II. von Bayern (1845–1886) im Krönungsmantel mit Page. Photo by User: Wokowiki, 2009-06-13. / Wikimedia Commons / Public domain image

Otto, Hans-Dieter

Ot23 Pamišę karaliai : nuo Kaligulos iki Liudviko II / Hans-Dieter Otto ; iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius. – Vilnius : Alma littera, 2015. – 248 p. : iliustr.

ISBN 978-609-01-1747-7

Vargu ar rastųsi kas nors, kas nebūtų girdėjęs bent kelių iš šių karalių vardų. Galbūt jau žinote, kad jie buvo bepročiai. Tik ar numanote, kas iš tikrųjų jiems nutiko? Kodėl vieni išgarsėjo kaip nieko nepaisantys, pamišę tironai, kitas kaip meilės auka, trečias kaip pakvaišęs dėl meno, kodėl vieni buvo žiaurūs ir žudymas jiems teikdavo malonumą, o kiti net norėjo kuo greičiau pasitraukti iš šio pasaulio, buvo perdėtai jautrūs? Čia atrinkti ir aprašyti devyni pamišę valdovai, bet į jų gyvenimą žvelgiama per aplinkos prizmę, todėl pateikiama daug žinių ir apie jų gyvenamąjį laikotarpį, juos supusius žmones.

UDK 94(100)(092)+929.7(092)

Hans-Dieter Otto

Pamišę karaliai

Nuo Kaligulos iki Liudviko II

Iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius

Redaktorė Lina Kaminskienė

Korektorė Marijona Treigienė

Viršelį kūrė Dovilė Džervutė

Maketavo Jurga Morkūnienė

Tiražas 1700 egz.

Išleido leidykla „Alma littera“, Ulonų g. 2, LT-08245 Vilnius

Interneto svetainė: www.almalittera.lt

Spaudė UAB BALTO print, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Visais laikais ir visada gyveno protinėmis ligomis sirgę žmonės, kai kurie iš jų buvo žinomi, įtakingi valdovai.

Autorius, remdamasis pripažintų istorikų medžiaga, patrauklia ir gyva kalba pasakoja devynių valdovų gyvenimo istorijas, supažindina su dar negirdėtais faktais ir istorijomis, šeima, kurioje jie užaugo, istorinėmis aplinkybėmis ir amžininkų pasisakymais.

Pažvelkite į skirtingas istorijos epochas, sužinokite kas buvo laikoma pamišimu skirtingu laiku ir kaip tai susiję su įvykiais valstybėje ir pasaulyje.

› Romos imperatorius
Kaligula (12–41 m.)

› Romos imperatorius
Neronas (37–68 m.)

› Prancūzijos karalius
Karolis VI Mylimasis (1368–1422)

› Anglijos karalius
Henrikas VI (1421–1471)

› Ispanijos karalienė
Joana Kastilietė (1479–1555)

› Švedijos karalius
Erikas XIV (1533–1577)

› Danijos karalius
Kristijonas VII (1749–1808)

› Anglijos karalius
Jurgis III (1738–1820)

› Bavarijos karalius
Liudvikas II (1845–1886)

www.almalittera.lt

Tapkite Knygų klubo nariu!

• Naujausios ir populiariausios knygos

• Ypatingi pasiūlymai

• Knygų pristatymas į bet kurį pasaulio kraštą

www.knyguklubas.lt